

**AKADEMIA EKONOMICZNA im. OSKARA LANGEGO
we WROCŁAWIU
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI
w JELENIEJ GÓRZE
KATEDRA FINANSÓW I RACHUNKOWOŚCI**

JACEK ADAMEK

**RYZYO POJEDYNCZEGO
ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO -
MOŻLIWOŚCI MINIMALIZACJI ZJAWISKA**

- ROZPRAWA DOKTORSKA -

**PROMOTOR:
dr hab. Grażyna Borys
prof. nadzw. AE we Wrocławiu**

JELENIA GÓRA 1996

*„Zysk otrzymuje się nie dzięki ryzykom,
ale dzięki nieprzeciętnym zdolnościom
i umiejętnościom podejmowania ryzyka”*

Frank A. Felice, The Principles of Economics

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
Rozdział 1 POJĘCIE I KLASYFIKACJA RYZYKA BANKOWEGO	9
1.1. Pojęcie ryzyka	9
1.2. Ryzyko bankowe i jego klasyfikacja	14
1.3. Znaczenie ryzyka kredytowego w działalności bankowej	25
Rozdział 2 ZARZĄDZANIE RYZYKIEM KREDYTOWYM	34
2.1. Polityka kredytowa a zarządzanie ryzykiem kredytowym	34
2.2. Pojęcie, funkcje i obszary zarządzania ryzykiem kredytowym	39
2.3. Fazy zarządzania ryzykiem pojedynczego zaangażowania kredytowego	46
Rozdział 3 ANALIZA I OCENA RYZYKA POJEDYNCZEGO ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO	55
3.1. Metody analizy i oceny ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego	55
3.2. Charakterystyka metod „grup docelowych”	60
3.3. Charakterystyka metod logiczno-dedukcyjnych	65
3.4. Charakterystyka metod empiryczno-dedukcyjnych	85
3.4. Metodyka oceny zdolności kredytowej i kryteria jej wyboru w wybranych bankach	87
Rozdział 4 MONITORING RYZYKA POJEDYNCZEGO ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO	117
4.1. Funkcje i zakres monitoringu ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego	117
4.2. Identyfikatory zagrożeń transakcji kredytowej	121
4.3. Czynniki zwiększania skuteczności monitoringu ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego	124

Rozdział 5	STEROWANIE RYZYKIEM POJEDYNCZEGO ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO	136
5.1.	Ogólna charakterystyka metod i instrumentów sterowania ryzykiem zaangażowania kredytowego	136
5.2.	Kształtowanie ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego	139
5.2.1.	Instrumenty zmniejszania ryzyka	140
5.2.2.	Instrumenty podziału wtórnego ryzyka	161
5.2.3.	Instrumenty kompensowania ryzyka	193
5.2.4.	Instrumenty „risk taking”	197
5.3.	Wykorzystanie instrumentów sterowania ryzykiem pojedynczego zaangażowania kredytowego w wybranych bankach	199
	PODSUMOWANIE	202
	SPIS LITERATURY	206
	SPIS AKTÓW PRAWNYCH	212
	SPIS TABEL	213
	SPIS RYSUNKÓW	216

WSTĘP

Dynamiczny rozwój sektora bankowego obserwowany w ostatnich siedmiu latach wymusza na instytucjach bankowych konieczność konkurowania na rynku konsumentów ich produktami. Wśród podstawowych płaszczyzn porównawczych poszczególnych banków - oprócz ilości i jakości świadczonych usług - ważne miejsce zajmuje poziom bezpieczeństwa gwarantowanego przez bank swoim depozytariuszom. Stanowi on wypadkową wszystkich zagrożeń dotyczących funkcjonowania instytucji bankowej oraz sposobu i umiejętności zarządzania tymi zagrożeniami.

Jednym z podstawowych ryzyk działalności bankowej związanym z alokacją aktywów banku jest **ryzyko kredytowe**. *Możliwości minimalizacji, optymalizacji tego zjawiska, jak również sposoby zarządzania nim stają się wyznacznikiem pozycji (teraźniejszej i przyszłej) określonego banku na rynku.* Z uwagi na różnorodne doświadczenia banków komercyjnych związane z metodami minimalizacji zagrożenia pojedynczego zaangażowania kredytowego autor przyjął następujące założenia, stanowiące podstawy konstrukcji poniższej pracy:

- **po pierwsze**, ryzyko pojedynczego kredytu jako nierozłączny element działalności banku stanowi zagrożenie dające się opanować, a więc i zarządzać. Działania zmierzające do tego celu powinny być oparte zarówno o wnikliwe rozpoznanie samej istoty ryzyka kredytowego, jak i czynników endo- i egzogenicznych o nim decydujących,
- **po drugie**, istnieje szerokie spektrum metod i sposobów ograniczania ryzyka transakcji kredytowej możliwe do zastosowania przez instytucje bankowe. Ich dobór stanowi ich suwerenną decyzję opartą o analizę jakości i przydatności poszczególnych instrumentów w danych warunkach,
- **po trzecie**, większość instytucji bankowych posiada znikome doświadczenia w zarządzaniu ryzykiem kredytowym, czego dowodem mogą być „pełne” portfele złych długów. Związane jest to z brakiem wypracowanych metod monitoringu

kredytowego, jak również z brakiem odpowiednio wyszkolonych służb bankowych zajmujących się tym zagadnieniem.

Powyższe założenia stały się podstawą sformułowania celu pracy, którym jest ukazanie możliwości optymalizacji ryzyka transakcji kredytowej związanej z zasileniem finansowym podmiotów gospodarczych.

Praca doktorska składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz z podsumowania.

Rozdział pierwszy poświęcony jest zdefiniowaniu pojęcia ryzyka, w tym ryzyka bankowego i kredytowego. W rozdziale tym omówiono podstawowe kategorie ryzyk bankowych, zdefiniowano ryzyka cząstkowe decydujące o wymiarze ryzyka transakcji kredytowej oraz wskazano na znaczenie ryzyka kredytowego w działalności bankowej.

W kolejnym - **drugim rozdziale** - podjęto próbę zdefiniowania kategorii zarządzania ryzykiem kredytowym wraz z wyznaczeniem funkcji, obszarów i faz zarządzania zagrożeniem transakcji kredytowej. Rozdział ten stanowi wstęp do ukazania sekwencyjnego oddziaływania i kształtowania potencjału ryzyka kredytowego.

Trzeci rozdział poświęcony został charakterystyce metod analizy i oceny ryzyka transakcji kredytowej. W rozdziale tym przedstawiono podstawowe rodzaje metod oceny zdolności kredytowej ze wskazaniem ich cech, zasad stosowania i przesłanek ich wyboru. Ta część pracy zawiera również przegląd metodyki oceny ryzyka transakcji kredytowej wykorzystywanej przez wybrane banki.

Następny - **czwarty rozdział** - w swym spektrum zawiera omówienie procesu monitorowania stosunku kredytowego jako narzędzia umożliwiającego optymalizację ryzyka w toku trwania transakcji kredytowej. W rozdziale tym szczególną uwagę zwrócono na:

- prawidłową konstrukcję procesu obserwacji rozwoju stosunku kredytowego,
- artykulację identyfikatorów zagrożeń transakcji kredytowej,
- wskazanie sposobów podniesienia skuteczności monitoringu ryzyka zaangażowania kredytowego.

W ostatnim - **piątym rozdziale** - podjęto próbę ukazania obszarów sterowania ryzykiem związku kredytowego wraz z przedstawieniem instrumentów kształtowania poziomu ryzyka transakcji kredytowej. Szeroki przekrój wyodrębnionych narzędzi sterowania ryzykiem stosunku kredytowego stał się również podstawą ukazania zakresu wykorzystania tych instrumentów w wybranych bankach.

Kończąc swą pracę autor podsumowuje swe rozważania dotyczące tematyki możliwości minimalizacji zagrożeń transakcji kredytowej.

Podmiotem pracy są oddziały trzech banków w podziale na:

- „A” - bank posiadający gwarancje Skarbu Państwa,
- „B” - bank wyodrębniony ze struktury NBP w 1989 roku, nie posiadający gwarancji Skarbu Państwa,
- „C” - bank prywatny, którego akcje notowane są na Giełdzie Papierów Wartościowych S.A. w Warszawie.

Zakres przestrzenny pracy obejmuje obszar funkcjonowania wskazanych oddziałów banków „A”, „B”, „C”.

Zakres czasowy pracy w części opisowej obejmuje lata 1950-1996, zaś badania empiryczne przeprowadzone w oddziałach banków „A”, „B”, „C” dotyczą lat 1992-1995.

Dla osiągnięcia wyznaczonego celu autor wykorzystał następujące metody badawcze:

- metoda analizy i krytyki piśmiennictwa,
- metoda analizy i krytyki aktów prawnych,
- metoda analizy sprawozdań finansowych,
- metody statystyczne (w szczególności metodę analizy porównawczej).

W trakcie realizacji pracy autor napotykał na liczne problemy dotyczące zgromadzenia niezbędnego dla osiągnięcia celu pracy materiału badawczego. Trudności te podyktowane były:

- niechęcią udostępniania przez odpowiednie komórki banków „A”, „B”, „C” danych wartościowych,
- brakiem kompatybilności układów ewidencyjnych stosowanych w bankach „A”, „B”, „C”,
- różną pojemnością informacyjną ewidencji analitycznej związków kredytowych stosowanej w bankach „A”, „B”, „C”,
- brakiem danych źródłowych przekazanych do centrali banku „C” z tytułu jego reorganizacji.

Wszystkim instytucjom i reprezentującym je osobom, które swą pomocą przyczyniły się do pozyskania niezbędnych informacji autor serdecznie dziękuje.

Korzystając z okazji autor wyraża najszczerze podziękowania Pani dr hab. Grażynie Borys, prof. nadzw. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, za cenne wskazówki, inspirację oraz opiekę w trakcie realizacji pracy.

Rozdział 1

POJĘCIE I KLASYFIKACJA RYZYKA BANKOWEGO

1.1. Pojęcie ryzyka

Każdy przejaw aktywności człowieka występującego w roli: konsumenta, pracownika, menedżera, członka rodziny, związany jest z koniecznością podejmowania mniej lub bardziej istotnych decyzji. Ich ostatecznym efektem stać się ma spodziewana korzyść, przejawiająca się w realizacji określonych zamierzeń czy też utrzymaniu określonego stanu. Z drugiej strony, każdemu działaniu zawsze towarzyszy element niepewności, zagrożenia, ryzyka, który wymusza odpowiedni sposób zachowania się i wyznacza spodziewany poziom realizacji celu. Można więc postawić tezę, *iż jakość podejmowanych decyzji stanowi również pochodną ryzyka ich realizacji, stąd szerokie rozpoznanie kategorii ryzyka, jego zakresu znaczeniowego będzie między innymi decydowało o trafności działań z punktu widzenia zamierzonego ich celu.*

Język potoczny dla określenia „ryzyka” wykorzystuje synonimy w postaci „niepewności”, „zagrożenia”, „niebezpieczeństwa”, które to wypełniają znaczeniowo to pojęcie. Czy jednak na gruncie nauki (ryzyko - jego istota jest przedmiotem badań takich nauk jak: matematyka, ekonomia, prawo, ubezpieczenia) można utożsamiać te kategorie? Poszukiwanie odpowiedzi na tak postawione pytanie należy rozpocząć od analizy literatury nauk ubezpieczeniowych, które stworzyły podwaliny pod nowoczesną teorię ryzyka. I tak, **E. Kowalski**¹ zwraca uwagę, że ryzyko jest pojęciem szerszym, studialnym w stosunku do niebezpieczeństwa, hazardu, które stanowią tylko determinanty wielkości i natężenia ryzyka. Niebezpieczeństwo w tym ujęciu

¹ E. Kowalski: *Prawo ubezpieczeń gospodarczych - ewolucja i kierunki przemian*. Bydgoszcz 1992, s. 146.

definiowane jest jako zespół przyczyn i źródeł strat, zaś hazard to określona grupa warunków, w których dane niebezpieczeństwo się realizuje. Próbę określenia zależności między niepewnością a ryzykiem podjął także znacznie wcześniej **A. Willett**². W swej teorii ryzyka stwierdza, iż pojęcie niepewności łączy się z kategorią ryzyka, przy czym ryzyko uznaje za stan świata zewnętrznego, który należy odnieść do stopnia niepewności wystąpienia danego skutku, a nie do prawdopodobieństwa jego wystąpienia. Tak sformułowana zależność między tymi pojęciami pozwala na konkluzję, że ryzyko jest czymś obiektywnym, skorelowanym z subiektywną niepewnością.

W opozycji do takiego pojmowania kategorii ryzyka stoi podział niepewności na mierzalną - czyli ryzyko i niemierzalną - czyli niepewność „sensu stricto” przeprowadzony przez **F. Knight’a**³. Umożliwia to stwierdzenie, że ryzyko to szczególny rodzaj niepewności dającej ująć się liczbowo. Kontynuując ten tok rozumowania, warunkiem koniecznym wystąpienia ryzyka jest założenie, że każde działanie prowadzi do jednego wyniku z określonego ich zbioru, a prawdopodobieństwo zajścia każdego z nich jest znane. Niepewność zaś to sytuacja, w której działanie ma jako wynik zbiór określonych rezultatów, a prawdopodobieństwo ich wystąpienia jest nieznanne.

Dla przedstawienia różnorodności pojmowania ryzyka jako kategorii badawczej proponuje się przegląd wybranych definicji tego pojęcia zawarty w tabeli 1.

Przytoczone poniżej definicje ryzyka mogą odnosić się do wszystkich sfer aktywności człowieka. Jedną z jej przejawów jest przedsiębiorczość rozumiana jako „cecha zachowania się jednostki ludzkiej lub organizacji, której istota sprowadza się do chęci przedsięwzięcia nowego lub ryzykownego wykonawstwa, pełnego energii i inicjatywy”⁴. Tak więc, ryzyko stanowi również integralny element przedsiębiorczości. Dlatego też, można zapytać o związek niepewności i ryzyka w funkcjonowaniu systemu, którym dla przykładu może być podmiot gospodarczy - wyraz przedsiębiorczych działań człowieka.

² A. Willett: *The Economic Theory of Risk and Insurance*. Philadelphia 1951, s. 4-6.

³ F. Knight: *Risk, Uncertainty and Profit*. Boston 1921 s. 19-20 oraz W. Samecki: *Ryzyko i niepewność w działalności przedsiębiorstwa przemysłowego*. Warszawa 1967, s. 9 i nast.

⁴ K. Jędralska: *Koncepcja zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie*. Referat na konferencję naukową nt. *Strategie przedsiębiorstw*. Gdańsk 1993 (maszynopis), s. 70.

Tabela 1

Ryzyko - wybrane definicje

<i>Definicja ryzyka</i>	<i>Źródło</i>
1. „Ryzyko to niepewność dająca się skwantyfikować”.	O. Lange: <i>Optymalne decyzje.</i> Warszawa 1964.
2. „Ryzyko jest funkcją niepewności, której doświadcza decydent oraz wartości zaangażowanego kapitału w realizację celu”.	J. Arrow: <i>Eseje z teorii ryzyka.</i> Warszawa 1979.
3. „Ryzyko oznacza, że na skutek niepełnej informacji podejmowane są decyzje, które nie są optymalne z punktu widzenia osiągnięcia zamierzonego celu”.	J. Krumnow: <i>Risikoanalyse im Grossbank.</i> Frankfurt a/Main 1990.
4. „Ryzyko jest możliwością wystąpienia straty”.	J. Vaughan: <i>Fundamentals of Risk an insurance.</i> New York 1982.
5. „Ryzyko jest dyspersją rezultatów rzeczywistych i oczekiwanych”.	K. Jędralska: <i>Ryzyko i niepewność w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa. W: Racjonalizacja działalności gospodarczej przedsiębiorstw przemysłowych. Raport z IV etapu badań.</i> Katowice 1989.
6. „Ryzyko to możliwość wystąpienia zdarzeń o charakterze: losowym, nadzwyczajnym, niezależnym, statycznej prawidłowości”.	B. Wawrzyniak: <i>Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej.</i> Bydgoszcz 1994.

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli przyjmiemy, że wyznacznikiem niepewności jest ilościowy i jakościowy brak informacji, limitowanie szeroko rozumianych zasobów, entropia zachowań ludzkich, a więc chaotyczność i nieuporządkowanie systemu, to możemy na tej podstawie wnioskować, iż jest ona generowana przez czynniki egzo- i endogeniczne dotyczące przedsiębiorstwa jako systemu. Do czynników tych zaliczyć można:

- niepewność wynikającą z zachowań ludzkich,
- niepewność wynikającą z zawodności procesów realnych,
- niepewność związaną ze wzajemnymi relacjami elementów systemu.

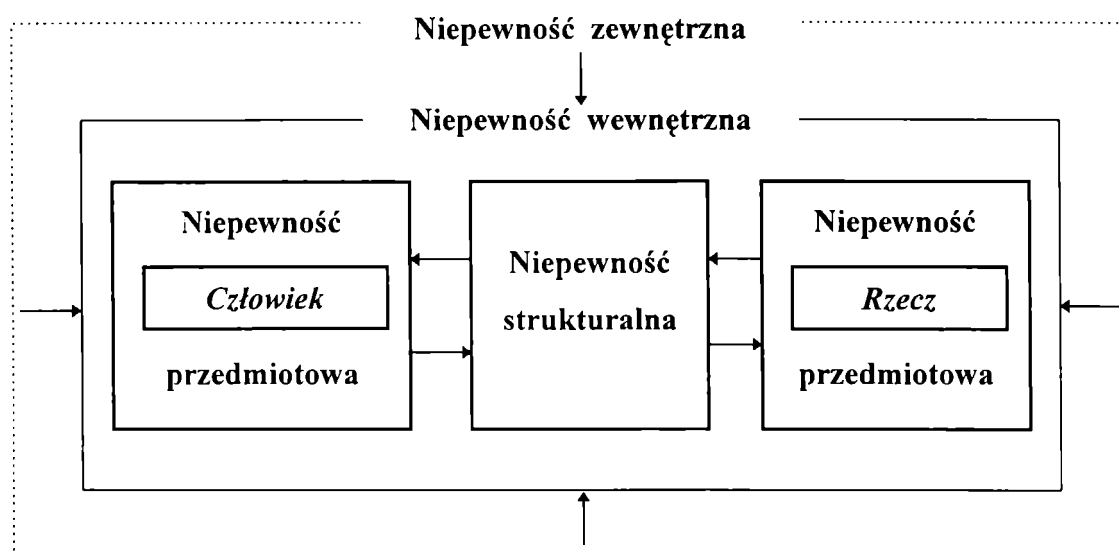
Podział źródeł występowania niepewności ukazuje rysunek 1.

W zależności od charakteru tych czynników wyróżnia się tzw. niepewność podmiotową, przedmiotową i strukturalną. Stymulatorem niepewności podmiotowej jest brak informacji oraz wiedzy o zachowaniu się jednostki gospodarczej i jej otoczenia w

przyszłości. Przyczynia się to do powstania tzw. niepewności poznawczej, tj. trudności w określaniu celu, działań alternatywnych i ich skutków. Niepewność przedmiotowa wiąże się z funkcjonowaniem rzeczowych elementów procesów realnych. Niepewność strukturalna powstaje w wyniku konfliktów celów sfery regulacyjnej i rzeczowej lub przy zaburzeniach przepływu informacji między tymi podsystemami. Zależność między kategorią niepewności a ryzyka przedstawia rysunek 2.

Rysunek 1

Źródła niepewności systemu - podmiot gospodarczy

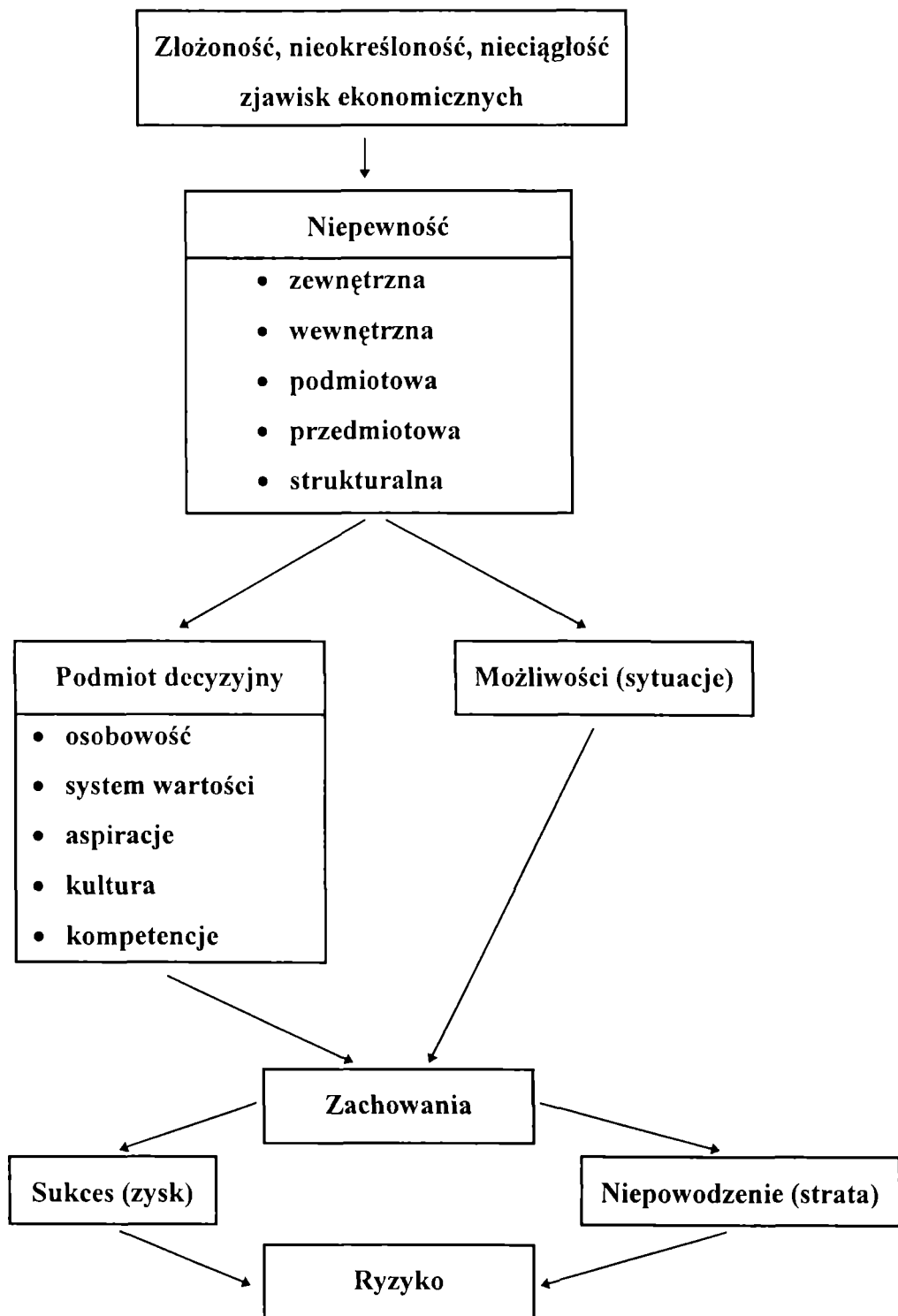
Źródło: K. Jędralska: *Racjonalizacja działalności gospodarczej przedsiębiorstwa przemysłowego. Synteza*. Tom I. Pr. zb. Pod red. K. Fabiańska, J. Rokita: *Racjonalizacja, przedsiębiorczość, ryzyko struktury*. Katowice 1991, s. 37.

Przyjmując, że niepewność zewnętrzna dotyczy otoczenia jako potencjalnego źródła perturbacji w rozwoju i funkcjonowaniu przedsiębiorstwa, można stwierdzić, iż niepewność wewnętrzna i zewnętrzna wzajemnie się warunkują wyznaczając tzw. globalną niepewność funkcjonowania danego podmiotu gospodarczego. Jedyną możliwością ograniczenia niepewności globalnej podmiotu jest prawidłowo przeprowadzone wnioskowanie dotyczące przyszłych zachowań sfery realnej i decyzyjnej oparte o dobry przepływ pełnej pod względem ilościowym i jakościowym informacji. Pozwala to na zmniejszenie ryzyka, które jest pochodną tej kategorii⁵.

⁵ Rozpoznane przez przedsiębiorstwo niepewność przyjmuje postać ryzyka. Za taką interpretacją związku ryzyko - niepewność opowiada się także J. Arrow: *Eseje z teorii ryzyka ... op. cit., s. 17.*

Rysunek 2

Niepewność a ryzyko - związek

Źródło: E. Maslyk: *Pojęcie niepewności*. „Studia Socjologiczne” 1979 nr 1.

1.2. Ryzyko bankowe i jego klasyfikacja

Próba zdefiniowania pojęcia ryzyka bankowego podjęta w tej części pracy opierać się musi o przytoczony w poprzednim punkcie pogląd, iż *ryzyko to uświadomiona niepewność, której źródłem są zaburzenia funkcjonowania każdego systemu (a więc i podmiotu gospodarczego) spowodowane przez czynnik ludzki i rzeczowy w wymiarze endo- i egzogenicznym w stosunku do niego samego*. Jeżeli przyjmiemy, że bank - definiowany jako instytucja koncentrująca pożyczających i wypożyczających pieniądze, czy też przedsiębiorstwo przejmujące czynności finansowe podmiotów gospodarczych, czy też fabryka kredytu - stanowi element systemu gospodarczego, to jego funkcjonowanie nie może być pozbawione ryzyka, tak jak nie może być jego pozbawione trwanie i rozwój poszczególnych składowych tego systemu. Istota ryzyka we wszystkich obszarach aktywności gospodarczej tkwi w możliwości dyspersji wyniku rzeczywistego od oczekiwanego, którym jest zysk wyznaczający przyrost kapitałów własnych i bezpieczeństwo przedsiębiorstwa. Zależność między spodziewanym wzrostem zysku a ryzykiem działalności przyjmuje charakter proporcjonalny. Przejawem jej jest konieczność akceptacji wyższego poziomu ryzyka przy zwiększonej skali dochodowości. **„Oba cele, zysk i bezpieczeństwo stanowią bieguny, między którymi plasuje się polityka każdego przedsiębiorstwa, w tym i banku”**⁶.

Zachowanie instytucji bankowych w warunkach ryzyka determinowane jest specyfiką ich działalności. Wyraża się to m.in. w tym, że dokonują one transformacji terminów wkładów i kredytów oraz ich kapitały służą głównie do finansowania innych podmiotów. Dlatego też, rozpoznanie istoty ryzyka, jego źródeł czy ostatecznych skutków jego ponoszenia w postaci utraty płynności, wiarygodności, pomniejszania kapitałów własnych, bankructwa, stanowi tak ważny aspekt funkcjonowania banku.

Przesłankami poszukiwania definicji i klasyfikacji ryzyka bankowego są ponadto:

- umożliwienie zastosowania odpowiednich technik identyfikacji i zarządzania w stosunku do wyrażonych grup ryzyka,

⁶ R. Chudzik: *Kategorie ryzyka bankowego*. „Bank i Kredyt” 1993 nr 1, s. 15.

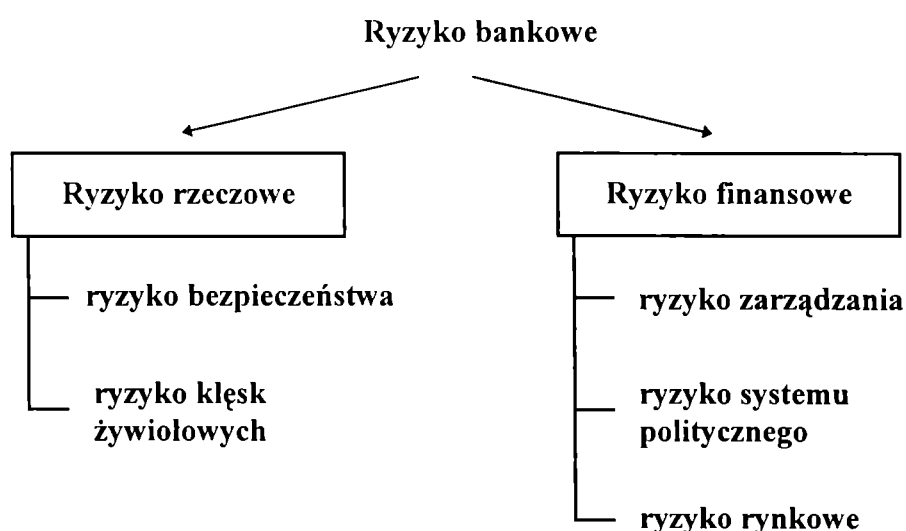
- wydzielenie ryzyk typowo bankowych i uwzględnienie ich w konstrukcji umów dotyczących transakcji przeprowadzanych przez bank,
- kształtowanie „płaszczyzny porozumienia”, uwzględniającej zakres poszczególnych ryzyk wykorzystywanych w stosunkach bank-kontrahent.

Uwzględniając złożoność i różnorodność ryzyk, ich klasyfikację, zaznaczyć należy, że brak jest jednej wyczerpującej definicji tego zjawiska w instytucjach bankowych. Przedstawione poniżej opierać się będą o różne kryteria, a więc wzajemnie mogą się przenikać.

Punktem wyjściowym do określenia kategorii ryzyka bankowego może stać się podział według **kryterium ostatecznego wyniku jego ponoszenia** (rysunek 3).

Rysunek 3

Podział ryzyka bankowego - kryterium ostatecznego wyniku

Źródło: opracowanie własne.

Występowanie ryzyka w działalności podmiotu gospodarczego, w tym i banku, może wiązać się z ponoszeniem strat o *charakterze finansowym* (ryzyko finansowe), jak i *rzeczowym* (ryzyko rzeczowe). Zaznaczyć należy, że wszystkie ryzyka rzeczowe dotyczące banku przybierają lub przybrać mogą w ostateczności wymiar finansowy, więc podział przedstawiony powyżej jest umowny.

Wśród ryzyk rzeczowych poczesne miejsce zajmuje typowe ryzyko materialne związane z możliwością zaistnienia zdarzeń nadzwyczajnych (pożar, powódź itp.)

oddziaływujących na instytucję bankową oraz ryzyko włamań, napadów, rabunków, sprzeniewierzeń, czyli ryzyko bezpieczeństwa. O ile typowe ryzyko materialne jest zagrożeniem właściwie niesterowalnym, to ponoszone przez bank ryzyko bezpieczeństwa w znacznej mierze zależy od stosowanych sposobów jego obniżania. Sposoby i przejawy ograniczania ryzyka bezpieczeństwa zawiera tabela 2.

Tabela 2

Ryzyko bezpieczeństwa - sposoby i przejawy ograniczania

<i>Sposoby</i>	<i>Przejawy</i>
1. Prawne	Normy prawne, certyfikaty, regulaminy wewnętrzne, ubezpieczenia od następstw zdarzeń losowych.
2. Organizacyjne	System odpowiedzialności pracowników, zadania, prawa, obowiązki.
3. Taktyczne	Programy, plany działania, procedury zabezpieczenia.
4. Architektoniczne	Lokalizacja, kształt, dostępność.
5. Elektroniczne	Urządzenia i systemy alarmowe.
6. Mechaniczne	Zamki, kraty, szyby, instalacje przeciwpożarowe, szafy, sejfy, skarbce.
7. Fizyczne	Dozór osób, przeszkolenie, interwencja służb komunalnych i specjalistycznych.

Źródło: Z.T. Nowicki: *Bezpieczny bank*. „Bank” 1994 nr 1, s. 20.

Ryzyko finansowe w swym spektrum zawiera szereg ryzyk cząstkowych. Definiując to pojęcie możemy mówić o niepewności uzyskania zamierzonego efektu gospodarczego w wymiarze finansowym lub po prostu o poniesieniu straty. Najważniejsze elementy ryzyka finansowego banku to:

- *ryzyko zarządzania* - związane ze złymi metodami zarządzania, identyfikacji, kontroli ryzyka bankowego. Elementem decydującym o jego powstaniu jest człowiek, a wynikiem ponoszenia może stać się: obniżenie kapitału obrotowego, zła struktura aktywów i pasywów bilansowych, obniżenie płynności, zła organizacja współpracy komórek banku itp.;
- *ryzyko systemowe i polityczne* - właściwie niesterowalne przez bank, którego źródła tkwią w polityce makroekonomicznej realizowanej przez rząd, parlament, NBP oraz inne elementy systemu politycznego i gospodarczego państwa. Przejawem ponoszonego ryzyka systemowo-politycznego przez bank mogą być nagle zmiany dotyczące regulacji prawnych i podatkowych, preferencji branżowych, polityki NBP;

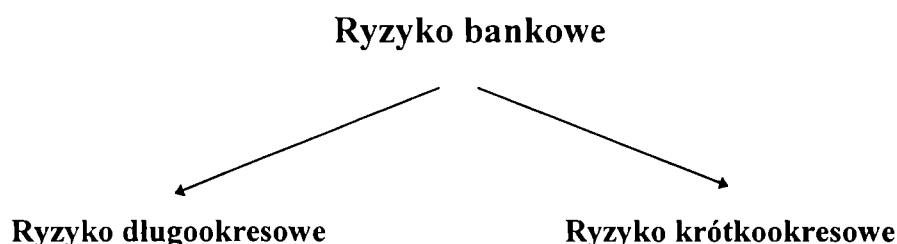
- *ryzyko rynkowe* - wyznaczone przez stopień dostępności banków do narzędzi i instrumentów kontroli ryzyka jako pochodnej rozwoju rynku kapitałowego (opcje, futures, swaps). Składowe ryzyka rynkowego to np. ryzyko kursowe, procentowe, inflacji.

Reasumując, ryzyko bankowe zawsze będzie związane z możliwością pojawienia się negatywnych skutków finansowych jako wyniku funkcjonowania banku. Dlatego też, pozostałe klasyfikacje ryzyka winny być rozpatrywane przez pryzmat ewentualnych strat finansowych wynikłych z nierozpoznania, niedoszacowania lub złego zarządzania poszczególnymi kategoriami ryzyka bankowego.

Kolejnym ujęciem ryzyka prowadzonej działalności bankowej jest jego rozpatrywanie w krótszym i dłuższym okresie (rysunek 4).

Rysunek 4

Ryzyko bankowe - kryterium czasu

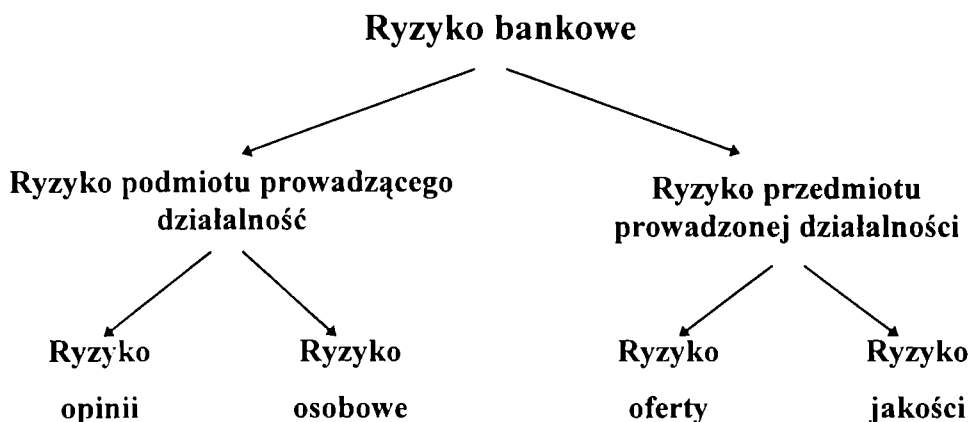
Źródło: opracowanie własne.

Uwzględniając *ryzyko długookresowe* bank wzmożoną uwagę powinien przypisywać ewentualnym zagrożeniom wynikającym z realizacji polityki makroekonomicznej państwa. Ryzyko banku w takim przypadku realizuje się poprzez nienadążanie w czasie z wprowadzaniem zmian lub brak działań, decyzji, doprowadzających politykę banku do zmieniającej się sytuacji w wymiarze makroekonomicznym. *Ryzyko krótkookresowe* wyraża się związkiem decyzji operacyjnych, podejmowanych na wszystkich szczeblach decyzyjnych banku, z pojawiającymi się zaburzeniami otoczenia i wnętrza instytucji bankowych (wahania kursów, zmiany stóp procentowych wyznaczanych przez NBP, wzrost inflacji, pogorszenie jakości aktywów, zła informacja wewnątrzbankowa itp.).

Za inną podstawę podziału ryzyka bankowego przyjąć można kryterium jego **związku z przedmiotem i podmiotem działalności bankowej** (rysunek 5).

Rysunek 5

Ryzyko bankowe - kryterium przedmiotowo-podmiotowe prowadzonej działalności

Źródło: opracowanie własne.

Ryzyko związane z *podmiotem* prowadzącym działalność bankową determinowane jest przez dwa podstawowe czynniki:

- *ryzyko opinii*, czyli postrzegania konkretnej instytucji bankowej przez jej kontrahentów i szeroko rozumiane otoczenie. Pozytywny image banku, wypracowany w toku skutecznej kampanii promocyjnej, opartej o solidne podstawy finansowe prowadzonej działalności bankowej, w znacznym stopniu zabezpiecza bank przed ryzykiem utraty zdolności do generowania zysku (w tym miejscu zwraca się uwagę, iż czynnik opiniotwórczy może stanowić kolosalne zagrożenie dla banku. Określona przez media i społeczeństwo negatywna opinia o sile i pozycji, jakości zarządu danego banku oparta o fałszywe lub nie informacje oddziałuje na jego sytuację finansową w sposób lawinowy poprzez wycofywanie wkładów i utratę płynności finansowej);
- *ryzyko osobowe*, określane przez kadrę kierowniczą jednostki bankowej a dotyczące:
 - a) przygotowania merytorycznego pracowników wszystkich szczebli i komórek do spełniania wyznaczonych im funkcji i zadań,

- b) umiejętności opuszczania utartych schematów myślowych, poszukiwania nowych dróg rozwiązania pojawiających się problemów,
- c) stylu i umiejętności komunikowania się z konsumentami produktów bankowych jak i pracownikami innych komórek,
- d) osobowości dopasowywanej do zajmowanego stanowiska w określonej komórce banku.

Rozmiar ryzyka osobowego pozostaje w ścisłym związku z jakością kadry pracowniczej. Prawidłowy jej dobór pod względem umiejętności merytorycznych, osobowości, ustawiczny proces kształcenia i doskonalenia zawodowego decyduje o trafności podejmowanych decyzji, szybkości dostosowania się do zmieniających się warunków rynkowych, możliwości pozyskania nowych klientów, atmosferze pracy czy w ostateczności zewnętrznym obrazie banku. Wszystkie te czynniki decydują także o poziomie bezpieczeństwa instytucji bankowej.

Ryzyko determinowane *przedmiotem* prowadzonej działalności można podzielić na dwa elementy:

- *ryzyko oferty*, realizowane na skutek niedopasowania produktów bankowych do oczekiwań potencjalnych konsumentów z danego segmentu rynku obsługiwanego przez bank. Jego przejawem będzie zła struktura produktów, ich zakresu, ograniczanie dostępności do nich na podstawie kryteriów wewnętrznych (regulaminy, procedury, ceny, możliwości kapitałowe) czy zewnętrznych (inflacja, konkurencja, preferencje nieoszczędnościowe). Wynikiem ponoszenia tego ryzyka jest ograniczenie potencjalnych odbiorców usług bankowych, konieczność manipulacji ceną depozytu i kredytu, zwiększenie wydatków na opracowanie nowych produktów czy też wzrost kosztów promocji;
- *ryzyko jakości*, dotyczy tak jakości samego produktu jak i technicznej jakości obsługi. Jakość produktu bankowego wyznaczana będzie poprzez szybkość jego uzyskania, możliwość elastycznego rozszerzania jego zakresu, otwartość na zgłaszane przez odbiorcę propozycje modyfikacyjne, cenę (np. możliwość redukcji opłat prowizyjnych za operacje dokonywane przez podmiot na jego rachunku bankowym, negocjacje zasad i terminów spłat kredytu, sposobu jego zabezpieczenia, szybki dostęp do kredytu obrotowego, jasne i proste zasady korzystania z wybranych produktów bankowych). Jakość obsługi technicznej produktu określana jest infrastrukturą techniczną banku, wykorzystywaną w trakcie świadczenia usług.

Należą do niej: poczta elektroniczna, uczestnictwo w KIR (a więc korzystanie z systemów rozliczeniowych SIBIR i ELIXIR) szybkość obsługi kasowej i dysponenckiej, ilość banków korespondentów itd. Dyspersja oczekiwań w stosunku do jakości rzeczywistej produktu i jego obsługi może decydować o korzystaniu z usług innych podmiotów bankowych spełniających preferencje jakościowe, a więc w ostateczności może doprowadzić do ponoszenia strat finansowych.

Innym ujęciem istoty ryzyka bankowego, jego składowych jest podział tej kategorii zaproponowany przez **T. Guldimana** na podstawie kryteriów:

- a) rodzaju pozycji bilansowej (weksel, kredyt, akcja itp.) lub pozabilansowej (operacje terminowe, gwarancje),
- b) miejsca zamieszkania dłużnika,
- c) rodzaju klienta (np. osoba fizyczna, instytucja),
- d) terminu transakcji (np. długo-, krótkookresowe),
- e) rodzaju zabezpieczenia (np. hipoteczne, cesja)⁷.

Następną próbą klasyfikacji rodzajów ryzyka bankowego jest ich podział na: przyczynowe i skutkowe, opracowany przez **A. Kuglera**. Koncepcja podziału ryzyka ukazana jest na rysunku 6.

Dla zobrazowania wielości podejść do podziału ryzyka funkcjonowania instytucji bankowych przedstawia się także koncepcję podziału tego zjawiska dokonaną przez **I. Krumnowa** i **Z. Fedorowicza** (rysunek 7 i 8).

Istotę i pojemność znaczeniową ryzyka bankowego można również przedstawić poprzez jego podział oparty o kryterium **rodzaju i miejsca prowadzonej działalności**. Przyjmując taką podstawę możemy mówić o :

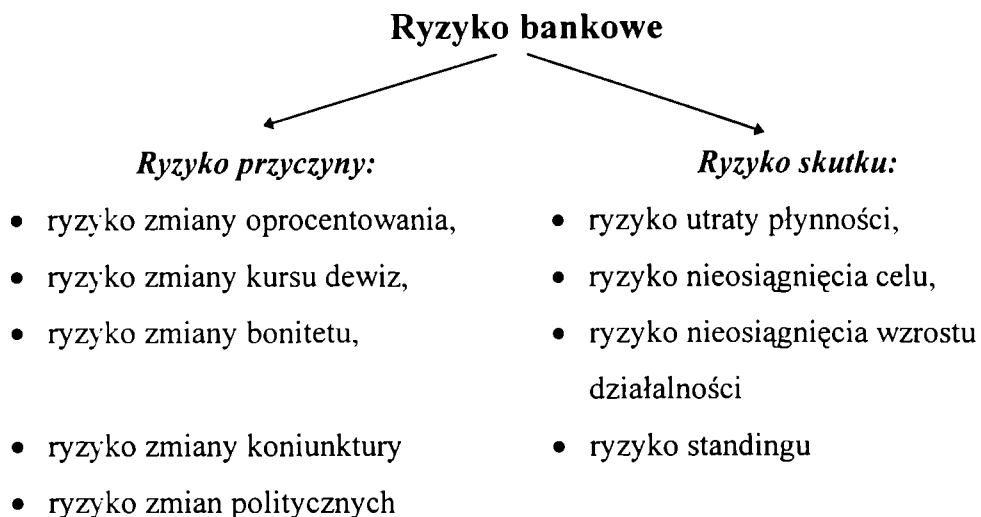
- ryzyku procentowym,
- ryzyku płynności,
- ryzyku walutowym,
- ryzyku obrotu papierami wartościowymi,
- ryzyku kredytowym⁸.

⁷ T. Guldiman: *Risikogerechte bankinterne Revisionsplanung*. Bern-Stuttgart 1990, s. 23 za: B. Gruszka, Z. Zawadzka: *Ryzyko w działalności bankowej*. Warszawa 1992, s. 17.

⁸ Za takim pojmowaniem kategorii ryzyka bankowego opowiadają się m.in.: L. Jaworski, B. Gruszka, S. Bereza, R. Chudzik, patrz w: L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński: *Banki - rynek, operacje, decyzje*. Warszawa 1994, s. 243; B. Gruszka, Z. Zawadzka: *Ryzyko działalności bankowej ...* op. cit., s. 17; R. Chudzik: *Kategorie ryzyka bankowego ...* op. cit., s. 15; S. Bereza: *Zarządzanie ryzykiem bankowym*. Warszawa 1992, s. 7.

Rysunek 6

Ryzyko bankowe - kryterium przyczyny i skutku

Źródło: A. Kugler: *Konzeptionelle Ansätze zur Analyse und Gestaltung von Zinsänderungsrisiken in Kreditinstituten*. Frankfurt a/Main 1985, s. 24 za: B. Gruszka, Z. Zawadzka: *Ryzyko w działalności bankowej ... op. cit.*, s. 16.

Ryzyko procentowe zwane ryzykiem zmian stóp procentowych, wyraża się w niebezpieczeństwie negatywnego wpływu wahań rynkowej stopy procentowej na sferę finansową banku (definicja przyjęta przez Bazylejski Komitet Bankowy)⁹. Źródłem występowania tego zagrożenia jest trudność w dopasowaniu się banku do zmian rynkowej stopy procentowej dla pozycji jego aktywów i pasywów. W zależności od przyjętej zasady ich oprocentowania (stopa stała, zmienna) realizacja ryzyka procentowego przybiera charakter:

- a) zmniejszenia się dodatniej różnicy między odsetkami płaconymi a otrzymanymi,
- b) zmniejszenia wartości papierów wartościowych przy rosnącej stopie procentowej¹⁰.

Ryzyko płynności występuje gdy wpływy gotówkowe okresu powiększone o stan kasy nie pokrywają wydatków gotówkowych okresu instytucji bankowych. Wśród szeregu przyczyn tego zjawiska wymienić można:

- a) niedopasowanie terminów wymagalności wybranych składników pasywów do stopnia płynności aktywów,

⁹ Z. Zawadzka: *Ryzyko bankowe. Ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe*. Warszawa 1995, s. 20.

¹⁰ Szerzej o istocie ryzyka procentowego m.in. w: G. Borys: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej metodą luki*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 11 (wkładka); J. Wdowiak: *Ryzyko stopy procentowej*. „Bankier” 1993 nr 11, s. 21; P. Masiukiewicz: *Stopy procentowe w bankach*. Warszawa 1994, s. 118.

- b) nieterminowe regulowanie należności kredytowych,
- c) przedterminowe wycofanie lokat.

Rysunek 7

Ryzyko bankowe - kryterium obszaru występowania

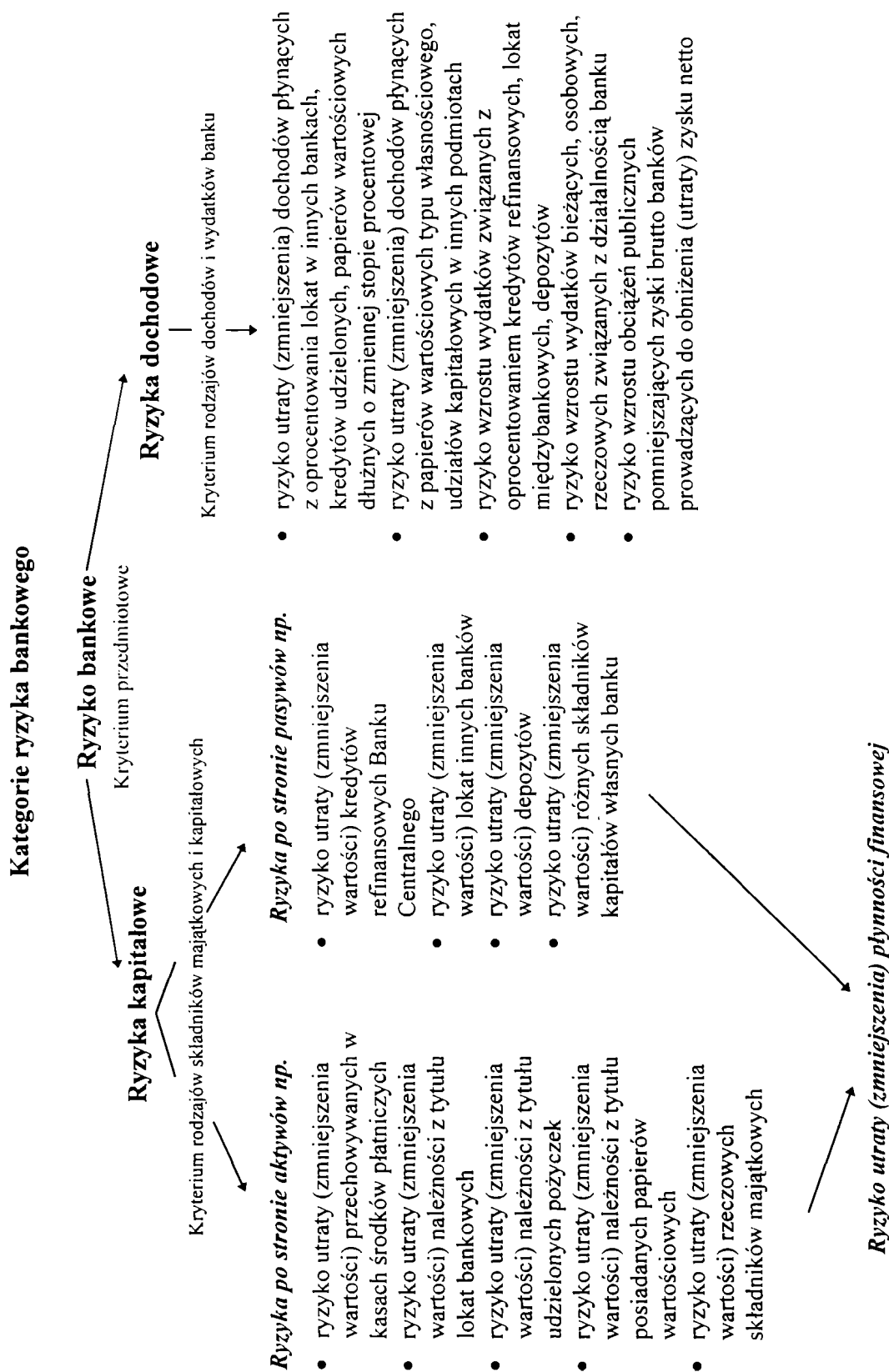
Źródło: J. Krumnow: *Risikoanalyse im Grossbank ...* op. cit., s. 80.

Ryzyka walutowe zwane ryzykiem dewizowym lub ryzykiem w obrocie zagranicznym, powiązane z operacjami dokonywanymi przez bank, które wyrażane są w walutach obcych. Przyczyną powstania tego ryzyka są ewentualne zmiany kursów walutowych oddziałujących na składniki bilansu banku. Wśród ryzyk cząstkowych decydujących o ostatecznym natężeniu ryzyka walutowego wymienić można:

- ryzyko kraju, określane też politycznym,
- ryzyko finansowe,
- ryzyko kredytowe,
- ryzyko operacyjne¹¹.

¹¹ Taki podział ryzyka walutowego proponuje również D. Lewandowski: *Analiza ryzyka walutowego*. Warszawa 1993, s. 100.

Rysunek 8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Z. Fedorowicz: *Ryzyko bankowe*. Warszawa 1996. s. 9-13.

Ryzyko kraju określa sytuacja polityczna i gospodarcza państwa - partnera banku. Zaburzenia wynikłe z tytułu wojny, klęski żywiołowej, załamania koniunktury itp., mogą zdecydować, że bezpośredni kontrahent banku lub grupa importerów, eksporterów przez niego obsługiwana nie będzie mogła spłacać swych należności. Innym przejawem tego zagrożenia mogą być decyzje podjęte przez obce państwa, dotyczące zakazu czy ograniczenia transferu należności banku lub ich zamiany na inną walutę. *Ryzyko finansowe* realizowane jest przez zmniejszenie się kapitałów lub wyników instytucji bankowej na skutek niekorzystnych zmian kursów walutowych i wyrażonych w nich aktywów i pasywów bankowych. Przejawem ponoszenia *ryzyka kredytowego jako składowej ryzyka walutowego* w transakcjach zagranicznych stać się może niemożliwość lub niechęć zrealizowania zobowiązania kredytowego przez zagranicznego kredytobiorcę wobec banku. Pozostaje ono w ścisłym związku z ryzykiem kraju siedziby kapitałobiorcy. Kategoria *ryzyka operacyjnego* w operacjach walutowych ściśle koreluje z: jakością kadry obsługującej ten segment działalności banku, organizacją przepływu informacji, funkcjonowaniem procedur kontrolnych, jak i wyposażeniem technicznym komórek dokonujących transakcji walutowych.

Ryzyko obrotu papierami wartościowymi związane jest z posiadanymi przez bank papierami lub z pośrednictwem w ich obrocie. Uwidacznia się ono poprzez:

- a) obniżenie wartości rynkowej posiadanych papierów wartościowych,
- b) ewentualne bankructwo podmiotu, którego papierów wartościowych bank jest posiadaczem,
- c) straty prowizji z tytułu nie zamknięcia oferty sprzedaży papierów wartościowych obsługiwanej przez bank.

Ryzyko kredytowe - ogólnie to możliwość poniesienia strat z tytułu niemożności spłaty części lub całości zobowiązań kredytowych przez kredytobiorców.

Przytoczone powyżej definicje i podziały ryzyka bankowego na pewno nie wyczerpują w pełni złożoności tego zjawiska, jak i jego elementów składowych. Można chyba jedynie zgodzić się co do jednej tezy, że *każde ryzyko ponoszone przez bank, mające charakter egzo- lub endogeniczny w ostateczności przybiera wymiar finansowy decydujący o możliwości obniżenia jego kapitałów, poniesienia straty czy w ostateczności bankructwa. Tak więc świadomość zagrożeń, ich identyfikacja i artikulacja, prawidłowe nimi zarządzanie będzie decydować o możliwości generowania zysku i zachowania racjonalnego poziomu bezpieczeństwa instytucji bankowych.*

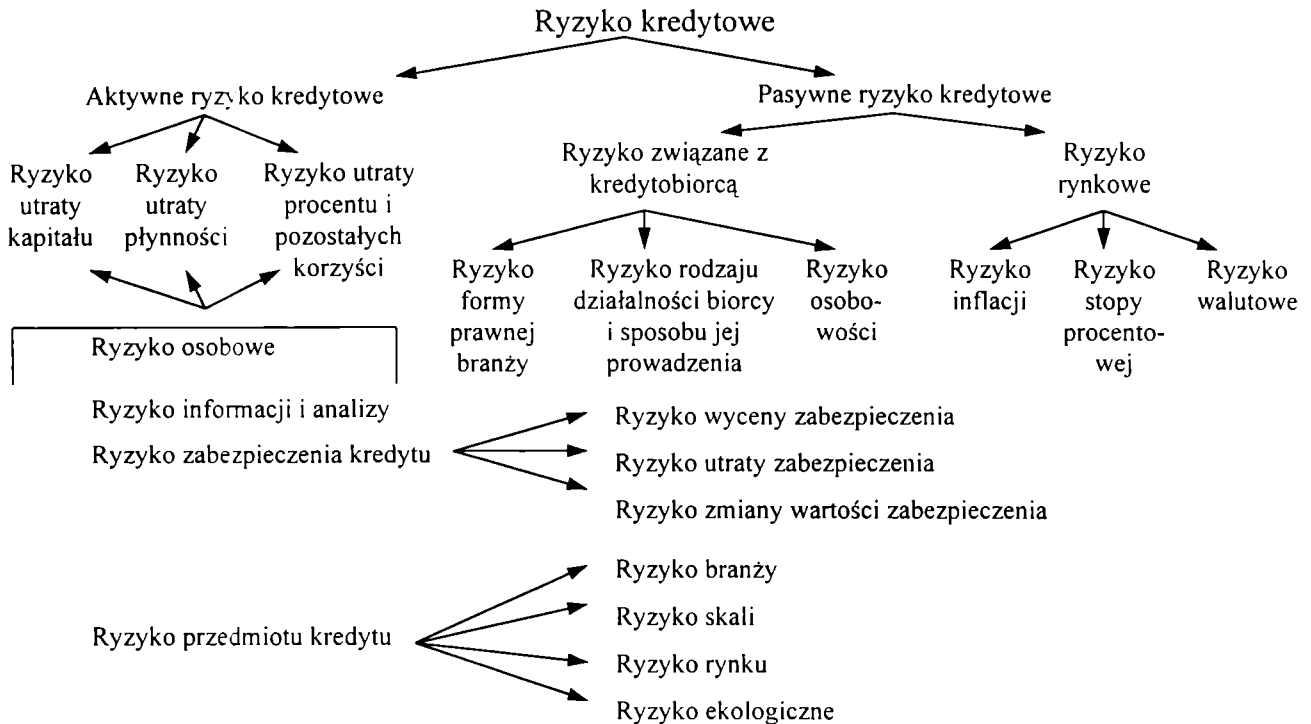
1.3. Znaczenie ryzyka kredytowego w działalności bankowej

Ponoszone przez banki ryzyko kredytowe stanowi pochodną realizacji jednej z ich podstawowych funkcji, którą jest transfer pieniądza między depozytariuszami a zgłaszającymi zapotrzebowanie na zasilenie finansowe. Dlatego też, nosi ono miano ryzyka typowo bankowego, którego rozmiar i natężenie w głównej mierze zależą od metod jego identyfikacji, pomiaru, oceny i zarządzania nim, przyjętych przez konkretną instytucję bankową. Przed określeniem szczegółowego zakresu ryzyka kredytowego należy zwrócić uwagę, iż omawiane w poprzednim punkcie pracy elementy ryzyka bankowego nie dają w prostej sumie globalnego zagrożenia funkcjonowania banku. Ich wpływ na całościowo rozpatrywane ryzyko bankowe uzależnione jest rozmiarem poszczególnych kategorii ryzyk, prawdopodobieństwem wystąpienia, jak i również wzajemną korelacją między poszczególnymi ich rodzajami. Dlatego też można pokusić się o stwierdzenie, iż im mniejsza jest zależność funkcyjna między kategoriami ryzyka bankowego, przy stałej ich wielkości oraz prawdopodobieństwie zajścia, to globalne ryzyko funkcjonowania banku obniża się. Identyczną zależność wykazuje powiązanie ryzyka pojedynczego kredytu z łącznym ryzykiem kredytowym banku. Jeżeli to pierwsze zdefiniujemy jako możliwość zaistnienia sytuacji, w której zobowiązanie kredytowe nie zostanie spłacone w określonym czasie w części lub całości, to wpływ poszczególnych transakcji kredytowych obciążonych pojedynczym ryzykiem kredytowym na łączną jego wartość będzie wyznaczany wielkością pojedynczych zobowiązań kredytowych, prawdopodobieństwem ich niespłacenia oraz współzależnością między poszczególnymi kredytami. Tak więc, *im mniejsza jest korelacja między pojedynczymi kredytami tym mniejsze jest zagrożenie, iż czynniki decydujące o jego niespłaceniu wywrą wpływ na kredyty pozostałe, powodując przyrost globalnego ryzyka kredytowego.*

W niniejszym punkcie pracy główna uwaga zwrócona będzie na determinanty wyznaczające poziom ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego. Ich rozpoznanie umożliwi określenie wpływu ryzyka cząstkowego - czynników go wyznaczających - na poziom łącznego ryzyka związanego z akcją kredytową banku. Zakres ryzyka kredytowego występującego w instytucjach bankowych przedstawia rysunek 9.

Rysunek 9

Ryzyko kredytowe - elementy składowe

Źródło: opracowanie własne.

Podstawą podziału ryzyka kredytowego, jak i wyróżnienia ryzyk cząstkowych decydujących o jego wielkości jest wyodrębnienie tzw. **ryzyka aktywnego i pasywnego**. Mianem **ryzyka aktywnego** możemy określać ryzyko generowane przez samą instytucję bankową podczas transakcji kredytowych oraz możliwość poniesienia ewentualnych strat wynikłych z niespłacenia zobowiązań kredytowych przez kredytobiorcę w określonym terminie. Zaznaczyć należy, iż ryzyko aktywne stanowi podstawowy wymiar ryzyka kredytowego, którego ograniczanie winno być świadomym działaniem banku. Jako **ryzyko pasywne** traktować można zagrożenia związane z koniecznością pozyskiwania przez instytucje bankowe środków na działalność kredytową (emisja własnych papierów wartościowych, kredyt refinansowy, depozyty), jak i ryzyko determinowane przez szeroko rozumiane otoczenie banku i jego kontrahentów. Możliwości oddziaływania banku na ten rodzaj ryzyka są ograniczone.

Przyjmując, iż każde ryzyko związane z funkcjonowaniem instytucji bankowych w ostateczności przyjmuje wymiar finansowy można stwierdzić, że aktywne ryzyko

kredytowe występujące w sytuacji niespłacenia zobowiązań kredytowych w określonym terminie przez kredytobiorcę w sposób bezpośredni będzie oddziaływać na możliwość utraty kapitału, płynności czy też innych korzyści przez bank. Utrata kapitału pożyczkowego, uzależniona wielkością niespłaconych a zapadłych rat kredytu oraz wartością środków uzyskanych ze spieniężenia zabezpieczenia kredytu, może w prosty sposób osłabić sytuację finansową i rynkową danej instytucji bankowej. Jednym z jej wyznaczników jest także bieżąca płynność finansowa, uważana za miernik bezpieczeństwa banku. Obniżenie płynności z tytułu ponoszonego ryzyka kredytowego przybiera postać niedopasowania terminów spłat rat kredytowych i odsetek do terminów płatności lokat i depozytów pieniężnych. Ta różnica terminowa może wynikać zarówno ze złego zarządzania terminami i wartościami wypłat a czasem realizacji wpływów bankowych z tytułu wykorzystywanych kredytów, jak i opóźnieniami spowodowanymi przesunięciem terminów obsługi kredytu przez kredytobiorcę. Kolejnym elementem aktywnego ryzyka kredytowego jest ryzyko straty procentu i innych korzyści. Realizacja tego ryzyka następuje przez nieosiągnięcie dochodów z oprocentowania pożyczek przy jednoczesnej konieczności naliczania i zapłaty odsetek za powierzone bankowi depozyty i lokaty. Utrata pozostałych korzyści powiązana jest z zamrożeniem kapitału pożyczkowego w kredytach przeterminowanych czy straconych. Uwięzione w nich środki finansowe nie mogą więc być przeznaczane na inwestycje bardziej dochodowe lub bezpieczniejsze. Ponadto, okresowy brak kapitału uniemożliwia wypełnianie zadań planowych banku, takich jak: rozwój akcji kredytowej, wyprowadzanie nowych produktów, inwestycje rzeczowe czy też ekspansja rynkowa.

Obniżanie aktywnego ryzyka kredytowego to jedno z głównych zadań stojących przed pracownikami pionów kredytowych i zarządu banku. Działania podjęte w tym celu powinny opierać się o rozpoznanie i oszacowanie ryzyk cząstkowych wyznaczających w ostateczności poziom ewentualnych strat. Wśród nich wymienić należy:

- ryzyko osobowe,
- ryzyko informacji i analizy,
- ryzyko zabezpieczenia kredytu,
- ryzyko przedmiotu kredytu.

Ryzyko osobowe - związane z umiejętnościami, doświadczeniem i wiedzą pracowników pionów kredytowych. Szybki rozwój sektora bankowego obserwowany od 1989 roku

wymusił konieczność pozyskania nowych kadr bankowych, które musiały sprostać oczekiwaniom pracodawców, klientów i rynku. Brak doświadczeń związanych z umiejętnością weryfikacji potencjalnych kredytodawców przez oficerów kredytowych, ich podatność na sugestie i często nieprawdziwe informacje przekazywane przez kapitałobiorców, doprowadza lub może doprowadzić do złego oszacowania ryzyka związanego z daną transakcją kredytową. Dlatego też w ograniczaniu tego ryzyka ważną rolę odgrywa: prawidłowy dobór pracowników pionów kredytowych pod względem osobowości, posiadanej wiedzy i doświadczeń, umiejętności analitycznego myślenia, przewidywania, dociekliwości, rzetelności, uczciwości oraz ciągły proces kształcenia i podnoszenia umiejętności organizowany przez odpowiednie komórki bankowe.

Ryzyko informacji i analizy - ponoszone z chwilą przyjęcia złych procedur szacowania ryzyka transakcji kredytowej oraz dotyczące nie pełnej pod względem ilościowym i jakościowym informacji o przedmiocie i podmiocie kredytów. Rozmiar tego ryzyka może być ograniczany poprzez:

- prawidłowy sposób pozyskiwania informacji (negocjacje, wywiady, wizje lokalne),
- korzystanie z odpowiednich źródeł informacji (wywiadownie gospodarcze, kontrahenci, inne banki, urzędy skarbowe, zweryfikowana sprawozdawczość finansowa),
- zastosowanie adekwatnych procedur, szacowania ryzyka transakcji kredytowej do przedmiotu i podmiotu kredytu (rodzaj, skala działalności, rodzaj kredytu, czas, dostępność informacji itp.).

Ryzyko zabezpieczenia kredytu - związane z proponowanym lub przyjętym zabezpieczeniem kredytu stanowiącym ewentualne źródło pokrycia zaległych zobowiązań kredytowych. Wyrazem ponoszenia tego ryzyka może być przyjęcie nieprawidłowego sposobu wyceny, który nie odzwierciedla rzeczywistej wartości przedmiotu zabezpieczenia (zawyżanie wartości) lub możliwość utraty przedmiotu zabezpieczenia z tytułu wad prawnych związanych z przyjętym zabezpieczeniem, umową, jak i działaniami kredytobiorcy czy osoby trzeciej przedstawiającej zabezpieczenie. Ponadto w toku trwania związku kredytowego brak kontroli nad przyjętym zabezpieczeniem może doprowadzić do obniżenia jego wartości z tytułu utraty cech użytkowych, jakości, ilości itp. Pozostałymi elementami określającymi poziom ryzyka zabezpieczenia są np.:

- możliwość i szybkość ewentualnej zamiany przedmiotu zabezpieczenia na gotówkę,
- wartość zabezpieczenia w stosunku do kwoty kredytu,
- rodzaj zabezpieczenia.

Ryzyko przedmiotu kredytu - to ewentualne zagrożenie terminowej regulacji zobowiązań kredytowych z tytułu: specyfiki branży w której prowadzona jest działalność wymagająca dofinansowania, jej możliwości rozwojowych, negatywnej rozbieżności między wskaźnikami ekonomiczno-finansowymi branży i podmiotu w niej działającego. To także ryzyko skali określane stosunkiem wartości zapotrzebowania kredytowego do możliwości generowania zysku przez przedmiot i podmiot kredytu. Składową ryzyka przedmiotu kredytu jest również ryzyko rynkowe związane z zaburzeniami realizacji przedmiotu kredytu generowanymi przez otoczenie, kontrahentów czy finalnych odbiorców usług i produktów wytwarzanych przez kredytobiorcę. W spektrum ryzyka rynkowego znaleźć się musi zagrożenie wynikające z tytułu wzrostu inflacji czy zmian preferencji odbiorców. Omawiając ryzyko przedmiotu kredytu nie można pominąć także *ryzyka ekologicznego*. Rozpatrując ten rodzaj ryzyka szczególną uwagę zwrócić należy na:

- możliwą niezdolność kredytobiorcy do pokrycia kosztów usunięcia zanieczyszczeń generowanych przez inwestycję będącą przedmiotem kredytu, a co za tym idzie obniżenie jej wartości,
- nieuwzględnienie przez inwestora zabezpieczeń ekologicznych, które w znacznym stopniu mogą decydować o rentowności przedsięwzięcia,
- niezdolność do wyegzekwowania spłaty kredytu wskutek wykrycia zanieczyszczeń ekologicznych i wynikających z tego tytułu kosztów i zobowiązań przewyższających wartość inwestycji,
- powstanie zobowiązań kredytobiorcy z tytułu naruszenia dóbr osobistych lub szkód we własności powodowanych naruszeniem przepisów i norm ekologicznych podczas realizacji przedmiotu kredytu lub w czasie trwania stosunku kredytowego,
- wzrastającą świadomość ekologiczną społeczeństwa, która może ujemnie wpływać na finansowy sukces tak przedmiotu jak podmiotu kredytu¹².

¹² Szeroką analizę zagrożeń związanych z ekologicznymi aspektami ryzyka kredytowego przedstawia m.in. W. Stodulski: *Ryzyko ekologiczne - zobowiązania ekologiczne jako czynniki ryzyka finansowego*. „Bank” 1994 nr 2, s. 31; G. Borys: *Ochrona środowiska - wyzwaniem dla wszystkich banków handlowych*. „Aura” 1994 nr 6, s. 6 i D. Korenik: *Ekologia - wyzwanie współczesnego banku*. „Bank” 1994 nr 2, s. 28.

Wśród zagrożeń cząstkowych określających poziom *pasywnego ryzyka kredytowego* wymienić można: ryzyko kredytobiorcy, ryzyko rynkowe, ryzyko inflacji, ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe. Jak już wcześniej wspomniano, możliwości bezpośredniego oddziaływania banku na rozmiar ponoszonego pasywnego ryzyka kredytowego są ograniczone, gdyż wyznaczają je zewnętrzne warunki pozyskania środków finansowych na rozwój akcji kredytowej oraz czynniki egzogeniczne kształtujące jakość transakcji kredytowej i możliwość jej niepowodzenia.

Ryzyko kredytobiorcy - wyznaczone przez cechy jakościowe, finansowe i osobowe podmiotu kredytu. W toku szacowania wartości tego ryzyka ważnym staje się rozpoznanie ewentualnych zagrożeń związanych z:

- formą prawną prowadzonej działalności wymagającej kredytowania (warunkuje możliwość dochodzenia należności bankowych z majątku firmy lub właścicieli, wskazuje możliwość powiązań kapitałowych z podmiotami podległymi lub między właścicielami),
- kondycją ekonomiczno-finansową kredytobiorcy,
- specyfiką działowo-gałęziową prowadzonej działalności gospodarczej, możliwościami rozwojowymi w świetle prowadzonej polityki makroekonomicznej,
- jakością zarządzania,
- dotychczasowymi kontaktami z innymi kredytobiorcami,
- jakością informacji generowanych przez kredytobiorcę przekazywanych odbiorcom zewnętrznym,
- cechami charakterologicznymi kredytobiorcy (szczerłość, uczciwość, wiedza merytoryczna, doświadczenie, skłonność do konsumpcji itp.).

Ryzyko inflacji, stopy procentowej i walutowe stanowią grupę zagrożeń prawidłowego przebiegu pojedynczej transakcji kredytowej, generowanych polityką makroekonomiczną rządu, sejmu, NBP i innych instytucji finansowych. Stosowanie odpowiednich instrumentów finansowych, których głównym celem jest pobudzenie rozwoju gospodarczego może w wymiarze mikroekonomicznym doprowadzić do zaburzeń funkcjonowania podmiotu gospodarczego, na którym ciąży obowiązek spłaty kredytu. Np. wzrost inflacji obniża realne dochody kredytobiorcy, a więc również decyduje o zdolności kredytobiorcy do regulacji bankowych należności kredytowych. Z drugiej strony odpowiadający temu zjawisku przyrost rynkowej stopy procentowej stosowanej przez NBP czy pozostałe elementy systemu finansowego może doprowadzić

do wzrostu ceny kredytu już wykorzystywanego, a tym samym spowodować zwiększenie obciążeń kredytowych dla biorcy, które wcześniej nie były kalkulowane. Podobne zagrożenia płyną wraz ze wzrostem kursów walutowych. W przypadku importerów korzystających z kredytów dewizowych podniesienie kursu wymiany spowoduje wzrost zobowiązań złotówkowych przy stałości kwoty nominalnej kredytu.

Ukazane powyżej elementy ryzyka kredytowego mogą być pomocne w określeniu roli tej kategorii ryzyka w działalności banku¹³. Zagrożenia kredytowe, ich wpływ na sposób funkcjonowania instytucji bankowej dotyczą wielu obszarów jej działalności rysunek 10.

Rysunek 10

Znaczenie ryzyka kredytowego w działalności bankowej

Źródło: Opracowanie własne.

Pojawienie się trudnych kredytów w portfelu należności bankowych stanowi wynik złego rozpoznania, szacowania i zarządzania ryzykiem kredytowym. Naturalnym rezultatem takiej sytuacji jest lub może być obniżenie kapitału pożyczkowego czy nieosiągnięcie dochodów z tytułu oprocentowania pożyczek. Ponadto wynikiem występowania tej kategorii kredytów jest wzrost kosztów administracyjnych związanych z zarządzaniem nimi.

Rezultatem ponoszonego ryzyka kredytowego w obszarze osobowym staje się ewentualne obniżenie morale pracowników oraz wzrost wydatków kadrowych związanych z działaniami szkoleniowymi. Obniżenie dochodów bankowych z tytułu

strat na akcji kredytowej powoduje redukcję świadczeń pracowniczych, co może stać się przyczyną fluktuacji kadr. Z drugiej strony wynikiem ryzyka kredytowego staje się również świadoma redukcja kadry umożliwiająca obniżenie kosztów działalności banku. Przewyciężenie trudności finansowych może się wiązać z koniecznością zatrudnienia fachowców lub powołania nowych komórek organizacyjnych co doprowadza do wzrostu wydatków.

Świadomość ponoszonego ryzyka kredytowego odzwierciedlają także procedury jego szacowania i weryfikacji potencjalnych kredytobiorców. Przyjęcie zbyt rygorystycznych warunków przyznawania kredytów, rozbudowana procedura weryfikacji zdolności kredytowej prowadzi z jednej strony do minimalizacji zagrożeń kredytowych ale z drugiej strony do postrzegania danego banku przez potencjalnych klientów jako partnera zbyt ostrożnego, nie zdolnego do działań obarczonych ryzykiem. Taka opinia przyszłych kapitałobiorców przyczynia się do zmiany partnera bankowego, który kosztem mniejszych dochodów, wyższych wymagań, nadmierną asekuracją obniża potencjalne ryzyko kredytowe.

Kolejnym obszarem działalności bankowej, na który wpływ wywiera ryzyko transakcji kredytowych **jest sposób i możliwość pozyskiwania nowych kapitałodawców**. Bank jako instytucja zaufania publicznego swoją działalność powinien opierać o dobrą reputację, wypracowaną poprzez efektywne i rentowne funkcjonowanie. Jedną z podstawowych przyczyn podważania „dobrego zdania” o banku stają się trudności finansowe jako pochodna złych długów. Wynikiem podważenia dobrej opinii o instytucji bankowej stać się może:

- utrata klientów,
- wzrost kosztów pozyskania kapitałów obcych,
- uniemożliwienie zwiększania kapitałów własnych,
- unieruchomienie pasywów bankowych,
- utrata pozycji rynkowej.

Ostatnim obszarem ponoszonego ryzyka kredytowego, będącym w sferze oddziaływania i zainteresowania banku jest **obszar zewnętrznych czynników kontrolnych**. Wśród nich wymienić należy przede wszystkim nadzór bankowy NBP.

¹³ Autor ma świadomość, że przedstawiony podział ryzyka kredytowego i ryzyk cząstkowych nie wyczerpuje wszystkich aspektów tego zjawiska, aczkolwiek może stanowić on jedno z ujęć tego zagadnienia.

Pojawienie się dużej ilości kredytów trudnych powoduje wzmożoną kontrolę instytucji nadzorującej. W skrajnych przypadkach ustanawia się zarząd komisaryczny nad bankiem o złym portfelu kredytowym. Świadomość oddziaływania ryzyka kredytowego na ten obszar działalności banku musi się wiązać z:

- ewentualną koniecznością powołania komitetu kredytowego,
- generowaniem szczegółowych sprawozdań finansowych na rzecz czynników nadzoru,
- ograniczenie samodzielności decyzyjnej banku i jego organów,
- zwiększeniem poziomu bezpieczeństwa w wyniku eliminacji klientów obciążonych nadmiernym ryzykiem.

Podsumowując stwierdzić należy, że występowanie ryzyka kredytowego jest naturalnym elementem towarzyszącym działaniu podmiotu, którego jednym z głównych celów funkcjonowania jest osiągnięcie dochodów z tytułu transformacji środków pieniężnych między pożyczającymi a wypożyczającymi. *Choć ostateczny wymiar ryzyka instytucji bankowych związanego z akcją kredytową przybiera postać finansową to skutki jego oddziaływania można odnaleźć:*

- *w sferze osobowej, tj. w zachowaniu tak pracowników pionów kredytowych, zarządu jak i kredytobiorców,*
- *w sferze zarządzania - poprzez przyjęcie odpowiednich metod szacowania i minimalizacji tego zjawiska, kreowania efektywnej polityki kredytowej,*
- *w sferze stosunków zewnętrznych między bankiem i otoczeniem gospodarczym politycznym i społecznym.*

Rozdział 2

ZARZĄDZANIE RYZYKIEM KREDYTOWYM

2.1. Polityka kredytowa a zarządzanie ryzykiem kredytowym

Każdy podmiot gospodarczy (a więc i bank) realizując swe cele w warunkach ryzyka musi prowadzić działania zmierzające do minimalizacji (optymalizacji) jego wpływu na osiągnięte wyniki ekonomiczno-finansowe. Zachowanie to umożliwia utrzymanie stanu homeostazy między „zakładanym stopniem realizacji celu a niepewnością i zyskiem oraz zewnętrznymi i wewnętrznymi ograniczeniami natury społecznej, politycznej i prawnej”¹⁴. Optymalizacja ryzyka bankowego/ryzyka kredytowego dokonywana jest w dwóch płaszczyznach:

- polityki kredytowej,
- zarządzania ryzykiem¹⁵.

Zarządzanie ryzykiem kredytowym jest procesem długofalowym realizowanym na wszystkich szczeblach decyzyjnych instytucji bankowej. Stanowi ono element działań optymalizujących strukturę elementów bilansu każdego banku, będąc jednocześnie wyrazem przyjętej **strategii funkcjonowania** banku. Przez termin ten możemy rozumieć „proces tworzenia specyficznego, zazwyczaj perspektywicznego planu działania, sposób dochodzenia do pożądanej pozycji na rynku, wzorzec działania, proces samoidentyfikacji organizacji poprzez określenie jej misji i jej konsekwentną realizację”¹⁶ lub określenie głównych długofalowych celów firmy i przyjęcie takich kierunków działania, oraz taka alokacja zasobów, która jest konieczna do zrealizowania

¹⁴ P. F. Drucker: *Jak skutecznie zarządzać firmą*. Warszawa 1993, s. 216.

¹⁵ Podkreślić należy, że płaszczyzny te wzajemnie się przenikają i warunkują.

¹⁶ K. Obłuj: *Koncepcja strategii organizacyjnej*. „Przegląd Organizacji” 1988 nr 11, s. 20.

tych celów”¹⁷.

Misja banku stanowi najważniejszą, wkraczającą w obszar filozofii, podstawę działania i podejmowania decyzji jednostkowych. Jest to wypracowany i określony przez kierownictwo banku zestaw względnie trwałych wartości, dążeń i aspiracji. Praktyka bankowa wyznacza następującą strukturę celów wytyczanych w misji banku:

- finansowe,
- w sferze zarządzania i kadr,
- marketingowe.

Podkreślić należy, że wytyczone cele przyjmują charakter kompleksowy i możliwe jest wystąpienie sytuacji, w której stają one w pozornej opozycji (np. maksymalizacja zysku i zachowanie bezpieczeństwa funkcjonowania banku). Działania przynoszące duże zyski z reguły związane są z wysokim potencjałem ryzyka, dlatego też bank chcący realizować cel - zachowanie bezpieczeństwa, musi poszukiwać kompromisu między osiąganym zyskiem a realizowanym poziomem ryzyka.

Jednym z zadań, jak również sposobów, sprzyjających realizacji celu w postaci bezpiecznego funkcjonowania banku jest zarządzanie ryzykiem, w tym ryzykiem pojedynczej transakcji kredytowej. „Warunki i atmosfera działalności kredytowej w instytucji bankowej stanowią konsekwencję filozofii komunikowanej oficerom kredytowym (innym pracownikom departamentu kredytowego) przez najwyższe kierownictwo banku”¹⁸. Filozofia ta stanowi podstawę wytyczenia strategii postępowania względem ryzyka kredytowego. Rodzaje i cechy strategii przyjmowanych przez bank w stosunku do ryzyka kredytowego ukazuje tabela 3.

Przedstawione poniżej strategie mogą być realizowane w dłuższym lub krótkim okresie czasu. Zależy to zarówno od: przyjętych kierunków rozwoju instytucji bankowej, jak również momentu cyklu koniunkturalnego, w którym znajduje się otoczenie gospodarcze i sam bank¹⁹.

¹⁷ S. Kielczewski: *Strategia rozwoju przedsiębiorstwa*. Wrocław 1992, s. 8.

¹⁸ W. Grabczan: *Jak przewyciężyć trudne kredyty*. Warszawa 1994, s. 18.

¹⁹ Warto podkreślić fakt, iż rozpatrując zastosowanie odpowiedniej strategii w funkcji czasu działania banku na danym rynku, większość nowych banków o niskim kapitale własnym stosuje w początkowej fazie swego istnienia strategię ofensywną, która w miarę rozwoju finansowego, rynkowego, kadrowego zmienia się (powinna się zmienić) na strategię kontrolowanego ryzyka czy też strategię konserwatywną. Tę ostatnią stosują banki okrzepłe na rynku, silne finansowo, dla których głównym priorytetem jest stabilność, pewność, rzetelność, bezpieczeństwo.

Tabela 3

Strategie postępowania z ryzykiem kredytowym - rodzaje, cechy

<i>Strategia Cechy</i>	<i>Strategia konserwatywna</i>	<i>Strategia kontrolowanego ryzyka</i>	<i>Strategia ofensywna</i>
1.	<ul style="list-style-type: none"> • zrównoważenie wyników osiąganych przez bank w całym cyklu koniunkturalnym, 	<ul style="list-style-type: none"> • chwiejność dochodów w cyklu koniunkturalnym (duże dochody w czasie dobrej koniunktury, słabe w czasie złej koniunktury), 	<ul style="list-style-type: none"> • założenie osiągania bardzo dużych dochodów w czasie dobrej koniunktury zapewniających pokrycie strat i zapewnienie wzrostu w czasie złej koniunktury,
2.	<ul style="list-style-type: none"> • priorytet - to wysoka jakość portfela kredytowego, 	<ul style="list-style-type: none"> • priorytet natychmiastowy zysk pokrywający niskie dochody przy obniżeniu koniunktury, zachowanie stałej wartości banku, 	<ul style="list-style-type: none"> • priorytet - szybki rozwój banku, wzrost znaczenia na rynku,
3.	<ul style="list-style-type: none"> • udzielanie kredytów o najwyższej jakości i niskim ryzyku, 	<ul style="list-style-type: none"> • kredyty udzielane o kontrolowanym ryzyku zapewniającym wzrost dochodów (w okresie złej koniunktury wyższe ryzyko może generować straty), 	<ul style="list-style-type: none"> • udzielanie kredytów o dużym potencjale ryzyka → duży zysk ale i duże możliwe straty,
4.	<ul style="list-style-type: none"> • małe wahania dochodów bankowych w cyklu koniunkturalnym, ich poziom jest niższy niż przy realizacji strategii kontrolowanego ryzyka, ofensywnej, pozwalają postrzegać bank jako stabilny, pewny, bezpieczny. 	<ul style="list-style-type: none"> • wahania dochodów pozwalają na zachowanie stałej wartości banku → zaufanie akcjonariuszy i klientów. 	<ul style="list-style-type: none"> • duże wahania dochodów (duże akceptowane ryzyko kredytowe) powodują obniżenie zaufania do instytucji bankowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Turlej: *Strategia i taktyka zarządzania ryzykiem kredytowym*. „Bank i Kredyt” 1994 nr , s. 42-43.

Wyznaczona strategia ryzyka kredytowego przyjęta przez kierownictwo banku znajduje swoje odzwierciedlenie w realizowanej polityce kredytowej²⁰. Jej głównymi elementami są:

- przyjęte zasady kredytowania,
- dopuszczalny potencjał ryzyka przyjmowany jako bezpieczny z punktu widzenia

²⁰ Autor wyraża pogląd, iż strategia kredytowa, będąca częścią strategii funkcjonowania banku, stanowi element nadrzędny nad polityką kredytową, będącą swego rodzaju narzędziem realizacji celów strategicznych banku, w tym celów działalności kredytowej.

instytucji bankowej,

- wskazanie pełnomocnictw do podejmowania decyzji o zaangażowaniu kredytowym,
- ogólne kryteria udzielania kredytów,
- normy kredytowania,
- limity wewnętrzne zaangażowania kredytowego w przekroju wartościowym, rodzajowym, branżowym,
- wskazanie rynków preferowanych w działalności kredytowej oraz rynków, które należy „omijać”,
- system punktacji ryzyka kredytowego,
- proces zatwierdzania kredytu wraz z pożądaną dokumentacją,
- metody i techniki zarządzania kredytami trudnymi,
- zasady rachunkowości tych kredytów,
- procedury tworzenia rezerw na należności,
- praktyczne wskaźniki stosowania systemu punktacji ryzyka,
- system wewnętrznej sprawozdawczości kredytowej,
- tryb nadzorowania działalności kredytowej,
- zadania kontroli wewnętrznej dotyczące monitorowania działalności kredytowej banku.

Tak więc, polityka kredytowa określa definicję pożądaney praktyki kredytowej tak w sferze realizacji transakcji, jak i jej zarządzania. Porównanie wytycznych polityki kredytowej badanych banków „A”, „B” przedstawia tabela 4²¹.

*Prawidłowo wyartykułowana, jasna, zrozumiała dla pracowników wszystkich szczebli polityka kredytowa stanowi „drogowskaz”, umożliwiający wybór komórkom kredytowym, „dróg” zgodnych z celami strategicznymi i operacyjnymi wyznaczonymi przez zarząd banku dotyczącymi działalności kredytowej, a w niej zarządzaniem ryzykiem kredytowym. Jest to podstawowy dokument, w którym znajdują wyraz pożądane przez centrale banku zachowania w stosunku do kredytobiorcy i ryzyka transakcji kredytowej. Jak podkreśla **W. Grabczan** „przeciwdziałanie trudnym kredytom zaczyna się na samym szczycie struktury banku i zależy w równym stopniu od kultury kredytowej i fachowości inspektorów kredytowych, jak i od strategicznych,*

²¹ Oddział banku „C” nie dysponował wewnętrznym komunikatem „Polityka kredytowa”, dlatego też nie został ujęty w opracowanej tabeli.

operacyjnych decyzji kierownictwa (...) znajdujących wyraz w założeniach polityki kredytowej”²².

Tabela 4

Wytyczne polityki kredytowej

<i>Elementy, wytyczne, zadania, sposoby realizacji, cele, założenia polityki kredytowej w stosunku do ryzyka kredytowego</i>	
<i>Bank „A”</i>	<i>Bank „B”</i>
1. Polityka kredytowa stanowi część komunikatu wewnętrznego pod tytułem „Wytyczne działalności banku „A””.	1. Polityka kredytowa wraz z załącznikami dotyczącymi sposobu, trybu, terminów realizacji jej założeń stanowi osobny komunikat banku „B”.
2. Główne założenia polityki kredytowej realizowanej w roku 1996 to: <ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie poprawy jakości portfela kredytów i gwarancji, • aktywizacja działalności kredytowej. 	2. Główne założenia polityki kredytowej realizowanej w roku 1996 to: <ul style="list-style-type: none"> • wzrost rozmiarów akcji kredytowej, • poprawa jakości portfela kredytowego, • wzrost dochodowości działalności kredytowej.
3. Zalecane sposoby poprawy jakości portfela kredytowego (ograniczania ryzyka): <ul style="list-style-type: none"> • unikanie koncentracji branżowej przy ciągłej analizie sytuacji gospodarczej w poszczególnych działach, gałęziach, branżach, • bieżąca analiza i ocena udzielonych kredytów aktualizowana co miesiąc, • zwrócenie uwagi na prawidłowe zabezpieczenie spłaty (urealnianie wartości rynkowej zabezpieczenia), w odniesieniu do klientów posiadających rachunek bieżący w innym banku preferowanie zabezpieczenia w formie gwarancji banku prowadzącego ten rachunek, • preferowanie w umowach kredytowych co miesięcznego terminu spłaty kapitału i odsetek, • systematyczna, ciągła ocena sytuacji kredytobiorcy poprzez bezpośredni kontakt i wizytacje w podmiocie kredytobiorcy. 	3. Zalecane działania dotyczące wzrostu wykorzystania kapitału kredytowego: <ul style="list-style-type: none"> • koncentracja zainteresowania na klientach strategicznych, • aktywne propagowanie kredytów dewizowych, • preferowanie inwestycyjnych potrzeb klientów, • szerokie otwarcie na klientów drobnych, w tym na nie prowadzących działalności gospodarczej, • kredytowanie sprzedaży ratalnej, • poprawa jakości i terminowości obsługi klientów, • wdrażanie i propagowanie nowych produktów i ulepszanie obsługi istniejących, • aktywne wdrażanie usług leasingowych i faktoringowych, • finalizacja umów konsorcjonalnych, • wydłużenie granicznego okresu wykorzystania kredytu (do 7 lat) dla klientów zaliczanych do I i II grupy ryzyka.
4. Zalecane działania w związku z aktywizacją działalności kredytowej: <ul style="list-style-type: none"> • aktywne i elastyczne reagowanie na potrzeby klientów, 	4. Zadania dotyczące minimalizacji ryzyka kredytowego: <ul style="list-style-type: none"> • zaostrzona ocena realności przyjmowanych zabezpieczeń,

²² W. Grabczan: *Jak przezwyciężyć trudne kredyty ...* op. cit., s. 19.

<ul style="list-style-type: none"> • kompleksowa obsługa klienta (rachunek bieżący, lokaty, obsługa operacji handlu zagranicznego, operacje na papierach wartościowych, kredyty, gwarancje), • zmiana stosunku inspektora kredytowego do potencjalnego klienta z krytycznego „recenzenta” wniosku kredytowego na rzecz „doradcy” starającego znaleźć płaszczyznę kompromisu między ryzykiem banku i oczekiwaniami kredytobiorcy, • stosowanie w uzasadnionych przypadkach obniżonej stopy procentowej dla udzielanych kredytów. 	<p>udzielanych kredytów przed i w toku trwania transakcji kredytowej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • trafne rozpoznanie klienta z punktu widzenia odpowiedzialności za przyszłe długi, • ustalenie powiązań kapitałowych, organizacyjnych i personalnych kredytobiorcy, • ścisła kontrola prawidłowości wykorzystania kredytu, • podniesienie rangi monitorowania klientów, • przywiązywanie zwiększonej uwagi do formalnoprawnej prawidłowości zawieranych umów.
	<p>5. Zalecenia dotyczące wzrostu dochodowości działalności kredytowej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • właściwa polityka stopy procentowej zapewniająca wzrost dochodów odsetkowych w stosunku do klientów zakwalifikowanych w poszczególnych klasach ryzyka (niesymetryczny spadek stóp procentowych dla klientów I i II grupie ryzyka, • aktywne pozyskiwanie klientów zapewniających przychody z tytułu opłat i prowizji od operacji bankowych.

Uwagi: W każdej z przedstawionych wyżej polityk kredytowych znajdują się odsyłacze do wewnętrznych komunikatów bankowych dotyczących zasad oceny ryzyka transakcji kredytowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów wewnętrznych banków „A” i „B”.

2.2. Pojęcie, funkcje i obszary zarządzania ryzykiem kredytowym

Określenie istoty, funkcji i obszarów zarządzania ryzykiem w działalności bankowej musi opierać się o zdefiniowanie pojęcia „zarządzanie” i „funkcje zarządzania”. I tak, zarządzanie to „przyjęcie indywidualnej odpowiedzialności za jasne zdefiniowanie celów, które mogą być zrealizowane tylko przy podziale pracy i pod warunkiem właściwego wyposażenia we władzę oraz pozytywnego i negatywnego sankcjonowania”²³ lub jest to „rozdaż kierowania, w którym występuje możliwość koordynowania zbiorowych wysiłków na pożądanym poziomie. Charakteryzuje się ono:

²³ M. Hofman: *Einführung in die allgemeine Managementlehre*. Wien 1987. W: H. Friedrichsmeier: *Management i oragnizacja*. Materiały szkoleniowe. Wiedeń 1989 r., s. 11.

- prawem zarządzającego do decydowania lub współdecydowania o misji i celach organizacji działania zespołowego,
- prawem zarządzającego do decydowania lub współdecydowania o kierunkach i sposobach wykorzystania zasobów organizacji działania zespołowego,
- tworzeniem materialnych, finansowych i kadrowych oraz organizacyjnych warunków realizacji misji, celów i zadań”²⁴.

Zaznaczyć warto, iż kategoria zarządzania może być definiowana z punktu widzenia:

- a) instytucjonalnego (charakteru struktury kierowniczej, hierarchii stanowisk),
- b) funkcjonalnego (sposobu zarządzania),
- c) personalnego (osób zarządzających i ich cech).

Z kolei, „funkcje zarządzania” utożsamia się z zadaniami kierowniczymi spełnianymi przez zarządzających różnych szczebli struktury organizacyjnej podmiotu gospodarczego. Podstawowe zadania, funkcje stojące przed zarządzaniem (zarządzającymi) przedstawia rysunek 11.

Rozpoznanie pojęć: „zarządzanie”, „funkcja zarządzania”, staje się podstawą wypełnienia treścią kategorii zarządzania ryzykiem kredytowym (bankowym).

Wśród teoretyków i praktyków zajmujących się tym zagadnieniem brak jest konsensusu co do jednoznacznego zdefiniowania zakresu, procedur, form oraz samego **pojęcia zarządzania ryzykiem** (w tym bankowym i kredytowym). I tak np.:

- **R. Patterson** przyjmuje, iż zarządzanie ryzykiem to poszukiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące:
 - a) możliwości przerwania ciężaru ryzyka na innych,
 - b) jakości technik „hedgingu” w ochronie podmiotu przed skutkami nieoczekiwanych zdarzeń,
 - c) sposobu monitorowania ryzyka zapewniającego budowę systemu wczesnego ostrzegania przed problemami,
 - d) metod opracowania i wyboru technik kontroli pozwalających na zastosowanie odpowiednich środków zaradczych w stosunku do występujących problemów²⁵.
- **S. Bereza** przedstawia pogląd, iż „zarządzanie aktywami i pasywami jest procesem finansowym, w którym dąży się do takiego ukształtowania struktury ilościowej i

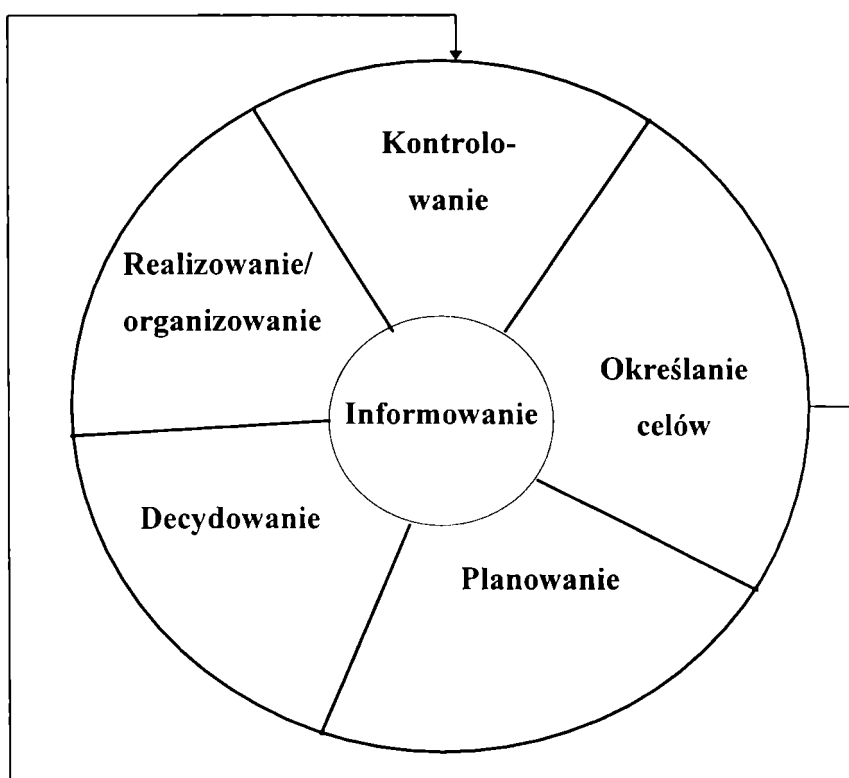
²⁴ K. Steinman, G. Schreyögg: *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje i funkcje, przykłady*. Wrocław 1995, s. 19.

²⁵ R. Patterson: *Poradnik kredytowy dla bankowców*. Warszawa 1995, s. 75.

jakościowej źródeł tworzących obie strony bilansu bankowego aby umożliwić osiągnięcie optymalnego wyniku finansowego (...) związanego bezpośrednio z dopuszczalnym poziomem podejmowanego ryzyka. Zarządzanie aktywami i pasywami polega na monitorowaniu wielu rodzajów ryzyka, które ponosi bank w wyniku takiego a nie innego ukształtowania struktury elementów bilansu”²⁶.

Rysunek 11

Krąg zarządzania

Źródło: H. Ffredrichomeier: *Management i organizacja ... op. cit.*, s. 23.

- **P. Masiukiewicz** twierdzi, iż „zarządzanie aktywami i pasywami banku to ukształtowanie struktury wewnętrznej aktywów i pasywów i relacji między nimi, które zapewnia także uzyskanie optymalnego zysku i bezpieczeństwa banku przy określonych warunkach ekonomicznych, rynkowych, dostępu do informacji i przy

²⁶ S. Bereza: *Zarządzanie ryzykiem bankowym*. Warszawa 1992, s. 1.

znanym standingu banku. Inaczej można powiedzieć, że jest to zarządzanie ryzykiem przy znanych warunkach niepewności²⁷.

- **D. McNaughton** jest zwolenniczką poglądu, iż zarządzanie ryzykiem jest „sercem bankowości” i obejmuje następujące obszary:
 - a) zarządzanie aktywami obciążonymi ryzykiem,
 - b) zarządzanie pasywami,
 - c) zarządzanie produktami pozaodsetkowymi,
 - d) efektywność,
 - e) funkcje kontrolne,
 - f) zarządzanie kadrami²⁸.
- **A. Schmoll** zaznacza, że zarządzanie ryzykiem jest intensywnym rozprawianiem się z polityką odnośnie ryzyka i uwzględnianiem jej w polityce handlowej i kredytowej banku²⁹.
- **W. T. Thornhill** określa zarządzanie ryzykiem jako element zarządzania związany z:
 - a) zachowaniem istniejących aktywów, celem zabezpieczenia dochodów depozytariuszy, wierzycieli, inwestorów,
 - b) kontrolą ryzyk towarzyszących w normalnym biznesie,
 - c) ochroną dobrego wizerunku w oczach depozytariuszy, wierzycieli, inwestorów przez stwarzanie im poczucia zadowolenia, zaufania, wynikającego z ciągłej zdolności do osiągania zysków, niezależnie do przypadkowych strat,
 - d) utrzymaniem bezpieczeństwa infrastruktury technicznej, rejestrów oraz personelu na poziomie adekwatnym do ponoszonego ryzyka,
 - e) określeniem działań podejmowanych w stosunku do zdefiniowanych ryzyk celem ich kontroli,
 - f) planowaniem i dozorem nie ubezpieczonego ryzyka (tzw. nieubezpieczenie zamienne, programy samoubezpieczeniowe, programy ubezpieczenia wiążanego),
 - g) opracowaniem szczegółów na tych poziomach ryzyka, których zarząd jest skłonny się podjąć,
 - h) całkowitą odpowiedzialnością za kupowane ubezpieczenie od ryzyka,
 - i) eliminacją skutków strat jako pochodnych ponoszonego ryzyka,

²⁷ P. Masiukiewicz: *Stopy procentowe w bankach*. Warszawa 1994, s. 115.

²⁸ D. McNaughton: *Zarządzanie nowoczesnym bankiem w okresie zmian. Tom I*. Warszawa 1995, s. 29.

²⁹ A. Schmoll: *Risikomanagement im Kreditgeschäft*. Wien 1993, s. 23

- j) wielonarodowymi operacjami i planowanym postępowaniem w stanach zagrożeniach,
- k) przed- i poszkodowymi badaniami i analizami, których należy dokonać celem zapobiegania i/lub redukcji potencjalnych szkód z jednoczesnym wyselekcjonowaniem odpowiednich sposobów kontroli, które powinny zapobiec powtarzaniu się podobnych przypadków³⁰.
- **K. Jędralska** formułuje najbardziej syntetyczną definicję poruszanego zagadnienia twierdząc, iż zarządzanie ryzykiem jest „bezpiecznym kierowaniem przedsiębiorstwem w warunkach ryzyka”³¹.

Przegląd przedstawionych wyżej definicji pozwala na stwierdzenie, iż zarządzanie ryzykiem jest optymalizacją działań podmiotu gospodarczego (w tym i banku) w warunkach uświadomionych zagrożeń mogących mieć wpływ na jego sytuację ekonomiczno-finansową.

Wyznaczenie zakresu pojęciowego „zarządzania ryzykiem” staje się punktem wyjściowym do scharakteryzowania **funkcji i obszarów** ograniczania zagrożeń w działalności kredytowej instytucji bankowej. Tak jak w kwestii próby zdefiniowania kategorii „zarządzania ryzykiem” tak również problem wyróżnienia obszarów i funkcji zarządzania zagrożeniami transakcji kredytowej postrzegany jest przez różnych autorów w sposób odmienny. Wśród **podstawowych funkcji zarządzania ryzykiem kredytowym** wymienić można:

- *funkcję obiektywizacji* - rozumianą w sensie pełniejszego ukształtowania kontroli działalności kredytowej i badania zdolności kredytowej potencjalnych kredytobiorców,
- *funkcję optymalizacji* - rozumianą w sensie znajdowania równowagi między zakładanym wynikiem finansowym z działalności kredytowej banku, ryzykiem kredytowym a ograniczeniami wewnętrznym i zewnętrznymi,
- *funkcję wzrostu efektywności* - rozumianą jako wybór efektywnych metod finansowania ryzyka i minimalizacji kosztów administrowania ryzykiem,
- *funkcję redukcji ryzyka* - rozumianą w sensie pozyskiwania sygnałów wczesnego ostrzeżenia o mogących pojawić się trudnościach i stratach,

³⁰ W. T. Thornhill: *Risk management for financial organizations*. New York 1993, s. 1.

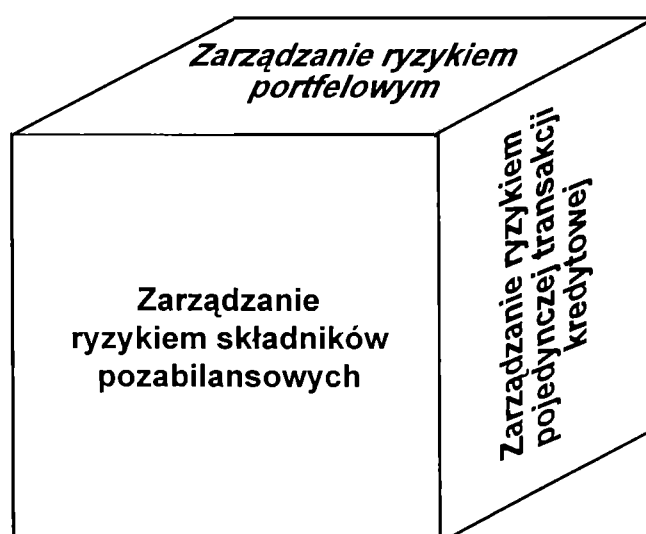
³¹ K. Jędralska: *Koncepcja zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie ...* op. cit., s. 1.

- *funkcję sterowania ryzykiem* - rozumianą w sensie świadomego stosowania taktyk mających na celu uniknięcie ryzyka, zmniejszenie ryzyka, przerzucenie ryzyka itp.³²

Jeżeli przyjmiemy, że przedstawione powyżej funkcje zarządzania ryzykiem kredytowym stanowią zbiór typowych, powtarzalnych działań i decyzji zmierzających ku optymalizacji zagrożeń kredytowych banku to ich realizacja następuje (winna następować) w trzech obszarach zarządzania ryzykiem kredytowym (rysunek 12).

Rysunek 12

Obszary zarządzania ryzykiem kredytowym

Źródło: opracowanie własne.

Zarządzanie ryzykiem portfelowym

Zarządzanie ryzykiem portfelowym stanowi podstawowy wymiar bezpieczeństwa działalności kredytowej banku. Jest to ogół działań zmierzających ku konstrukcji optymalnej (z punktu widzenia interesów instytucji bankowej, opartej o realizowaną strategię kredytową) struktury ilościowej, wartościowej i jakościowej portfela kredytowego banku/oddziału. W zakresie procedur optymalizacji ryzyka portfelowego znajdują się:

- a) rozproszenie ryzyka transakcji kredytowych w przekroju:

³² M. G. Fritz, T. Wandel: *Qualitatives Kreditrisikomanagement*. „Die Bank” 1991 nr 11, s. 620.

- branżowym,
 - walutowym,
 - wartościowym,
 - terytorialnym,
 - rodzajowym,
 - okresów zapadalności.
 - itp.³³
- b) transfer ryzyka na inne podmioty, które gwarantują spłatę należności kredytowych w sytuacji niemożności regulacji zobowiązań przez kredytobiorcę/kredytobiorców,
- c) prawidłowa organizacja prac pionów kredytowych, kontroli wewnętrznej, wprowadzenie zasady odpowiedzialności za podejmowane decyzje kredytowe.

Zarządzanie ryzykiem składników pozabilansowych

Ryzyko kredytowe stanowi również element towarzyszący pozycjom pozabilansowym jako produktom czy też transakcjom generowanym przez bank. Wśród podstawowych elementów pozycji pozabilansowych, których ryzyko musi podlegać analizie i sterowaniu wymienić można:

- przenoszalne zobowiązania do udzielenia kredytu,
- otrzymane gwarancje stron trzecich,
- transakcje swapowe stopy procentowej,
- swapy walutowe,
- umowy kupna,
- transakcje wymiany walutowej,
- kontrakty opcyjne i futures,
- przetargowe listy gwarancyjne,
- skrypty dłużne z płatnościami z góry.

Procedury zarządzania ryzykiem składników pozabilansowych opierać się muszą o:

- 1) ocenę jakości kontrahenta pod względem finansowym, zdolności kredytowej, wyników działalności i wypłacalności,

³³ Konieczność rozproszenia ryzyka kredytowego stanowi pochodną zasady stanowiącej, iż im poszczególne kredyty są mniej ze sobą skorelowane tym przy stałości innych czynników mniejsze jest łączne ryzyko kredytowe, które jest sumą ryzyk poszczególnych transakcji pożyczkowych skorygowanych o prawdopodobieństwo ich wystąpienia.

- 2) wyznaczenie i pozyskanie odpowiedniego poziomu zabezpieczenia transakcji pozabilansowej,
- 3) ciągły monitoring standingu klienta/klientów, z którymi instytucja bankowa dokonuje transakcji pozabilansowych,
- 4) dokładną znajomość specyfiki funkcjonowania rynków operacji pochodnych,
- 5) stosowanie obligatoryjnych i wewnątrzbankowych norm ostrożnościowych dotyczących m.in.: limitów transakcji, poziomu ryzyka walutowego itp.

Podkreślić również należy, że zarządzanie ryzykiem transakcji pozabilansowych z jednej strony zmierza ku obniżeniu zagrożeń działalności kredytowej banku (np. sterowanie ryzykiem procentowym, walutowym) z drugiej zaś, samo w sobie jest generatorem ryzyka bankowego z tytułu dokonywania nowych transakcji (swaps, futures, opcje) noszących w sobie potencjał zagrożenia prawidłowej realizacji.

Zarządzanie ryzykiem pojedynczego zaangażowania kredytowego

Jak już wcześniej wspomniano portfelowe ryzyko kredytowe stanowi sumę ryzyk poszczególnych transakcji kredytowych skorygowanych o prawdopodobieństwo ich wystąpienia. Tak więc zachowaniu zasady bezpieczeństwa działalności bankowej, której jednym z przejawów jest minimalizacja łącznego ryzyka kredytowego, musi towarzyszyć działanie ograniczające, optymalizujące zagrożenia transakcji kredytowej, których skumulowana wartość może oznaczać utratę płynności banku. Dlatego też, w tym miejscu, stawia się tezę, iż *sposób i jakość zarządzania ryzykiem transakcji kredytowej wyznacza poziom bezpieczeństwa portfela kredytowego banku/oddziału jak również decyduje o jego standingu ekonomiczno-finansowym*. Wyodrębnieniu, określeniu faz, sposobów i narzędzi optymalizacji zagrożeń pojedynczej transakcji kredytowej poświęcono następną część tego opracowania.

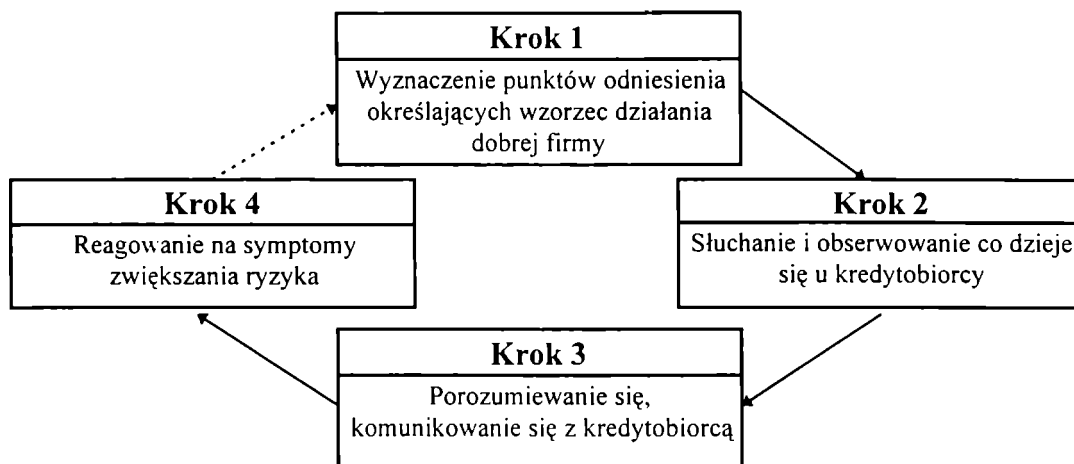
2.3. Fazy zarządzania ryzykiem pojedynczego zaangażowania kredytowego

Problematyka wyznaczania etapów i faz zarządzania ryzykiem (w tym ryzykiem kredytowym) postrzegana jest przez literaturę tematu w sposób różnorodny. I tak np.:

- **R. Patterson** określa zakres czterech etapów, kroków, których realizacja będzie nosić miano zarządzania ryzykiem kredytowym (rysunek 13).

Rysunek 13

Fazy zarządzania ryzykiem kredytowym w ujęciu R. Pattersona

Źródło: R. Patterson: *Poradnik kredytowy dla bankowców ...* op. cit., s. 322-326.

- **S. Schulte** wyodrębnia trzy podstawowe fazy zarządzania ryzykiem bankowym tj.: analizę ryzyka, sterowanie ryzykiem i kontrolę ryzyka. Charakterystyka działań podejmowanych przez instytucję bankową w ramach wyodrębnionych faz ukazana jest na rysunku 14.
- **D. McNaughton** podkreśla, „że zarządzanie ryzykiem kredytowym jest wielostronnym systemem składającym się szeregu etapów aż do spłaty kredytu”³⁴ (rysunek 15).
- **A. Schmoll** wyznacza następujące elementy zarządzania ryzykiem kredytowym:
 - zdefiniowanie polityki uwzględniającej ryzyko jako składowej polityki kredytowej,
 - zdefiniowanie metod obserwacji ryzyka,
 - konstrukcja systemu informacji związanego z ryzykiem kredytowym,
 - organizacja przebiegu procesów decyzyjnych związanych z kredytowaniem, ustalenie kompetencji,
 - budowa systemu sprawozdań i komunikowania się w procesie kredytowania,

³⁴ D. McNaughton: *Zarządzanie nowoczesnym bankiem w okresie zmian ...* op. cit., s. 81.

- ustawiczne podnoszenie kwalifikacji osób związanych z przebiegiem transakcji kredytowej,
- promowanie i kształtowanie kultury kredytowej,
- ustalenie działań kontrolujących i rewizyjnych w transakcjach kredytowych.

Rysunek 14

Schemat faz zarządzania ryzykiem w ujęciu M. Schultego

Zarządzanie ryzykiem					
Analiza ryzyka		Sterowanie ryzykiem		Kontrola ryzyka	
określenie ryzyka	analiza w sensie właściwym	aktywne	pasywne	metody analizy sterowania	dokładność aktualność
identyfikacja	mierzenie	unikanie ryzyka	przejście ryzyka z drugiego planu	instrumenty sterowania	koszty
klasyfikacja	ocena	zmniejszanie ryzyka	zasięg ryzyka	przetrasponowanie	korzyści
		przerzucanie ryzyka	przezorność ryzyka		centralne
		dywersyfikacja ryzyka			zdecentralizowane

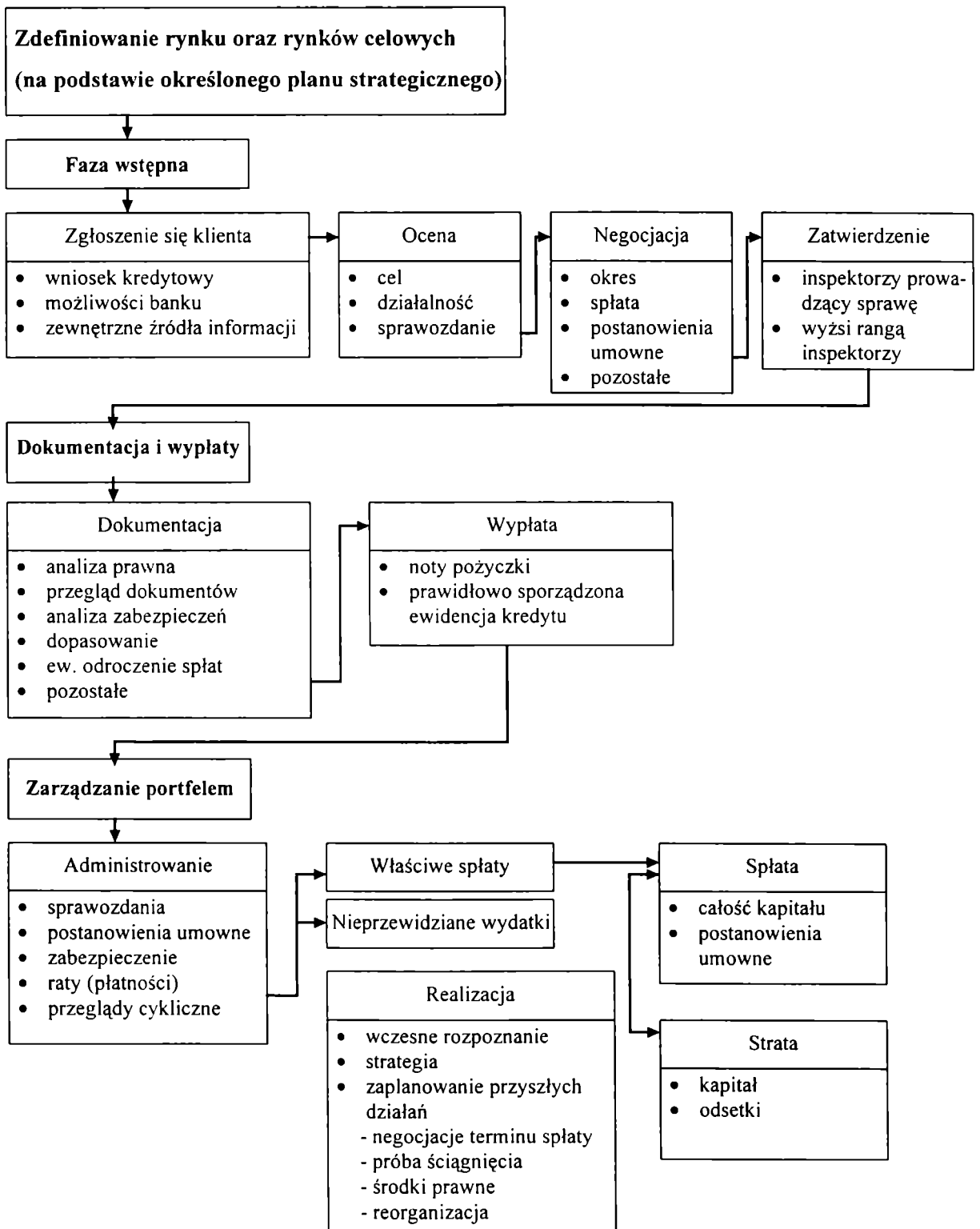
Źródło: M. Schulte: *Integration der Betriebskosten in das Risikomanagement von Kreditinstituten*. Wiesbaden 1984, s. 57.

- **W. T. Thornhill** wyznacza pięć elementów zarządzania ryzykiem:
 - identyfikacja narażenia na ryzyko,
 - ocenę ryzyka,
 - kontrolę ryzyka,
 - finansowanie ryzyka,
 - administrowanie³⁵.
- **U. Pfeifer** również wyodrębnia trzy etapy zarządzania ryzykiem bankowym, przyporządkowując im następujące miana: analiza ryzyka, pomiar ryzyka, sterowanie ryzykiem. Zakres procesu zarządzania ryzykiem przedstawia rysunek 16.
- **B. Gruszka i Z. Zawadzka** określają dwa podstawowe obszary kształtowania ryzyka kredytowego, tj.:
 - obszar sterowania ryzykiem pojedynczej transakcji kredytowej,

³⁵ W. T. Thornhill: *Risk management for financial organizations ... op. cit.*, s. 15.

Rysunek 15

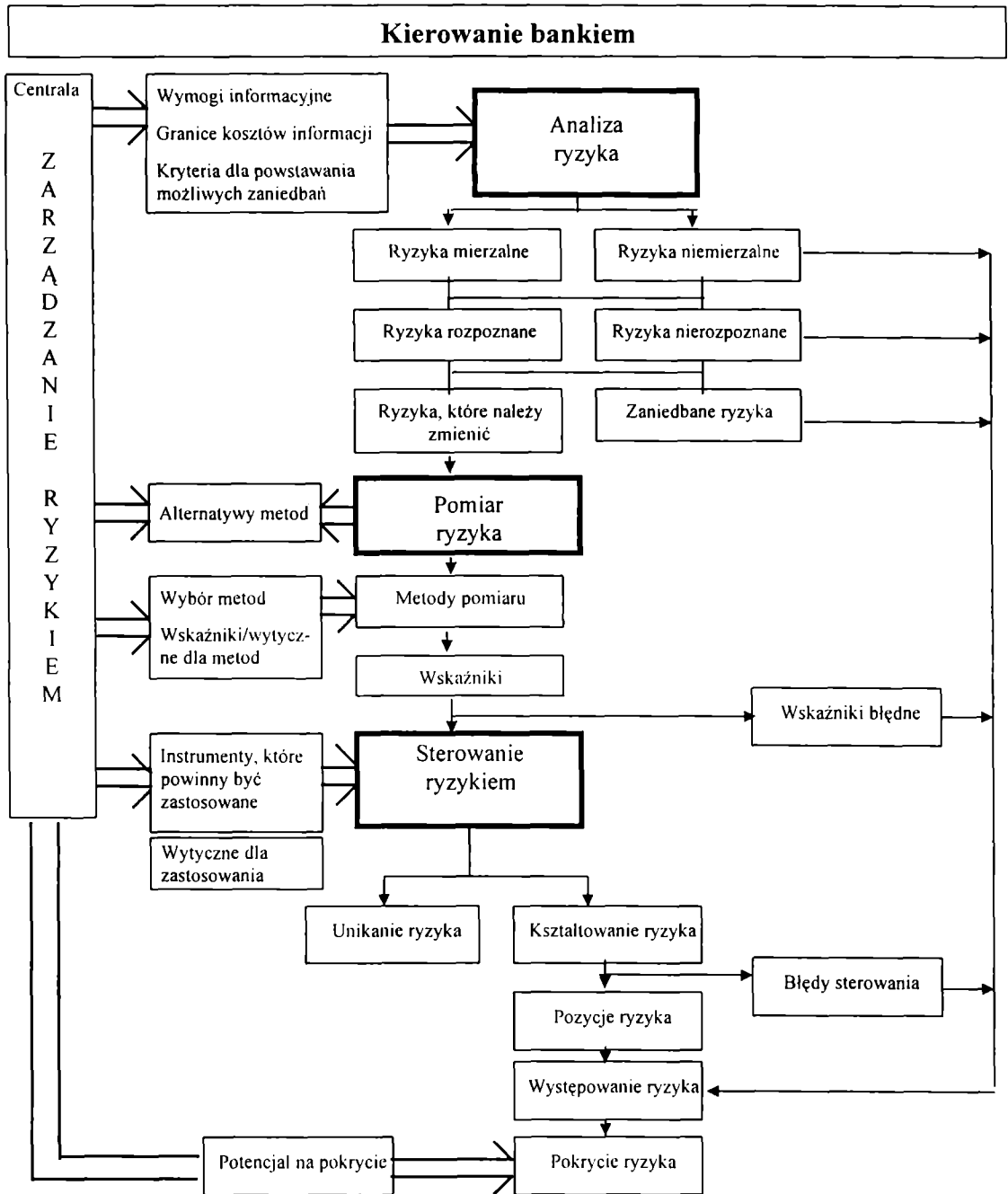
Etapy zarządzania ryzykiem kredytowym w ujęciu D. McNaughtona

Źródło: D. McNaughton: *Zarządzanie nowoczesnym bankiem w okresie zmian. Efektywne zarządzanie zmianami*. Warszawa 1995, s. 81-82.

Rysunek 16

Proces zarządzania ryzykiem w ujęciu U. Pfeifera

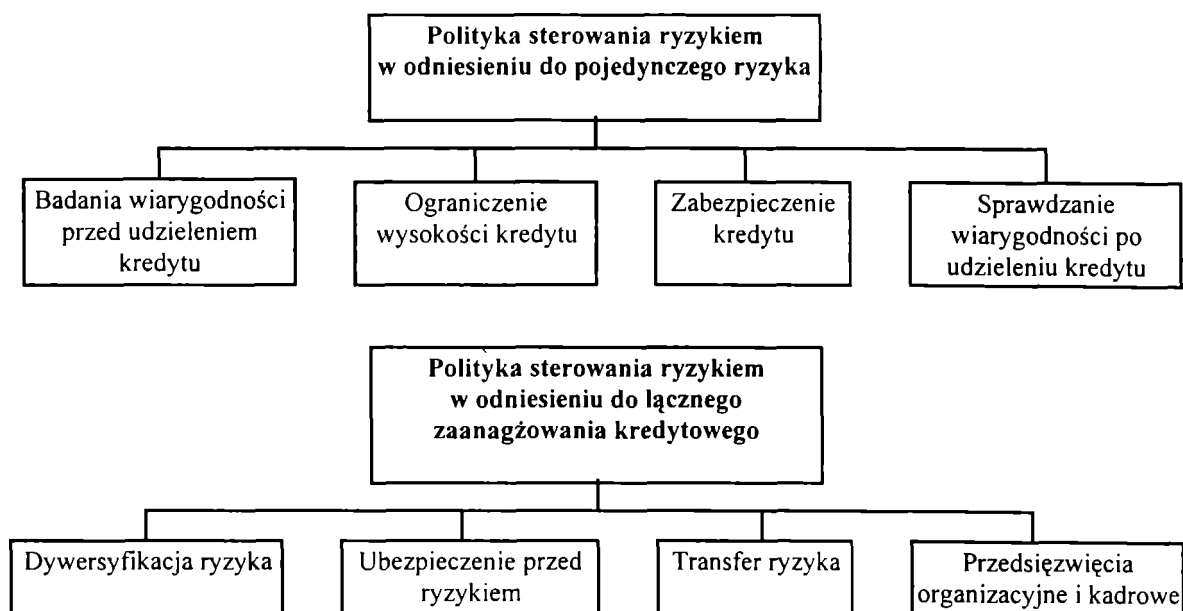
Źródło: U. Pfeifer: *Management bankbetrieblicher Erfolgsrisiken unter besonderer Berücksichtigung des Zinsänderungsrisikos*. Berlin 1991, s. 71.

— obszar sterowania ryzykiem łącznego zaangażowania kredytowego.

Zakres czynności podejmowanych w ramach kształtowania ryzyka kredytowego ukazuje rysunek 17.

Rysunek 17

Kształtowanie ryzyka kredytowego banku w ujęciu B. Gruszki i Z. Zawadzkiej

Źródło: B. Gruszka, Z. Zawadzka: *Ryzyko w działalności bankowej ...* op. cit., s. 108.

Analiza przedstawionych wyżej ujęć faz zarządzania zagrożeniem związku kredytowego upoważnia do wysunięcia tezy, iż procedura zarządzania w syntetycznym ujęciu, może opierać się o trzy wzajemnie uzależniające się etapy (rysunek 18).

Jest rzeczą oczywistą, iż przedstawione etapy, fazy zarządzania, tyczyć się mogą ryzyka portfela kredytowego instytucji bankowej, jak i zagrożenia pojedynczej transakcji kredytowej, przy czym spełniają one przy okazji odmienne funkcje. I tak:

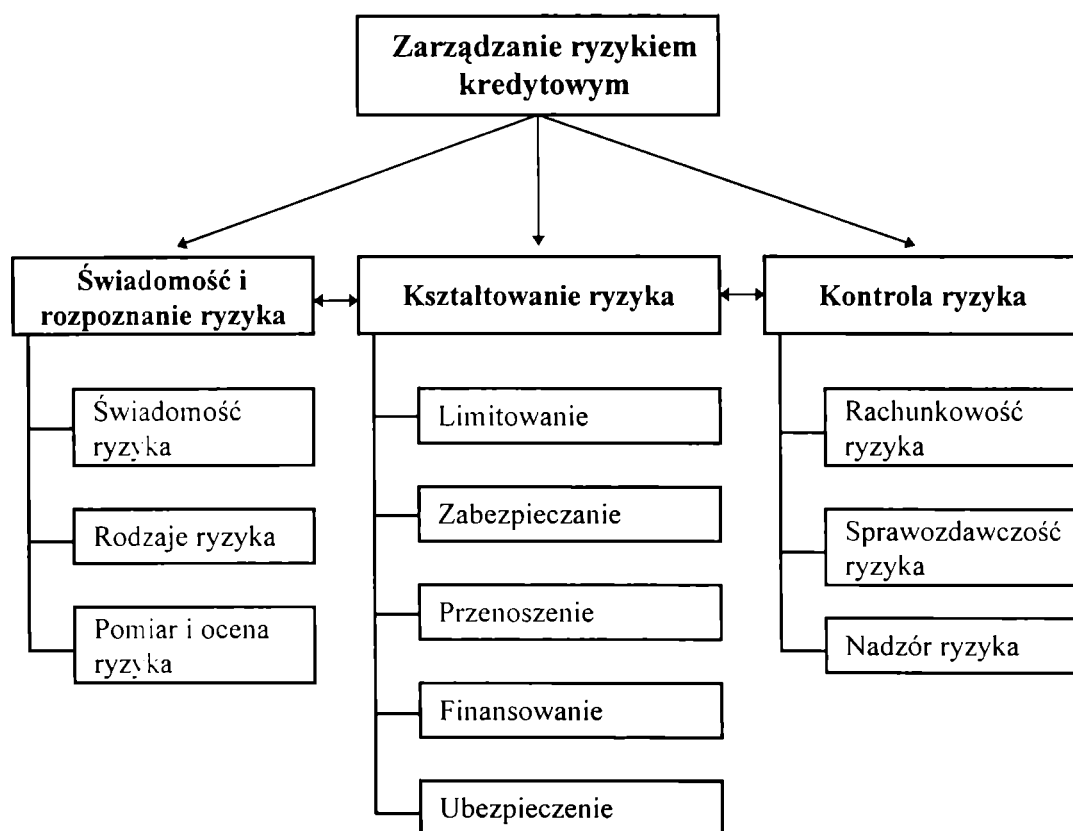
- **Etap uświadamiania i rozpoznania ryzyka** ma na celu wydobyć na „światło dzienne” wszelkich zagrożeń związanych z działalnością kredytową banku wraz z ich oszacowaniem i pomiarem.
- **Etap kształtowania ryzyka** umożliwia wyznaczenie i utrzymanie za pomocą odpowiednich działań optymalnego poziomu ryzyka z punktu widzenia interesów kredytodawcy.
- **Etap kontroli** zapobiega przyjęciu, podejmowaniu nadmiernego ryzyka w stosunku do limitowanych wielkości tej kategorii przez komórki bankowe.

Dalsze wyszczególnienie działań związanych z zarządzaniem ryzykiem pojedynczego związku kredytowego opierać się będzie o zaproponowany przez autora

sekwencyjny układ kroków/etapów zmierzających do optymalizacji zagrożenia kredytowego (rysunek 19).

Rysunek 18

Etapy, fazy zarządzania ryzykiem kredytowym

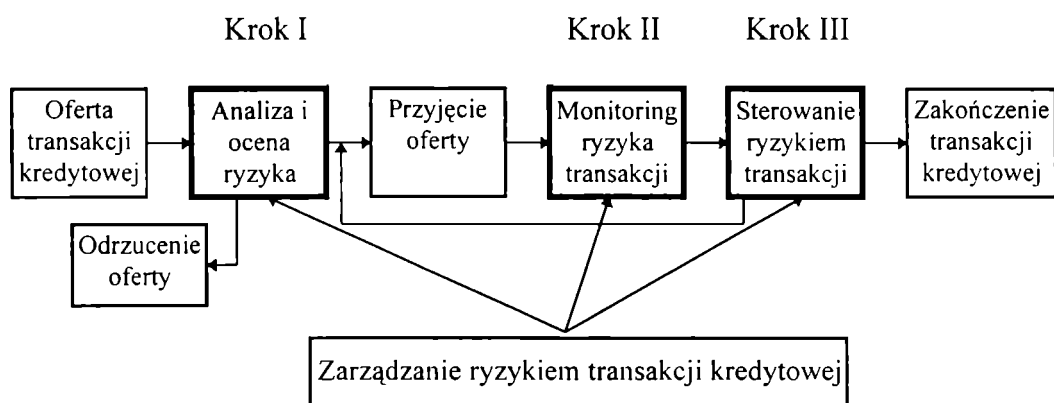
Źródło: opracowanie własne.

Analiza i ocena ryzyka jest etapem zarządzania zagrożeniem związku kredytowego, w którym dokonuje się artikulacji możliwych do wystąpienia ryzyk transakcji pożyczkowej leżących po stronie przedmiotu, podmiotu kredytu i jego otoczenia. Uwidocznienie ryzyk cząstkowych dokonane na podstawie szerokopłaszczyznowej, wielowymiarowej analizy informacji ilościowych i jakościowych umożliwia wyznaczenie potencjału ryzyka przyszłego stosunku kredytowego (ocena ryzyka) i porównanie go z ryzykiem akceptowanym przez instytucję bankową dla danego produktu kredytowego. Porównanie to jest/powinno być

kryterium ostatecznym (warunkowym) przyjęcia lub odrzucenia oferty transakcji kredytowej.

Rysunek 19

Kroki/etapy zarządzania ryzykiem transakcji kredytowej

Źródło: opracowanie własne.

Podkreślić należy fakt, że etap analizy i oceny ryzyka transakcji w znacznym stopniu warunkuje powodzenie przyszłego stosunku kredytowego poprzez wyodrębnienie i kwantyfikację ryzyk częściowych, co z kolei umożliwia przyjęcie przez instytucję bankową odpowiednich narzędzi optymalizacji tych zagrożeń tak przed jak i w toku trwania związku pożyczkowego.

Monitoring ryzyka transakcji kredytowej jest ciągłym procesem oceny i weryfikacji zdolności kredytowej biorcy w toku funkcjonowania kredytu. Procedury monitorowania związku kredytowego muszą: wykorzystywać wszelkie możliwe źródła informacji związanych z przedmiotem, podmiotem i otoczeniem kredytu oraz generować informacje dotyczące rozwoju transakcji kredytowej (jej ewentualnych zagrożeń) wykorzystywane przez komórki kredytowe w procesie optymalizacji ryzyka.

Sterowanie ryzykiem transakcji kredytowej - to działania podejmowane przez pracowników pionów kredytowych zmierzające ku minimalizacji ewentualnych skutków ryzyka związku kredytowego lub redukcji przyczyn jego występowania. Wykorzystanie narzędzi sterowania ryzykiem stosunku kredytowego następuje na podstawie informacji i sygnałów przekazywanych z etapu analizy i oceny oraz

monitorowania zagrożenia transakcji kredytowej, a jego głównym celem jest świadome kształtowanie potencjału ryzyka.

Szerokie rozpoznanie metod, procedur, narzędzi, uwarunkowań analizy i oceny, monitoringu, sterowania ryzykiem pojedynczej transakcji kredytowej jest przedmiotem następujących rozdziałów tej pracy.

Rozdział 3

ANALIZA I OCENA RYZYKA POJEDYNCZEGO ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO

3.1. Metody analizy i oceny ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego

Efektywne zarządzanie portfelem kredytowym realizowane jest między innymi poprzez atomizację działań związanych z poszczególnymi transakcjami kredytowymi. Wybór określonego sposobu zachowania się instytucji bankowej w stosunku do wyznaczonej grupy kredytów i kredytobiorców jest pochodną oceny stanu obecnego lub przyszłego kredytobiorcy (szacowanie ryzyka kredytowego) oraz zaliczenia go do określonej grupy, klasy kredytów o podobnym potencjale ryzyka. **Proces prawidłowej segmentacji należności kredytowych umożliwia:**

- a) opracowanie strategii zarządzania wyróżnionymi klasami ryzyk,
- b) przegląd struktury ryzyka całego portfela kredytowego,
- c) wydzielenie komórek i osób odpowiedzialnych za administrowanie wyodrębnioną klasą ryzyka kredytowego,
- d) udrożnienie i optymalizację kanałów informatycznych w banku i jego otoczeniu,
- e) ocenę pracy poszczególnych pracowników pionów kredytowych banku.

Jak dotąd, instytucje bankowe nie opracowały jednolitego, uniwersalnego podziału klas ryzyka kredytowego. I tak, np. amerykańska agencja specjalizująca się w ocenie ryzyka kredytowego **Standard & Poors** stosuje ośmiopunktową skalę oceny tego zjawiska. Wyróżnione w tym systemie kategorie kredytów i cechy decydujące o ich klasyfikacji ukazuje tabela 5.

Tabela 5

Kategorie ryzyka kredytowego - klasy Standard & Poors

<i>Miano klasy ryzyka kredytowego dla określonego kredytu</i>	<i>Cechy decydujące o zaliczeniu kredytu do określonej klasy ryzyka</i>
1. Wysoka jakość	Pełna zdolność kredytowa, minimalne ryzyko przedsiębiorstwa o pokaźnym kapitale własnym, o bardzo dobrej przeszłości kredytowej, kredyt zabezpieczony gotówką lub zobowiązaniami osób znanych bankowi.
2. Dobra jakość	Dobra lub powyżej normy zdolność kredytowa. Kredytobiorca oceniany jest jako przedstawiciel środkowego segmentu rynku; przedsiębiorstwa o dobrej jakości aktywów, dobrej dźwigni finansowej; dobre zabezpieczenie przepływem pieniężnym oraz efektywnym zarządzaniem.
3. Zadawalająca jakość	Zdolność kredytowa i ryzyko kredytowe plasuje się na poziomie średnim, podmiot może wykazywać słabość w jednym z takich czynników, jak: wypłacalność, przepływ gotówki, płynność, zarządzanie, perspektywy rozwoju. Słabość firmy łagodzona jest przez jej silne strony, samodzielnie, możliwość spłaty zadłużenia uważana jest za dostateczną.
4. Kredyt wymagający działania	Zdolność kredytowa poniżej standardu, jakość aktywów do zaakceptowania; częściowo zagrożona płynność, ograniczona zdolność spłaty kredytu, słabość w zakresie zarządzania, niepewne zabezpieczenie, niekompletność informacji finansowej; status kredytu można poprawić przez przyjęcie odpowiednich działań kredytobiorcy i/lub banku.
5. Zagrożony	Zdolność kredytowa poniżej standardu przy dalszej tendencji zniżkowej; wysokie ryzyko kredytowe; pozycja banku może być źle zabezpieczona w przyszłości. Słabość kredytobiorcy wyraża się: pogarszającą sytuacją finansową, złym nierealistycznym programem spłaty kredytu, brakiem zabezpieczenia, nieprawidłowością dokumentacji.
6. W niebezpieczeństwie I	Kredyt trudny, zdolność kredytowa niemożliwa do przyjęcia, obniżający się poziom dochodowości, słabość kredytobiorcy zagraża zwrotowi kapitału kredytu, bieżąca spłaty kapitału jest zagrożona a źródła niepewne.
7. W niebezpieczeństwie II	Kredyt trudny, zdolność kredytowa niemożliwa do przyjęcia. Zaprzestanie naliczania odsetek; straty z tego tytułu zostały przewidziane a nadchodzące spłaty zaliczone na poczet kapitału.
8. W niebezpieczeństwie III	Prawdopodobieństwo utraty kapitału kredytu, bieżące informacje i sytuacja wskazuje na znikomą możliwość odzyskania pożyczonych pieniędzy

Źródło: opracowanie własne na podstawie P.J.L. Rex: *Strategia kredytowa - podejście praktyczne i jego zastosowanie*. „Bank” 1995 nr 2, s. 46.

Szerszą, bo aż 10 punktową skalę oceny ryzyka związanego z transakcją kredytową stosuje między innymi **Nations Bank - Virginia**. Definicje ocen ryzyka i jego cechy przedstawia tabela 6.

Tabela 6

Klasy ryzyka transakcji kredytowej - cechy Nations Bank - Virginia

<i>Klasa ryzyka transakcji kredytowej</i>	<i>Cechy</i>
1. Wyjątkowa	Wysoki stopień stabilności, wielkości majątku i dywersyfikacji produkcji; mocny bilans z ciągłym znaczącym przepływem pieniądza wskazującymi koniunkturę; nieograniczony dostęp kredytobiorcy do rynku finansowego.
2. Doskonała	Wysoki stopień stabilności i dywersyfikacji produkcji; bilans i operacje klienta są nieco gorsze niż w pozycji 1; klient wyraża gotowość dostępu do rynków finansowych i ma łatwość dystrybucji papierów wartościowych.
3. Mocna	Mocna pozycja rynkowa i finansowa z tendencją zwyżkową; stabilność, majątek i dywersyfikacja produkcji typowe, z możliwością pojawienia się zmian; klient z dostępem do rynków finansowych na normalnych warunkach rynkowych.
4. Dobra	Dogodne pokrycie majątkowe i zabezpieczone przepływy pieniężne; występuje większa koncentracja ryzyka interesów producenta i rynku, która może ograniczyć dostęp do rynku finansowego; papiery wartościowe generalnie mogą być emitowane. Kredytobiorcy w tej kategorii wyróżniają się doświadczonym zespołem zarządzającym, świetną kontrolą finansową, dobrą orientacją rynkową, siłą finansową popartą dobrym bilansem, płynnością, zyskownością i stabilnością dochodów.
5. Zadawalająca	Stabilny majątek, solidny przepływ pieniądza, zmienność dochodów i ogólnych wyników działalności; alternatywne finansowanie dostępne z możliwością jego ograniczenia; dystrybucja papierów wartościowych może wymagać ukierunkowanych wysiłków. Główne cechy kapitałobiorców w tej kategorii to: doświadczenie zarządu przy mniej pewnej, dobrej orientacji rynkowej, odpowiednie kontrole finansowe; zadowalająca płynność i zyskowność przy wrażliwości na negatywne wpływy; stabilność dochodów.
6. Odpowiednia	Możliwe do przyjęcia zabezpieczenie majątkowe; przepływ pieniądza gwarantuje pokrycie długu; finansowanie z alternatywnych źródeł trudne do uzyskania; emisja papierów wartościowych możliwa nie w każdej sytuacji. Cechy wyróżniające kredytobiorców w tej klasie to: zarząd bez zdolności kierowniczych, wątpliwe kontrole finansowe, słabo sprawdzalna sprawozdawczość, możliwe do przyjęcia poziomy bezpieczeństwa przez bank.
7. Wymagająca dozoru	Cechy pozycji „odpowiedniej”; kredytobiorca gwarantuje normalny poziom kontroli. Ocena ta stosowana jest dla kredytobiorców w następujących okolicznościach: niepomyślnych zdarzeń gospodarczych i rynkowych (wzrost oprocentowania, wycofanie produktów), przyszłe zdarzenia gospodarcze oddziałują na sytuację finansową, tendencja obniżania wpływów, dochodów i płynności.
8. Specjalnej uwagi	Podmiot posiada bieżąco zabezpieczony, lecz potencjalnie słaby majątek. Aktywa firmy charakteryzują się: brakiem możliwości prawidłowej kontroli, wrażliwością na warunki rynkowe i ekonomiczne, słabą płynnością i dochodowością.
9. Poniżej normy	Niedostateczne zabezpieczenie kredytu wartością majątku dłużnika, zależność spłaty długu od równoczesnej sprzedaży lub granicznej płynności, skłonność do bankructwa, odzyskanie należności bankowych następuje poprzez zawłaszczenie długu i zastawu.
10. Wątpliwa	Określenie kredytu „wątpliwym” jest równoznaczne z możliwością poniesienia strat. Działania banku w przypadku kredytów wątpliwych zmierzają w kierunku umocnienia wartości zabezpieczeń i pozyskaniu nowych form zabezpieczeń.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Bury, M. Woicka: *Nowe tendencje w klasyfikowaniu kredytów*. „Bank” 1993 nr 8, s. 41.

Inną, węższą klasyfikację ryzyka kredytowego stosuje **Niemiecki Związek Rewidentów Księgowych**. Wyróżnia on następujące klasy natężenia ryzyka kredytowego związanego z daną transakcją kredytową:

- a) **ryzyko zerowe** - występujące w kredytach objętych gwarancjami państwowymi,
- b) **ryzyko ukryte** - związane z przedmiotem i podmiotem kredytu już obciążonego ryzykiem (przy czym prawdopodobieństwo wystąpienia straty z tytułu transakcji kredytowej jest niższe niż prawdopodobieństwo jej niewystąpienia),
- c) **ryzyko jawne** - sytuacja, której niekorzystne tendencje ekonomiczno-finansowe są utrwalone u kredytobiorcy, a ryzyko straty przewyższa ryzyko zysku na transakcji kredytowej,
- d) **stan niewypłacalności kredytobiorcy** - to trwała utrata zdolności kredytowej. Możliwość odzyskania utraconego kapitału jest równa 0³⁶.

Przedstawione powyżej próby określenia klas kategorii ryzyka kredytowego nie wyczerpują w całości tego zagadnienia. Należy jednak podkreślić, że każda powinna zawierać tyle przedziałów ryzyka, by jednorodne jego pola znalazły się w odrębnych klasach. Ponadto, zbyt duża ilość klas może doprowadzić do zatarcia różnic między poszczególnymi przedziałami i zawartymi w nich kredytami. Wydaje się, iż powyższe przesłanki stały się podstawą budowy systemu klas ryzyka kredytowego wykorzystywanego przez **NBP**. Na podstawie zarządzenia prezesa NBP wyróżniono:

- a) **należności normalne** - od podmiotów o niepodważalnej sytuacji ekonomiczno-finansowej, należności które posiadają gwarancje lub poręczenie Skarbu Państwa lub NBP do wysokości tych gwarancji poręczeń bez względu na sytuację ekonomiczno-finansową dłużnika,
- b) **należności poniżej standardu** - od podmiotów których sytuacja ekonomiczno-finansowa może stanowić zagrożenie terminowej spłaty. To również należności, których opóźnienie w spłacie wynosi powyżej 1 miesiąca i nie dłużej niż 3 miesiące,
- c) **należności wątpliwe** - od dłużników o pogarszającej się sytuacji ekonomiczno-finansowej, a zwłaszcza gdy ponoszone straty naruszają fundusz statutowy, kapitał zakładowy akcyjny czy fundusz udziałowy. W tej grupie ryzyka znajdują się także kredyty, w których opóźnienie spłaty kapitału i odsetek wynosi powyżej 3 miesięcy i nie przekracza 6 miesięcy,

³⁶ E.H. Büschgen: Bankbetriebslehre. Wiesbaden 1991, s. 710.

d) **należności stracone** - o opóźnieniu w spłacie kapitału i odsetek powyżej 6 miesięcy, należności od dłużników postawionych w stan likwidacji (bez podmiotów przekształconych na podstawie przepisów o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych) lub upadłości, od dłużników w stosunku do których wszczęto: postępowanie egzekucyjne lub zaspokojenie się z przedmiotu zabezpieczenia, należności kwestionowane przez dłużników na drodze postępowania sądowego i których miejsce pobytu jest nieznane; to również należności od dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa uniemożliwia spłatę długu³⁷.

Szerokie ukazanie możliwości segmentacji należności kredytowych staje się punktem wyjściowym do kreślenia procedur, sposobów i metod oceny ryzyka transakcji kredytowej, a więc przyporządkowania istniejącej (czy przyszłej) należności kredytowej banku do określonej klasy ryzyka, a tym samym wyznaczenia jego natężenia. W tym miejscu należy podkreślić, iż metodyka szacowania ryzyka kredytowego jest tożsama z wyznaczeniem poziomu wiarygodności kredytowej potencjalnego czy korzystającego już z usług banku kredytobiorcy.

Zakres analizy ryzyka kredytowego musi obejmować wszystkie istotne aspekty działalności podmiotu gospodarczego, a więc czynniki ekonomiczno-finansowe, administracyjno-prawne, społeczne, polityczne, wyrażone miernikami ilościowymi i jakościowymi. **Wśród głównych wyznaczników bieżącej i przyszłej wiarygodności kredytowej podmiotu kredytu wymienić można:**

- a) siłę majątkową przedsiębiorstwa, jego strukturę i zyskowność,
- b) strukturę pasywów,
- c) płynność finansową,
- d) jakość zarządzania kapitałami obrotowymi,
- e) pozycję rynkową,
- f) politykę i wielkość sprzedaży,
- g) organizację podmiotu,
- h) sprawność i kwalifikacje kadry zarządzającej,
- i) powiązanie podmiotu z otoczeniem,
- j) stan prawno-administracyjny,

³⁷ Zarządzenie Prezesa NBP z 10.12.1994 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw związanych z ryzykiem działalności banku (Dz. Urz. NBP z 1994 r. nr 23, poz. 36).

k) zamierzenia polityki makroekonomicznej,

l) inne.

W zależności od przyjętych do obserwacji czynników wyznaczających poziom ryzyka kredytowego, sposobu ich pomiaru i prezentacji ogół metod oceny wiarygodności kredytowej podmiotu kredytu można podzielić na trzy grupy tj. **metody ilościowe, jakościowe i mieszane**. Ich podstawowe założenia, wady i zalety przedstawia tabela 7.

Inną klasyfikacją metod wyznaczania ryzyka kredytowego związanego z transakcją kredytową jest ich podział na:

a) **metody grup docelowych**,

b) **metody logiczno-dedukcyjne**,

c) **metody empiryczno-indukcyjne**.

Cechują się one odmiennym podejściem do sposobu i warunków oceny bieżącej i przyszłej wypłacalności dłużnika kredytowego. Zostaną one szerzej omówione w pracy.

3.2. Charakterystyka metod „grup docelowych”

Wśród czynników decydujących o powodzeniu transakcji kredytowej obok elementów ekonomiczno-finansowych ważne miejsce powinno zajmować określenie jakości potencjalnego kredytobiorcy z punktu widzenia jego cech charakteru, stylu życia, wartości psychofizycznych, czy też przydatności w realizacji celów polityki kredytowej³⁸. Rozpoznanie potencjalnych zagrożeń związku pożyczkowego mających źródło w wymienionych elementach umożliwia przyjęcie odpowiednich działań minimalizujących ich skutki. Jak podkreśla **W. Grzegorzcyk** „**przyczyną podejmowania nietrafnych decyzji kredytowych jest również zła ocena cech osobistych kredytobiorcy dokonywana podczas negocjacji warunków kredytowych**”³⁹. Dla przykładu: biorąc pod uwagę kryterium cech charakteru, sposobu bycia możliwe jest wyodrębnienie pięciu grup kredytobiorców (tabela 8).

³⁸ Przyjęcie założenia, że kredyt jest normalnym produktem oferowanym na rynku konsumenta wymusza na instytucji bankowej konieczność wykorzystywania metod segmentacji rynku według grup docelowych - nabywców produktów kredytowych i ich cech.

³⁹ W. Grzegorzcyk: *Postawy kredytobiorców i kredytodawców i ich wzajemne relacje*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 10, s. 12.

Tabela 7

Cechy metod określania wiarygodności kredytowej

Cechy Metoda	Wykorzystane dane	Narzędzie badawcze	Podstawowe założenia metody	Wady	Zalety
1) ilościowe - proste - ekonomiczne	• mierzalne (ilościowe)	analiza wskaźnikowa, modele ekonometryczne, funkcja dyskryminacji	Prosta ocena wskaźnikowa dotycząca stanu obecnego i przyszłego na podstawie projekcji finansowej i szacowania wartości wskaźników w przyszłości lub selekcja zmiennych diagnostycznych (wskaźników); szacowanie modelu, przypisanie odpowiednich wag wskaźnikom; przedstawienie wielkości prognozowanych i wyliczenie wskaźnika ryzyka lub dokonanie prognozy na podstawie historycznej wartości wskaźników.	<ul style="list-style-type: none"> • oparcie danych o elementy mierzalne nie uwzględniające wszystkich aspektów ryzyka kredytowego, • poprawność wyników tylko w prognozach krótkookresowych (zmiana wartości parametrów modelu w czasie) 	<ul style="list-style-type: none"> • obiektywizm, • sformalizowanie procedur, • określenie prawdopodobieństwa zajścia zjawiska
2) jakościowe	• o charakterze opisowym (jakościowe)	obserwacja, analiza przypadków	Informacja służy określeniu znaczenia poszczególnych czynników i wyznaczeniu poziomu sprzężeń zwrotnych między nimi. Ocena prawdopodobieństwa utraty wiarygodności kredytowej wyznaczania według skali: „duża”, „mała”. Możliwość przypisania cechom warunków istotności (wag) z punktu widzenia badanego zjawiska na odpowiedniej skali; wyznaczenie wartości syntetycznej.	<ul style="list-style-type: none"> • subiektywizm doboru informacji i jej analizy, • poleganie na wiedzy i doświadczeniu badacza 	<ul style="list-style-type: none"> • oparcie o wielkości niekwantyfikowalne wyznaczające poziom ryzyka
3) mieszane	• mierzalne (ilościowe) • o charakterze opisowym (jakościowe)	przejmuję z metody ilościowej i jakościowej	Grupowanie informacji opisujących aspekt zjawiska; przypisanie im wag reprezentatywności. Ryzyko określane algorytmem wykorzystującym wartość końcową wyliczaną dzięki wagoi odpowiednich grup reprezentujących aspekt problemu.	<ul style="list-style-type: none"> • wady przejmujące w różnym stopniu z metody ilościowej i wartościowej 	<ul style="list-style-type: none"> • zalety przejmujące w różnym stopniu z metody ilościowej jak i wartościowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie D. Olszewski: *Zdolność płatnicza przedsiębiorstwa - koncepcje i metody oceny*. „Bank i Kredyt” 1992 nr 6, s. 14 i nast.

Tabela 8

Cechy potencjalnych kredytobiorców

<i>Grupa</i>	<i>Specyficzne przejawiane cechy</i>
I Właściciele firm rozwijających się przynoszących zyski	<ul style="list-style-type: none"> • przekonanie o swej wysokiej wartości, • pewność siebie, przedsiębiorczość, • pewność osiągnięcia sukcesu, • jasność, zwięzłość, rzeczowość wypowiedzi, • terminowość dostarczania dokumentacji wymaganej przez bank.
II Ukrywający rzeczywisty stan finansowy swej firmy	<ul style="list-style-type: none"> • kwiecisty sposób wysławiania się, • nienaganny image, • przekonują inspektora o swych dotychczasowych osiągnięciach, • brak poparcia swych oczekiwań wobec banku rzetelnymi analizami, • trudność w uzyskiwaniu dokumentacji finansowej kredytowanego przedsięwzięcia, • pewni siebie.
III Nieświadomy zagrożen funkcjonowanie swej firmy	<ul style="list-style-type: none"> • brak orientacji w sytuacji ekonomiczno-finansowej swej firmy, • wiara w przekazywane racje, argumenty, • planowane zamierzenia mają przynieść wspaniałe wyniki ekonomiczne tak dla kredytobiorcy, jak i banku, • szeroka gama pomysłów „na sukces”, • dynamika zachowań i agresja, • dokumentacja przekazywana w terminie wraz z wyjaśnieniami przyczyn niepowodzeń.
IV	<ul style="list-style-type: none"> • łatwość nawiązania kontaktu, znajomości, • „działacz” pełniący szereg funkcji, wykorzystujący je przy „załatwianiu” spraw osobistych i finansowych, • kładzie dyskretny nacisk na znaczenie swej osoby w kręgach towarzyskich i gospodarczych, • proponuje przyznanie lepszych warunków kredytowych dla swego przedsięwzięcia, • dokładny, • ostrożny.
V	<ul style="list-style-type: none"> • brak zdolności kierowniczych, • brak energii, pewności siebie, • wyraźny brak wiedzy ekonomicznej, • nieznajomość sytuacji finansowej podmiotu kredytu, • brak umiejętności wnioskowania na podstawie sprawozdawczości finansowej, • nieporadność, niepewność.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Grzegorzczak: *Segmentacja klientów banku - zasady kryteria*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 5, s. 42-43.

Przedstawione wyżej grupy typologiczne potencjalnych kredytobiorców umożliwiają wyznaczenie poziomu ryzyka kredytowego związanego z nimi (tabela 9).

Tabela 9

Cechy potencjalnych kredytobiorców a ryzyko kredytowe banku

<i>Grupa</i>	<i>Liczebność</i>	<i>Cechy</i>	<i>Ewentualne ryzyko kredytowe</i>
I	35%	mała wiedza ekonomiczna i finansowa, słabe zarządzanie, brak obiektywizmu, pewność siebie, ukrywanie stanu swego podmiotu	duże
II	27%	rzetelni, przedsiębiorczy, godni zaufania, doświadczeni, z dużą wiedzą ekonomiczno-finansową, uczciwi, obiektywni, z umiejętnością przewidywania	małe
III	29%	brak podstawowej wiedzy ekonomiczno-finansowej, nieporadni, z dobrymi pomysłami	bardzo duże
IV	9%	niewielka wiedza ekonomiczno-finansowa, słaba orientacja w zagadnieniach dotyczących konkurencji, nieumiejętność przewidywania, słabe zaangażowanie, wielkie oczekiwania wobec banku	bardzo duże

Źródło: J. Adamek: *Negocjacje wstępne - możliwości minimalizacji potencjalnego ryzyka kredytowego*. Prace Naukowe AE Wrocław „Finanse i Bankowość” 1995 nr 693, s. 42 (własne badania ankietowe w 16 oddziałach banku „B”).

Inną możliwością klasyfikacji przyszłych kredytobiorców umożliwiającą zastosowanie odpowiednich narzędzi optymalizacji zagrożenia kredytowego jest ich podział według kryterium perspektyw współpracy bank-klient. Podział ten ukazuje tabela 10. Podkreślić należy, iż wszyscy potencjalni nowi kredytobiorcy muszą znaleźć się w grupie 0, a dopiero pozyskane opinie i informacje pozwolą przenieść ich do innych kategorii, przy czym można im przyporządkować określony potencjał ryzyka:

- grupa 0 - ryzyko nieznanne,
- grupa P i E - ryzyko duże,
- grupa R i S - ryzyko małe.

Zastosowanie metodologii „grup docelowych” w analizie i ocenie zagrożeń transakcji kredytowej niesie w sobie tak cechy pozytywne, jak również negatywne. **Do pozytywów metodologii grup docelowych zaliczyć można:**

- wypracowanie przez instytucję kredytową odrębnych sposobów traktowania klientów zaliczonych do wyodrębnionych grup docelowych,
- przyspieszenie procesu decyzyjnego w związku z zaliczeniem kredytobiorcy do odpowiedniej grupy,

- łatwiejsze dopasowanie zasad polityki kredytowej do poszczególnych grup docelowych.

Tabela 10

Grupy klientów (kredytobiorców) bankowych według kryterium współpracy

<i>Grupa</i>	<i>Cechy grupy</i>
P klienci pozyskani	<ul style="list-style-type: none"> • nowi klienci, których bank chciałby pozyskać lub klienci otwierający rachunki podstawowe w celu bieżącej obsługi swojej działalności, skorzystania z produktów bankowych, • bank posiada wystarczającą ilość informacji własnych na temat danego klienta, • to klienci „dobrze zapowiadający się” dla banku, • w grupie tej znajdują się klienci, co do których brak jest pełnego rozeznania a więc wszelkie prognozy z nimi związane są obarczone ryzykiem błędu.
R klienci rozwojowi	<ul style="list-style-type: none"> • klienci, których obsługę bank chce kontynuować i rozszerzać, • ich perspektywy rozwoju i sytuacja finansowa jest pozytywnie oceniana przez bank, • istnieje możliwość zwiększenia współpracy.
S klienci stabilni	<ul style="list-style-type: none"> • stali, dobrze znani bankowi, • ich perspektywy rozwoju, jak i stan aktualny przesądza o dobrej pozycji.
E klienci powoli eliminowani	<ul style="list-style-type: none"> • klienci, których obsługę bank chce ograniczyć lub z niej zrezygnować.
O klienci bez przydziału	<ul style="list-style-type: none"> • bank nie wypracował w stosunku do nich swej opinii ani polityki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Turlej: *Polityka banku wobec klienta jako narzędzie minimalizowania ryzyka kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 3, s. 26.

Wśród uciążliwości, niedomagań stosowania w analizie ryzyka transakcji kredytowej metodologii grup docelowych wymienić z kolei należy:

- konieczność bardzo dokładnej analizy i rozpoznania klienta,
- zbyt duża niemierzalność cech przyporządkowujących biorcę do grupy docelowej (co wiąże się z możliwością popełnienia błędu oceny),
- częste zmiany wyznaczników oceny (ich płynność),

- nieostre wyznaczenie potencjału ryzyka związanego z daną grupą docelową, brak zastosowania jednoznacznego kryterium warunkowego opartego o skwantyfikowane wyniki badań analitycznych.

3.3. Charakterystyka metod logiczno-dedukcyjnych

Twierdzeniem wyjściowym metody logiczno-dedukcyjnej jest założenie, iż „**wypłacalność danego dłużnika daje się ocenić na podstawie analizy określonych czynników opisujących jego bieżącą sytuację ekonomiczno-finansową**”⁴⁰. Wyznacznikiem tej sytuacji mogą stać się elementy jakościowe i ilościowe opisujące tzw. ekonomiczną i personalną wypłacalność podmiotu gospodarczego. Wśród nich wymienić można:

- a) charakter i osobowość kredytobiorcy,
- b) zabezpieczenie spłaty kredytu,
- c) zdolności menedżerskie,
- d) kapitał własny,
- e) kondycję finansową, ekonomiczne aspekty działalności kredytobiorcy.

Następnym zestawem zmiennych poddawanych ocenie w metodzie logiczno-dedukcyjnej stać się mogą:

- a) kwalifikacje kadry zarządzającej,
- b) kierunki wykorzystania pożyczonych środków finansowych,
- c) sprawozdawczość finansowa,
- d) bieżący standing podmiotu kredytu,
- e) możliwości rozwojowe,
- f) pozycja rynkowa,
- g) możliwość zabezpieczenia długu kapitałami własnymi i obcymi,
- h) proponowane formy zabezpieczenia długu.

Warto podkreślić, iż dobór ilościowy wyznaczników pozycji kredytobiorcy w metodzie logiczno-dedukcyjnej jest suwerenną decyzją posługującego się nią, przy czym musi on uwzględnić szeroki przekrój determinantów formalnych i merytorycznych

⁴⁰ R. Chudzik: *Segmentacja portfela kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 7, s. 18.

wywierających wpływ na możliwość spłaty długu kredytowego. W grupie metod logiczno-dedukcyjnych znajdują się:

- 1) metody opisowe
 - 2) metody ratingowe.
- **Metoda opisowa** stanowiąc odmianę metody logiczno-dedukcyjnej opiera się o następujące założenia:
 - a) wyróżnienie klas ryzyka kredytowego według możliwych wariantów zachowania się czynników opisujących zdolność kredytową (potencjalną, bieżącą, przyszłą) pożyczkobiorcy,
 - b) dokładny opis klas pod względem ilościowym i jakościowym czynników decydujących o zaliczeniu danego klienta do jednej z nich,
 - c) dokonanie oceny zdolności kredytowej według przyjętych kryteriów przez pracowników pionów kredytowych,
 - d) zaliczenie biorcy do wyznaczonej klasy ryzyka na podstawie: analizy zdolności kredytowej oraz cech różnych i wspólnych danej klasy i zawartości wyników przeprowadzonego badania.

Przykładem zastosowania metody opisowej w praktyce bankowej jest szczegółowy zakres zawartości klas ryzyka kredytowego proponowany przez **Robert Morris Associates** przedstawiony w tabeli 11.

Przedstawiona procedura szacowania ryzyka transakcji kredytowej oparta jest o szczegółowe wyróżnienie cech poszczególnych klas ryzyka (opisanie) i porównanie ich z wynikami badań przeprowadzonych przez pracownika banku. Takie postępowanie musi być jednak obarczone dużą możliwością popełnienia błędu, gdyż wynik badania i klasyfikacji w głównej mierze oparty jest o subiektywizm ocen oficera kredytowego.

Jedną z **możliwości ograniczenia pola błędu metody opisowej jest:**

- a) wyróżnienie dużej ilości cech opisujących daną klasę ryzyka,
- b) jasne określenie wariantów zachowania się danej cechy w wyróżnionym wariantcie klasy,
- c) podanie pola granicznego cechy w odpowiedniej klasie ryzyka,
- d) dokonanie oceny przez dwóch pracowników lub dwie niezależne komórki bankowe.

Spełnienie przedstawionych warunków umożliwia:

- a) przyporządkowanie określonej transakcji kredytowej do wybranej klasy oparte o rzeczywisty wynik badania,

Tabela 11

Klasy ryzyka kredytowego - zastosowanie metody opisowej szacowania ryzyka kredytowego

<i>Cecha</i>	<i>Najlepsza jakość I</i>	<i>Najlepsza jakość II</i>	<i>Pożądana jakość</i>	<i>Klasa brzegowa</i>	<i>Staba jakość</i>	<i>Krytyczny poziom ryzyka</i>	<i>Kredyty odpisane w straty</i>
1. dochodowość	wysoki potencjał	satisfakcjonująca, wystarczająca do obsługi długu	duża podatność na zmiany	minimalna rentowność	zła, niewystarczająca do obsługi długu	Klasa spełnia cechy klasy poprzedniej ale występują one z większym natężeniem. Podmiot na skrajnie bankrutstwa. Istnieje	Kredyty księgowany w straty lub pokrywany funduszem rezerwowym
2. sytuacja ekonomiczno-finansowa	wskazniki powyżej średniej branżowej, duży zakres rezerw i środków płynnych	wskazniki na poziomie przeciętnym branżowym	normalne ryzyko lewarowe na poziomie branży	wysokie ryzyko lewarowe, przejściowa utrata płynności	spadek rentowności, możliwość strat, złe wskaźniki, nadmierne zadłużenie		
3. zabezpieczenie	wystarczające, wyższe od sumy kredytu	wystarczające w majątku firmy lub właściciela	wysokie, bardzo dobre	wystarczające	brak odpowiednich zabezpieczeń		
4. pozycja rynkowa	tendencja wzrostowa, bez możliwości zahamowania	dobra	pogorszenie koniunktury, wzrost działań konkurencji	duża wrażliwość na zmiany otoczenia	niekorzystna, obniżająca się w czasie	możliwość uratowania podmiotu przez fuzję, sprzedaż, dokapitalizowanie	
5. dostępność	brak problemów, bieżąca	wystarczająca	brak pełnej informacji; uaktualniana z opóźnieniem	brak aktualnych danych	niewystarczająca		
6. inne	terminowa regulacja zobowiązań bieżących	spadek tempa wzrostu zysku; słabe wyniki przy dobrym zabezpieczeniu	uzależnienie od małej grupy dostawców i odbiorców	symptomy nieakceptowalne przez bank, możliwość strat	pogorszenie sytuacji uniemożliwia spłatę długu w terminie		

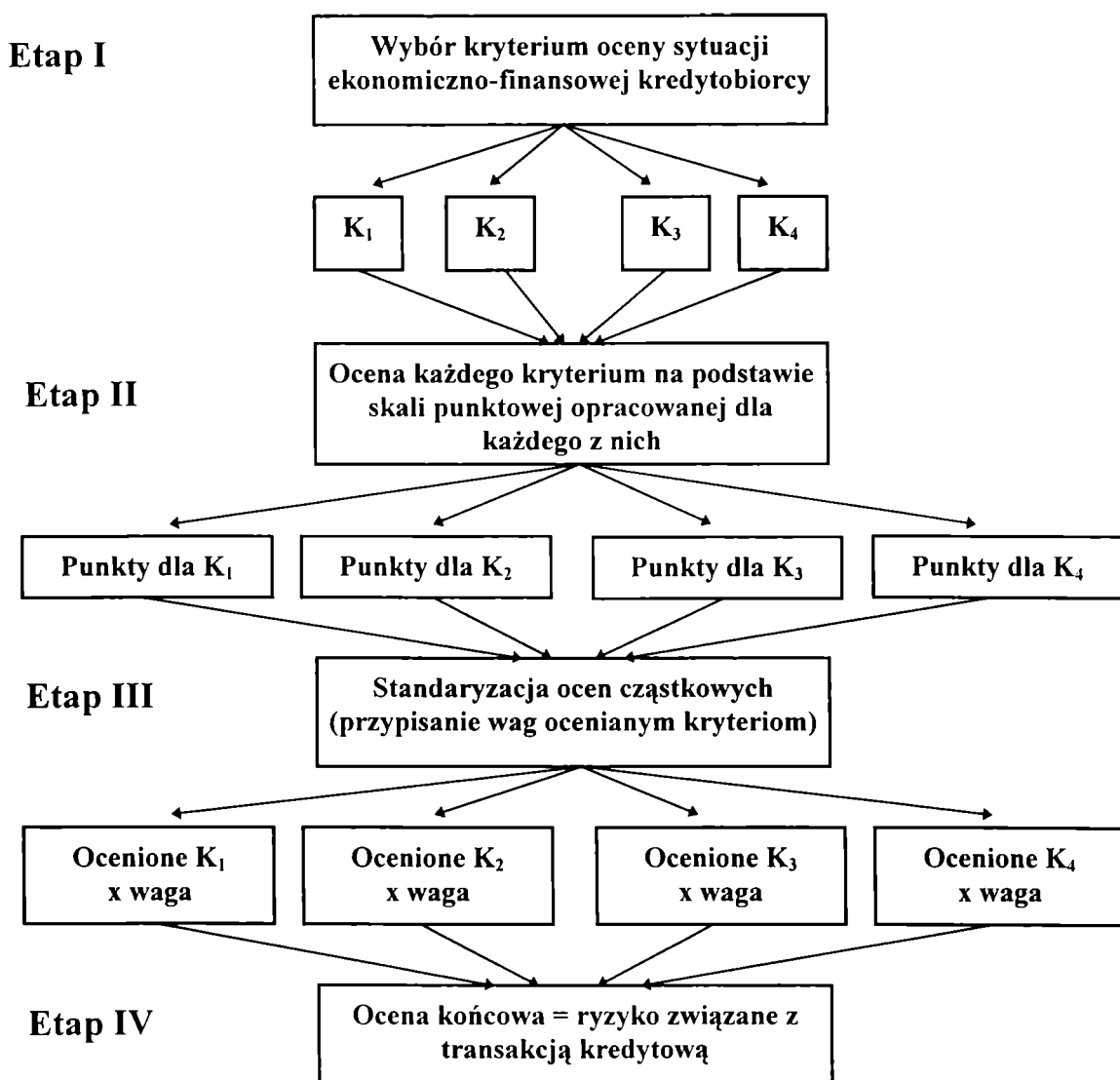
Uwagi: Przyjmuje się, że podmioty mieszczące się w pierwszych trzech klasach mogą liczyć na nawiązanie lub trwanie stosunków kredytowych.

- b) jasny i wyraźny opis cech i ich wariantów w wybranej klasie ryzyka,
 c) minimalizację błędu subiektywnej oceny ryzyka transakcji kredytowej.

• **Metoda raitingowa** oceny ryzyka transakcji kredytowej, zwana również metodą punktową, zawiera w swej konstrukcji 4 etapy postępowania (rysunek 20).

Rysunek 20

Etapy metody punktowej (raitingowej)

Źródło: opracowanie własne.

Etap I - Wybór kryterium oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej kredytobiorcy

Ilość kryteriów wyróżnionych w metodzie punktowej podlegających ocenie musi odzwierciedlać źródła potencjalnego ryzyka kredytowego związanego z daną transakcją.

Tyczą się one aspektów finansowych, ekonomicznych, socjologicznych, politycznych funkcjonowania podmiotu ubiegającego się o kredyt czy też z niego korzystającego. Przykładowy zakres kryteriów oceny podmiotu kredytu może przedstawiać się następująco⁴¹:

- a) sytuacja finansowa,
- b) forma prawna prowadzonej działalności gospodarczej,
- c) możliwość zabezpieczenia transakcji kredytowej,
- d) pozycja rynkowa podmiotu,
- e) perspektywy rozwoju,
- f) kwalifikacje kadry zarządzającej,
- g) inne.

Każde z przedstawionych powyżej kryteriów może zawierać w swej strukturze elementy cząstkowe, które również podlegając ocenie decydują o wartości końcowej przypisanej danej kategorii.

Szczególne uwagę należy zwrócić na kryterium sytuacji finansowej. Wypracowanie całościowej oceny dla tej kategorii stwarza instytucjom bankowym wykorzystującym w swej praktyce metodę punktową wiele trudności. Wynikają one z trzech problemów:

- problem 1 - dobór odpowiedniej ilości wskaźników charakteryzujących standing finansowy kredytobiorcy i ich konstrukcję,
- problem 2 - określenie sposobu i proporcji wpływu wartości cząstkowych decydujących o całościowej ocenie sytuacji ekonomiczno-finansowej,
- problem 3 - określenie wpływu oceny kryterium sytuacji ekonomiczno-finansowej na całościowa ocenę ryzyka transakcji kredytowej.

Sprawozdania finansowe podmiotów ubiegających się o zasilenie finansowe czy już korzystających z kredytu mogą być analizowane na podstawie wielu procedur i wskaźników. W gestii banku leży dobór takiej ilości wskaźników, których treść z punktu widzenia kredytobiorcy umożliwi oszacowanie ryzyka transakcji kredytowej (należy kierować się zasadą, iż bardzo szczegółowa analiza bilansu, rachunku zysków i strat, rachunku przepływów pieniężnych winna dotyczyć klientów nowych lub

⁴¹ Szerokie spektrum kryteriów oceny podmiotu gospodarczego wykorzystywanych przez instytucje bankowe przedstawia m.in. S. Ryżewska: *Bankowa analiza przedsiębiorstwa dla potrzeb oceny ryzyka kredytowego*. Warszawa 1996, s. 20-25.

problematicznych, w stosunku do których zachodzi podejrzenie pogorszenia się ich kategorii ryzyka). Przykładowy zestaw wskaźników sytuacji finansowej wykorzystywanych w trakcie szacowania ryzyka kredytowego w **Powszechnym Banku Kredytowym S.A.** przedstawiono poniżej⁴²:

A. Wskaźniki rentowności

1. Wskaźnik rentowności aktywów

$$ROA = \frac{\text{zysk operacyjny}}{\text{aktywa ogółem}} \times 100$$

2. Wskaźnik rentowności sprzedaży

$$ROS = \frac{\text{zysk operacyjny}}{\text{przychody ze sprzedaży}} \times 100$$

3. Wskaźnik rentowności funduszy własnych

$$ROE = \frac{\text{zysk netto}}{\text{kapitały i fundusze własne}} \times 100$$

B. Wskaźniki płynności

1. Wskaźnik płynności bieżącej

$$CR = \frac{\text{aktywa bieżące}}{\text{pasywa bieżące} + \text{bieżąca rata kredytu długoterminowego}} \times 100$$

2. Wskaźnik płynności szybki

$$QR = \frac{\text{aktywa bieżące} - \text{zapasy}}{\text{pasywa bieżące} + \text{bieżąca rata kredytu długoterminowego}} \times 100$$

C. Wskaźniki sprawności działania

1. Wskaźnik rotacji należności w dniach

$$WRN_p = \frac{\text{przeciętny stan należności}}{\text{sprzedaż}} \times 360$$

2. Wskaźnik obrotu zapasami w dniach

$$WOZ_p = \frac{\text{przeciętny stan zapasów}}{\text{sprzedaż}} \times 360$$

D. Wskaźniki zadłużenia i stopnia pokrycia

1. Wskaźnik kapitałowy

$$WK = \frac{\text{kapitał własny}}{\text{aktywa ogółem}}$$

⁴² M. S. Wiatr: *Systemowe aspekty badania zdolności kredytowej*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 3, s. 15.

2. Wskaźnik pokrycia I⁰

$$WPI^0 = \frac{\text{kapitał własny}}{\text{majątek trwały}}$$

3. Wskaźnik pokrycia II⁰

$$WPII^0 = \frac{\text{kapitał własny} + \text{kredyty i pożyczki długoterminowe}}{\text{majątek trwały}}$$

4. Wskaźnik pokrycia obsługi długu

$$WPOD = \frac{\text{zysk netto} + \text{odsetki} + \text{amortyzacja}}{\text{bieżąca rata spłaty kredytu} + \text{odsetki}}$$

5. Wskaźnik pokrycia majątku obrotowego

$$WPMO = \frac{\text{kapitał własny} + \text{kredyty długoterminowe} - \text{majątek trwały}}{\text{majątek obrotowy}}$$

Dokonując analizy ilości wykorzystywanych wskaźników oceny standingu finansowego dla zobrazowania ryzyka transakcji kredytowej stwierdzić należy, że ilość ta mieści się w granicach 8-12. Tak więc można postawić pytanie: jaka ich ilość gwarantuje prawidłowe oszacowanie zagrożenia związku kredytowego? Czy rzeczywiście dokonanie analizy przedmiotu i podmiotu kredytu opartej o znaczną ilość wskaźników ekonomiczno-finansowych gwarantuje „bezpieczeństwo” kredytu? W kwestii tej występują dwie grupy poglądów:

grupa I - należy dążyć do maksymalnego ograniczenia ilości wskaźników, co pozwala uniknąć tzw. syndromu lasu i drzew, charakterystycznego dla metod wielowskaźnikowych, zaciemniających obraz kondycji przedsiębiorstwa⁴³,

grupa II - tylko szeroki zakres analizy wskaźnikowej umożliwia jasne oszacowanie możliwości finansowych kredytobiorcy do zwrotu zobowiązań kredytowych⁴⁴.

Jak zawsze, w tego typu sprawach racja leży po środku. **Ustalając liczbę wskaźników ekonomiczno-finansowej sytuacji podmiotu gospodarczego pamiętać należy o tym, iż:**

a) analiza ta stanowi tylko jeden z elementów oceny ryzyka kredytowego transakcji,

⁴³ Procedury oceny sytuacji finansowej podmiotu gospodarczego opartej o tzw. quiz testu (cztery wskaźniki) przedstawia E. Mączyńska: *Ocena kondycji przedsiębiorstwa*. „Życie Gospodarcze” 1994 nr 38, s. 17.

⁴⁴ Za takim poglądem opowiada się m.in. M. Rajczyk czy L. Kopczyńska, A. Szychta, E. Walińska w: M. Rajczyk: *Interesy jednostek gospodarczych w bankach komercyjnych*. Katowice 1993, s. 119; L. Kopczyńska, A. Szychta, E. Walińska: *Poradnik bankowy, kredytowanie małych firm*. Łódź 1992, s. 17.

- b) pogłębianie analizy wskaźnikowej ma służyć jedynie wyjaśnieniu przyczyn niektórych zjawisk, co umożliwi wyrobienie poglądu o czynnikach i zależnościach kształtujących bieżącą i przyszłą sytuację finansową oraz o kierunkach zachodzących w niej zmian,
- c) zbyt duża ilość przyjętych wskaźników (informacji generowanych przez nie) może doprowadzić do zniekształcenia obrazu kredytobiorcy,
- d) posługiwanie się dużą liczbą wskaźników opisujących standing finansowy kredytobiorcy wymaga od inspektora kredytowego umiejętności ich analitycznej interpretacji i oceny.

Proporcje wpływu wartości cząstkowej wskaźnika ujętego na skali metrycznej na całościową ocenę sytuacji finansowej mogą być rozwiązane dwoma sposobami:

sposób I - ocenę całościową wyznacza suma wielkości metrycznych przypisanych poszczególnym wskaźnikom wyrażonym w wartościach względnych,

sposób II - globalna ocena sytuacji finansowej podmiotu określana jest przez sumę ważonych wartości metrycznych poszczególnych wskaźników.

Zastosowanie wariantu II wymusza konieczność doprowadzenia w pierwszej kolejności wszystkich wskaźników wyrażonych w wielkościach względnych do porównywalności w oparciu o formułę:

$$\text{wartość bezwzględna} = \frac{\text{wartość wskaźnika} - \text{wartość minimalna}}{\text{wartość maksymalna} - \text{wartość minimalna}}$$

Dopiero do tak zestandaryzowanych wielkości, można zastosować przyjęte wagi, odzwierciedlające preferencje banku co do poziomu wpływu grupy wskaźników na całościową ocenę sytuacji finansowej kredytobiorcy. Polityka wartościowania wag wskaźników finansowych podmiotu kredytu może opierać się o przyjęcie przez bank wyróżnionych strategii (tabela 12).

Wystawiając oceny cząstkowe wyróżnionym wskaźnikom należy zwrócić uwagę na ich powiązanie ze wskaźnikami branżowymi opisującymi dany segment systemu gospodarczego państwa. Oderwanie wyników analizy od wartości wyników opisujących działy, gałęzie, branże, trendy ogólnogospodarcze powoduje błędną interpretację rezultatów badania, a tym samym możliwość podwyższenia potencjału ryzyka związanego z transakcją kredytową. Oto przykład możliwości oceny punktowej wybranych wskaźników cząstkowych opisujących sytuację finansową pożyczkobiorcy w odniesieniu od norm wyznaczonych przez branże dla tych wielkości (tabela 13).

Tabela 12

Strategie wartościowania wag wskaźników sytuacji finansowej

<i>Strategia</i>	<i>Cechy</i>	<i>Wartość wag</i>	<i>Przesłanki stosowania</i>
A		jednakowe dla wszystkich składników	przywiązanie jednakowego znaczenia do struktury bilansu i potencjału dochodowego kredytobiorcy
B		wyższe wagi dla wskaźników struktury bilansu	preferencja prawidłowego sposobu finansowania majątku nad zdolność podmiotu do generowania zysku
C		wyższe wagi dla wskaźników rentowności	preferencja możliwości dochodowych kredytobiorcy, kredytobiorca winien regulować swe zobowiązania z nadwyżki środków płynnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Chudzik: *Segmentacja portfela kredytowego ...* op. cit., s. 17 i nast.

Tabela 13

Powiązanie wartości wskaźnika sytuacji finansowej

<i>Wskaźnik</i>	<i>Ocena</i>									
	<i>Bardzo dobra</i>		<i>Dobra</i>		<i>Przeciętna</i>		<i>Słaba</i>		<i>Zła</i>	
	wart. wsk.	pkt.	wart. wsk.	pkt.	wart. wsk.	pkt.	wart. wsk.	pkt.	wart. wsk.	pkt.
1. Rentowność netto sprzedaży w %	> 2S	7	1S-2S	6	0,5S-1S	3	0-0,5S	2	≤ 0%	0
2. Rentowność aktywów	> 2A	5	1A-2A	4	0,5A-1A	3	0-0,5A	2	≤ 0%	0
3. Rentowność kapitału własnego	> 2E	5	1E-2E	4	0,5E-1E	3	0-0,5E	2	≤ 0%	0

S, A, E - normy rentowności ustalane przez bank na podstawie danych branżowych.

Źródło: Metodyka oceny zdolności kredytowej podmiotów gospodarczych stosowana w jednym z badanych banków posiadających gwarancje Skarbu Państwa. Materiały własne banku „A”.

Etap II - Ocena wyróżnionych kryteriów na podstawie skali punktowej opracowanej dla każdego z nich

Dokonany w etapie I metody punktowej wybór syntetycznych kryteriów oceny zdolności kredytowej, jak i uwzględnienie wyznaczników cząstkowych decydujących o jakości danego kryterium staje się punktem wyjściowym do określenia wartości syntetycznych kryteriów oceny potencjału ryzyka związanego z transakcją kredytową.

Przykładowy sposób podziału cech syntetycznych, wyróżnienie w nich elementów cząstkowych oraz dokonanie ich kwantyfikacji przedstawia tabela 14.

Tabela 14

Metoda punktowa - kryteria, podkryteria oceny

<i>Kryterium</i>	<i>Wariant kryterium</i>	<i>Punkty dla wariantu</i>	<i>Ocena stanu faktycznego</i>
1. Stosunki bilansowe	• dobre	1	4
	• zadowalające	4	
	• słabe	8	
2. Forma prawna	• firma jednoosobowa spółka osób fizycznych	1	2
	• spółka z o.o. z poważnym poręczeniem	2	
	• j.w. bez poważnego poręczenia	4	
	• spółka akcyjna notowana na giełdzie	1	
	• pozostałe spółki akcyjne	2	
3. Zabezpieczenie	• bez szczegółowych zabezpieczeń na podstawie pewnych stosunków gospodarczych	1	2
	• udzielone zabezpieczenie czyni bank niezależnym od rozwoju sytuacji finansowej i gospodarczej podmiotu	1	
	• pełnowartościowe rzeczowe i inne zabezpieczenia	2	
	• wymagane a niemożliwe do przekazania	8	
4. Prowadzenie rachunku rozlicz.	• niekwestionowane	1	1
	• napięte	6	
5. Wyroby (na rynku)	• wyroby firmowe	1	5
	• wprowadzone produkty specjalne	2	
	• krótkotrwałe dobra konsumpcyjne (łatwe w produkcji dobra masowe)	5	
	• innowacje (szczególne ryzyko rynkowe)	6	
	• z negatywnym wpływem na ochronę środowiska	10	
6. Kwalifikacje dyrekcji	• wyróżniające się	1	5
	• ponad przeciętne	3	
	• dostateczne	5	
	• poniżej przeciętnej	7	
	• słabe	10	
7. Rozwój przedsiębiorstwa, widoki na przyszłość	• bez zmian, bardzo dobry	1	3
	• nadal dobry z pozytywnymi tendencjami	3	
	• niezmienny, dostateczny	5	
	• spadający ale do przyjęcia	7	
	• zły	10	
Razem			22 pkt.

Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Juretko: *Ocena zdolności kredytowej w warunkach gospodarki rynkowej*. Opole 1990, s. 79 i nast.

Etap III - Standaryzacja ocen cząstkowych (przypisanie wag ocenianym kryteriom)

Wyodrębnione i ocenione kryteria weryfikacji potencjału ryzyka transakcji kredytowej można podzielić na dwie podstawowe grupy, tj. czysto ekonomiczne - zobiektywizowane oraz personalne - jakościowe. Kryteria ekonomiczne, których źródłem staje się analiza podstawowych sprawozdań finansowych oraz możliwości zabezpieczenia transakcji kredytowej w wielu instytucjach bankowych stanowią główną podstawę oceny zdolności kredytowej podmiotu gospodarczego. Wiąże się to z przekonaniem o obiektywizmie analizy finansowej, która w porównaniu w „wyceną” determinantów jakościowych daje możliwość prawidłowego pomiaru ryzyka kredytowego. Dla udowodnienia tej tezy przedstawia się wagi przypisane wyróżnionym cechom opisującym zdolność kredytową stosowane przez **banki niemieckie** (tabela 15).

Tabela 15

Kryteria oceny zdolności kredytowej i ich wagi - RFN

<i>Oceniana cecha</i>	<i>Waga cechy %</i>
1. Analiza podstawowych sprawozdań finansowych.	26,7
2. Pozycja rynkowa podmiotu kredytu.	22,3
3. Zabezpieczenie kredytu.	21,0
4. Zdolności menedżerskie.	11,6
5. Dotychczasowa współpraca z bankiem.	9,5
6. System organizacji i kontroli w przedsiębiorstwie.	6,4
7. Stosunki społeczne, sytuacja na rynku pracy.	2,3
8. Pozostałe czynniki.	0,2

Źródło: M. S. Wiatr: *Metodyka oceny zdolności kredytowej*. W: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*. (pod red. E. Czerwińskiej). Poznań 1994, s. 257.

W tym miejscu można postawić pytanie - czy rzeczywiście analiza podstawowych sprawozdań finansowych jest obiektywnym miernikiem oceny zdolności kredytowej pożyczkobiorcy? Czy jej wyniki są pierwotnym sygnałem pogorszenia się jego sytuacji ekonomicznej? Przy odpowiedzi na tak postawione zagadnienie przydatności analizy finansowej pamiętać należy o tym, iż:

- a) podmiot gospodarczy ubiegający się o zasilenie finansowe ma możliwość „upiększania” swych sprawozdań (np. przyjęcie dogodnych sposobów wyceny aktywów i pasywów bilansu, tworzenie cichych rezerw),

- b) przedstawienie bankowi sprawozdania tyczą się okresów ubiegłych i przyszłych nie zawierając w swej treści informacji dotyczących momentu ubiegania się o kredyt,
- c) dane zawarte w sprawozdaniach są elementem wtórnym w stosunku do podejmowanych decyzji przez zarządzających podmiotem i występują one z opóźnieniem czasowym,
- d) „prawidłowa ocena kierownictwa firmy w parze z wykryciem wczesnych symptomów kryzysu winna dać więcej informacji niż klasyczna analiza”⁴⁵.

Etap IV - Ocena końcowa ryzyka związanego z transakcją kredytową

Ostateczny wynik pomiaru poziomu ryzyka wybranej transakcji kredytowej w metodzie punktowej uzależniony jest od następujących czynników:

- a) ilości kryteriów poddanych ocenie z punktu ich wpływu na potencjał ryzyka,
- b) stosowanej przez instytucję bankową polityki określania udziału wartości określonej cechy w ocenie całościowej,
- c) ilości klas ryzyka akceptowanego przez bank i odrzucanego w trakcie weryfikacji kredytobiorcy.

Zaznaczyć należy, iż wynik końcowy może być prostą sumą zestandaryzowanych ocen poszczególnych kryteriów lub przyporządkowanie kredytów do określonej klasy ryzyka może nastąpić w oparciu o tzw. siatkę ryzyka uwzględniającą kombinacje dwóch (lub więcej) podstawowych cech, pod względem których następuje szacowanie ryzyka. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z zastosowaniem jednowymiarowej metody raitingowej, w drugim z tzw. metodyką wielowymiarową. Tabela 16 przedstawia przykładową ocenę ryzyka transakcji kredytowej.

Przyporządkowanie transakcji kredytowej do określonej klasy ryzyka, prócz pomiaru jego potencjału, daje możliwość bankowi podjęcia odpowiednich działań w oparciu o wyróżnione strategie zarządzania kategoriami kredytów. Dla zobrazowania poruszanej problematyki stosowania metod raitingowych w procesie szacowania zagrożeń transakcji kredytowej przedstawia się praktyczne zastosowanie tej procedury w ujęciu jedno- i dwuwymiarowej analizy potencjału ryzyka kredytowego.

⁴⁵ K. H. Herstein: *Mehr Systematik statt Intuition. Verfahren zur Unternehmer und Unternehmensbeurteilung*. „Bankbetriebliche Blätter” 1985 nr 9, s. 342 w: R. Chudzik: *Segmentacja portfela kredytowego ... op. cit.*, s. 23.

Tabela 16

Ryzyko kredytowe - ostateczna punktacja

<i>Ostateczna ilość punktów</i>	<i>Cechy ryzyka transakcji kredytowej</i>
7 - 15	Małe ryzyko transakcji kredytowej
16 - 20	Ryzyko transakcji do przewidzenia
21 - 28	Ryzyko średnie do przewidzenia
29 - 39	Wysokie ryzyko transakcji ale jeszcze do przewidzenia
36 - 42	Ryzyko bardzo wysokie, trudne do przewidzenia
43 i więcej	Ryzyko nie kwalifikuje podmiotu do zasilenia kredytowego

Uwaga: w ocenie ukazanej w tabeli podmiot X uzyskał 22 pkt. co decyduje o tym, iż ryzyko związane z jego transakcją kredytową dla banku Y jest przewidywalne.

Źródło: opracowanie własne.

— *Metoda raitingowa jednowymiarowa*⁴⁶

Ukazana poniżej metodyka składa się z elementów analizy ilościowej i jakościowej. Analiza ilościowa oparta jest o wyróżnienie 4 grup wskaźników dotyczących: rentowności, płynności, stopnia zadłużenia, sprawności zarządzania. Dla możliwości porównania wartości poszczególnych wskaźników dokonuje się procesu ich standaryzacji za pomocą ustalenia ich wartości brzegowych, tj. optymalnej (pożądaney), minimalnej (niedopuszczalnej przez bank). Działanie to umożliwi odzwierciedlenie wartości względnej poszczególnych wskaźników w skali punktowej od 0 do 100 na podstawie znanej już formuły:

$$\text{wartość zestandaryzowana miernika} = \frac{\text{rzeczywista wartość miernika} - \text{wartość minimalna}}{\text{wartość maksymalna} - \text{wartość minimalna miernika}} \times 100$$

Ponadto metoda ta wykorzystuje dwustopniowość ustalenia wag wyrażających wpływ mierników cząstkowych na całościową ocenę potencjału ryzyka kredytowego (tabela 17 i 18):

Stopień I - ustalenie wag dla poszczególnych grup mierników zdolności kredytowej (płynność, struktura finansowa, rentowność, gospodarka potencjałem) - suma wag = 1,

Stopień II - ustalenie wag mierników cząstkowych w obszarze wyodrębnionej grupy - suma wag = 1.

⁴⁶ Opracowano na podstawie A. Bogus, J. Marczyk: *Metody oceny zdolności kredytowej małych firm*. W: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa ...* op. cit., s. 141-146.

Rzeczywista waga danego miernika jest tedy iloczynem wagi problemu i wagi miernika wewnątrz problemu.

Tabela 17

Elementy oceny kondycji finansowej kredytobiorcy

<i>Kryterium i jego waga</i>	<i>Miernik</i>	<i>Stan brzegowy optimum</i>	<i>Stan brzegowy minimum</i>	<i>Waga miernika wewnątrz problemu</i>	<i>Waga problemu rzeczywista</i>
Rentowność 0,35	• Rentowność netto	35% i więcej	10% i mniej	0,7	0,245
	• Stopa rentowności netto	20% i więcej	5% i mniej	0,3	0,105
				1	0,35
Płynność 0,20	• Stopa płynności	2,0 i więcej	1,0 i mniej	0,5	0,1
	• Stopa wysokiej płynności	1,0 i więcej	0,5 i mniej	0,5	0,1
				1	0,2
Struktura finansowa 0,2	• Udział kapitału własnego	70% i więcej	30% i więcej	0,5	0,1
	• Współczynnik długu	20% i więcej	80% i więcej	0,5	0,1
				1	0,2
Gospodarka potencjałem 0,25	• Rotacja wyrobów i towarów w dniach	7 dni i mniej	30 dni i więcej	0,4	0,1
	• Cykl należności w dniach	25 dni i mniej	60 dni i więcej	0,1	0,025
	• Zobowiązania przeterminowane wobec banku	0,0	20% i więcej	0,4	0,1
	• Zobowiązania przeterminowane wobec innych kontrahentów	0,0	20% i więcej	0,1	0,025
				1	0,25
					1

Źródło: A. Bogus, J. Marczyk: *Metody oceny zdolności kredytowej małych firm ...* op. cit., s. 141 i nast.

Przedstawiona procedura dotyczy tzw. określenia zdolności kredytowej. Drugim elementem oceny ilościowej jest ocena ryzyka banku przeprowadzana w oparciu o

przetawioną wyżej metodykę standaryzacji. Suma wyników analizy zdolności kredytowej i oceny ryzyka banku wyznacza potencjał ryzyka transakcji kredytowej.

Tabela 18

Elementy oceny ryzyka banku

<i>Miernik</i>	<i>Stan brzegowy optimum</i>	<i>Stan brzegowy minimum</i>	<i>Waga</i>
• Współczynnik długu	20% i mniej	80% i więcej	0,35
• Wskaźnik udziału długu długoterminowego	50% i mniej	80% i więcej	0,2
• Wskaźnik zabezpieczenia kredytu	20% i więcej	50% i więcej	0,35
• Wskaźnik udziału zabezpieczenia w relacji do zadłużenia	100%	50% i mniej	0,1
			1

Źródło: jak w tabeli 17.

Przy klasyfikacji kredytobiorców do określonych klas ryzyka dopuszcza się 5 punktową tolerancję wynikającą z innych, nieuwzględnionych kryteriów. Punktacja powyższych klas ukazana jest w tabeli 19.

Tabela 19

Kryteria podziału kredytobiorców według klas ryzyka

<i>Grupa ryzyka banku</i>	<i>Rodzaj ryzyka</i>	<i>Oceny punktowe zdolności kredytowej oraz ryzyka banku</i>
I	Kredyty kasowe, dyskonto weksli, krótkoterminowe kredyty do 3 miesięcy, krótkoterminowe gwarancje i poręczenia dla stałych klientów banku	powyżej 75 pkt.
II	jak w grupie I kredyty średnio- i długoterminowe	od 50 do 75 pkt. powyżej 75 pkt.
III	kredyty powyżej 3 miesięcy do 1 roku kredyty średnio- i długoterminowe	od 50 do 75 pkt. powyżej 75 pkt.
IV	kredyty średnio- i długoterminowe	od 50 do 75 pkt.
V	wszystkie kredyty	do 50 pkt.

Źródło: jak w tabeli 17.

Analiza ryzyka kredytowego z punktu widzenia oceny jakościowej przebiega na podstawie punktacji określonych kryteriów jakościowych (tabela 20).

Tabela 20

Kryteria jakościowe i ich punktacja

<i>Kryterium</i>	<i>Warianty cechy w kryterium</i>	<i>Punkty dla wariantu</i>	<i>Punkty rzeczywiste dla kryterium</i>
1	2	3	4
Rodzaj kredytu	<ul style="list-style-type: none"> • dyskontowy • krótkoterminowy • średnioterminowy • długoterminowy 	<p>1</p> <p>2</p> <p>4</p> <p>8</p>	
Wypłacalność	<ul style="list-style-type: none"> • nadwyżka majątku nad zobowiązaniami przekracza 50% wartości środków trwałych i obrotowych • nadwyżka majątku nad zobowiązaniami w granicach 10-50% wartości środków trwałych i obrotowych • zagrożenie powstania niewypłacalności • wartość niższa od wartości majątku - niewypłacalność • wartość kredytu wyższa od wartości majątku - niewypłacalność 	<p>1</p> <p>4</p> <p>8</p> <p>10</p> <p>15</p>	
Forma organizacyjna biorcy	<ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorstwo państwowe • spółdzielnia • organizacje izb gospodarczych • osoba fizyczna • spółki bez spółek z o.o. • spółki z o.o. 	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>5</p> <p>7</p> <p>10</p>	
Czas trwania stosunków kredytowych	<ul style="list-style-type: none"> • ponad 5 lat • od 1 roku do 5 lat • do jednego roku i nowozawierane 	<p>1</p> <p>3</p> <p>5</p>	
Udział kredytu	<ul style="list-style-type: none"> • do 25% wartości środków obrotowych lub nakładów inwestycyjnych • od 25-50% wartości środków obrotowych lub nakładów inwestycyjnych • od 50-75% nakładów środków obrotowych i nakładów inwestycyjnych 	<p>1</p> <p>2</p> <p>4</p>	

Analiza i ocena pojedynczego zaangażowania kredytowego

1	2	3	4
Zabezpieczenie kredytu	<ul style="list-style-type: none"> • zbędne • częściowe zabezpieczenie rzeczowe • częściowe zabezpieczenie poręczeniem • całkowite i rzeczowe • całkowite zabezpieczenie poręczeniem lub gwarancją 	<p>1</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>6</p> <p>8</p>	
Rozliczenia pieniężne z rachunku bieżącego	<ul style="list-style-type: none"> • terminowe • nieznanne • nieterminowe • w drodze egzekucji 	<p>1</p> <p>4</p> <p>6</p> <p>8</p>	
Stan finansowy w ciągu 3 lat	<ul style="list-style-type: none"> • zysk wskazuje wzrost (kwota, stopa) • zysk wskazuje wzrost (stopa zysku - brak stałego trendu) • zysk wskazuje wzrost, stopa zysku spada • strata w pierwszym roku, • strata w ciągu 2 pierwszych lat • strata w ciągu 3 lat 	<p>1</p> <p>2</p> <p>4</p> <p>7</p> <p>10</p> <p>13</p>	
Warunki działalności gospodarczej	<ul style="list-style-type: none"> • jakość produkcji i usług <ul style="list-style-type: none"> * dobra * średnia * słaba lub zła • podaż produkcji i usług na rynku <ul style="list-style-type: none"> * niska * wysoka • konkurencja rynkowa <ul style="list-style-type: none"> * całkowity monopol dostawcy * częściowy monopol dostawcy * wolny rynek * rynek konsumenta • ryzyko sprzedaży <ul style="list-style-type: none"> * nie występuje * nie znane * duże 	<p>1</p> <p>3</p> <p>8</p> <p>1</p> <p>4</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>5</p> <p>8</p> <p>1</p> <p>5</p> <p>8</p>	<p>Wynik całościowy tej kategorii to suma 4 podkategorii podzielona przez 4</p>
Zarządzanie podmiotu	<ul style="list-style-type: none"> • wysoka fachowość i stabilność kadry • dobra fachowość w wybranych dziedzinach, kadra stabilna • średnia fachowość, fluktuacja kadry • niedostateczne umiejętności w kierowaniu, kadra mało stabilna • błędy w kierowaniu, brak fachowości 	<p>1</p> <p>3</p> <p>5</p> <p>8</p> <p>10</p>	

1	2	3	4
Perspektywy rozwoju	• bardzo dobre	1	
	• dobre	3	
	• zadowalające	5	
	• niekorzystne	8	
	• złe, brak perspektyw rozwoju	10	
Suma ogólna			

Źródło: jak w tabeli 17.

Dokonana ocena kryteriów jakościowych związanych z szacowaniem ryzyka transakcji kredytowej umożliwia teraz określenie natężenia tej kategorii wraz z wskazaniem działań banku zmierzających do jego minimalizacji czy utrzymania na bezpiecznym poziomie (tabela 21).

Tabela 21

**Stopień ryzyka kredytowego i decyzje banku
podjęte na podstawie punktacji kryteriów jakościowych**

<i>Stopień ryzyka</i>	<i>Cechy ryzyka</i>	<i>Ilość pkt.</i>	<i>Działania banku związane z kategorią ryzyka</i>
I	ryzyko bardzo małe	od 11 do 24	udzielenie kredytu zgodnie z wnioskiem kredytowym; okresowa analiza działalności gospodarczej do czasu spłaty długu
II	ryzyko małe łatwe do ustalenia	od 25 do 35	udzielenie kredytu bez potrzeby dodatkowego zabezpieczenia, kontrola w drodze analizy sprawozdawczości; udział środków własnych na poziomie 10%; wszystkie rodzaje kredytu możliwe do uzyskania
III	ryzyko warunkowane, możliwe do ustalenia	od 36 do 46	udzielenie kredytu możliwe; wymagane zabezpieczenie w formie zastawu na majątku ruchomym lub cesji należności; kontrola kredytu, udział środków własnych nie mniej niż 20%; wszystkie rodzaje kredytu możliwe do udzielenia
IV	ryzyko wysokie trudne do ustalenia	od 47 do 58	możliwość udzielenia kredytu w drodze przyjęcia zabezpieczenia w formie hipoteki lub zastawu na majątku obrotowym; pożądana kontrola wstępna przed udzieleniem kredytu oraz kontrola jego wykorzystania; udział środków własnych nie mniejszy niż 30%; możliwe udzielenie wszystkich kredytów bez płatniczego i dyskontowego
V	ryzyko bardzo wysokie przewidywalne	od 59 do 70	udzielenie kredytu możliwe po poręczeniu spłaty, przyjęcie dodatkowych zabezpieczeń; wzmożona obserwacja operacji na rachunku bankowym kredytobiorcy; wysoki udział środków własnych co najmniej 40%, możliwość udzielenia kredytu krótkoterminowego, bez płatniczego i dyskontowego i średnioterminowych, wyższe oprocentowanie
VI	ryzyko bardzo wysokie nie do przewidzenia	ponad 70	kredyt w zasadzie nieudzielany; decyzja kredytowa może być podjęta po poręczeniu podmiotów przez podmioty z I, II i III grupy ryzyka, niezależnie od przyjętych dodatkowych zabezpieczeń; kontrola wykorzystania kredytu; kredyty krótkoterminowe bez płatniczego i dyskontowego, udział środków własnych na poziomie nie mniejszym niż 60%, wyższe oprocentowanie

Źródło: jak w tabeli 17.

— *Metoda raitingowa wielowymiarowa*

Jak już wcześniej wspomniano, wyznaczenie potencjału ryzyka transakcji kredytowej może opierać się o zastosowanie tzw. siatki ryzyka, która w swej konstrukcji uwzględnia zazwyczaj kombinację dwóch niezależnych kryteriów, pod względem których oceniany jest przyszły lub terażniejszy kredytobiorca. Kryteriami tymi mogą stać się:

- sytuacja ekonomiczno-finansowa i jakość proponowanych zabezpieczeń,
- sytuacja ekonomiczno-finansowa i terminowość obsługi należności kredytowych,
- inne, dowolnie wybrane przez bank.

Procedura metody raitingowej dwuwymiarowej opiera się o następujące kroki:

krok 1 - wyróżnienie niezależnych kryteriów oceny ryzyka transakcji kredytowej,

krok 2 - przyporządkowanie biorcy do określonej klasy wyróżnionej w ramach wyznaczonego kryterium na zasadach ogólnych,

krok 3 - konstrukcja siatki ryzyka uwzględniającej kombinacje między wyróżnionymi klasami w ramach poszczególnych kryteriów,

krok 4 - przyporządkowanie biorcy do klasy ryzyka kredytowego na podstawie wyników generowanych przez siatkę ryzyka i podjęcie stosownych decyzji wyznaczanych przez potencjał ryzyka transakcji kredytowej.

Przykładowe zastosowanie metody dwuwymiarowej opiera się o artykulację pary kryteriów oceny zagrożenia kredytowego (zabezpieczenie, sytuacja ekonomiczno-finansowa), jak i możliwości (wariantów) zachowania się tych elementów oceny. Jeżeli przyjmiemy podział zabezpieczeń na 3 klasy (pełne, prawdopodobne pełne, nie pełne), a także określimy sytuację ekonomiczno-finansową podmiotu ubiegającego się o kredyt na podstawie np. 3 klas (wysoka, średnia, niedostateczna) to wskazanie potencjalnego ryzyka transakcji kredytowej może przebiegać przy udziale tzw. siatki ryzyka uwzględniającej kryteria przyjęte do wyceny potencjału ryzyka⁴⁷ (tabela 22).

Przykładem praktycznego zastosowania siatki ryzyka w praktyce bankowej jest możliwość ustalenia potencjalnego zagrożenia transakcji kredytowej na podstawie kryterium sytuacji ekonomiczno-finansowej biorcy oraz kryterium terminowości obsługi długu (tabela 23).

⁴⁷ Nie jest zamierzeniem autora wskazywanie konkretnych procedur zakwalifikowania przedmiotu i podmiotu kredytu do określonych wariantów cechy w kryterium oceny. Chodzi to raczej o przedstawienie

Tabela 22

Siatka ryzyka - przykład

<i>Sytuacja ekonomiczno-finansowa</i> <i>Zabezpieczenie</i>	<i>Wysoka</i>	<i>Średnia</i>	<i>Niedostateczna</i>
Pelne	A	A	B
Prawdopodobne pełne	A	B	C
Nie pełne	A	C	D

A, B, C, D - klasy ryzyka kredytowego transakcji kredytowej np. A - bez ryzyka, B - ryzyko prawdopodobne, C - ryzyko o dużym potencjale, D - ryzyko nieakceptowalne.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 23

Siatka ryzyka kredytowego - zastosowanie praktyczne

<i>Ocena sytuacji ekonomiczno-finansowej</i>	<i>Terminowość obsługi długu</i>			
	<i>Regularna obsługa</i>	<i>Opóźnienie od 1 m-ca do 3 m-cy</i>	<i>Opóźnienie od 3 m-cy do 6 m-cy</i>	<i>Opóźnienie ponad 6 m-cy</i>
• Bardzo dobra	Ia	II	III	IV
• Dobra	Ib	II	III	IV
• Przeciętna	II	II	III	IV
• Słaba	III	III	III	IV
• Zła	IV	IV	IV	IV

Uwagi:

- 1) rozkład poszczególnych klas uwzględnia zasady klasyfikacji należności bankowych przyjęte przez NBP i tak:
 klasa Ia - należności normalne,
 klasa Ib - należności poniżej standardu,
 klasa II - należności wątpliwe,
 klasa III - należności stracone.
- 2) przy określaniu ryzyka transakcji kredytowej z nowym klientem nie uwzględnia się kryterium terminowości obsługi dotychczasowego długu.

Źródło: materiały banku X.

samej idei konstrukcji siatki ryzyka jako jednej z możliwych metod szacowania ryzyka transakcji kredytowej.

3.4. Charakterystyka metod empiryczno-dedukcyjnych

Przesłanką zastosowania metod empiryczno-dedukcyjnych do pomiaru wielkości ryzyka transakcji kredytowej jest rezygnacja z oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej biorcy dokonywanej przez inspektora kredytowego. **Określenie potencjału ryzyka kredytowego następuje na podstawie informacji statystycznych (pełniących funkcję zmiennych diagnostycznych) pochodzących ze sprawozdań finansowych określonej grupy podmiotów gospodarczych.** Informacje te wykorzystywane są w jedno- lub wielowymiarowej analizie zagrożenia finansowego podmiotu występującego o zasilenie kredytowe.

Analiza jednowymiarowa jako dychotomiczny test klasyfikacyjny opiera się na założeniu o odmienności rozkładu zmiennej zależnej w firmach zagrożonych/niezagrożonych finansowo.

Analiza wielowymiarowa szacowana ryzyka kredytowego w swym spektrum zawiera:

- 1) **analizę dyskryminacyjną**, w której celem jest podział zebranych danych na dwie grupy,
- 2) **analizę logitową i probitową**, umożliwiającą ustalenie, iż określone zdarzenie (bankructwo) nastąpi,
- 3) **podział rekursywny**, jako technikę nieparametrycznej klasyfikacji opartej na przyjętym wzrocu⁴⁷.

Najszerze zastosowanie w procesie szacowania ryzyka finansowego (w tym kredytowego) firmy zdobyła analiza dyskryminacyjna⁴⁸.

Pierwsze zastosowanie analizy wielowymiarowej w celu określenia ryzyka transakcji kredytowej związane jest z badaniami **E. J. Altmana** przeprowadzonymi na podstawie próbki 66 przedsiębiorstw, z których połowa zbankrutowała. W wyniku

⁴⁷ B. Wersty: *Metody analizy zagrożenia finansowego firmy*. W: *Analiza i diagnostyka ekonomiczna*. Prace Naukowe AE Wrocław 1994 nr 682, s. 31.

⁴⁸ Funkcja dyskryminacyjna przyjmuje zazwyczaj charakter liniowy stanowiąc sumę zmiennych wartości przyjętych współczynników finansowych przemnożonych przez parametry oszacowane na podstawie badań prawidłowości statystycznych między wskaźnikami charakteryzującymi przedsiębiorstwa znajdujące się w dwóch grupach: a - wypłacalne, b- niewypłacalne.

przeprowadzonych prac analitycznych wybrał on 5 wskaźników ekonomiczno-finansowych uznanych za najbardziej diagnostyczne⁴⁹:

- 1) $\frac{\text{aktywa bieżące (kapitał obrotowy)}}{\text{aktywa całkowite}}$
- 2) $\frac{\text{skumulowany zysk zatrzymany}}{\text{aktywa całkowite}}$
- 3) $\frac{\text{zysk przed spłatą odsetek i opodatkowaniem}}{\text{aktywa całkowite}}$
- 4) $\frac{\text{rynkowa wartość kapitału własnego}}{\text{rynkowa wartość kapitału obcego}}$
- 5) $\frac{\text{sprzedaż}}{\text{aktywa całkowite}}$

Oszacowana funkcja dyskryminacyjna dla takich zmiennych diagnostycznych przyjmowała następującą postać:

$$Z = 0,012 \times "1" + 0,014 \times "2" + 0,033 \times "3" + 0,006 \times "4" + 0,0099 \times "5"$$

(dla wskaźników wyrażonych w procentach)

Porównanie wartości funkcji dla wybranych przedsiębiorstw z ich rzeczywistą sytuacją pozwoliło na stwierdzenie, iż podmioty o wartości $Z > 2,99$ są przedsiębiorstwami o dobrej kondycji finansowej, a podmioty o $Z < 1,81$ były bankrutami. Wartością graniczną Z dzielącą próbę na dwie dychotomiczne grupy jest 2,675 (94% bankrutów miało na rok przed bankructwem $Z < 2,675$ a 97% przedsiębiorstw o dobrej kondycji w tym samym czasie charakteryzowała wartość $Z > 2,675$). Przedstawiony powyżej przykład analizy dyskryminacyjnej nie wyczerpuje możliwości stosowania tego narzędzia w praktyce bankowej. Świadczą o tym badania przeprowadzone między innymi przez **R. Ch. Moyera**, **R. O. Edmistera** czy **G. Weinreicha**⁵⁰. Zaznaczyć należy, iż przeciwnicy wykorzystania metod ekonometrycznych do szacowania ryzyka związku kredytowego zarzucają im następujące uchybienia:

- a) brak jasnych i ostrych kryteriów doboru zmiennych diagnostycznych (wskaźników finansowych) wykorzystywanych w konstrukcji modelu,
- b) niejednoznaczność wybranych zmiennych,

⁴⁹ E. Altman: *Corporate Financial Distress. A Complete Guide to Predicting, Avoiding, Dealing with Bankruptcy*. New York 1983. Za D.W. Olszewski: *Zdolność płatnicza przedsiębiorstwa - koncepcje metody oceny*. „Bank i Kredyt” 1992 nr 6, s. 17 i nast.

⁵⁰ Wyniki i procedury tych badań przedstawia m.in.: D. Olszewski: *Zdolność płatnicza przedsiębiorstwa* ... op. cit., s. 14 i nast.

- c) silne uzależnienie wyników przeprowadzonego badania od jakości wyodrębnionych zmiennych diagnostycznych,
- d) silny wpływ czynnika czasu na poprawność wyników osiąganych przy zastosowaniu funkcji dyskryminacji (konieczność aktualizacji zbioru zmiennych diagnostycznych i szacowania parametrów funkcji),
- e) konieczność posiadania przez instytucje wykorzystujące tą metodykę wielkiego zbioru danych finansowych umożliwiających wybór adekwatnej próbki - podstawy badań.

3.5. Metodyka oceny zdolności kredytowej i kryteria jej wyboru w wybranych bankach

Każda instytucja finansowa zajmująca się pożyczaniem środków pieniężnych podmiotom zgłaszającym zapotrzebowanie na zasilenie kapitałowe wypracowuje, w toku swej działalności, autonomiczne metody oceny ryzyka transakcji kredytowej. Jest rzeczą oczywistą, iż stosowana metodologia spełnia specyficzne uwarunkowania związane z funkcjonowaniem indywidualnego kredytodawcy, *niemniej o wyborze odpowiedniego narzędzia oceny ryzyka kredytowego przez instytucję bankową decydują:*

- **dotychczasowe doświadczenia w sferze oceny ryzyka transakcji kredytowej.** Jakość portfela kredytowego banku stanowi pochodną między innymi stosowanych procedur weryfikacji wniosków kredytowych. Dlatego też można postawić tezę, iż świadczy ona o przydatności stosowanej metodologii, jej cechach negatywnych, martwych polach obserwacji, decydujących o strukturze należności kredytowych banku;
- **kontakty z partnerami zagranicznymi.** Wiele polskich banków nawiązało ścisłą współpracę z zagranicznymi instytucjami finansowymi. Przejawem jej jest udział kapitałowy, jak i możliwość korzystania z Know how zweryfikowanego na bardziej rozwiniętych i okrzepłych rynkach finansowych. Wśród efektów tej współpracy znajdują się również nowoczesne metody określania potencjału ryzyka transakcji kredytowej wypracowane przez rodzinnych analityków bankowych przy współpracy

ich zagranicznych partnerów. Przykładem procedur weryfikacji ryzyka kredytowego, których źródłem jest współpraca banku z zagranicznym partnerem może być np. metodologia stosowana przez Bank Zachodni S.A. we Wrocławiu opracowana wspólnie z Midland Bank czy też wykorzystanie doświadczeń Deutsche Bank przez Powszechny Kredytowy S.A. w Warszawie;

- **dostosowanie metodologii do międzynarodowych wymogów oceny ryzyka związku kredytowego.** Banki polskie, jak i cała nasza gospodarka, stoją przed obliczem konieczności dostosowania prawnych rozwiązań systemowych, norm i technik do rozwiązań systemowych w krajach UE. Wiąże się to ze spodziewanym przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, jak i coraz większym udziałem kapitału zagranicznego w naszym rynku. Działania dostosowawcze związane z wykorzystywanymi procedurami oceny kondycji finansowej kredytobiorcy z jednej strony wyznaczają jasne kryteria dostępu do kapitału pożyczkowego zrozumiałe dla wszystkich kredytobiorców, jak i umożliwią prawidłową konstrukcję oceny portfela kredytowego banku (co może wiązać się z perspektywą nawiązania współpracy z zagranicznym kontrahentem bankowym);
- **jakość i ilość informacji dostarczanych przez kredytobiorcę.** Wartość poznawcza stosowanej metodologii uzależniona jest m.in. od jakości i ilości informacji dotyczących kredytobiorcy a przetwarzanych w toku badań analitycznych. Informacje te określają szczegółowość i wariantowość przeprowadzonej analizy, dlatego też proces oceny zdolności kredytowej musi być ściśle powiązany z zakresem przetwarzanych danych. Przykładem przyjęcia różnego zakresu analizy zdolności kredytowej uzależnionej od poziomu informacji generowanych przez kredytobiorcę są odmienne procedury stosowane w ocenie podmiotów gospodarczych prowadzących pełną sprawozdawczość finansową w oparciu o księgi handlowe i podmiotów prowadzących uproszczoną sprawozdawczość w oparciu o podatkowe księgi przychodów i rozchodów czy rejestr kupna-sprzedaży;
- **segment obsługiwane rynku kredytobiorców.** Ta determinanta, określająca sposób oceny potencjału ryzyka transakcji kredytowej, pozostaje w ścisłym związku zarówno z jakością i ilością informacji przekazywanych bankowi przez pożyczkobiorców, jak i strategią rynkową banku. Wybór określonego segmentu rynku kredytobiorców obsługiwanych przez bank, np. rynek inwestycyjny, rolny, rzemieślniczy, musi pociągać za sobą konieczność dostosowania procedur oceny

wiarygodności kredytowej do specyfiki przedmiotu i podmiotu kredytu. Dlatego też, można pokusić się o wyróżnienie wariantów oceny zdolności kredytowej zależnych od:

- a) przedmiotu prowadzonej działalności gospodarczej i jej wielkości (produkcja, handel, usługi),
- b) celu wykorzystania pozyskanych środków finansowych (kredyt obrotowy, inwestycyjny),
- c) przedmiotu kredytu (kredyt na działalność gospodarczą, kredyt dla osób fizycznych),
- d) waluty kredytu (kredyty dewizowe, złotówkowe),
- e) inne (zależne np. od: standingu finansowego banku, kreowanej polityki kredytowej, jakości kadry pionów kredytowych, zewnętrznych uwarunkowań prawnych).

Przedstawione powyżej kryteria wyboru metodyki oceny potencjalnego ryzyka transakcji kredytowych na pewno nie wyczerpują całego ich katalogu. Wydaje się jednak, iż należą one do grupy decydujących o wyborze, odpowiedniej z punktu widzenia banku, procedury szacowania ryzyka kredytowego.

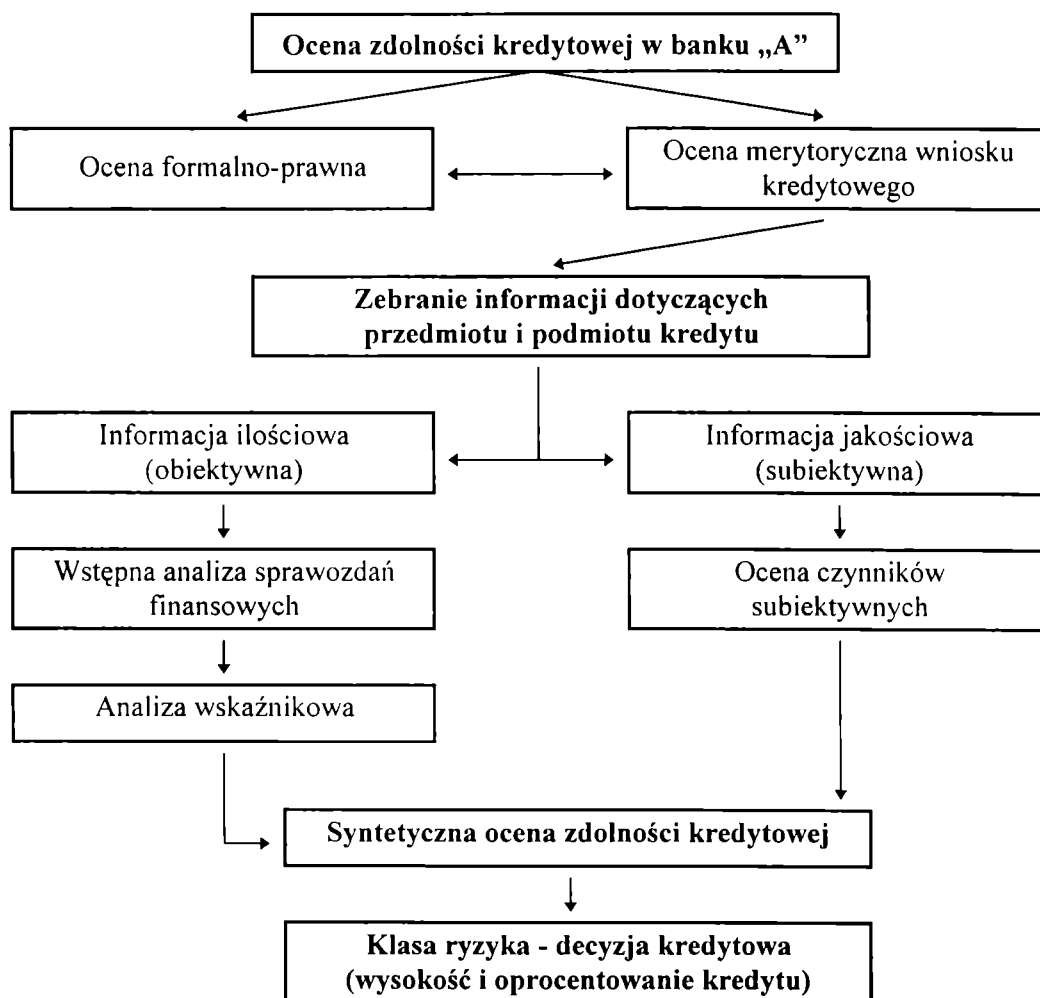
Dla zobrazowania całości problematyki analizy i oceny pojedynczego zaangażowania kredytowego, poruszanej w tym rozdziale pracy, poniżej zostaną przedstawione procedury weryfikacji zdolności kredytowej w wybranych bankach.

Procedura oceny zdolności kredytowej w banku „A”

Przedstawiona metodologia weryfikacji zdolności kredytowej dotyczyć będzie podmiotów prowadzących pełną sprawozdawczość finansową, które zgłaszają zapotrzebowanie na kredyt obrotowy (podmioty prowadzące rachunkowość uproszczoną oceniane są w sposób podobny, przy czym zakres analizy jakościowej i ilościowej jest ograniczony pojemnością przekazywanej bankowi informacji). Schemat działań związanych z weryfikacją potencjalnego ryzyka kredytowego w przedstawionej metodzie ukazuje rysunek 21.

Rysunek 21

Etapy weryfikacji zdolności kredytowej w banku „A”

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów banku „A”.

Jak widać na zamieszczonym wyżej schemacie, ocena zdolności kredytowej przebiega w dwóch płaszczyznach. Płaszczyzna formalno-prawna przeprowadzonego badania musi określić zdolność podmiotu kredytu do czynności prawnych oraz wiarygodności dostarczanych bankowi informacji pod względem kompletności, ważności i autentyczności i zgodności ze stanem faktycznym. Dopiero taka informacja może stanowić podstawę oceny merytorycznej wniosku kredytowego. Wśród głównych źródeł danych wykorzystywanych w ocenie merytorycznej wymienić należy:

- a) roczne sprawozdanie finansowe FO2 według wzoru GUS za ostatnie dwa lata obrotowe,

- b) miesięczne sprawozdania F01 za okres od początku roku do miesiąca poprzedzającego złożenie wniosku kredytowego,
- c) roczne sprawozdanie z przepływów środków pieniężnych według wzoru GUS za ostatni rok.
- d) roczne sprawozdanie FO3 o stanie i ruchu środków trwałych za ostatni okres obrachunkowy,
- e) finansowe sprawozdanie analityczne - bilans, rachunek zysków i strat, zestawienie przepływów pieniężnych według wzorów opracowanych przez bank,
- f) inne istotne dane do oceny sprawozdań finansowych.

Zakres informacji wykorzystywanych w ocenie ekonomiczno-finansowej uzależniony jest od podmiotu kredytu (kredyt obrotowy, kredyt inwestycyjny). Wymienione źródła powyższej informacji dotyczą wniosku o kredyt obrotowy.

Dokonanie oceny standingu finansowego przebiega w oparciu o kwantyfikację czynników o charakterze obiektywnym (rentowność, płynność, sprawność działania, wiarygodność kredytowa) oraz subiektywnym (pozycja rynkowa, charakter branży, kwalifikacje kadry, wiarygodność firmy). Elementy oceny subiektywnej wykorzystują informacje jakościowe i opisowe, które to stanowią podstawę wyceny punktowej poniższych kryteriów:

a. pozycja przedsiębiorstwa na rynku

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Ocena</i>			
	<i>Wysoka</i>	<i>Dobra</i>	<i>Słaba</i>	<i>Zła</i>
1. Możliwości zbytu	4	3	1	0
2. Produkt	4	3	1	0
3. Konkurencja	3	2	1	0
4. Uzależnienie od dostawców i odbiorców	2	1	1	0

Dokonując kwantyfikacji elementów decydujących o rynkowej pozycji kredytobiorcy najwyższe oceny przypisuje się gdy:

- a) rynek na produkt, usługę nie jest nasycony i dynamicznie się rozwija,
- b) występuje duży, potencjalny popyt na dany wyrób, usługę,
- c) kredytobiorca posiada podpisane kontrakty, porozumienia handlowe,
- d) producent posiada dobrze zorganizowaną sieć dystrybucji,

- e) realna wartość sprzedaży wykazuje ciągłą tendencję wzrostową,
- f) produkt jest nowoczesny i posiada parametry jakościowe zbliżone do produktów importowanych,
- g) jego produkcja oparta jest o standardy ISO 9000,
- h) podmiot ciągle odnawia asortyment, którego wskaźniki zwrotu i reklamacji są niskie,
- i) wyrób jest eksportowany a eksport to co najmniej 15% sprzedaży,
- j) udział w rynku firmy więcej niż 20%,
- k) brak jest zagrożenia krótkookresowego ze strony konkurencji,
- l) istnieją wysokie bariery wejścia do branży, ograniczające rozwój konkurencji,
- m) sprzedaż jest zorientowana pod względem kierunków.

b. charakter branży

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Ocena</i>			
	<i>Wysoka</i>	<i>Dobra</i>	<i>Słaba</i>	<i>Zła</i>
1. Charakter branży	3	2	1	0
2. Poziom nowoczesności	3	2	1	0

Ocena charakteru branży kredytobiorcy preferuje:

- a) branże rozwojowe, dynamicznie rozwijające się,
- b) branże o wysokim poziomie rentowności, których rozwój popierany jest przez państwo,
- c) przedsiębiorstwa o niskim poziomie umorzenia majątku trwałego (do 40%),
- d) podmioty wykorzystujące maszyny i urządzenia, technologie o wysokim poziomie technicznym, nakładooszczędne.

c. kierownictwo

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Ocena</i>			
	<i>Wysoka</i>	<i>Dobra</i>	<i>Słaba</i>	<i>Zła</i>
1. Kwalifikacje i doświadczenie	5	3	2	0

Wysoką ocenę kadrze nadaje się, gdy:

- a) posiada odpowiednie wykształcenie,
- b) posiada duży staż pracy i znajomość branży,
- c) stosuje dynamiczny styl zarządzania.

d. wiarygodność przedsiębiorstwa, właściciela

Wyszczególnienie	Ocena			
	Wysoka	Dobra	Słaba	Zła
1. Historia funkcjonowania firmy	3	2	1	0
2. Stosunki z bankiem	3	2	1	0

Przyporządkowanie najwyższych ocen cząstkowych dla tej kategorii następuje w warunkach:

- a) długiego okresu funkcjonowania podmiotu (minimum 3 lata),
- b) gdy w toku prowadzenia działalności nie wystąpiły takie zdarzenia jak:
 - postępowanie ugodowe, układowe,
 - oszustwo podatkowe, celne,
 - procesy reklamacyjne,
- c) dobrej opinii u lokalnej społeczności,
- d) pozytywnych opinii kontrahentów bankowych,
- e) terminowej regulacji zobowiązań bankowych,
- f) prowadzenia przez bank „A” rachunku podstawowego.

Przetworzona i oceniona informacja jakościowa zamyka działania związane z szacowaniem ryzyka kształtowanego przez czynniki subiektywne.

Analiza informacji ilościowej opiera się na dwóch etapach badań. **Etap I** - to dokonanie wstępnych ustaleń dotyczących podstawowych informacji charakteryzujących stan oraz zmiany sytuacji finansowej kredytobiorcy. W trakcie wstępnej analizy bilansu dokonuje się analizy:

- 1) dynamiki sumy bilansowej i wybranych pozycji bilansu,
- 2) zmian struktury aktywów i pasywów,
- 3) jakości wybranych aktywów,
- 4) kształtowania się kapitału obrotowego netto w porównaniu z dynamiką sprzedaży,
- 5) prawidłowości sfinansowania majątku,
- 6) zapotrzebowania na kredyt obrotowy.

W ramach analizy rachunku zysków i strat szczególną uwagę objęty jest:

- 1) poziom, struktura i tendencje zmian przychodów ze sprzedaży,
- 2) poziom, struktura i tendencje zmian kosztu własnego sprzedaży,

- 3) wynik: operacyjny, na działalności finansowej i gospodarczej,
- 4) poziom kosztów stałych, zmiennych, próg rentowności, marża bezpieczeństwa oraz wrażliwości firmy na zmiany podstawowych parametrów.

Wśród podstawowych kierunków oceny przepływów pieniężnych wymienić należy:

- 1) analizę poziomu i tendencji zmian przepływów netto,
- 2) ocenę struktury wpływów i wydatków,
- 3) udział rodzajów działalności w tworzeniu cash flow,
- 4) harmonogram spłaty kredytu.

Etap II oceny informacji ilościowej dotyczy analizy wskaźnikowej sytuacji ekonomiczno-finansowej przeprowadzanej dla trzech przedziałów czasu: przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Podstawą oceny punktowej standingu kredytobiorcy są bieżące wartości wskaźników finansowych. Wielkości historyczne pełnią rolę uzupełniającą tworząc podstawę do oceny trendów zmian wartości wskaźników. Dokonując prognoz kształtowania się poszczególnych wskaźników ustala się tzw. perspektywiczną zdolność kredytową, która jest warunkiem koniecznym do udzielenia kredytu. Zasady konstrukcji poszczególnych grup wskaźników ich ocenę punktową w stosunku do wielkości charakteryzujących branżę przedstawia się poniżej.

I. Wskaźniki rentowności

1. Wskaźnik rentowności aktywów

$$ROA = \frac{\text{Zysk netto} / \text{strata}}{\text{Aktywa ogółem}}$$

2. Wskaźnik rentowności kapitału

$$ROE = \frac{\text{Zysk netto} / \text{strata}}{\text{Kapitał własny}}$$

3. Wskaźnik rentowności sprzedaży

$$ROS = \frac{\text{Zysk netto} / \text{strata}}{\text{Sprzedaż netto}}$$

Wskaźnik %	Rentowność									
	Bardzo dobra		Dobra		Przeciętna		Słaba		Zła	
	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.
1. ROS	> 2A	7	1A - 2A	5	0,5A-1A	3	0%-0,5A	2	≤ 0%	0
2. ROA	> 2S	5	1S - 2S	4	0,5S-1S	3	0%-0,5S	2	≤ 0%	0
3. ROE	> 2E	5	1E - 2E	4	0,5E-1E	3	0%-0,5E	2	≤ 0%	0

II. Wskaźniki płynności finansowej

1. Wskaźnik płynności bieżącej

$$CR = \frac{\text{Aktywa bieżące}}{\text{Pasywa bieżące} + \text{bieżąca rata kredytu długoterminowego}}$$

2. Wskaźnik płynności szybki

$$QR = \frac{\text{Aktywa bieżące} - \text{zapasy}}{\text{Pasywa bieżące} + \text{bieżąca rata kredytu długoterminowego}}$$

Wskaźnik	Płynność finansowa									
	Bardzo dobra		Dobra		Przeciętna		Słaba		Zła	
	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.
1. CR	> 2	7	1,5 - 2	5	1 - 1,5	3	0,8 - 1	2	< 0,8	0
2. QR	> 1,2	7	1 - 1,2	5	0,8 - 1	3	0,5 - 0,8	2	≤ 0,5	0

III. Wskaźniki sprawności działania

1. Wskaźnik rotacji należności w dniach

$$WRN_D = \frac{\text{Należności}}{\text{Sprzedaż netto}} \times \text{długość okresu}$$

2. Wskaźnik rotacji zapasów w dniach

$$WRZ_D = \frac{\text{Zapasy}}{\text{Sprzedaż netto}} \times \text{długość okresu}$$

3. Wskaźnik produktywności aktywów

$$WPA = \frac{\text{Sprzedaż netto}}{\text{Aktywa}}$$

Wskaźnik	Sprawność działania									
	Bardzo dobra		Dobra		Przeciętna		Słaba		Zła	
	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.
1. WRN _D	< 20	4	20 - 30	3	30 - 60	2	60 - 90	1	> 90	0
2. WRZ _D	< 30	4	30 - 40	3	40 - 60	2	60 - 90	1	> 90	0
3. WPA	> 3	4	1,5 - 3	3	1 - 1,5	2	0,8 - 1	1	< 0,8	0

IV. Wskaźniki wiarygodności kredytowej

1. Wskaźnik zadłużenia

$$WZ = \frac{\text{Zobowiązania ogółem}}{\text{Aktywa}}$$

2. Wskaźnik pokrycia majątku trwałego kapitałem własnym

$$WPMK = \frac{\text{Kapitał własny} + \text{zobowiązania długoterminowe}}{\text{Majątek trwały}}$$

3. Wskaźnik pokrycia obsługi długu

$$WPOD = \frac{\text{Zysk netto} + \text{odsetki} + \text{amortyzacja}}{\text{Raty kapitałowe} + \text{odsetki}}$$

Wskaźnik %	Wiarygodność kredytowa									
	Bardzo dobra		Dobra		Przeciętna		Słaba		Zła	
	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.	Wartość wskaźnika	Pkt.
1. WZWP	≤ 0.3	7	0.3 - 0.5	5	0.5 - 0.7	3	0.7 - 0.8	2	≥ 0.8	0
2. WPMK	> 2	5	1,5 - 2	4	1,1 - 1,5	3	1 - 1,1	1	< 1	0
3. WPOD	> 2	5	1,5 - 2	4	1,2 - 1,5	2	1 - 1,2	1	< 1	0

Podstawową zasadą prawidłowości wnioskowania na podstawie przedstawionych wyżej grup wskaźników jest oparcie się o dane dotyczące kształtowania się tych wielkości w przedziale średnim branżowym co w szczególności dotyczy wskaźników rentowności (tabela 24).

Tabela 24

Branżowe normy wskaźników rentowności według stanu na dzień 30.09.1994 r.

Nazwa jednostki klasyfikacyjnej według EKD*	Normy wskaźników rentowności			
	S (ROS)	E (ROE)	A (ROA)	B (ROS) brutto
sekcja C górnictwo i kopalnictwo	0.05	0.11	0.07	0.05
10. górnictwo węgla kamiennego i brunatnego; wydobywanie torfu	0.00	0.03	0.01	0.01**
11. wydobywanie ropy naftowej i gazu ziemnego; działalność usługowa	brak danych			
12. kopalnictwo rud uranu i toru	brak danych			
13. kopalnictwo rud metali	brak danych			
14. pozostałe górnictwo i kopalnictwo	0.05	0.11	0.09	0.08
sekcja D działalność produkcyjna	0.02	0.04	0.06	0.04
15. produkcja artykułów spożywczych i napojów	0.01	0.02	0.04	0.03
16. produkcja wyrobów tytoniowych	brak danych			
17. produkcja tkanin	0.04	0.05	0.06	0.05
18. produkcja odzieży; wyprawianie i barwienie skór futerkowych	0.02	0.03	0.07	0.04
19. garbowanie i wyprawianie skór produkcja toreb bagażowych, toreb ...	0.01	0.02	0.03	0.02
20. produkcja drewna i wyrobów z drewna i korka, z wyjątkiem mebli ...	0.02	0.04	0.06	0.04
21. produkcja masy celulozowej, papieru oraz wyrobów z papieru	0.04	0.05	0.11	0.05
22. działalność wydawnicza poligrafia i reprodukcja zapisanych nośników ...	0.02	0.04	0.08	0.05
23. wytwarzanie produktów koksowania węgla produktów rafinacji ropy	0.03	0.05	0.13	0.09
24. produkcja chemikaliów, wyrobów chemicznych i włókien sztucznych	0.06	0.09	0.15	0.10
25. produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	0.05	0.07	0.12	0.08
26. produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych	0.04	0.07	0.09	0.08

Analiza i ocena pojedynczego zaangażowania kredytowego

27. produkcja metali	0.02	0.03	0.05	0.03
28. produkcja metalowych wyrobów gotowych, z wyjątkiem maszyn ...	0.03	0.05	0.07	0.05
29. produkcja maszyn i urządzeń gdzie indziej nie sklasyfikowana	0.02	0.04	0.04	0.03
30. produkcja maszyn biurowych i komputerów	0.02**	0.04**	0.06**	0.04**
31. produkcja maszyn i aparatury elektrycznej gdzie indziej nie ...	0.05	0.09	0.13	0.10
32. produkcja sprzętu i aparatury radiowej telewizyjnej i komunikacyjnej	0.05	0.07	0.10	0.06
33. produkcja instrumentów medycznych precyzyjnych i optycznych ...	0.05	0.08	0.11	0.07
34. produkcja pojazdów mechanicznych przyczep i naczep	0.02	0.05	0.07	0.04
35. produkcja pozostałego sprzętu transportowego	0.03	0.06	0.06	0.03
36. produkcja mebli działalność produkcyjna gdzie indziej nie ...	0.02	0.03	0.06	0.04
37. zagospodarowanie odpadów	0.02	0.04	0.05	0.06
sekcja E zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	0.04	0.07	0.05	0.04
40. zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę	0.04	0.07	0.07	0.05
41. pobór, oczyszczenie i rozprowadzanie wody	0.04	0.06	0.02	0.02
sekcja F budownictwo	0.01	0.01	0.03	0.02
45.1 przygotowanie terenu pod budowę	0.01	0.01	0.03	0.02
45.2 wznoszenie kompletnych budowli lub ich części inżynieria lądowa ..	0.01	0.01	0.02	0.03
45.3 wykonywanie instalacji budowlanych	0.01	0.02	0.07	0.03
45.4 budowlane prace wykończeniowe	0.01	0.01	0.04	0.02
45.5 wynajem sprzętu budowlanego i burzącego wraz z obsługą operatorską	0.01**	0.01	0.01**	0.01**
sekcja G handel hurtowy i detaliczny naprawy pojazdów ...	0.01**	0.01	0.01	0.01
50. sprzedaż obsługa i naprawy pojazdów mechanicznych i motocykli ...	0.01	0.02	0.09	0.05
51. handel hurtowy i komisowy, z wyjątkiem handlu pojazdami ...	0.01	0.01	0.07	0.03
52. handel detaliczny, z wyjątkiem sprzedaży pojazdów mechanicznych ..	0.01**	0.01**	0.01**	0.01**
sekcja H hotele i restauracje	0.02	0.04	0.07	0.06
55. hotele i restauracje	0.02	0.04	0.07	0.06
sekcja I transport gospodarka magazynowa i łączność	0.01	0.03	0.03	0.03
60. transport lądowy; transport rurociągami	0.01	0.02	0.02	0.02
61. transport wodny	0.03	0.05	0.06	0.05
62. transport powietrzny	brak danych			
63. działalność wspierająca i pomocnicza dla transportu działalność ...	0.03	0.06	0.12	0.07
64. poczta i telekomunikacja	0.05	0.08	0.20	0.11

* Rozpatrywano Przedsiębiorstwa z działu Przemysł i Budownictwo powyżej 50 pracowników oraz pozostałych działów sfery produkcji materialnej zatrudniającej powyżej 20 pracowników.

** W przypadku wartości ujemnej w dziale została ona zamieniona na wartość wskaźnika dla całej sekcji; w przypadku wartości równej 0.00 została ona zamieniona na 0.01.

Uwagi:

Podane wyżej wartości wskaźników rentowności pochodzą z bazy danych branżowych PONTInfo-GOSPODARKA eksploatowanej w Departamencie Polityki Finansowej.

W tabeli podano informacje dotyczące działów wg klasyfikacji EKD.

Wielkości te należy traktować jako normatywne, stosowane do oceny zdolności kredytowej przedsiębiorstw.

W przyszłości, po wprowadzeniu w życie testowanej oceny zdolności kredytowej przedsiębiorstw - normatywne wartości wskaźników rentowności będą przesyłane oddziałom co kwartał.

Posiadana baza danych stwarza możliwości podawania powyższych informacji w bardziej szczegółowym ujęciu wg klasyfikacji EKD. tj. dla grup, klas lub podklas.

Źródło: materiały własne banku „A”.

Dokonanie oceny czynników subiektywnych i obiektywnych opisujących sytuację ekonomiczno-finansową kredytobiorcy pozwala na ustalenie syntetycznego wyniku, określającego zdolność kredytową podmiotu. Stanowi on prostą sumę punktów przyznanych poszczególnym kryteriom badawczym skorygowaną o ewentualne obniżenia lub podwyższenia ocen punktowych w porównaniu do ich skal

normatywnych. Korekta ocen normatywnych o $\pm 1-2$ pkt. dotyczy obszaru płynności finansowej i rentowności. Warunki jej dokonania przedstawia poniższa tabela 25.

Tabela 25

Zasady dokonywania korekt punktowych

<i>Korekta</i> <i>Obszar</i>	<i>Korekta dodatnia</i>	<i>Korekta ujemna</i>
1. Rentowność	Gdy występują równocześnie dwa warunki: w wskaźnik rentowności netto sprzedaży ma dobry poziom z tendencją wzrostową i występuje w danym okresie zysk operacyjny.	Gdy występuje: spadkowa tendencja wskaźnika rentowności netto sprzedaży, strata okresu na działalności operacyjnej z równoczesnym dodatnim wskaźnikiem rentowności netto sprzedaży.
2. Płynność	Gdy w badanym okresie przepływy pieniężne netto są zawsze dodatnie.	Gdy udział należności trudno osiągalnych przekracza w badanym okresie 25% należności ogółem lub występują zobowiązania wobec budżetu państwa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów banku „A”.

Otrzymany wynik sumowania ocen kryteriów jakościowych i ilościowych pozwala na przyporządkowanie podmiotu do jednej z pięciu klas sytuacji ekonomiczno-finansowej w oparciu o następujące przedziały punktowe:

- 1. klasa bardzo dobra 81-90 pkt.
- 2. klasa dobra 68-80 pkt.
- 3. klasa przeciętna 51-67 pkt.
- 4. klasa słaba 41-50 pkt.
- 5. klasa zła mniej niż 40 pkt.

Zasadą stosowaną przez bank „A” jest uznanie, iż podmioty mieszczące się w trzech pierwszych klasach posiadają bieżącą zdolność kredytową. Ponadto, prócz wymaganej ilości punktów koniecznym jest kształtowanie się prawidłowej ich struktury. Przedsiębiorstwa zakwalifikowane do klasy bardzo dobrej, dobrej, przeciętnej muszą uzyskać następujące minima:

- a) dla czynników obiektywnych (mierzalnych) > 30 pkt.

b) dla czynników subiektywnych (opisowych) > 10 pkt.

Ostatnim etapem oceny zdolności kredytowej stosowanej w banku A jest określenie grupy ryzyka kredytowego i warunków udzielenia kredytu. Przyporządkowanie biorcy do odpowiedniej klasy ryzyka następuje w oparciu o: oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej i terminowości obsługi długu terminowego⁵¹ na podstawie tzw. siatki ryzyka (tabela 26).

Tabela 26

Siatka ryzyka kredytowego banku „A”

Ocena sytuacji ekonomiczno-finansowej	Terminowość obsługi długu			
	Regularna obsługa	Opóźnienie od 1 do 3 miesięcy	Opóźnienie od 3 do 6 miesięcy	Opóźnienie od 6 miesięcy
1. Bardzo dobra	I a	II	III	IV
2. Dobra	I b	II	III	IV
3. Przeciętna	II	II	III	IV
4. Słaba	III	III	III	IV
5. Zła	IV	IV	IV	IV

Źródło: Materiały własne banku „A”.

Przyporządkowanie związku kredytowemu (przyszłemu, istniejącemu) odpowiedniego potencjału ryzyka umożliwia określenie warunków dostępności do usługi kredytowej, jej zabezpieczenia, ceny (tabela 27).

Tabela 27

Klasa ryzyka a dostępność do kredytu

Klasa ryzyka kredytowego	Dostępność do kredytu
I a	Kredyt dostępny bez dodatkowych warunków, preferencyjne oprocentowanie.
I b	Kredyt dostępny, wzmożona obserwacja sytuacji ekonomicznej kredytobiorcy, oprocentowanie w przeciętnej wysokości.

⁵¹ Przy ustalaniu klasy ryzyka kredytowego dla podmiotów, które są nowymi klientami nie bierze się pod uwagę kryterium terminowości obsługi długu.

II	Kredyt dostępny pod warunkiem dodatkowego zabezpieczenia prawnego poza majątkiem kredytobiorcy, oprocentowanie według stawek ogólnych dla kredytów na działalność gospodarczą.
III	Kredyt dostępny tylko w sytuacji gwarancji udzielonych przez bank o dobrej sytuacji finansowej lub rząd.
IV	Kredyt niedostępny.

Źródło: materiały własne banku „A”.

Skorelowanie ceny kredytu z klasą ryzyka kredytowego ukazuje tabela 28.

Tabela 28
Oprocentowanie kredytów gospodarczych a klasa ich ryzyka

<i>Klasa ryzyka</i>	<i>Okres kredytowania</i>			
	<i>do 3 miesięcy</i>	<i>od 3 do 6 miesięcy</i>	<i>od 6 do 12 miesięcy</i>	<i>powyżej 12 miesięcy</i>
I a	x + 1%	x + 2%	x + 3%	x + 4%
I b	x + 2%	x + 3%	x + 4%	x + 5%
II	x + 4%	x + 5%	x + 6%	x + 7%
III	x + 5%	x + 6%	x + 7%	x + 8%

x - podstawowa stopa oprocentowania kredytu.

Źródło: materiały własne banku „A”.

Procedura oceny zdolności kredytowej stosowana w banku „B”

Przedstawiona poniżej metodologia weryfikacji wniosków kredytowych polega na pełnej unifikacji procesu kredytowania oraz połączeniu dotychczas dokonywanych ocen zdolności kredytowej i ryzyka kredytowego przez bank „B” w jedną spójną całość. Analiza powyższych kategorii dokonywana jest w formie pełnej lub uproszczonej. Całościowa (pełna) ocena zdolności kredytowej jest przeprowadzana:

- a) z chwilą pojawienia się nowego klienta, który nie korzystał z produktów kredytowych banku „B”,
- b) raz w roku dla podmiotów korzystających z środków finansowych banku „B”.

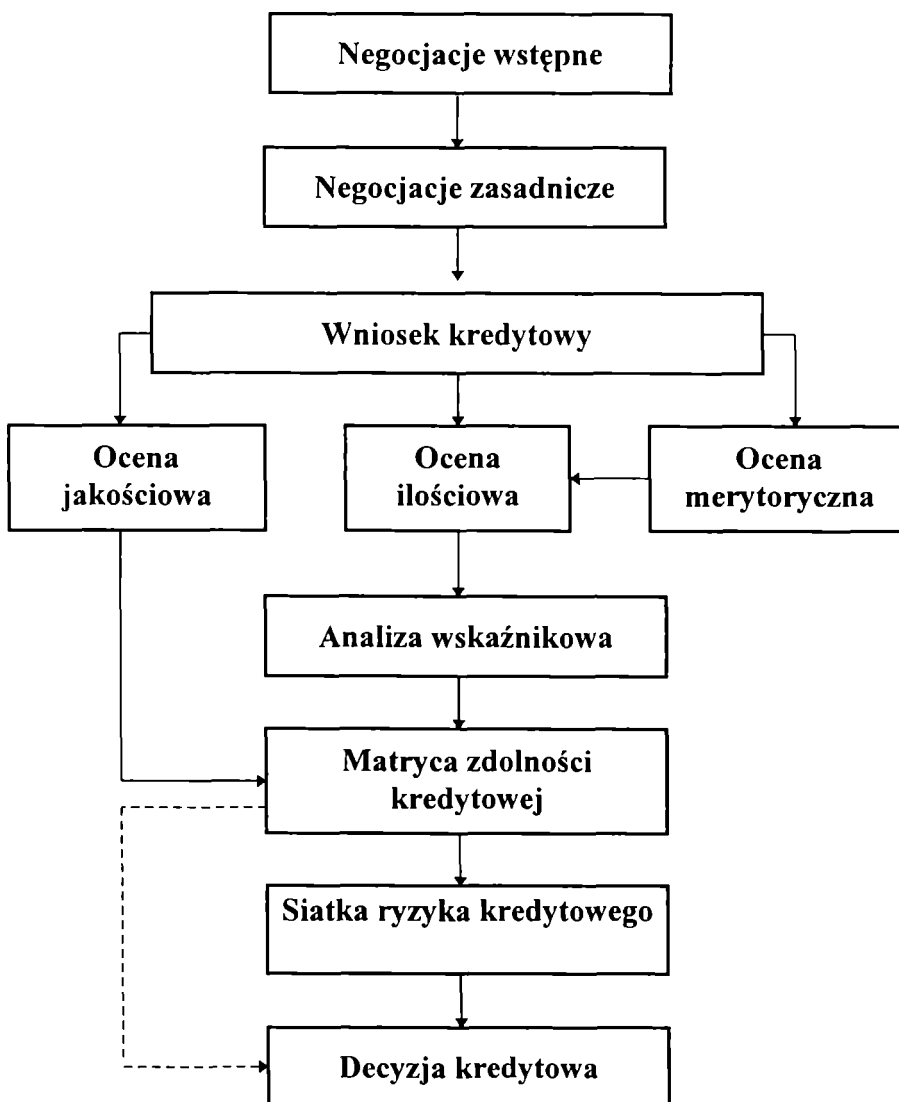
Uproszczona analiza zdolności kredytowej dotyczy:

- a) kredytobiorców, którzy odnawiają w ciągu roku obrotowego związek kredytowy a posiadają zweryfikowaną przez bank pozytywną ocenę zdolności kredytowej,
- b) klientów zgłaszających zapotrzebowanie kredytowe o niewielkiej wartości i na krótki okres.

Schemat procedury oceny ryzyka transakcji kredytowej wykorzystywanej w banku „B” przedstawia rysunek 22.

Rysunek 22

Procedura oceny zdolności kredytowej - bank „B”

Źródło: opracowanie własne.

Negocjacje wstępne i zasadnicze

Jedną z możliwości pozyskania informacji określających ryzyko przyszłej transakcji kredytowej jest zbiór danych liczbowych i jakościowych zgromadzonych przez inspektora kredytowego w toku negocjacji z potencjalnym klientem - kredytobiorcą. Zakres prowadzonych rozmów obejmuje dwie podstawowe fazy:

faza I - spełniająca funkcję poznawczo-informacyjną

faza II - przyczyniająca się do decyzji o nawiązaniu transakcji kredytowej⁵².

Wynikiem dokonanego rozpoznania przedmiotu i podmiotu kredytu w toku prowadzonych negocjacji jest możliwość pozyskania informacji o: okresie funkcjonowania firmy, jej statusie formalnoprawnym, rodzaju prowadzonej działalności, sposobie i jakości zarządzania, wynikach finansowych, transakcji kredytowej (czas, rodzaj, zakres, wartość, zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne).

Przedstawiana procedura w swej strukturze wykorzystuje dwuszczelbłość negocjacji, dzieląc je na:

a) negocjacje wstępne obejmujące zagadnienia:

- kapitału własnego,
- płynności,
- zysku,

b) negocjacje zasadnicze, których podstawowym celem jest zebranie informacji o:

- kliencie,
- projekcie,
- spłacie,
- zabezpieczeniu,
- czynnikach warunkujących powodzenie transakcji,
- oprocentowaniu.

Technika prowadzenia negocjacji przez inspektora kredytowego banku „B” opiera się o rozmowę, w której uzyskuje on odpowiedzi na zestaw pytań opisujących swym charakterem wybrane zagadnienia dotyczące przedmiotu i podmiotu kredytu. Oto przykładowe pytania stawiane przez oficera kredytowego w toku negocjacji (tabela 29).

⁵² Szerzej na ten temat w J. Adamek: *Negocjacje kredytowe - czynniki określające ich wynik*. W: *Bariery i stymulatory small businessu*. Materiały konferencji naukowej - Karpacz 1994, s. 55-61.

Tabela 29

Zestaw problematyki omawianej w toku negocjacji wstępnych i zasadniczych w banku „B”

<i>Omawiane zagadnienia</i>	<i>Zakres pytań</i>
1. kapitał własny kredytobiorcy	<ul style="list-style-type: none"> • Jaka jest wartość zaangażowanych kapitałów własnych? • Na jakie cele kapitał został lub będzie wykorzystany? • Jaki jest lub jaki ma być stosunek kapitału własnego do wartości kredytowanego przedsięwzięcia? • Czy podmiot korzysta już z innych kredytów? • Dlaczego podmiot chce korzystać z środków banku? • Jaki charakter posiadają zobowiązania firmy? • Czy istnieją trudności w obsłudze zobowiązań?
2. płynność finansowa kredytobiorcy	<ul style="list-style-type: none"> • Czy firma może przygotować rzetelne opracowanie cash flow? • Jaka jest płynność majątku obrotowego? • Jaki udział w majątku firmy stanowią składniki nie płynne?
3. zysk kredytobiorcy	<ul style="list-style-type: none"> • Czy prowadzona działalność jest zyskowa? • Jaki trend wykazuje zysk? • Jak jest rentowność podmiotu? • Czy zysk netto zaspokaja bieżące potrzeby podmiotu?
4. wiarygodność kredytobiorcy	<ul style="list-style-type: none"> • Jakie cechy charakteru przeważają w jego osobowości? • Czy zdaje sobie sprawę w jakim otoczeniu działa? • Jakie są jego doświadczenia w prowadzeniu firmy? • Czy dysponuje dostateczną wiedzą ekonomiczno-finansową? • Jaki posiada majątek własny? • Jaką sumę przewiduje przekazać na realizacji projektu? • Czy posiada powiązania kapitałowe z innymi jednostkami?
5. projektowane przedsięwzięcie	<ul style="list-style-type: none"> • Jaki jest rodzaj produktu, usług? • Jaki jest rynek na oferowany produkt? • Kto jest jego przyszłym odbiorcą? • Jak jest konkurencyjność produktu? • Czy klient korzysta z usług ekspertów? • Jakiej formy pomocy oczekuje ze strony banku? • O jaki rodzaj kredytu ubiega się klient? • Co jest przedmiotem wnioskowanej usługi bankowej? • Na jaki okres ma być udzielony kredyt? • Czy planowany rozmiar sprzedaży zapewnia zysk? • Jakie działania i czy znajdą się na nie środki zostaną przyjęte w wypadku trudności w realizacji projektu?
6. zysk a spłata kredytu	<ul style="list-style-type: none"> • Czy przewidywania dotyczące zysku dają rękojmię terminowej spłaty kredytu? • Czy planowana płynność uzasadnia wysokość wnioskowanego kredytu oraz potwierdza realność spłaty zobowiązań wraz z pozostałymi kosztami?
7. zabezpieczenie transakcji kredytowej	<ul style="list-style-type: none"> • Czy klient może zaoferować zabezpieczenie w wymaganej formie i wartości? • Jaki jest stopień płynności proponowanych zabezpieczeń? • Czy elementy majątku klienta (prawa, rzeczy) stanowią już przedmiot zabezpieczenia?

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów banku „B”.

Przedstawiony algorytm negocjacji pozwala kredytodawcy ocenić czy klient ma możliwość uzyskania kredytu na podstawie wstępnej analizy przedsięwzięcia, czy też jego sytuacja ekonomiczno-finansowa, uwarunkowania zewnętrzne oraz przedstawiony sposób wykorzystania pozyskanych środków są obarczone dużym ryzykiem kredytowym. a więc nie będzie rozpatrywał wniosku kredytowego.

Badania ankietowe przeprowadzone wśród pracowników pionów kredytowych banku „B” dowodzą, iż w grupie zgłaszających chęć nawiązania stosunków kredytowych aż 57% to podmioty negatywnie oceniane w toku negocjacji wstępnych. Wśród głównych czynników decydujących o takiej ocenie wyróżnia się:

- a) argumenty ekonomiczne 37%
- b) możliwość zaangażowania kapitałów własnych 25%
- c) znajomość rynku i konkurencji 18%
- d) proponowane zabezpieczenie 13%
- e) osobowość klienta, umiejętności zarządzania 10%.

Analizując powyższe dane stwierdzić należy, iż o niepowodzeniu negocjacji wstępnych bank-kredytobiorca aż w 28% decydują cechy niematerialne (niemierzalne, jakościowe) w dużym stopniu oddziaływujące na potencjał ryzyka transakcji kredytowej. Dlatego też przed inspektorem kredytowym stoi trudne zadanie poznania osobowości, cech charakteru, umiejętności przyszłego kredytobiorcy a co za tym idzie rozpoznania oczekiwanego ryzyka determinowanego przez te cechy. Temu między innymi celowi służy prowadzenie tzw. negocjacji wstępnych.

Elementy oceny wniosku kredytowego

Szacowanie ryzyka transakcji kredytowej w przedstawionej metodzie dokonuje się w oparciu o trzy kryteria oceny umożliwiające uchwycenie większości determinantów kształtujących potencjał tego ryzyka. Należą do nich:

- a) **kryterium merytoryczne** - dokonanie weryfikacji dokumentacji finansowej i pozostałej pod względem poprawności, rzetelności danych związanych z przedmiotem i podmiotem kredytu, ustalenie osobowości prawnej kredytobiorcy oraz jego zdolności prawnej do zaciągania zobowiązań;
- b) **kryterium jakościowe** - weryfikacja jakościowa biorcy opiera się o informacje zebrane przez kredytodawcę w toku negocjacji, wizji lokalnych, danych pozyskanych z otoczenia kredytobiorcy. Główne kierunki oceny jakościowej to: charakterystyka

działalności gospodarczej kredytobiorcy, jej możliwości rozwojowe, wrażliwość na zmiany polityki makroekonomicznej, marketing, jakość zarządzania, portfel i kierunki zbytu, powiązania klienta z bankiem „B”, wartość klienta dla banku, solidność firmy i właściciela;

c) **kryterium finansowe** - wyznacznikiem oceny finansowej wniosku kredytowego jest analiza sprawozdań finansowych kredytobiorcy. Rodzaj, zakres prowadzonych badań analitycznych uzależniony jest od:

- ilości i jakości informacji finansowej,
- formy i czasu trwania usługi kredytowej.

Punktem wyjścia analizy finansowej jest określenie wartości przychodów ze sprzedaży, wyniku finansowego, kapitałów, majątku. Określenie tendencji czasowych tych kategorii ekonomicznych stanowi etap wstępny oceny finansowej. Rozwinięciem jej jest analiza wskaźnikowa oparta o dane płynące z bilansu, rachunku zysków i strat, zestawienia przepływów pieniężnych. Zaznaczyć warto, iż wachlarz wskaźników budowanych na podstawie tych sprawozdań może być bardzo szeroki, a ich konstrukcja umożliwia charakterystykę różnych aspektów ekonomicznej działalności firmy. Aby ograniczyć prace analityczne wykorzystuje się standardowy zestaw tych narzędzi, których hierarchizację, selekcję i przydatność warunkuje informacja dostarczana przez kredytobiorcę. Oto wykorzystywany przez bank „B” zestaw wskaźników ekonomiczno-finansowych służący ocenie zdolności kredytowej:

1. Wskaźnik rentowności sprzedaży brutto

$$\frac{\text{Zysk brutto}}{\text{Sprzedaż netto}} \times 100\%$$

2. Wskaźnik rentowności sprzedaży netto

$$\frac{\text{Zysk netto}}{\text{Sprzedaż netto}} \times 100\%$$

3. Wskaźnik pokrycia zobowiązań

$$\frac{\text{Płynne aktywa obrotowe}}{\text{Zobowiązania}}$$

4. Wskaźnik rotacji zapasów w dniach

$$\frac{\text{Zapas na koniec roku}}{\text{Sprzedaż netto}} \times \text{ilość dni}$$

5. Wskaźnik rotacji należności w dniach

$$\frac{\text{Należności na koniec okresu}}{\text{Sprzedaż netto}} \times \text{ilość dni}$$

6. Wskaźnik pokrycia długu

$$\frac{\text{Zysk netto} + \text{Odsetki} + \text{Amortyzacja}}{\text{Rata kapitału} + \text{Odsetki}}$$

7. Wskaźnik długu

$$\frac{\text{Zobowiązania} + \text{Długi}}{\text{Płynne aktywa obrotowe}} \times 100\%$$

8. Wskaźnik zabezpieczenia kredytu

$$\frac{\text{Kredyty} + \text{Pożyczki}}{\text{Płynne aktywa obrotowe}} \times 100\%$$

9. Wskaźnik pokrycia majątku trwałego

$$\frac{\text{Kapitał własny} + \text{Fundusz}}{\text{Majątek trwały}} \times 100\%$$

10. Wskaźnik pokrycia majątku trwałego i zapasów

$$\frac{\text{Kapitał własny} + \text{Fundusze}}{\text{Majątek trwały} + \text{Zapasy}} \times 100\%$$

11. Wskaźnik dźwigni

$$\frac{\text{Kredyty i pożyczki}}{\text{Kapitały własne} + \text{Fundusze}} \times 100\%$$

Ocena poszczególnych wskaźników jest rozpatrywana przy uwzględnieniu ich trendów czasowych, jak i w porównaniu ze średnimi wartościami branżowymi. Zaznaczyć można, iż bank „B” przyjmuje dla poszczególnych wielkości wyrażonych wskaźnikami wartości pożądane z punktu widzenia interesów banku. I tak np.:

- a) optymalna wartość pokrycia zobowiązań musi mieścić się w granicy 1,5 - 2 (150-200%),
- b) wskaźnik pokrycia długu o wartości 1,3 uznaje się za minimalną,
- c) przy wskaźniku długu wyższym niż 80% wymagane jest dodatkowe prawne zabezpieczenia kredytu,
- d) wskaźnik zabezpieczenia kredytu nie powinien przekroczyć 50%,
- e) wskaźnik pokrycia majątku trwałego swą optymalną wartość przyjmuje na poziomie > niż 100%.

Matryca zdolności kredytowej

Wyniki oceny merytorycznej, jakościowej i finansowej wykorzystywane są do ustalenia przewidywanej zdolności kredytowej w okresie kredytowania w oparciu o matrycę zawierającą warianty zachowania się cechy, która została poddana badaniu.

Zasada oceny zdolności kredytowej opiera się o następujące wytyczne:

- ocena każdego kryterium poprzez zakreszenie właściwego pola na matrycy,
- globalna klasa kryterium określana jest przez wagi przywiązane kryteriom częściowym (oddziały banku „B” samodzielnie ustalają wagi kryteriów częściowych)⁵³,
- ogólna ocena klienta odpowiada poziomowi najniższej klasy przyznanej dowolnemu kryterium globalnemu.

Układ matrycy oceny zdolności kredytowej wykorzystywanej w banku „B” przedstawia tabela 30.

Tabela 30

Matryca zdolności kredytowej

<i>Ocena</i>	<i>Bardzo dobra</i>	<i>Dobra</i>	<i>Zadowalająca</i>
<i>Kryterium</i>			
1	2	3	4
Ogólnoeconomiczne ocena ogólna dla kryterium	1) portfel zleceń i umów przekracza możliwości produkcyjne w okresie kredytowania, długoterminowe pokrycie, 2) wysoka sprzedaż o dynamicznym wzroście, 3) bardzo dobry marketing i reklama, 4) bardzo dobry kandydat do prywatyzacji.	1) jak obok, lecz powyżej 75%, 2) sprzedaż systematycznie wzrasta, 3) dobry marketing i reklama, 4) potencjalny kandydat do prywatyzacji.	1) jak obok, lecz powyżej 50% i poszukiwanie możliwości zbytu, 2) sprzedaż statyczna, 3) brak dobrego marketingu i reklamy, występują objawy uaktywnienia, 4) małe szanse skutecznej prywatyzacji.
Finansowe ocena ogólna dla kryterium	1) rentowność sprzedaży wysoka dla danej branży o trwałym charakterze,	1) rentowność sprzedaży umiarkowana,	1) niska rentowność sprzedaży, zaspokajają potrzeby rozwojowe w ograniczonym zakresie,

⁵³ Z badań przeprowadzonych przez autora wynika, iż udział kryteriów częściowych w globalnej ocenie danego kryterium jest równy.

	<p>2) wystarczalność zysku na rozwój, spłatę kredytu i dywidendy dla właściciela. Wskaźnik pokrycia długu ponad 3,</p> <p>3) pełne pokrycie majątku trwałego i zapasów kapitałem własnym,</p> <p>4) bardzo szybka rotacja zapasów i należności.</p>	<p>2) wystarczalność zysku na spłatę kredytu, okresowa możliwość przeznaczenia zysku na rozwój, wskaźnik pokrycia długu od 2,1 do 3,</p> <p>3) pokrycie majątku trwałego i zapasów kapitałem własnym od 80 do 100% (daje to finansowanie zapasów w przedziale od 30 do 100%),</p> <p>4) ustabilizowana nie rosnąca rotacja zapasów należności na dobrym poziomie.</p>	<p>2) wystarczalność zysku na spłatę kredytu, nie na rozwój i dywidendy, wskaźnik pokrycia długu od 1,3 do 2,</p> <p>3) jak obok ale w granicach poniżej 85% z wyraźną tendencją spadkową (finansowanie zapasów poniżej 30%),</p> <p>4) rotacja zapasów i należności przeciętna z tendencją wzrostu.</p>
<p>Obsługa długu</p> <p>.....</p> <p>ocena ogólna dla kryterium</p>	<p>1) korzystne cash flow, aktualne i perspektywiczne,</p> <p>2) możliwość spłaty rak kredytu i odsetek w każdej chwili,</p> <p>3) wskaźnik pokrycia bieżących zobowiązań płynnymi aktywami obrotowymi ponad 2 (stabilny lub wzrastający),</p> <p>4) majątek płynny mogący stanowić pełne zabezpieczenie prawne udzielonego kredytu.</p>	<p>1) cash flow pozwala na spłatę kredytu,</p> <p>2) możliwość spłat kredytu i odsetek w umownych terminach,</p> <p>3) jak obok w granicach 1,5 do 2,</p> <p>4) majątek dość płynny mogący stanowić częściowe zabezpieczenie kredytu.</p>	<p>cash flow wykazuje pewien niedobór lub wyraźne pogorszenie się,</p> <p>2) okresowe krótkotrwałe niedobory środków na spłatę odsetek,</p> <p>3) jak obok, lecz poniżej 1,5,</p> <p>4) majątek nie płynny lecz stanowiący pełne zabezpieczenie kredytu.</p>
<p>Zarządzanie</p>	<p>1) kierownictwo dynamiczne i operatywne posiadające duże doświadczenie,</p> <p>2) jasna strategia na przyszłość,</p> <p>3) duże zaufanie banku do kierownictwa.</p>	<p>1) wystarczające umiejętności zespołu zarządzającego, duża aktywność,</p> <p>2) wiarygodne dla banku zamierzenia,</p> <p>3) przeciętne zaufanie do kierownictwa.</p>	<p>1) pewna pasywność kierownictwa,</p> <p>niejasno określona strategia na przyszłość,</p> <p>3) mało wiarygodne kierownictwa.</p>

Źródło: materiały własne banku „B”.

Wynik wnioskowania, dotyczącego globalnej oceny zdolności kredytowej, opartego o matrycę ryzyka znajduje swoje odzwierciedlenie w ewentualnych warunkach nawiązania transakcji kredytowej skorelowanych ze stanem potencjału jej ryzyka (tabela 31).

Tabela 31

Określenie warunków kredytowania dla klas ryzyka kredytowego w banku „B”

<i>Klasa zdolności kredytowej</i>	<i>Warunki kredytowania</i>
1. Bardzo dobra	<ul style="list-style-type: none"> Kredyt w pełni dostępny, oprocentowanie w wysokości stopy podstawowej banku „B” lub nieznacznie podwyższonej, kredyt nie wymaga dodatkowego zabezpieczenia prawnego.
2. Dobra	<ul style="list-style-type: none"> Kredytowanie na warunkach np. wyższego oprocentowania, podwyższenia kapitałów własnych, wymagane dodatkowe zabezpieczenie prawne kredytu.
3. Zadowolająca	<ul style="list-style-type: none"> Wymagane prawne zabezpieczenie kredytu ze szczególnym zwróceniem uwagi na jego wartość, płynność w przypadku konieczności wszczęcia egzekucji, różnicowanie warunków kredytowania j.w., ograniczenie rozmiarów kredytu do wysokości otrzymanego, realnego zabezpieczenia.
4. Nie mieszcząca się w ocenie	<ul style="list-style-type: none"> Kredyt nie udzielony, wypowiedzenie dotychczasowych umów lub żądanie programu restrukturyzacyjnego, ewentualnie postępowanie według odrębnych określonych zasad.

Źródło: materiały własne banku „B”.

Ostatecznym efektem przeprowadzonej procedury oceny ryzyka kredytowego staje się zakwalifikowanie potencjalnego (korzystającego już z usługi) kredytobiorcy do odpowiedniej grupy ryzyka bankowego związanego z daną transakcją kredytową. Kwalifikacja ta dokonuje się na podstawie kryterium:

- terminowości spłaty kapitału (tabela 32),
- sytuacji ekonomiczno-finansowej uwzględniającej czynniki subiektywne i obiektywne (tabela 33).

Powyższe kryteria decydują o zaliczeniu klienta do jednej z grup ryzyka:

- I A - normalne,
- I B - normalne lecz pod obserwacją,
- II - poniżej standardu,
- III - wątpliwe,

e) IV - stracone.

Jeżeli w wyniku oceny kryteriów należności kwalifikuje się do różnych klas ryzyka (np. z punktu widzenia obsługi długu do grupy II zaś sytuacja ekonomiczna do grupy III) wówczas wszystkie należności klienta zaliczane są do wyższej grupy ryzyka. Wyjątek od tej zasady stanowią należności posiadające gwarancje lub poręczenie Skarbu Państwa lub NBP. Należność taka do wysokości poręki zaliczana jest do grupy należności normalnych.

Tabela 32

Obsługa długu przez klienta

<i>Grupa ryzyka</i>	<i>Obsługa długu</i>
I A, B	<ul style="list-style-type: none"> • Terminowa, ewentualnie opóźnienia w spłacie do 1 miesiąca.
II	<ul style="list-style-type: none"> • Wstępuje opóźnienie w spłacie wynoszące ponad 1 miesiąc lecz nie przekracza ono 3 miesięcy.
III	<ul style="list-style-type: none"> • Jak wyżej z tym, że opóźnienie w spłacie mieści się w przedziale 3-6 miesięcy.
IV	<ul style="list-style-type: none"> • Jak wyżej z tym, że opóźnienie wynosi ponad 6 miesięcy.

Źródło: materiały własne banku „B”.

Tabela 33

Sytuacja ekonomiczno-finansowa

<i>Grupa ryzyka</i>	<i>Klasa oceny</i>	<i>Sytuacja ekonomiczno-finansowa</i>
I A	Bardzo dobra lub dobra	<ul style="list-style-type: none"> • Klient posiada dobrą, stabilną sytuację ekonomiczno-finansową wyrażającą się głównie w: <ol style="list-style-type: none"> a) pełnej lub znacznej możliwości zbytu swych wyrobów i usług, b) rentowności działalności i płynności finansowej zapewniającej terminowość spłaty kredytu i odsetek, c) prawidłowej strukturze majątku, d) operatywnym zarządzaniu (umiejętność i aktywność kierownictwa).
I B	Zadowalająca	<ul style="list-style-type: none"> • Dobra sytuacja ekonomiczno-finansowa nie ma stałego charakteru. Klient ponosi okresowo stratę na działalności, lecz istnieje szansa osiągnięcia zysku w skali roku, obniżyło się zaufanie do kierownictwa.

II	Średnia	<ul style="list-style-type: none"> • Strata na działalności utrzymuje się ponad 6 miesięcy, istnieją jednak znaczne szanse na poprawę kondycji finansowej gdyż: <ol style="list-style-type: none"> a) pomyślnie zrealizowane są założenia programu restrukturyzacyjnego, b) sprawnie przebiega proces prywatyzacji, c) zarząd komisaryczny działa efektywnie, d) należności banku mają dobre, pewne zabezpieczenia prawne i istnieje szansa jeszcze ich wzmocnienia.
III	Słaba	<ul style="list-style-type: none"> • Regres sytuacji gospodarczej powoduje straty bilansowe obniżające istotny sposób wielkość kapitału własnego i jego udział w finansowaniu majątku. Rynek zbytu ograniczony, istnieją pewne szanse wyjścia z kryzysowej sytuacji i podmiot podejmuje działania w tym kierunku, program restrukturyzacji został przyjęty przez bank „B”.
IV	Zła	<ul style="list-style-type: none"> • Regres, o którym wyżej, jest nieodwracalny, wszczęte postępowanie upadłościowe lub likwidacyjne, bank złożył wniosek o wszczęcie postępowania egzekucyjnego lub rozpoczął upływnianie przedmiotów zabezpieczenia. Dłużnik kwestionuje należności bankowe na drodze postępowania sądowego, miejsce pobytu dłużnika nieznane, majątek jego nie został ujawniony.

Źródło: materiały własne banku „B”.

Procedura oceny wniosku kredytowego stosowana w banku „C”

Przedstawiona poniżej metodologia oceny zdolności kredytowej (ryzyka transakcji kredytowej) wykorzystywana przez bank „C” w swej konstrukcji jest bardzo zbliżona do metod omawianych wcześniej. Schemat procedury zamieszczony jest na rysunku 23.

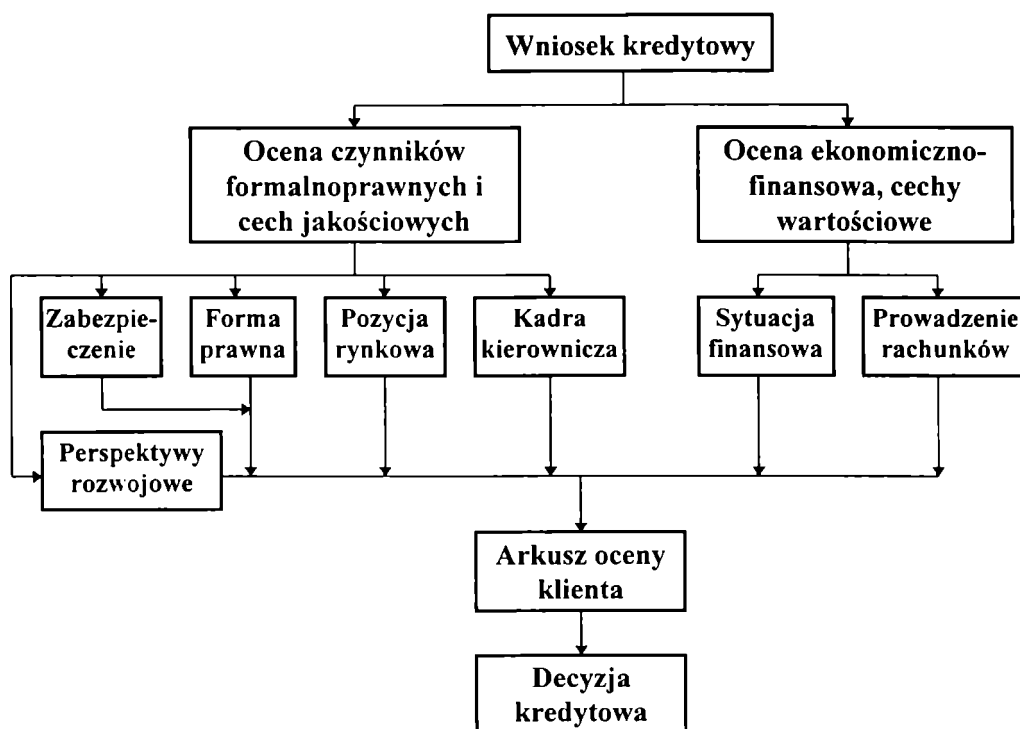
Całość działań związanych z wyznaczaniem ryzyka transakcji kredytowej na podstawie omawianej metodologii zmierza ku wypełnieniu odpowiednią treścią tzw. „Protokołu kredytowego” stanowiącego podstawę decyzji kredytowej. Zaznaczyć warto, że ocena wniosku kredytowego prowadzona jest dwutorowo z zastosowaniem reguły „czterech oczu”. Jej przejawem jest porównanie oceny ryzyka transakcji oszacowanego przez opiekuna kredytowego z wynikami analizy tego problemu opracowanymi przez weryfikatora.

Elementami pozwalającymi na ocenę poziomu zdolności kredytowej biorcy jest analiza wskaźnikowa sytuacji finansowej biorcy, analiza przepływów na jego rachunku bankowym (elementy oceny ilościowej) oraz ocena wyników analizy jakościowej takich

aspektów jak: forma prawna prowadzonej działalności, proponowane zabezpieczenie transakcji, pozycja rynkowa, perspektywy rozwoju, kadra kierownicza.

Rysunek 23

Procedura oceny wniosku kredytowego - bank „C”

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wskaźnikowa sytuacji finansowej kredytobiorcy opiera się o wyznaczenie wartości (i porównanie jej ze stanami średnimi charakteryzującymi daną branżę) następujących wskaźników:

- zyskowności netto, brutto,
- płynności bieżącej, szybkiej,
- cyklu należności,
- cyklu zobowiązań,
- rotacji zapasów,
- poziomu zadłużenia,
- struktury długoterminowych źródeł finansowania,

- ryzyka likwidacji,
- rentowności aktywów,
- rentowności kapitału,
- obciążenia przychodów spłatą odsetek⁵⁴.

Całościowa ocena standingu finansowego znajduje swe odzwierciedlenie w arkuszu oceny klienta.

Źródłem informacji jakościowej dotyczącej przedmiotu i podmiotu zasilenia kredytowego obok standardowo wymaganych dokumentów i wizytacji własnych opiekuna kredytowego jest uproszczony układ opisu prowadzonej działalności składany przez potencjalnego kredytobiorcę wraz z wnioskiem kredytowym. Zawiera on następujące elementy (działy):

- dane ogólne o podmiocie kredytu (nazwa podmiotu, siedziba, forma własności, udziałowcy, powiązania organizacyjno-finansowe),
- typ prowadzonej działalności,
- produkt, usługa,
- rynek,
- marketing,
- technologia,
- zarządzanie.

Wyniki analizy ilościowej i jakościowej umieszcza się w arkuszu oceny klienta, stanowiącym podstawę oszacowania ryzyka transakcji kredytowej (układ arkusza - tabela 34).

Ocenione kryteria stanowią podstawę wyznaczenia klasy ryzyka kredytowego danej transakcji według poniższej klasyfikacji punktowej:

1) 7 - 15 pkt. klasa A	ryzyko nieznaczące,
2) 16-20 pkt. klasa B+	ryzyko przyjęcia dające się dobrze określić,
3) 21-23 pkt. klasa B-	ryzyko do przyjęcia dające się przewidzieć,
4) 24-35 pkt. klasa C+	ryzyko wysokie,
5) 36-42 pkt. klasa C-	ryzyko bardzo wysokie trudne do określenia,
6) 43 i więcej klasa D	ryzyko nie do przyjęcia.

⁵⁴ Konstrukcja powyższych wskaźników jest identyczna do przedstawionych w poprzednich metodach oceny ryzyka transakcji kredytowej, dlatego też nie jest ona tu ukazana.

Tabela 34

Arkusz oceny klienta pod względem ryzyka kredytowego - bank „C”

Oceniana kategoria	Punkty - warianty	Punkty	
		Opiekun	Weryfikacja
1. Sytuacja finansowa	1 - dobra 4 - zadowalająca 8 - słaba, nieznaną	☐	☐
2. Forma prawna	1 - firma osoby fizycznej, spółka cywilna z dużym majątkiem osobistym, 1 - spółka akcyjna notowana na giełdzie, 2 - inna spółka akcyjna, 2 - spółka z o.o. z dużym kapitałem własnym 3 - firma osoby fizycznej, spółka cywilna z niewielkim majątkiem osobistym, 4 - inne.	☐	☐
1. Zabezpieczenie	1 - płynne w banku „C”, gwarancje Skarbu Państwa, gwarancje banków I kategorii, 2 - pełnowartościowe rzeczowe, 3 - realne dające się wycenić, 5 - tylko w części dające się wycenić, 8 - faktyczny brak zabezpieczenia.	☐	☐
1. Prowadzenie rachunku	1 - duże obroty, bez zastrzeżeń, 4 - małe obroty, nowy klient, 6 - napięte.	☐	☐
2. Pozycja rynkowa	☐ - jakość oferty handlowej, ☐ - system dystrybucji, ☐ - konkurencyjność cenowa, ☐ - prowadzona promocja, ☐ - udział w danym segmencie rynku, skala ocen od 1 (max) - 10 (min) ocena globalna - średnia arytmetyczna.	☐	☐
3. Kadra kierownicza	1 - wysokie kwalifikacje, 3 - dobre kwalifikacje w określonych obszarach, 5 - kwalifikacje przeciętne, 7 - zauważalne słabości w kierowaniu, 10 - słabe kwalifikacje.	☐	☐
4. Perspektywy rozwojowe	1 - bardzo dobre, 2 - dobre, 5 - zadowalające, 7 - dostateczne, 10 - złe.	☐	☐
Suma		☐	☐
Klasa ryzyka		☐	☐

Źródło: materiały własne banku „C”.

Podkreślić należy fakt, iż wewnątrzbankowe wytyczne stosowania procedury weryfikacji zdolności kredytowej jasno określają zasady przyznawania ocen częściowych dla poszczególnych kryteriów analizy (tabela 35).

Tabela 35

Zasady przyznawania ocen częściowych - opis cech

<i>Kategoria oceny</i>	<i>Opis cech</i>
1. Sytuacja finansowa	<p>A. Dobra - przedsiębiorstwo w okresie ostatnich 3 lat osiąga wysoki, utrzymujący się zysk, wysokie pokrycie środków obrotowych (50% i więcej), płynność finansowa bardzo dobra i wzrastająca, wskaźniki finansowe nie odbiegają od średnich w danym sektorze branży, brak zobowiązań i należności przeterminowanych;</p> <p>B. Zadowolająca - przedsiębiorstwo w okresie ostatnich 3 lat nie ponosiło strat (zysk niski pokrywający potrzeby rozwojowe w ograniczonym zakresie), przeciętne pokrycie środków obrotowych (15% i więcej) przy braku wyraźnej tendencji wzrostowej, płynność finansowa słaba - wykazująca stagnację, wskaźniki finansowe niskie w porównaniu ze średnią branżową;</p> <p>C. Słaba, nieznana - przedsiębiorstwo nowe lub przynoszące straty, wskaźniki finansowe niskie sygnalizujące utratę płynności, niskie pokrycie środków obrotowych (15% i mniej) z tendencją malejącą.</p>
2. Forma prawna	<p>A. Duży majątek osobisty - majątek przekraczający zobowiązania firmy;</p> <p>B. Spółka z o.o. z dużym kapitałem - firma, której kapitał własny porównywalny jest do zaciągniętych zobowiązań;</p> <p>C. Firma z niewielkim majątkiem osobistym - firma, której właściciele posiadają majątek kilkakrotnie mniejszy od zaciągniętych zobowiązań;</p> <p>D. Inne - przedsiębiorstwa spółdzielnie, państwowe fundacje itp.</p>
3. Zabezpieczenie	<p>A. Pełnowartościowe rzeczowe - dające się precyzyjnie oszacować i gwarantujące szybkie upłynnienie;</p> <p>B. Realne dające się wycenić - wartość zabezpieczenia zweryfikowana przez rzeczoznawców;</p> <p>C. W części dająca się wycenić - udziały w firmie;</p> <p>D. Faktyczny brak zabezpieczenia - weksel in blanco.</p>
4. Prowadzenie rachunku	<p>A. Obroty duże - powyżej 50 tys. PLN;</p> <p>B. Obroty małe - nowy klient - obroty do 50 tys. PLN;</p> <p>C. Napięte - saldo rachunku utrzymuje się na poziomie), częste zlecenia przy braku środków finansowych na rachunku.</p>
5. Pozycja rynkowa	<p>A. Jakość oferty handlowej - zróżnicowanie jakościowe i asortymentowe, głębokość oferty standard techniczny produktów, estetyka, liczba reklamacji, współpraca z kontrahentami;</p> <p>B. System dystrybucji - sieć odbiorców, własne hurtownie, sklepy firmowe, własna dystrybucja, struktura odbiorców;</p> <p>C. Konkurencyjność cenowa - cena jest najniższa/najwyższa jak u innych konkurentów, wysokość średniej marży, sprzedaż za gotówkę, udzielanie kredytów kupieckich;</p> <p>D. Prowadzona promocja - reklama w mediach, udział w targach, publiczne prezentacje, publikacje, sponsoring, sezonowe wyprzedaże, akwizycja;</p>

	E. Udział w danym segmencie rynku - udział procentowy sprzedaży poszczególnych produktów w danym segmencie rynku w ujęciu wartościowym i ilościowym na tle innych firm/produktów (przy braku możliwości oszacowania przyjąć: a - udział nieznaczny - 8 pkt., b - udział duży - 2 pkt.).
6. Kadra kierownicza	<p>A. Wysokie kwalifikacje zawodowe - wyższe studia, doświadczenie zawodowe zgodne z profilem działalności firmy, staże zagraniczne, znajomość branży, języków obcych, operatywność, dynamika działania, sukcesy;</p> <p>B. Dobre kwalifikacje w określonych obszarach - wyraźnie widoczne słabości w niektórych obszarach zarządzania firmą np. finanse, produkcja, dystrybucja, widoczne dobre efekty prowadzonej działalności;</p> <p>C. Kwalifikacje przeciętne - wykształcenie średnie ogólnokształcące, ekonomiczne lub techniczne, stosunkowo na długa praktyka w branży;</p> <p>D. Dające się zauważyć słabości w kierowaniu firmą - wysoki wskaźnik fluktuacji kadr, bałagan dokumentacyjny, brak sprecyzowanych zakresów czynności i obowiązków, błędy w sprawozdaniach finansowych;</p> <p>E. Kwalifikacje niewystarczające - brak wykształcenia i odpowiedniego doświadczenia zawodowego, brak sukcesów zawodowych.</p>
7. Perspektywy rozwoju	<p>1. Ocena według następujących kryteriów:</p> <p>a) poziom techniczny maszyn, urządzeń,</p> <p>b) stopień wykorzystania zdolności produkcyjnych,</p> <p>c) skłonność do innowacji (nowe produkty i technologie),</p> <p>d) możliwość zbytu produktów, usług.</p>

Źródło: materiały własne banku „C”.

Wyznaczona w oparciu o przedstawioną procedurę klasa ryzyka transakcji kredytowej przesądza o zachowaniu się instytucji bankowej w stosunku do wnioskowanego zasilenia kredytowego (rodzaj, warunki transakcji kredytowej). Zasadą stosowaną w banku „C” jest, iż podmioty mieszczące się w 3 pierwszych klasach ryzyka (A, B+, B-) posiadają zdolność kredytową.

MONITORING RYZYKA POJEDYNCZEGO ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO

4.1. Funkcje i zakres monitoringu ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego

Każda nowo nawiązana, jak i kontynuowana transakcja kredytowa stanowi źródło potencjalnych strat finansowych dla banku. Elementami umożliwiającymi minimalizację tego zagrożenia jest zarówno prawidłowo skonstruowany proces obserwacji, monitoringu rozwoju stosunku kredytowego, jak i działanie pracowników banku przedsiębrane jako reakcja na symptomy „niedomagań” w wypełnianiu przez kredytobiorcę warunków umowy kredytowej. Jak podkreślają **A. Aleksandrowicz i D. Paprot** „**trudny kredyt nie pojawia się w chwili, gdy dłużnik przestaje obsługiwać zadłużenie i spłacać raty, a już w momencie, w którym jego sytuacja ekonomiczno-finansowa stwarza realne zagrożenie utraty płynności**”⁵⁶.

Wśród funkcji przypisywanych procesowi obserwacji ryzyka transakcji kredytowej można wymienić:

- *funkcję informacyjną* - realizowaną poprzez dostarczenie informacji o niekorzystnych odchyleniach faktycznego przebiegu procesu kredytowania od założeń,
- *funkcję zabezpieczającą* - która sprowadza się do działań zapobiegawczych oraz eliminowania następstw aktywnego ryzyka kredytowego⁵⁷.

⁵⁶ A. Aleksandrowicz, D. Paprot: *Trudne kredyty: amerykańskie doświadczenia i polskie realia*. „Bank” 1994 nr 5, s. 28.

⁵⁷ M. S. Wiatr, S. Masztaler: *Monitoring kredytowy jako instrument redukcji ryzyka kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 1, s. 50.

Realizacja procesu obserwacji ryzyka transakcji kredytowej przybiera postać tzw. **przeglądu kredytów** dokonywanego na różnych szczeblach decyzyjnych i organizacyjnych banku. Zadaniem stojącym u podstaw okresowego przeglądu kredytów/kredytu są:

- a) stworzenie obiektywnego systemu klasyfikacji kredytów,
- b) zapewnienie radzie i zarządowi aktualnej i bieżącej oceny ryzyka wiążącego się z portfelem kredytowym banku,
- c) ustanowienie dodatkowego nadzoru nad kredytami trudnymi,
- d) pomoc w ocenie prawidłowości tworzonych odpisów na kredyty stracone,
- e) ocena kierunków rozwoju portfela kredytowego,
- f) ujawnienie odstępstw od zasad polityki kredytowej i obowiązujących procedur,
- g) ujawnienie przypadków naruszenia przepisów⁵⁸.

Spełnienie tych wymagań stawianych przed tzw. przeglądem kredytów umożliwia monitorowanie poszczególnych transakcji kredytowych z punktu widzenia:

- a) *personalnej zdolności kredytowej* (stosunki z bankiem, cechy osobowości, kwalifikacje, błędy menedżerskie, stan zdrowia),
- b) *ekonomicznej zdolności kredytowej* (ocena statyczna i dynamiczna standingu ekonomiczno-finansowego w okresie kredytowania),
- c) *warunków kredytowania* (gdzie dokonuje się weryfikacji faktycznego przeznaczenia kredytu z deklarowanym we wniosku, wysokości uruchomionego i wykorzystanego kredytu; okresu kredytowania, przyjęcia zadeklarowanych zabezpieczeń, zmian w spłacie kredytu i wykonania innych porozumień zawartych w umowie kredytowej),
- d) *zabezpieczenia kredytu* (ocena realnej wartości, płynności zabezpieczeń oraz możliwości egzekucji z przedmiotu zabezpieczenia wierzytelności bankowych)⁵⁹.

Proces monitorowania przebiegu związku kredytowego rozpoczyna się na najniższym szczeblu decyzyjno-organizacyjnym komórek kredytowych banku (oficerze kredytowym) a kończy na zarządzie banku. Na ścieżce tej dużą wagę przypisać należy działaniom podejmowanym przez inspektora (opiekuna) kredytowego, który spełnia rolę głównego, bezpośredniego obserwatora rozwoju związku kredytowego. To od sposobu, jakości, zakresu prowadzonego przez niego monitoringu zależy:

⁵⁸ Podręcznik inspekcji. Narodowy Bank Polski, s. 12.

- szybkość wychwycenia ewentualnych odchyleń od wielkości przyjętych jako bazowe a dotyczących transakcji kredytowej,
- ustalenie wartości tych odchyleń,
- przedsięwzięcie odpowiednich kroków umożliwiających redukcję ujemnych skutków tych odchyleń.

Każdy inspektor kredytowy dokonujący okresowego przeglądu (monitoringu) związku kredytowego musi wykorzystywać do tego celu ogół możliwych źródeł informacji, które to pozwolą mu na prawidłową ocenę kierunku i tendencji zmian w rozwoju badanego stosunku kredytowego. Cechami, jakimi winna charakteryzować się informacja wykorzystywana przy minimalizowaniu zagrożeń kredytowych są:

- aktualność,
- dokładność,
- pełność,
- jednoznaczność,
- operatywność.

Rolę i miejsce informacji w procesie decyzyjnym związanym z ograniczaniem i oceną zagrożeń transakcji kredytowej przedstawia rysunek 24.

Wśród podstawowych źródeł pozyskiwania informacji umożliwiających oddziaływanie na ryzyko związku kredytowego (i jego śledzenie) znajdują się:

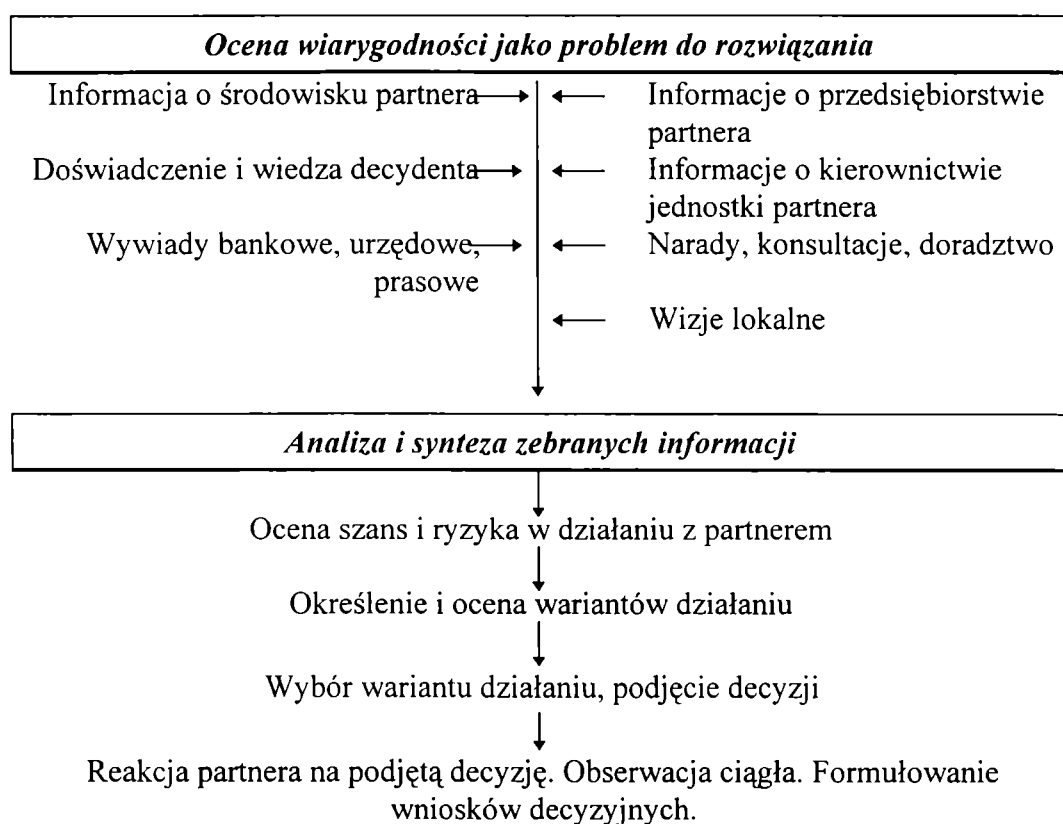
- rejestry handlowe,
- rejestry związków,
- wykazy dłużników,
- meldunki o postępowaniu ugodowym i upadłościowym,
- prasa,
- sprawozdawczość finansowa,
- informacje archiwalne,
- rejestry w izbach przemysłowych, handlowych, rolnych,
- rejestry działalności gospodarczej,
- rejestry meldunkowe,
- księgi wieczyste,

⁵⁹ M. S. Wiatr: *Monitoring kredytowy jako instrument redukcji ryzyka kredytowego*. W: *Związki finansów przedsiębiorstw z bankami, budżetami i ubezpieczycielami*. Konferencja Katedr Finansów i Prawa Finansowego. Ustroń-Zawodzie 1994 p. Katowice 1995, s. 119.

- informacje urzędów skarbowych,
- wizytacje własne inspektorów kredytowych,
- wierzyciele i otoczenie kredytobiorcy,
- kooperanci kredytobiorcy,
- zasoby informacyjne banku, bazy danych.

Rysunek 24

Informacja w badaniu wiarygodności partnera gospodarczego

Źródło: T. Mendel: *Metody pozyskiwania informacji o wiarygodności partnera gospodarczego*. W: *Zdolność podatkowa a wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa* (pod red. E. Czerwińska). Poznań 1994, s. 120.

Prawidłowo ukształtowana, zweryfikowana informacja o przedmiocie kredytu umożliwia dokonanie rozpoznania ryzyk cząstkowych warunkujących powodzenie transakcji kredytowej.

4.2. Identyfikatory zagrożeń transakcji kredytowej

Szybka i pełna informacja o kierunku i tendencji rozwoju monitorowanego związku kredytowego staje się podstawą artykulacji zagrożeń (ryzyk) mogących mieć wpływ na jego powodzenie. Zagrożenia te przyjmują postać tzw. **znaków ostrzegawczych** (symptomów, sygnałów wczesnego ostrzegania), które charakteryzują możliwość potencjalnej utraty kapitału kredytowego zaangażowanego przez bank w transakcję kredytową. Jak zaznacza **A. Schmoll** „w ramach skutecznej kontroli kredytowej chodzi w pierwszym rzędzie o to, by zwalczyć przyczyny strat związanych z kredytami. Istotną przesłanką dla tego jest odpowiednio wczesne rozpoznanie kryzysu u kredytobiorcy lub pogorszenia się jego sytuacji ekonomicznej, należy przy tym pamiętać, że ostre kryzysy pożyczkobiorcy nie występują nagle, lecz ich oznaki widoczne są wcześniej”⁶⁰.

Podkreślić należy, że identyfikatory „wczesnego ostrzegania” muszą być analizowane w kontekście poszczególnej transakcji kredytowej, gdyż ich natężenie i rodzaj uzależniony jest od specyfiki obserwowanego (badanego) przedmiotu i podmiotu kredytu. Poniżej przedstawia się listy znaków ostrzegawczych i obszary ich występowania w ujęciu **W. Grabaczana** i **M. Schmolla**.

W. Grabczan wyróżnia cztery podstawowe obszary (źródła) generowania znaków ostrzegawczych umożliwiających wykrywanie trudnych kredytów⁶¹. Są nimi:

1. Znaki ostrzegawcze zawarte w sprawozdaniach finansowych kredytobiorcy,
2. Znaki ostrzegawcze pochodzące z kontaktów z kredytobiorcą,
3. Znaki ostrzegawcze pochodzące od osób trzecich,
4. Znaki ostrzegawcze pochodzące z danego banku.

Wśród pierwszej grupy symptomów zagrożenia transakcji kredytowej odnaleźć można:

- nieterminowe przygotowanie sprawozdań,
- wydłużenie okresu ściągania należności,

⁶⁰ A. Schmoll: *Kreditüberwachung: Systematische Erfassung von Frühwarnsystemen*. „Kreditwesen” 1994 nr 16, s. 785.

⁶¹ W. Grabczan: *Wykrywanie trudnych kredytów*. „Bank” 1994 nr 3, s. 21-23.

- pogorszenie stanu kasy klienta,
- ostry wzrost wierzytelności (wyrażony kwotowo lub procentowo),
- spadek w obrocie zapasów,
- spadek aktywów bieżących w stosunku do aktywów ogółem,
- pogorszenie płynności,
- duży wzrost rezerw,
- wysoki współczynnik koncentracji w aktywach niebieżących innych niż aktywa trwałe,
- nieproporcjonalny wzrost zadłużenia bieżącego,
- znaczny wzrost długu długoterminowego,
- niski kapitał własny w stosunku do długu,
- istotne zmiany w strukturze bilansu,
- występowanie długu przedsiębiorstwa wobec pracowników czy właściciela lub odwrotnie,
- zły wynik rewizji ksiąg rachunkowych,
- zmiany księgowych, rewidentów,
- nagły wzrost sprzedaży,
- duża luka między sprzedażą brutto i netto,
- wzrost kosztów przy malejącej marży,
- wzrost sprzedaży przy spadku zysku,
- nieproporcjonalny wzrost kosztów ogólnozakładowych w stosunku do sprzedaży,
- strata operacyjna,
- wydłużenie terminu kredytu kupieckiego dla klientów,
- kwestionowane wierzytelności i częściowe ich umarzenie,
- wysoki poziom wierzytelności przeterminowanych,
- inne.

Grupa identyfikatorów zagrożenia związku kredytowego, wynikająca z kontaktów inspektora kredytowego z kredytobiorcą zawiera w swym spektrum:

- zmiany w zachowaniu lub osobistych zwyczajach kluczowych pracowników przedsiębiorstwa kredytobiorcy,
- zmiany stosunku do banku lub oficera kredytowego (brak chęci do współpracy),
- niewywiązywanie się ze zobowiązań osobistych,

- zmiany w najwyższym kierownictwie, strukturze własności,
- choroba, śmierć kluczowej kadry,
- niezdolność kredytobiorcy do sprostania zobowiązaniom według przyjętego harmonogramu,
- niezdolność do planowania,
- słaba sprawozdawczość finansowa oraz środki kontroli,
- fragmentaryzacja funkcji,
- ryzykowne wchodzenie w nowe przedsięwzięcia,
- skłonność do nadmiernego ryzyka,
- nierealna struktura cen,
- zaniechanie, zaniechanie zyskowych linii, usług,
- opóźniona reakcja na zmiany warunków rynkowych,
- problemy pracownicze,
- zmiany interesów przedsiębiorstwa kredytobiorcy,
- nieefektywne rozplanowanie zakładu i wyposażenia,
- niepełne wykorzystanie pracowników,
- strata kluczowych linii produkcyjnych, licencji, źródeł dostaw, klientów,
- spekulacyjne zakupy zapasów,
- odwlekane wymiany przestarzałego wyposażenia podmiotu gospodarczego,
- inne.

Trzeci obszar znaków wczesnego ostrzeżenia przed złym rozwojem stosunku kredytowego dotyczy sygnałów generowanych przez otoczenie kredytobiorcy. Są nimi:

- pytania kontrahentów kierowane do banku związane z aktualnym zadłużeniem kredytobiorcy,
- pytania innych banków i uprawnionych instytucji o ocenę kredytobiorcy,
- prowadzone w stosunku do pożyczkobiorcy postępowanie egzekucyjne,
- sądowe spory kredytobiorcy o charakterze majątkowym,
- brak pokrycia na czeki kredytobiorcy przekazywane swym pracownikom jako płatność za wynagrodzenie.

Ostatnią, czwartą grupą identyfikatorów ryzyka transakcji kredytowej wyróżnioną przez **W. Grabczana** są informacje pozyskiwane z wewnętrznych źródeł bankowych dotyczące:

- malejących obrotów na rachunkach, „spadających” sald,
- słabego planowania finansowego dotyczącego potrzeb w zakresie np. kapitału obrotowego,
- mocnego oparcia o kredyt krótkoterminowy,
- wzrostu wykorzystania kredytu w rachunku bieżącym,
- istnienia kredytów, których jedynym celem jest kapitał obrotowy,
- kredytów, w przypadku których więcej niż jedno źródło spłaty nie może być realistycznie zdefiniowane,
- pozyskiwania zasilenia kredytowego od wielu kredytodawców.

Odmienny podział symptomów zagrożenia związku kredytowego wraz ze wskazaniem źródła informacji o nich proponuje A. Schmoll⁶². Autor ten wyodrębnia następujące obszary obserwacji stosunku kredytowego:

1. kierownictwo i struktura przedsiębiorstwa,
2. miejsce produkcji / produkcja,
3. dział zaopatrzenia i magazynów,
4. dział zbytu, sytuacja rynkowa,
5. personel,
6. rachunkowość,
7. sytuacja finansowa,
8. urząd finansowy / kasa chorych,
9. sposoby płatności i finansowania,
10. obszar informacji,
11. meldunki negatywne.

Szczegółową listę identyfikatorów ryzyka ukazuje tabela 36.

4.3. Czynniki zwiększania skuteczności monitoringu ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego

Wśród elementów umożliwiających optymalizację działań związanych z obserwacją ryzyka kredytowego wyróżnić należy:

⁶² S. Schmoll: *Kreditüberwachung ...* op. cit., s. 783.

- A) wyznaczenie źródeł pozyskiwania informacji o przebiegu transakcji kredytowej (regularna i gruntowna analiza sprawozdawczości finansowej biorcy, stała łączność, telefoniczna, korespondencyjna, osobista z kredytobiorcą oraz z jego otoczeniem, źródła wewnętrznebankowe);
- B) ustalenie harmonogramu (częstotliwości) i zakresu monitorowania stosunku kredytowego (częstotliwość monitorowania kredytów wyznacza jest przez:
- 1) przepisy narzucane bankom⁶³,
 - 2) wytyczne wewnętrznebankowe (uwzględniające jakość dotychczasowych stosunków kredytowych, rodzaj kredytu, zasady polityki kredytowej);
- C) prawidłową dokumentację rozwoju transakcji kredytowej kontrolowaną w oparciu o informacje pozyskane w czasie monitorowania ryzyka kredytowego;
- D) należyte spełnianie funkcji kontrolnych nad sposobem i wynikiem przeglądów kredytu przez uprawnione komórki;
- E) prawidłowa rachunkowość kredytów;

Tabela 36

Identyfikatory wczesnego ostrzeżenia dla obserwowanego obszaru „przedsiębiorstwo”

<i>Identyfikator</i>	<i>Źródło informacji</i>
1. Kierownictwo i struktura przedsiębiorstwa	
<ul style="list-style-type: none"> • wysoka fluktuacja w kadrze zarządzającej, • częsta zmiana udziałowców, • niezgodność w kierowaniu interesami, osobiste różnice wśród udziałowców, • zmiana formy prawnej (ograniczenie odpowiedzialności), • nadzwyczajny podział zakładu i niezrozumiałe fuzje (maskowanie), • starania o fuzje, zamiar sprzedaży, pogorszenie się image przedsiębiorstwa. 	<ul style="list-style-type: none"> • częste zmiany osób uprawnionych do składania podpisów, • rejestr handlowy, • własne obserwacje, rozmowy z klientami, • rejestr handlowy, • rejestr handlowy, badanie zakładu, • gazety, pogłoski, inne.

⁶³ Np. Zarządzenie Prezesa NBP z 10.12.1994 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw związanych z ryzykiem działalności banku (Dz. Urz. NBP z 1994 r. nr 23, poz. 36).

2. Miejsce produkcji / produkcja	
<ul style="list-style-type: none"> • lokal firmy często zamknięty • zły stan budynków, pomieszczeń, urządzeń produkcyjnych, • przestarzały park maszynowy (brak inwestycji zastępczych, racjonalizatorskich), • puste zdolności produkcyjne, • rzucające się w oczy szybkie zmiany programu produkcji. 	<ul style="list-style-type: none"> • własne obserwacje, opinie klientów • własne obserwacje, wizytacje zakładu, • informacje z branży.
3. Dział zaopatrzenia i magazynów	
<ul style="list-style-type: none"> • duża zależność od małej ilości dostawców, • dostawy tylko za gotówkę, • wzrost zadłużenia u dostawców, • ponadprzeciętny wzrost zapasów towarowych, starzenie się zapasów. 	<ul style="list-style-type: none"> • rozmowa z klientem, • bilans, • bilans, • bilans, badania własne w zakładzie.
4. Dział zbytu, sytuacja rynkowa	
<ul style="list-style-type: none"> • spadek obrotów, • spadek zamówień, zależność od małej liczby odbiorców, • niewypłacalność odbiorców, • produkcja niezgodna z potrzebami rynku, zmiana sytuacji rynkowej, nowi konkurenci, • wzrost reklamacji, • nadzwyczajne akcje wyprzedaży (ceny poniżej kosztów własnych). 	<ul style="list-style-type: none"> • bilans, lista sald, • rozmowy z klientem, analiza dokumentacji (kontrakty, zamówienia), • bilans, rozmowy z klientem, • własne obserwacje, inne, • rozmowa z klientami, wykorzystanie roszczeń zwrotnych, • media.
5. Personel	
<ul style="list-style-type: none"> • wysoka fluktuacja kadr, pozbywanie się dobrych fachowców, • przestawienie się na skrócony czas pracy, redukcja personelu, • zła atmosfera pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> • rozmowy ze współpracownikami kredytobiorcy, inne, • obserwacje własne, media, przelewy wynagrodzeń (konta płac), • rozmowy ze współpracownikami / inspekcja zakładu.

6. Rachunkowość	
<ul style="list-style-type: none"> • zaległości w księgowaniach (nieaktualność ksiąg), • opóźnione fakturowanie • brak lub złe kalkulowanie kosztów, • zła organizacja systemu rachunkowości, brak fachowców. 	<ul style="list-style-type: none"> • kontrola zakładu
7. Sytuacja finansowa	
<ul style="list-style-type: none"> • zmniejszenie przychodów, kapitału własnego, • wzrost zapotrzebowania na kapitał, • nadmierna wycena aktywów, • upływnianie rezerw, • sprzedaż majątku zakładu, • zadłużenie w innych bankach. 	<ul style="list-style-type: none"> • bilans, zestawienie sald, kontrola zakładu, informacje z otoczenia.
8. Urząd finansowy / kasa chorych	
<ul style="list-style-type: none"> • nieregulowanie zaległości w urzędzie finansowym i kasie chorych 	<ul style="list-style-type: none"> • noty debetowe
9. Sposoby płatności finansowania	
<ul style="list-style-type: none"> • zaległe płatności, • przekroczenie konta, • częste życzenia kredytowe (wzrost kredytów przy stałej produkcji), • nie wykorzystanie skonta (przejście z płatności skonta na kredyt dla dostawców), • przedłużenie cykli płatności, • przestawienie się na inne rodzaje płatności (weksle), • prolongata weksli, • zaległości w wypłatach pracowniczych, na rzecz urzędów finansowych, kas chorych, • umowy o sprzedaży i leasingu. 	<ul style="list-style-type: none"> • konta handlowe, • konta handlowe, • rozmowa z klientem, • obrót płatniczy, bilans, • bilans, • obrót płatniczy, bilans, • obrót płatniczy, bilans, • obrót płatniczy, bilans, obserwacje własne, • informacje własne, bilans, kontrola dokumentacji.

10. Obszar informacji	
<ul style="list-style-type: none"> • pogarszanie się zakresu i jakości dostarczanych informacji, • wzrost liczby zapytań o wypłacalność (ze strony dostawców, klientów i innych banków). 	<ul style="list-style-type: none"> • obserwacje własne.
11. Meldunki negatywne	
<ul style="list-style-type: none"> • oprotestowanie weksli, zwroty czeków, • napomnienia, skargi, egzekucje. 	<ul style="list-style-type: none"> • informacje wewnętrznebankowe, • obserwacje własne, ogłoszenia o egzekucjach, tablice urzędowe, inne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Schmoll: *Kreditüberwachung ...* op. cit., s. 783-784.

Ad. A)

Wyznaczanie źródeł informacji

Jak już wcześniej wspomniano informacja stanowi strategiczny element procesu zarządzania ryzykiem kredytowym, w tym jej części, którą jest monitoring. Tak więc pozyskanie wielu alternatywnych źródeł informacji umożliwi określenie rzetelnego obrazu przebiegu związku kredytowego, jak i ewentualnych jego zagrożeń⁶⁴.

Ad. B)

Harmonogramy i zakres monitorowania związku kredytowego

Zagadnienie częstotliwości analizy zagrożeń transakcji kredytowej wywiera kolosalny wpływ na jej efekty. Jest rzeczą jasną, iż zbyt rzadkie monitorowanie związku kredytowego może przyczynić się do:

- nie dostrzeżenia w porę symptomów załamywania się jakości transakcji kredytowej, co może spowodować zbyt wysokie ich natężenie niemożliwe do ograniczenia,
- nie podjęcia w porę działań zaradczych przez bank przejawiających się w ograniczaniu przyczyn czy minimalizacji skutków nieprawidłowego przebiegu transakcji kredytowej.

Z drugiej strony nadmierna częstotliwość przeglądu kredytu/kredytów musi angażować siły i środki banku, które mogłyby być wykorzystane do innych celów. Dlatego też

⁶⁴ Szerokie omówienie roli informacji w procesie zarządzania ryzykiem transakcji kredytowej oraz jej źródeł miało miejsce w poprzednim punkcie opracowania, dlatego też problematyka ta nie jest rozszerzana).

banki i ich komórki stawiane są przed dylematem wyborów optymalnych terminów przeglądu kredytu/kredytów i ryzyk z nim związanych.

Dokonując oceny rozwiązań powyższej problematyki w oddziałach banku „A”, „B”, „C” stwierdzić należy, że:

- 1) oddziały stosując się do wytycznych zawartych w Zarządzeniu Prezesa NBP w sprawie zasad tworzenia rezerw związanych z ryzykiem działalności banku dokonują comiesięcznego przeglądu swych należności, umożliwiając w ten sposób ich klasyfikację według ryzyka bankowego i utworzenie na nie wymagalnych rezerw,
- 2) comiesięczny, szczegółowy przegląd rozwoju transakcji kredytowej dotyczy kredytów znajdujących się w poszczególnej grupie („normalne pod obserwacją”, „poniżej standardu”, „wątpliwe”, „stracone”),
- 3) z częstotliwością kwartalną dokonuje się analizy kredytów znajdujących się w grupie „kredyty normalne”,
- 4) raz na rok oddziały dokonują całościowego, szczegółowego przeglądu wszystkich kredytów w swym portfelu (obok przeglądu miesięcznego i kwartalnego),
- 5) zakres przeprowadzanego przeglądu kredytu mieści się w ramach wewnątrzbankowych procedur oceny zdolności kredytowej kredytobiorcy.

Ad. C)

Dokumentacja rozwoju transakcji kredytowej

Wśród elementów dokumentacji kredytowej ważne miejsce zajmują sprawozdania przygotowywane tak przez kredytobiorcę, jak i inspektora kredytowego dotyczące kierunków, tendencji i jakości rozwoju stosunku kredytowego. Jako składowe tej dokumentacji wymienić można:

- kalendarze, formularze spłat kredytu,
- indywidualne karty kredytobiorcy,
- notatki własne inspektora kredytowego, dotyczące wyników oceny związku kredytowego przygotowanej na podstawie sprawozdawczości kredytobiorcy, osobistych inspekcji, sygnałów z otoczenia.

Dokumentacja ta, w procesie zarządzania ryzykiem kredytowym, spełnia następujące funkcje:

- funkcja informacyjna - baza danych o przebiegu transakcji pożyczkowej,

- funkcja porównawcza - umożliwi ona porównanie rzeczywistego rozwoju transakcji (elementów ją charakteryzujących) z założeniami przyjętym jako podstawa udzielenia zasilenia kredytowego,
- funkcja decyzyjna - na podstawie informacji generowanych przez tą dokumentację bank, jego pracownicy podejmują odpowiednie działania determinowane aktualnym i przyszłym ryzykiem związku kredytowego.

Jako przykład dokumentacji rozwoju transakcji kredytowej przedstawia się terminarz obsługi długu oraz indywidualną kartę kredytobiorcy wykorzystywaną w oddziale banku „C”, jednocześnie zaznaczając, że układ graficzny jak i zakres informacyjny podobnych dokumentów funkcjonujących w oddziałach banku „A” i „B” jest zbliżony (tabele 37 i 38).

Ad. D)

Kontrola nad sposobem i wynikiem przeglądu kredytu

Funkcje kontrolne nad sposobem i wynikiem przeprowadzonego monitoringu kredytów/kredytu mogą być spełniane przez różne komórki i pionory organizacyjne instytucji bankowej. Wśród nich wymienić można działania realizowane:

- a) w ramach pionu rewizji wewnętrznej,
- b) w ramach funkcji działu analiz kredytowych,
- c) w ramach pionu kredytów.

Pion rewizji wewnętrznej uważany jest jako najlepiej nadający się do spełniania funkcji kontrolnej nad procesem przeglądu kredytów z powodu:

- posiadania w swej strukturze doświadczonych specjalistów o wysokim stopniu niezależności i obiektywizmu,
- posiadania znajomości akt kredytowych z tytułu przeprowadzanych kontroli w pionach kredytowych,
- posiadania uprawnień do badania wszelkiej dokumentacji bankowej,
- możliwości wykorzystania dodatkowego personelu,
- jasnych, wyraźnie określonych kanałów informacyjnych.

Kontrola przeglądu kredytu/kredytów sprawowana przez komórkę kredytową przebiegać może na różnych jej szczeblach decyzyjnych tj.:

- szczebel I; inspektor kredytowy, weryfikator (zastosowanie reguły „czterech oczu”),
- szczebel II; naczelnik komórki kredytowej,

Tabela 37

Terminarz obsługi kredytu

Imię i Nazwisko Opiekuna Klienta:
Oddział w

Nazwa klienta:
numer moduło:
kwota kredytu wg umowy
stopa procentowa:
zabezpieczenia prawne:

Nr umowy:
Data zawarcia umowy:

Nr aneksu:
Data podpisania:

Lp.	Wyszczególnienie	Termin wg umowy (DDMMRR)	Zmiany wprowadzone aneksem z dnia	Zmiany wprowadzone aneksem z dnia	Termin faktyczny (DDMMRR)	potwierdzenie realizacji (podpis Opiekuna)	uwagi osoby kontrolującej
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	splaty rat kapitału:						
	I rata						
	II rata						
	III rata						
	IV rata						
	V rata						
	VI rata						
	VII rata						
	VIII rata						
	IX rata						
	X rata						
	XI rata						
	XII rata						
2.	splaty odsetek						
	splaty miesięczne						
3.	terminy dostarczenia dokumentów związanych z zabezpieczeniem kredytu (wymienić jakie):						

Źródło: materiały własne banku „C”.

- szczebel III; komitet kredytowy oddziału,
- szczebel IV; dyrektor departamentu kredytów,
- szczebel V; komitet kredytowy banku.

Powierzenie kontroli przeglądu kredytu/kredytów komórce kredytowej niesie w sobie niebezpieczeństwo konfliktu interesów z tytułu zagrożenia obiektywizmu osoby/osób dokonujących kontroli. Dlatego też działanie takie winno być wynikiem oceny:

- wielkości i struktury organizacyjnej banku/oddziału,
- możliwości sfinansowania wyodrębnionych funkcji kontrolnych,
- jakości kadry pracowniczej mającej zajmować się tym zagadnieniem.

Zaznaczyć warto, iż bez względu na umiejscowienie funkcji kontrolnej w strukturze organizacyjnej banku/oddziału jej zadania dotyczące oceny sposobu i wyników monitorowania transakcji kredytowej wiążą się z:

- weryfikacją przestrzegania wewnętrznych procedur monitorowania ryzyka transakcji kredytowej,
- oceną realizacji założeń polityki kredytowej dotyczących obserwacji ryzyka transakcji (częstotliwość, zakres),
- oceną prawidłowości zaszeregowania należności kredytowych do określonych klas ryzyka (co w konsekwencji decyduje o prawidłowości procesu tworzenia rezerw),
- koniecznością dostarczenia rzetelnej informacji dla poszczególnych szczebli decyzyjnych o rzeczywistym stanie: kredytu/kredytów, odstępstwach od przepisów regulujących problematykę obserwacji ryzyka kredytowego,
- wskazaniem kierunku i rodzajów popełnionych błędów w procesie monitorowania zagrożeń kredytowych oraz ich wpływu na wyniki działalności kredytowej oddziału/banku,
- opiniowaniem i doradztwem na rzecz unikania błędów w przyszłości, a tym samym zmniejszenia potencjalnego ryzyka kredytowego.

Ad. E)

Prawidłowa rachunkowość kredytów

Ostatnim choć nie mniej ważnym elementem optymalizacji działań związanych z obserwacją ryzyka zaangażowania kredytowego jest rachunkowość kredytu/kredytów. Stanowi ona „lustro”, w którym następuje finansowe odbicie całości polityki kredytowej realizowanej w danym okresie przez bank. Rachunkowość kredytu jak i portfela kredytowego stanowi ewidencyjny wymiar jakości poszczególnych transakcji

kredytowych oraz działań zmierzających ku optymalizacji ich zagrożeń. Dlatego też prawidłowo skonstruowany system ewidencji operacji gospodarczych w instytucji bankowej musi generować informację wykorzystywaną na wszystkich szczeblach decyzyjnych dotyczącą:

- wszystkich należności kredytowych w tym nie spłaconych,
- kredytów podlegających obserwacji z tytułu zwiększenia poziomu ich ryzyka,
- kredytów udzielonych w ostatnim okresie obrachunkowym (miesiąc, kwartał, rok),
- kredytów z prolongatą bądź karencją w spłacie,
- zaległości w spłacie poszczególnych kredytów,
- zaległych odsetek oraz okresu zaległości w spłacie,
- kredytów według rodzajów,
- zobowiązań banku z tytułu udzielonych gwarancji,
- otwartych akredytyw,
- stanu wymaganych i utworzonych rezerw,
- kosztów zarządzania transakcją kredytową,
- wartości zabezpieczeń kredytów (otrzymanych, odzyskanych),
- a w ostateczności wpływu prowadzonej akcji kredytowej na wyniki finansowe banku⁶⁵.

Ponadto podkreślić należy, iż system rachunkowości kredytu/kredytów wykazuje sprzężenie zwrotne z całością procedur minimalizacji zagrożeń kredytu/kredytów. Z jednej strony jest on źródłem sygnałów ostrzegawczych, przesyłanych przez pion rachunkowości do komórek kredytowych, dotyczących obniżenia się jakości stosunku kredytowego. Z drugiej strony, kroki przedsiębrane przez inspektorów kredytowych na podstawie informacji rachunkowych znajdują odzwierciedlenie w tym systemie.

⁶⁵ D. Lewandowski: *Bezpieczne zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku komercyjnym*. Warszawa 1994, s. 30.

Rozdział 5

STEROWANIE RYZYKIEM POJEDYNCZEGO ZAANGAŻOWANIA KREDYTOWEGO

5.1. Ogólna charakterystyka metod i instrumentów sterowania ryzykiem zaangażowania kredytowego

Przed przystąpieniem do próby artkulacji metod i instrumentów sterowania zaangażowaniem kredytowym zasadnym wydaje się zdefiniowania pojęcia „sterowania” i „sterowania ryzykiem kredytowym”. Tak więc, przez „sterowanie” rozumieć można „... proces ukierunkowany na zapewnienie celowego działania systemu w zmieniających się warunkach zewnętrznych, realizowany przez zmianę pożądanych norm”⁶⁶ lub „wszelkie celowe oddziaływanie jednego systemu na inny w celu otrzymania takich zmian przebiegu procesu zachodzącego w przedmiocie sterowania lub stanu sterowanego systemu w danej chwili, które uważa się za pożądane”⁶⁷.

Dokonując analizy powyższych definicji kategorii „sterowanie” należałoby wyznaczyć specyficzne cechy „procesu sterowania”, którymi są:

- a) celowość zachowań obiektu/podmiotu sterującego,
- b) regulacyjny charakter działań obiektu sterującego umożliwiający redukcję odchyłeń wielkości (parametrów norm) osiąganych w stosunku do pożądanych.

W tym miejscu można pokusić się już o zdefiniowanie kategorii „sterowania ryzykiem kredytowym”, przez które rozumieć należy *oddziaływanie kierownictwa i*

⁶⁶ Red. A. K. Koźmiński, Wł. Piotrowski: *Zarządzanie. Teoria i praktyka*. Warszawa 1995, s. 588.

⁶⁷ M. Bielski: *Organizacje: istota, struktury, procesy*. Łódź 1992, s. 490.

pracowników banku na poziom ryzyka kredytowego wraz z kształtowaniem potencjału tego zagrożenia⁶⁸.

Narzędzia i metody wykorzystywane w procesie sterowania ryzykiem kredytowym stanowią pochodną obszarów ich zastosowania (obszarów sterowania ryzykiem kredytowym). I tak np. **V. Pfeifer** wyróżnia pięć podstawowych obszarów tego sterowania, w którym przebiega proces unikania lub kształtowania potencjału ryzyka (rysunek 25).

Rysunek 25

Obszary sterowania ryzykiem kredytowym w ujęciu V. Pfeifera

Źródło: U. Pfeifer, Management bankbetrieblicher Erfolgsrisiken ... op.cit., s. 68.

Obszary te charakteryzowane są następująco:

Unikanie ryzyka - działania związane z pozyskiwaniem informacji odnośnie sytuacji, którym towarzyszy ryzyko i na tej podstawie rezygnacja z „rynków docelowych” obarczonych nieakceptowanym przez bank potencjałem zagrożeń.

Kształtowanie ryzyka, w którym wyodrębnia się grupę decyzji i działań nakierowanych tak na minimalizację skutków ponoszonego ryzyka, jak i redukcję przyczyn jego występowania. Wśród obszarów sterowania ryzykiem w ramach kształtowania jego poziomu wyróżnia się:

- a) zmniejszanie ryzyka - czyli ograniczanie potencjału zagrożenia kredytowego,
- b) wtórny podział ryzyka - czyli przerwianie części, całości ryzyka na podmioty trzecie,

⁶⁸ Podkreślenia wymaga fakt, iż proces sterowania ryzykiem kredytowym może dotyczyć indywidualnego zaangażowania kredytowego, portfela kredytowego czy też elementów pozabilansowych obciążonych ryzykiem.

- c) kompensatę ryzyka - zdaniem **V. Pfeifera** to możliwość skonstruowania negatywnie skorelowanej przeciwpozycji dla istniejącej lub zaplanowanej pozycji obciążonej ryzykiem w taki sposób, by zmiany wielkości oddziaływujących znosiły się wzajemnie w odniesieniu do swych skutków.
- d) risk taking - czyli gotowość do ponoszenia ryzyka uzależniona od skłonności do ryzyka pracowników banku oraz od filozofii ryzyka instytucji bankowej.

M. Schulte wyróżnia tzw. aktywne i pasywne sterowanie ryzykiem kredytowym.

W ramach sterowania aktywnego wyodrębnia:

- a) unikanie ryzyka - rezygnacja z transakcji związanych z nadmiernym ryzykiem,
- b) zmniejszanie ryzyka - działania nakierowane na przyczyny lub skutki ponoszonych zagrożeń,
- c) przerzucanie ryzyka - przekazanie ryzyka osobom trzecim,
- d) dywersyfikacja ryzyka - wykorzystanie rozrzutu ryzyka jako możliwość ograniczenia jego potencjału.

W ramach sterowania pasywnego znajduje się zaś „przejmowanie ryzyka z drugiego planu” czyli świadome wykorzystanie określonych potencjałów ryzyka na tle pewnej przezorności, związanej z ryzykiem i zasięgu ryzyka w odniesieniu do bieżącej działalności firmy⁶⁹.

Rysunek 26

Obszary, narzędzia sterowania ryzykiem kredytowym w banku

Źródło: opracowanie własne na podstawie V. Pfeifer: *Management bankbetrieblicher Erfolgsrisiken ...* op. cit., s. 68.

⁶⁹ M. Schulte: *Integration der Betriebskosten in das Risikomanagement von Kreditinstituten ...* op. cit., s. 57.

Ukazany powyżej przegląd obszarów sterowania ryzykiem upoważnia do przedstawienia tezy, iż *proces sterowania ryzykiem kredytowym odbywa się w płaszczyźnie jego unikania lub kształtowania zaś narzędzia optymalizacji zagrożenia kredytowego wykorzystywane w toku sterowania tą kategorią uzależnione są od przyjętego sposobu optymalizacji ryzyka tak przed jak i w toku trwania transakcji kredytowej* (rysunek 26).

Szczegółowe omówienie obszarów sterowania ryzykiem transakcji kredytowej i wykorzystywanych w nich narzędzi jest przedmiotem kolejnych punktów tego rozdziału.

5.2. Kształtowanie ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego

Wczesne wykrycie potencjalnych zagrożeń transakcji kredytowej umożliwia pracownikom banku przedsięwzięcie odpowiednich kroków pozwalających na optymalizację poziomu ryzyka z punktu widzenia jego przyczyn lub skutków. W arsenale instrumentów wykorzystywanych w procesie kształtowania zagrożeń transakcji kredytowej znajduje się szereg narzędzi (patrz rysunek poprzedni), których zastosowanie uzależnione jest zarówno od umiejętności i wiedzy inspektorów kredytowych, jak i preferencji zarządu banku oraz uwarunkowań zewnętrznych. Wszystkie one dotyczyć mogą tak sposobów minimalizacji ryzyka w odniesieniu do należności zakwalifikowanych w grupie „normalne”, „poniżej standardu”, „wątpliwe”, jak również do „należności straconych”. O ile w pierwszym przypadku możemy mówić jeszcze o zarządzaniu/sterowaniu ryzykiem to w sytuacji minimalizowania zagrożeń związanych z kredytami straconymi mamy do czynienia z zarządzaniem/sterowaniem kryzysem. Jak podkreśla **R. Patterson** „... ryzykiem zarządzamy prowadząc monitoring, kontrolę, zapobiegając problemom. Nasz sposób myślenia jest następujący: zapobiegamy przekształceniu się zarządzania ryzykiem w zarządzanie kryzysem”⁷⁰. Dlatego też, w dalszej części tego rozdziału problematyce odzyskiwania i restrukturyzacji kredytów poświęcona zostanie mniejsza uwaga.

⁷⁰ R. Patterson: *Poradnik kredytowy dla bankowców ... op. cit.*, s. 323.

5.2.1. Instrumenty zmniejszania ryzyka

Spektrum instrumentów wykorzystywanych w obszarze zmniejszania ryzyka transakcji obejmuje:

- 1) instrumenty podziału ryzyka,
- 2) instrumenty ograniczania ryzyka,
- 3) instrumenty dywersyfikacji ryzyka.

Podział ryzyka

Instrumenty podziału ryzyka w działaniach ograniczających zagrożenie transakcji kredytowej pozwalają na dywersyfikację tych zagrożeń między:

- a) kredytodawcę i kredytobiorcę,
- b) grupę kredytodawców finansujących wspólnie dane przedsięwzięcie.

Podział ryzyka transakcji kredytowej na część przypadającą kredytobiorcy realizuje się w sytuacji częściowego finansowania przedmiotu kredytu przez instytucję bankową, przy jednoczesnej konieczności zaangażowania własnych zasobów finansowych kredytobiorcy. Sytuacja tak zmusza więc pożyczkobiorcę do:

- poszukiwania innych niż kredyt bankowy źródeł pokrycia zapotrzebowani na środki finansowe (zmniejszenie ewentualnych strat banku przy niepowodzeniu związku kredytowego),
- zwracania szczególnej uwagi na sposób i kierunki wykorzystania zasobów finansowych w kredytowanym przedsięwzięciu z tytułu udziału w nim części środków własnych, których „wartość” postrzegana jest przez kredytobiorców jako wyższa (środki wypracowane w toku „osobistych” zmagani z realiami gospodarczymi prowadzonej działalności; wyraźne poczucie ryzyka utraty własnych a nie pożyczonych pieniędzy).

Inną możliwością rozdysponowania/podziału ryzyka transakcji kredytowej jest jego częściowe przekazanie instytucjom współfinansującym kredytowane przedsięwzięcie na podstawie umowy konsorcjum kredytowego. Wykorzystanie tego instrumentu podyktowane jest:

- a) zbyt słabą pozycją finansową banku w stosunku do zgłaszanej potrzeby kredytowej (np. niska wartość wolnych środków przeznaczanych na akcję kredytową lub niski kapitał decydujący o ustawowym pułapie zaangażowania w dany kredyt), lub

b) zbyt dużym potencjałem ryzyka transakcji kredytowej dla pojedynczego kredytobiorcy.

W stosunku konsorcjonalnym bank może:

a) tworzyć konsorcja:

- bez gwarancji dostarczenia środków finansowych,
- z udzieleniem gwarancji dostarczenia tych środków,
- występować wyłącznie w roli agenta administrującego w imieniu i na rzecz banków uczestniczących, bez zaangażowania finansowego w przedsięwzięcie,

b) przystępować do konsorcjów tworzonych przez inne banki lub inne instytucje finansowe.

W tym miejscu warto podkreślić, iż zastosowanie stosunku konsorcjonalnego umożliwia:

- przekazanie części ryzyka kredytodawcy na innych uczestników transakcji kredytowej,
- wykorzystanie wolnych środków kredytowych w sytuacji gdy samodzielne finansowanie transakcji byłoby niemożliwe,
- uzyskanie dodatkowych dochodów z tytułu: uczestnictwa w konsorcjum, uczestnictwa i administrowania kredytem czy samego zarządzania kredytem.

Ograniczanie ryzyka

Wśród procedur bankowych związanych z ograniczaniem ryzyka transakcji kredytowej możemy wyodrębnić:

- a) limitowanie tej kategorii, przejawiające się w ograniczaniu zaangażowania finansowego instytucji kredytowej w dany związek kredytowy w ujęciu wartościowym (limity dla produktu, limity dla danej klasy ryzyka transakcji, limity łącznego zaangażowania) i jakościowym (limity dla określonych rodzajów prowadzonej działalności, limity według okresu zapadalności produktu kredytowego itp.)⁷¹,
- b) klauzule zawarte w umowie kredytowej dotyczące warunków natychmiastowego jej wypowiedzenia oraz umowne ustalenia ograniczające swobodę decyzji i działań kredytobiorcy w ramach kredytowanej działalności. Zastosowanie tych instrumentów

⁷¹ Problematyka limitowania kredytów i innych wierzytelności bankowych jako element sterowania ryzykiem transakcji kredytowej zostanie szeroko omówiono w momencie analizy narzędzi dywersyfikacji ryzyka.

- umożliwia: postawienie wiarytelności bankowej w stan natychmiastowej wymagalności (z tytułu np. niedotrzymania terminów spłaty, wykorzystania kredytu niezgodnie z jego przeznaczeniem, utraty zdolności kredytowej) lub konieczność spełnienia szeregu warunków decydujących o kontynuacji związku kredytowego np.:
- zakończenie prowadzonej inwestycji finansowej z kredytu bankowego w określonym terminie, zgodnym z przedstawionym przez kredytobiorcę harmonogramem,
 - osiągnięcie pełnej zdolności produkcyjnej w określonym terminie,
 - uzyskanie określonej wielkości produkcji, sprzedaży,
 - uzyskanie umownych poziomów wskaźników ekonomiczno-finansowych,
 - zachowanie w okresie kredytowania prawnego-organizacyjnego stanu, a w przypadku jego zmiany, zapewnienie wykonania postanowień umowy,
 - informowanie banku o wartości i strukturze należności przeterminowanych, nieściągalnych, straconych, wielkości strat itp.,
 - wywiązywanie się w terminie z zobowiązań wobec budżetu,
 - umożliwienie pracownikom banku dokonywania inspekcji w miejscu prowadzenia działalności,
 - wprowadzenie do władz podmiotu kredytobiorcy przedstawiciela kredytodawcy,
 - ograniczenie swobody do zaciągania kredytów w innych bankach,
 - zakaz zmiany działalności w okresie kredytowania,
 - zakaz podejmowania działalności zagrażającej środowisku naturalnemu⁷².

Klauzule umowne jako element sterowania ryzykiem transakcji kredytowej umożliwiają obniżenie kosztów pozyskania kapitału pożyczkowego przez kredytobiorcę jak również szybszy dostęp do niego. Z drugiej strony kredytodawca stosujący ten instrument kształtowania ryzyka uzyskuje większą gwarancję zwrotu przekazanych środków finansowych, możliwość renegotjowania warunków kredytu oraz wpływ na praktykę gospodarczą podmiotu pożyczkobiorcy⁷³.

⁷² W. Getler: *Konstrukcja umowy kredytowej*. W: *Kredyty. Poradnik dla praktyków*. T. 1. Pod red. A. Rymka, Warszawa 1993, s. 136-138.

⁷³ Szerzej na temat ograniczania ryzyka kredytowego poprzez wykorzystanie klauzul umownych w: E. Gostomski: *Covenants - dodatkowe klauzule zamieszczone w umowach kredytowych*. „Bank” 1996 nr 5 wkładka „Bank i Klient”, s. 6 i nast.

Dywersyfikacja ryzyka kredytowego

Funkcjonowanie instytucji bankowej, jej polityka i strategia rozwoju, musi uwzględniać kategorię bezpieczeństwa jako nadrzędną, wyznaczającą sposób zachowania się w otoczeniu rynkowym. Jednym z przejawów realizacji zasady bezpieczeństwa w toku prowadzenia działalności bankowej jest stosowanie tzw. limitów koncentracji kredytowej⁷⁴ jako pochodnej wielkości kapitałów banku i wartości zaangażowania kredytowego wobec kredytobiorcy, ich grup, branży, sektora, waluty, kraju itp. „Wynika to z faktu, że nadmierna koncentracja kredytów, a zarazem i ryzyka stanowi podstawowe niebezpieczeństwo zagrażające stabilności banku”⁷⁵.

Każdy rozwinięty system bankowy posługuje się limitami zaangażowania kredytowego wyznaczającymi maksymalny pułap udziału środków finansowych banku w kredytowanym przedsięwzięciu. Wiąże się to z wymuszaniem na instytucjach bankowych adekwatnego do szacowanego ryzyka transakcji kredytowej udziału środków kredytowych przekazywanych kapitałobiorcom, jak również powiązaniem zasilenia kredytowego z siłą finansową banku. Zaznaczyć warto, iż limity określone przez bankowe władze nadzorcze nie stanowią uniwersalnego zabezpieczenia przed koncentracją kredytową lecz są normami minimalnymi, które powinny znaleźć odzwierciedlenie w polityce każdego banku poprzez wewnętrzne ustalenie akceptowanego poziomu finansowego zaangażowania się wobec kredytobiorcy/kredytobiorców. Stosowanie obowiązujących limitów koncentracji kredytowej skorelowane jest z wypełnianiem przez nie specyficznych funkcji pozostających w ścisłym związku z zapewnieniem bezpieczeństwa funkcjonowania banku (rysunek 27).

Funkcje scharakteryzować można następująco:

funkcja ochronna - realizowana poprzez ochronę przed zagrożeniami generowanymi przez ryzyko kredytowe transakcji kredytowej związane z klientem, branżą, krajem, walutą z tytułu limitowania jego wielkości;

funkcja portfelowa - to możliwość jak i nakaz konstrukcji prawidłowego portfela kredytowego, z punktu widzenia zaangażowania wobec wskazanego kredytobiorcy oraz jego segmentacji według

⁷⁴ Wprowadzenie tzw. limitów kredytowych stanowi artkulację zasady dywersyfikacji ryzyka w działalności bankowej.

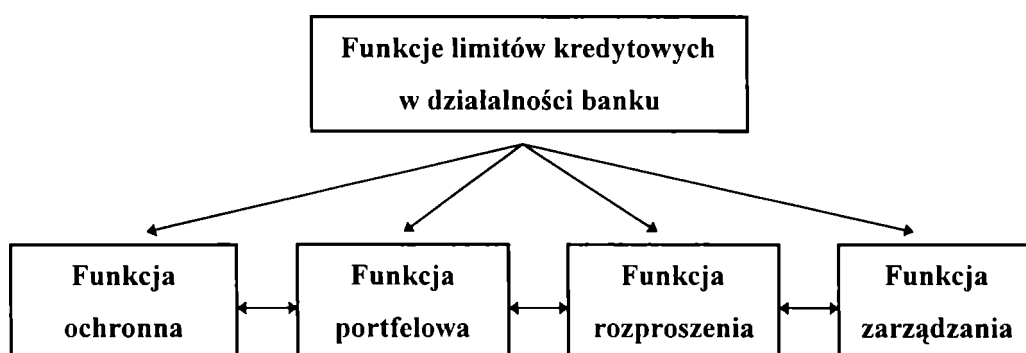
przyjętych kryteriów uwzględniających akceptowane przez bank limity zaangażowania w przekroju kraju, regionu, klienta, branży, waluty, rodzaju zabezpieczenia, rodzaju produktu bankowego itp.;

funkcja rozproszenia - związana ściśle z funkcją portfelową, a przejawiająca się w dywersyfikacji ryzyka transakcji kredytowej na podstawie przyjętych limitów oraz możliwością prawidłowej alokacji kapitałów banku uwzględniającej przyjęte limity;

funkcja zarządzania - realizowana poprzez artykulację ryzyka związanego z limitowaniem zaangażowania kredytowego i możliwość na tej podstawie aktywnego zarządzania aktywami i pasywami banku.

Rysunek 27

Funkcje limitów kredytowych

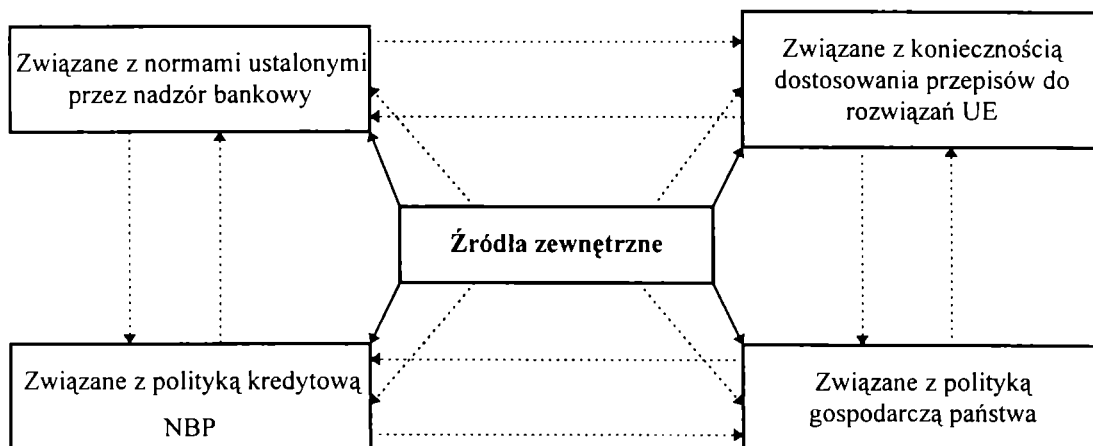
Źródło: opracowanie własne.

Ukazane powyżej funkcje spełniane przez limity kredytowe mogą stanowić również przesłanki wprowadzenia tego parametru jako elementu sterującego „zachowaniem się” banku w otoczeniu rynkowym. Dokonując analizy przyczyn limitowania działalności kredytowej możemy je odnaleźć w **źródłach zewnętrznych (niezależnych) i wewnętrznych (zależnych od woli instytucji bankowej)**. Podział ten przedstawiają rysunki 28 i 29.

⁷⁵ D. Daniluk: *Limity koncentracji kredytów i innych wierzytelności jako warunek budowy bezpiecznego portfela kredytowego banku*. „Bank i Kredyt” 1993, nr 2, s. 9.

Rysunek 28

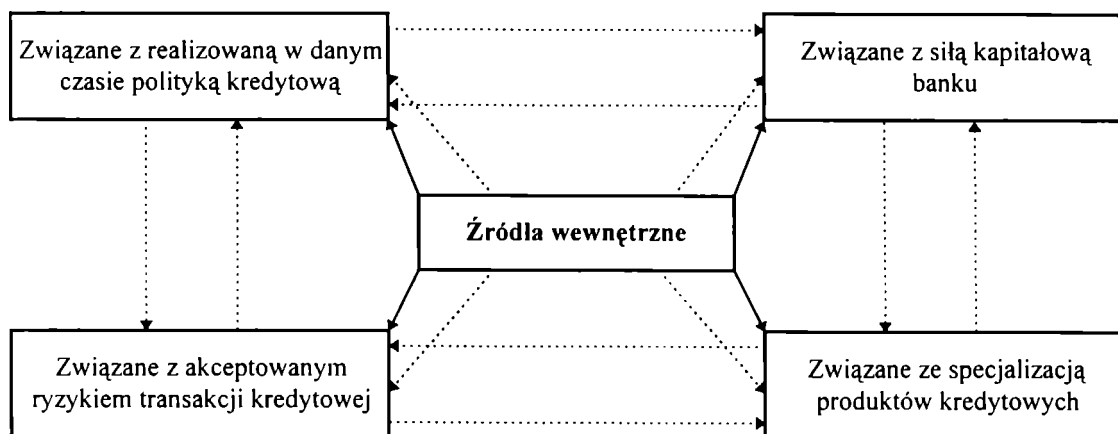
Źródła zewnętrzne limitowania akcji kredytowej banku

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 29

Źródła wewnętrzne limitowania akcji kredytowej banku

Źródło: opracowanie własne.

Zewnętrzne ograniczenia akcji kredytowej przyjmują charakter narzuconych przez otoczenie banku parametrów, które wyznaczają maksymalne zaangażowanie kredytowe (i innych wierzytelności) w stosunku do kapitałobiorcy czy umowy dotyczącej powstania należności bankowej. U podstaw wprowadzenia tych parametrów leżą:

— *polityka NBP przejawiająca się w:*

- a) wymaganiach nadzoru bankowego związanych z limitami,
- b) dostępności do kredytu refinansowego (cena),
- c) polityce rezerw obowiązkowych,

— *polityka gospodarcza państwa związana z:*

- a) polityką podatkową,
- b) preferencjami rozwojowymi określonych branż,
- c) równoważeniem konkurencji,

— *konieczność dostosowania wymagań prawnych obowiązujących w Polsce do rozwiązań funkcjonujących w krajach UE.*

Czynniki wewnętrzne decydujące o ograniczaniu należności kredytowych banku są pochodną funkcjonujących ustaleń prawnych dotyczących tej kwestii, jak również realizowanej polityki kredytowej. W głównej mierze dotyczą one:

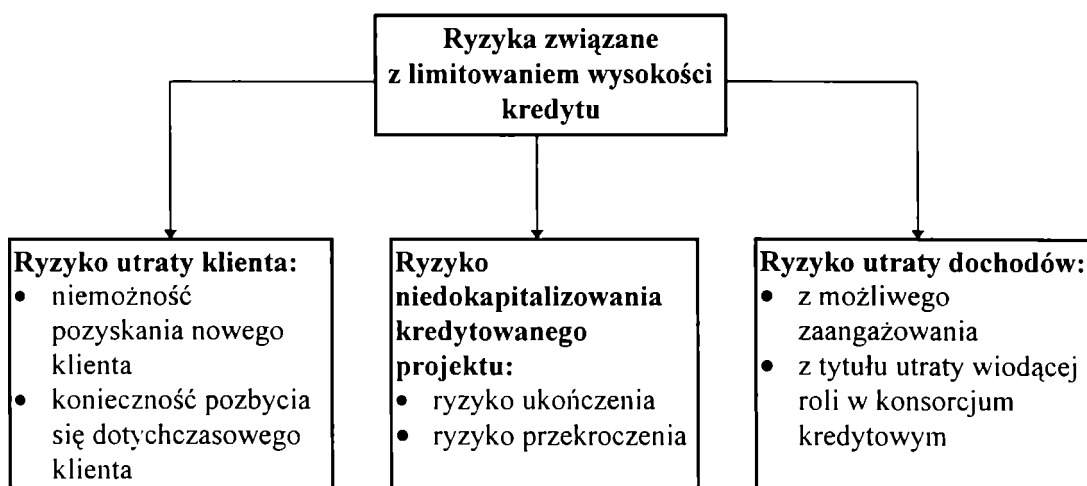
- strategii rozwoju banku,
- ilości i jakości produktów kredytowych,
- działań związanych z pozyskiwaniem nowych i pozbywaniem mało wartościowych dla banku klientów,
- kompetencji kredytowych szczebli decyzyjnych,
- obsługiwanego segmentu kredytobiorców,
- ewentualnej specjalizacji usług kredytowych,
- akceptowanego poziomu ryzyka przy nawiązywaniu stosunków kredytowych,
- jakości aktywów i pasywów banku,
- możliwości sfinansowania danej usługi jako pochodnej siły kapitałowej banku.

Dokonując podziału limitów koncentracji kredytowej banku możemy mówić o limitach ilościowych wyznaczanych przez wartość funduszy własnych banku i parametry ustawowe, jak również o limitach jakościowych rozumianych jako sterowanie zaangażowaniem kredytowym odnoszonym do: kraju (regionu, branży), rodzaju działalności, klienta, waluty transakcji aktywnej, rodzaju zabezpieczenia kredytu, okresu

zapadalności aktywów, rodzaju produktu bankowego. Ponad to warto zaznaczyć w tym miejscu, iż wyznaczenie ilościowych, jak i jakościowych ram zaangażowania kredytowego niesie w sobie szereg zagrożeń (ryzyk) dla banku opierającego swoją działalność o te wytyczne⁷⁶ (rysunek 30).

Rysunek 30

Ryzyka wprowadzania limitów zaangażowania kredytowego

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując dotychczasowe rozważania podkreślić należy, że:

- kategoria limitu stanowi określony pułap zaangażowania banku wobec klienta, ich grupy posiadającej powiązania kapitałowe lub organizacyjne,
- wyznaczenie limitu koncentracji kredytowej jest określeniem „masy krytycznej”, której przekroczenie niesie w sobie zagrożenie prawidłowego funkcjonowania banku,
- wśród czynników decydujących o ograniczaniu zaangażowania kredytowego można wyodrębnić czynniki zewnętrzne związane z polityką makroekonomiczną realizowaną przez państwo oraz czynniki wewnętrzne wyznaczone samoistnie przez instytucję bankową,
- narzucanie ustawowe parametrów koncentracji kredytowej wiąże się z możliwością pojawienia się strat finansowych banku z tytułu tzw. utraconych korzyści,

⁷⁶ M. S. Wiatr: *Ograniczanie koncentracji kredytowej banku*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 12, s. 33.

e) polityka limitowania należności kredytowych jest artykulacją jednej z podstawowych zasad bezpiecznego funkcjonowania banku - zasady rozpraszania ryzyka działalności.

Limity kredytowania w systemie nadzoru bankowego

Jak już wcześniej wspomniano, zewnętrzne czynniki decydujące o funkcjonowaniu limitów koncentracji kredytowej w swym spektrum opierają się o realizowaną politykę gospodarczą państwa i jego agend, a w szczególności Narodowego Banku Polskiego i Głównego Inspektoratu Nadzoru Bankowego. Funkcjonowanie w praktyce bankowej limitowania zaangażowania finansowego umożliwia:

- artykulację jednakowo rozumianego parametru polityki nadzoru bankowego w stosunku do banków,
- konieczną dywersyfikację ryzyka związanego z portfelem kredytowym banku,
- udostępnienie kredytu szerszemu gronu kredytobiorców,
- ochronę bezpieczeństwa deponentów i wkladców,
- ochronę banku jako instytucji,
- zwiększenie zaufania ludności do banków,
- równoważenie konkurencji,
- zwrócenie uwagi bankom na realnie istniejące zagrożenia wynikające z braku dywersyfikacji portfela⁷⁷.

Analiza zewnętrznych, ustawowych limitów koncentracji kredytów i innych wierzytelności bankowych opierać się będzie o przedstawienie tych parametrów (tabela 39) zawartych w:

- a) polskim Prawie bankowym⁷⁸,
- b) nowym projekcie Prawa bankowego⁷⁹,
- c) dyrektywa EWG⁸⁰.

⁷⁷ D. Lewandowski: *Bezpieczne zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku komercyjnym*. Warszawa 1994, s. 109.

⁷⁸ Ustawa z dnia 31.01.1989 r. Prawo bankowe (Dz. U. z 1992 r. Nr 72, poz. 359 z późn. zm.).

⁷⁹ D. Daniluk, S. Namierka: *Dyrektywa Unii Europejskiej w sprawie limitów koncentracji kredytów i innych wierzytelności na tle Prawa bankowego obowiązującego w Polsce*. „Prawo Bankowe” 1995 nr 4, s. 119-120.

⁸⁰ Tamże, (Dyrektywa z 21.12.1992 r. w sprawie monitorowania i kontroli koncentracji ryzyka kredytowego instytucji kredytowych 92//II/EEC), s. 119-120.

Tabela 39

Limity koncentracji kredytów i innych wierzytelności bankowych

<i>Limit koncentracji</i>	<i>Prawo bankowe art. 35</i>	<i>Dyrektywa EWG</i>	<i>Prawo bankowe (projekt)</i>	<i>Uwagi</i>
1) duży kredyt	10%	10%	10%	art. 35 - to również maksymalna wielkość zaangażowania banku wynikająca z jednej umowy
2) najwyższe zaangażowanie banku wobec jednego klienta lub ich grupy powiązanej kapitałowo lub organizacyjnie	15%	25%v20%	25%	Dyrektywa - zastosowanie limitu 20% w sytuacji finansowania przez bank podmiotu od niego zależnego
3) łączny limit dużych kredytów		800%	800%	art. 35 - nie występuje
4) limity posiadania akcji i udziałów w innych podmiotach	25%	15% / 60%	25%	art. 35 również z obligacjami Dyrektywa EWG - 60% to limit udziału kapitałowego banku w innych podmiotach, które nie są instytucjami kredytowymi finansowymi, towarzystwami ubezpieczeniowymi

Źródło: opracowanie własne na podstawie D. Daniluk: *Limity koncentracji ...* op. cit., s. 10, D. Daniluk, S. Namierka: *Dyrektywa Unii Europejskiej ...* op. cit., s. 119-120.

Jak widać przedstawione wyznaczniki maksymalnego zaangażowania finansowego banku w stosunku do należności kredytowych przyjmują w poszczególnych rozwiązaniach tak wartości jednakowe jak i różne. Wynika to z:

- a) specyfiki funkcjonowania tych parametrów w realiach gospodarczych Polski i krajów Unii Europejskiej,
- b) konieczności dopasowania rozwiązań opartych o dyrektywy UE do sytuacji ekonomiczno-finansowej rodzimych banków,
- c) ewaluowania dotychczasowych parametrów koncentracji kredytowej w kierunku zapewnienia bezpieczeństwa funkcjonowania polskich instytucji bankowych z jednej strony i możliwości zwiększania zaangażowania w stosunku do klienta lub ich grupy (niskie kapitały własne banku) z drugiej,

d) braku jednolitej wykładni kategorii kapitałów własnych banku będących podstawą wyznaczania limitów koncentracji, powiązań organizacyjnych i gospodarczych pomiędzy klientami banku, wyłączeń przedmiotowych i podmiotowych⁸¹.

Dokonując oceny zasadności wprowadzenia limitów zewnętrznych koncentracji kredytów i innych wierzycelności bankowych jako czynnika minimalizującego ryzyko funkcjonowania instytucji bankowej szczególny nacisk należy położyć na to iż:

- o bezpieczeństwie i właściwej strukturze portfela kredytowego, jak i transakcji kredytowej decyduje nie parametr administracyjny a właściwa polityka władz banku,
- kierowanie się w działalności bankowej arbitralnie ustalonym pułapem nie gwarantuje sukcesu finansowego,
- ustawowa artikulacja wytycznych koncentracji należności banku ma na celu: stworzenie warunków do udzielania dużych kredytów tylko przez instytucje o wysokich funduszach własnych i wymuszenie na bankach o niskim kapitale konieczności tworzenia konsorcjum, w którym ryzyko transakcji będzie rozkładać się na jego członków.

Jak słusznie podkreśla **D. Daniluk** „... jest to tylko jedna z niewielu względnie wymiernych norm ostrożnego postępowania, które mogą podwyższać poziom bezpieczeństwa tak poszczególnych banków, jak i całego systemu finansowego. Jej rygorystyczne przestrzeganie powinno zapobiec przypadkom budowy niewłaściwej struktury portfela kredytowego, jak również powodować dywersyfikację ryzyka wówczas, gdy bank nadmiernie koncentrował się w swojej akcji kredytowej na wąskiej grupie klientów, naruszając tym samym zasady ostrożnego działania”⁸².

Wewnętrzne limitowanie zaangażowania finansowego banku

Próba analizy rodzajów, sposobów i efektów stosowania wewnętrznych ograniczeń zaangażowania banku w transakcję kredytową (lub transakcję o zbliżonym charakterze) musi opierać się o szczegółowe wskazanie zarówno czynników wywierających wpływ na ten obszar działalności banku, jak i przejawów realizacji

⁸¹ Nie jest zamierzeniem autora precyzyjne omawianie specyfiki funkcjonowania limitów ustawowych koncentracji kredytów i innych wierzycelności bankowych ze wskazaniem konkretnych rozwiązań prawnych, zasad ustalania, wyłączeń itp. Parametr ten stanowi makro narzędzie polityki finansowej, które znajduje swoje przełożenie na decyzje inwestycyjne instytucji bankowej i jako takie bardziej tyczy się kształtowania struktury portfela kredytowego banku a tylko pośrednio oddziałuje na ryzyko pojedynczej transakcji kredytowej, które to pozostaje w ścisłym związku z działaniami banku ograniczającymi jego natężenie.

⁸² D. Daniluk: *Limity koncentracji kredytów ...* op. cit., s. 12.

polityki minimalizacji transakcji kredytowej poprzez wprowadzenie odpowiednich limitów wewnętrznych. Klasyfikację powyższych elementów przedstawia rysunek 31.

A. Limity dla komórek kredytowych i związanych z nimi kompetencji decyzyjnych

Jednym z możliwych systemów ograniczania zaangażowania kredytowego w ramach jednostek organizacyjnych banku jest podział kompetencji decyzyjnych związanych z wartością udzielanego kredytu między centralę, oddział, inspektora kredytowego banku. Wśród czynników wyznaczających wartość tych limitów odnaleźć można:

- dotychczasową jakość portfela kredytowego oddziału,
- kwalifikacje kadry oddziału,
- zakres i rodzaj obsługiwanego przez oddział rynku lokalnego,
- wartość kapitałów własnych oddziału,
- udział w portfelu kredytów banku kredytów udzielonych przez dany oddział w ujęciu wartościowym i jakościowym,
- strategię rozwoju oddziału będącą przełożeniem na rynek lokalny planu rozwoju banku.

Rozkład kompetencji kredytowych poszczególnych komórek w oddziałach banku „A”, „B”, „C” przedstawia rysunek 32.

Wyznaczanie limitów kompetencji decyzyjnych komórek kredytowych poprzez centralę danego banku może przebiegać dwiema drogami:

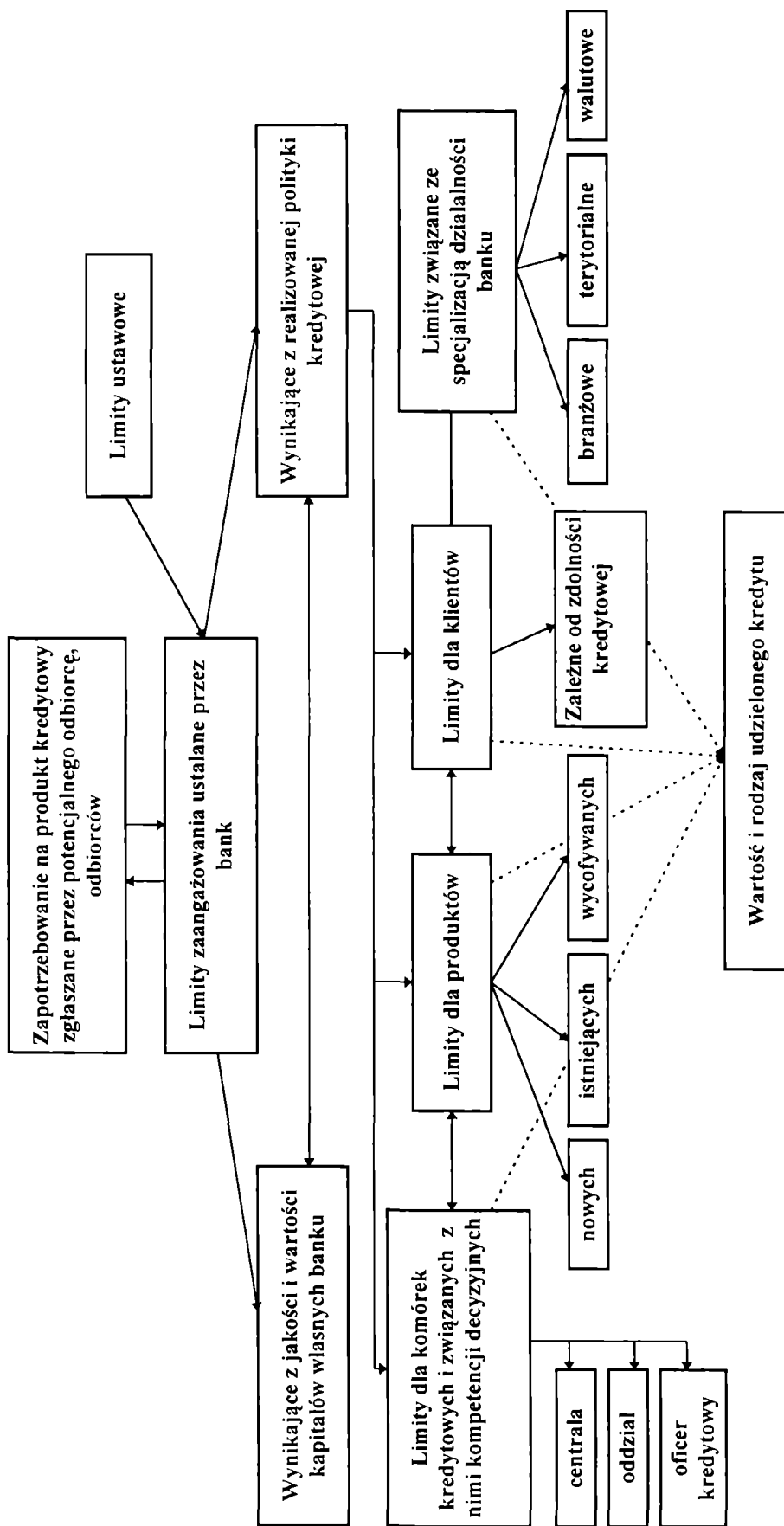
- wprowadzenie arbitralne z góry ustalonych sztywnych limitów przekazywanych poszczególnym oddziałom,
- wprowadzenie limitów ruchomych ustalanych na podstawie ryzyka portfelowego całego banku określanego w toku ciągłej obserwacji jakości i wartości kredytów udzielanych przez dany oddział w określonej jednostce czasu.

Stosowanie powyższego parametru sterowania rozwojem akcji kredytowej na najniższym szczeblu kompetencyjnym (inspektor kredytowy, komitet kredytowy, oddział) wiąże się z możliwością:

- usztywnienia procedur kredytowych (konieczność akceptacji centrali każdej transakcji ponadlimitowej),

Rysunek 31

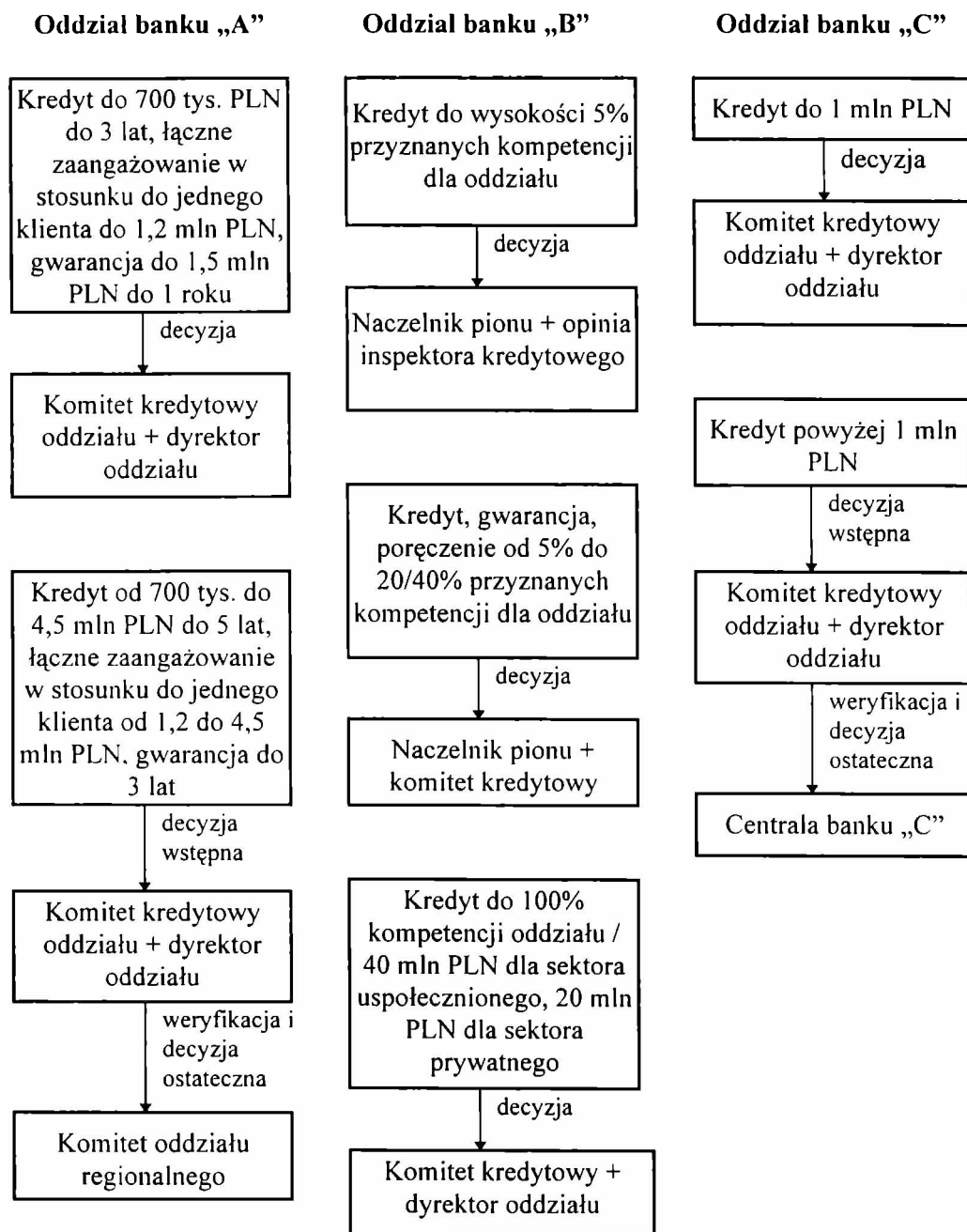
Limity wewnętrzne zaangażowania finansowego - źródła, przejawy

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 32

Kompetencje kredytowe w oddziałach banku „A”, „B”, „C”

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów banku „A”, „B”, „C”.

- stworzenia rozwiązań nieprzystosowanych do wyjątkowych zdarzeń generowanych przez specyfikę lokalnego rynku, na którym funkcjonuje oddział banku (np. konieczność podejmowania szybkich decyzji kredytowych - nacisk konkurencji,

zgłaszanie zapotrzebowania na kredyt o ponadlimitowym wymiarze przez wielu klientów),

- uznaniowością procedur rozdziału limitów przez centralę banku.

Tak więc należałoby postawić pytanie: czy limitowanie kompetencji decyzyjnych jest narzędziem pożądanym w polityce kredytowej banku, a jeżeli tak, to jak miałyby przebiegać prawidłowe zastosowanie tego parametru minimalizującego ryzyko prowadzonej działalności? Odpowiadając na te zagadnienia podkreślić warto, iż:

- przekazywane przez centralę limity stanowią parametr dyscyplinujący akcję kredytową realizowaną przez inspektora kredytowego, oddział,
- określenie wartości tego parametru winno opierać się o szczegółową analizę portfela kredytowego inspektora, oddziału, pod względem jakościowym, ilościowym oraz wartościowym,
- limity powinny uwzględniać w swej konstrukcji specyfikę rynku lokalnego, na którym działa dany oddział,
- narzędzie to musi być stosowane na równi z innymi o charakterze sankcyjnym (nakazy, zakazy, kary materialne i służbowe),
- powinien być to parametr ruchomy, którego zmiany powodowane byłyby przez: obniżenie ryzyka portfelowego oddziału, wzrost jakości kadry kierowniczej, uwarunkowania rynkowe związane z obszarem działalności banku (rodzaj i ilość kredytobiorców, branże w których lokują swą działalność, perspektywy ich rozwoju), strategiczne i operacyjne plany rozwoju banku, oddziału.

B. Limity dla produktów

Limitowanie wartości kredytu (czy transakcji o zbliżonym charakterze) w stosunku do rodzaju produktu kredytowego wynika z:

- przyjętej strategii promowania nowych produktów kredytowych (np. łatwiejszy dostęp do usługi o względnie wysokiej wartości po spełnieniu minimalnych wymagań formalno-prawnych),
- konieczność minimalizacji ryzyka związanego z produktem obciążonym dużym zagrożeniem realizacji czy też produktem mało rentownym dla banku,
- konieczność utrzymania dostępu do produktów o stałej dobrej rentowności potencjalnym kredytobiorcom,
- innych przyjętych przez bank wyznaczników.

Podkreślić warto, iż limity dla poszczególnych produktów stanowić muszą wartość ruchomą, której determinantem stać się może:

- prawidłowo oszacowana zdolność kredytowa biorcy,
- proponowane zabezpieczenie transakcji kredytowej, które limit ten może podwyższać lub obniżać,
- waluta transakcji, która dodatkowo generuje ryzyko kursowe,
- termin zapadalności produktu kredytowego,
- łatwość dostępu do produktu,
- rodzaj produktu.

Najczęściej stosowanym w badanych oddziałach banków „A”, „B”, „C” limitem dla określonego produktu kredytowego było wyznaczanie plafonu kredytu w rachunku bieżącym. Szacowanie maksymalnego zaangażowania kredytowego z tytułu tego produktu przebiegało na podstawie:

- analizy przepływów finansowych realizowanych poprzez rachunek podstawowy podmiotu w oparciu o wzór (bank „C”):

$$Pk = \frac{\sum Wd}{Ld}$$

gdzie: Pk - maksymalny plafon kredytu możliwy do przyznania klientowi,

Wd - codzienne wpływy na rachunek bieżący w danym okresie (minimum 90 dni),

Ld - liczba dni w3 okresie objętym analizą (minimum 90 dni).

- analizy przepływów finansowych realizowanych poprzez rachunek podstawowy podmiotu i tempa rotacji należności w podmiocie ubiegającym się o kredyt w rachunku bieżącym (bank „A” i „B”).

Ponadto, wszystkie inne produkty (ich wartość i warunki realizacji) były limitowane klasą ryzyka kredytowego określoną dla biorcy w momencie szacowania jego zdolności kredytowej (patrz ocena zdolności kredytowej i ryzyka kredytowego w bankach „A”, „B”, „C”).

C. Limity dla klientów

Przesłanki limitowania zaangażowania finansowego banku w stosunku do jednego klienta można odnaleźć w parametrach ustawowych regulujących tę kwestię, jak również w ocenie jego zdolności kredytowej, a co za tym idzie ryzyka transakcji pożyczkowej. O ile parametr ustawy koncentracji jest parametrem sztywnym, to

wyznaczenie maksymalnego zaangażowania finansowego banku w stosunku do kredytobiorcy może przebiegać w przekroju wybranego produktu kredytowego (produktu o zbliżonym charakterze) lub całości usług finansowych przekazywanych na rzecz klienta w danym okresie. Praktyka bankowa wykazuje, iż stosowanie limitów dla klientów umożliwia:

- zarządzanie nimi i ich kontrolę,
- powiązanie możliwości ograniczania ryzyka transakcji z jej rodzajem i jakością stron w niej uczestniczących,
- artykulację podstawowej zależności w działalności bankowej między zdolnością kredytową klienta a warunkami dostępu do kapitału kredytowego,
- obniżenie czasu i kosztów dostępu kapitałobiorcy do usługi bankowej (obniżenie prowizji, odsetek, wartości zabezpieczenia).

Praktycznym przykładem zastosowania wewnętrznych ograniczeń zaangażowania finansowego banku w stosunku do określonego klienta jest procedura wyznaczania limitu aktualnego zaangażowania zaprezentowana przez **M. S. Wiatra**⁸³. W skład limitu aktualnego zaangażowania (LAZ) wchodzi:

limit A (LA) - zaangażowanie do okresu rocznego,

limit B (LB) - zaangażowanie do lat dwóch,

limit K (LK) - zaangażowanie z tytułu kredytu kasowego i czekowego do 14 dni.

Limit aktualnego zaangażowania wyznacza maksymalny dopuszczalny udział banku w finansowaniu działalności wskazanego biorcy będący pochodną szacowania jego bieżącej i przyszłej sytuacji ekonomiczno-finansowej. Etapem wyjściowym określenia LAZ jest ustalenie maksymalnego zadłużenia kredytowego (MZK) decydującego o możliwości regulacji zobowiązań odsetkowych biorcy:

$$MZK = \frac{WF + OK + AM}{RF}$$

gdzie: WF - wynik finansowy,

OK - odsetki kredytowe,

AM - amortyzacja,

RF - stopa procentowa kredytu refinansowego.

⁸³ M. S. Wiatr: *Limity kredytowe*. W: *Bankowe i pozabankowe źródła finansowania gospodarki*. ... op. cit., s. 175 i nast.

Ustalony powyżej limit maksymalnego zadłużenia kredytowego zostaje następnie poddany korekcie, związanej z bieżącymi wpływami pieniężnymi na rachunek w banku, stanowiąc podstawę określenia wielkości zwiększonej limitu:

$$WW = \frac{MZK + WR - K}{Z}$$

gdzie: WW - wartość zwiększona (skorygowana) limitu,

MZK - limit maksymalnego zadłużenia kredytowego,

WR-K - bieżące wpływy środków pieniężnych na rachunek w banku.

Wyznaczenie limitu skorygowanego umożliwia oszacowanie limitu aktualnego zaangażowania (LAZ), w oparciu o wewnątrzbankowy system oceny i kwantyfikacji ryzyka transakcji kredytowej. Przyjmuje się, iż klasa ryzyka transakcji kredytowej decyduje o możliwości skorygowania wartości limitu wyjściowego (WW). I tak:

- ryzyko niskie - WW + 25% wartości limitu WW,
- ryzyko małe - WW +)% wartości limitu WW,
- ryzyko średnie - WW - 25% wartości limitu WW,
- ryzyko podwyższone - WW - 50% wartości limitu WW,
- ryzyko wysokie - WW - 100% wartości limitu WW.

Tak więc, limit aktualnego zaangażowania (LAZ) stanowiąc maksymalny udział banku w finansowaniu działalności klienta nie może przekroczyć wartości wyznaczonej przez limit zwiększony uwzględniający wpływ ryzyka transakcji kredytowej (WW_{KR}):

$$WW_{KR} \geq LAZ$$

Dokonując analizy działalności kredytowej w oddziałach banków „A”, „B”, „C” z punktu widzenia limitów zaangażowania stosowanych dla poszczególnych klientów stwierdzić można, iż:

- żaden z oddziałów nie stosował sformalizowanych procedur matematycznych wyznaczania tego parametru⁸⁴,
- obserwacja, analiza i zarządzanie tym parametrem na szczeblu oddziału banku „A”, „B”, „C” związane było z: ustaleniami ustawowymi dotyczącymi tej kwestii, przestrzeganiem rozdziału kompetencji decyzyjnych w stosunku do komórek kredytowych banku decydujących o wartości udzielonego kredytu (czy produktu o podobnym charakterze),

⁸⁴ Wyznaczenie plafonu kredytu w rachunku bieżącym jest związane z rodzajem produktu kredytowego (limit rodzajowy) choć wiąże się z oceną klienta, który chce z takiej usługi korzystać.

- jedynym determinantem warunków dostępu, rodzaju i wartości usługi kredytowej przekazywanej na rzecz biorcy jest jego zdolność kredytowa i ryzyko transakcji szacowane na podstawie wypracowanych procedur wewnętrzzbankowych,
- wśród inspektorów kredytowych panuje przekonanie o konieczności wprowadzenia przez centralę banków limitów maksymalnego zaangażowania, które według nich przyczyniłoby się do intensyfikacji akcji kredytowej poprzez:
 - uelastycznienie procedury kredytowej,
 - przyspieszenie decyzji kredytowych w ramach przyznanego łącznego limitu zaangażowania,
 - zmniejszenie uciążliwości formalnej związanej z zasileniem kredytowym w ramach limitu, wskazywanej przez kredytobiorców jako jeden z hamulców popytu kredytowego,
 - obniżenie kosztów transakcji kredytowej.

D. Limity terytorialne, branżowe i walutowe

Omawiając rodzaje i znaczenie wewnętrznych limitów zaangażowania kredytowego nie sposób pominąć limitów sektorowych, terytorialnych czy walutowych związanych z kierunkiem lokowania kapitałów banku. Choć powyższe limity przyjmują charakter limitów portfelowych, to jest rzeczą jasną, iż minimalizacja ryzyka kredytowego jest również związana z kierunkiem branżowym, terytorialnym danej transakcji kredytowej. Dlatego też, banki w swej polityce inwestycyjnej uwzględniają możliwości rozwojowe poszczególnych branż, sektorów, obszarów terytorialnych decydujące o bieżącym i przyszłym finansowym rezultacie świadczonych usług kredytowych. W celu wyznaczenia limitów koncentracji branżowej/sektorowej instytucje bankowe mogą oprzeć swe przewidywania o:

- mapy ryzyka inwestycyjnego opracowane przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową,
- procedury matematyczne wyznaczania tego parametru⁸⁵,
- wyniki badań własnych komórek bankowych zajmujących się tą problematyką.

⁸⁵ Możliwości wyboru parametru koncentracji kredytów w danej branży, sektorze w oparciu o analizę zmiennych wartościowych, jakościowych ją opisujących w porównaniu do innych sektorów/branż gospodarki przedstawia D. Strahl: *Galęziowa koncentracja kredytowa jako element zarządzania ryzykiem bankowym*. „Bank i Kredyt” 1993 nr 8-9, s. 41-44.

Analiza ryzyka sektorowego/branżowego i wyznaczone na jej podstawie parametry koncentracji w swej konstrukcji muszą uwzględniać:

- stan bieżący, perspektywy rozwoju danej branży na tle innych sektorów gospodarki kraju,
- stan konkurencji w sektorze, jej możliwości rozwoju,
- wahania koniunkturalne oraz czułość reakcji branży na szybkość zmian techniki i technologii,
- możliwości, ograniczenia i tempo wejścia jak i wyjścia z danej branży,
- elementy polityki gospodarczej państwa w stosunku do danego sektora (np. preferencje podatkowe, perspektywy komercjalizacji),
- społeczno-polityczne uwarunkowania funkcjonowania branży.

Oceniając miejsce, jak i znaczenie limitów branżowych i sektorowych w polityce kredytowej realizowanej przez oddziały banków „A”, „B”, „C” podkreślić należy to, że:

- wszystkie oddziały korzystają z tematycznych opracowań komórek centrali banku dotyczących ryzyka inwestycyjnego w przekroju branż i sektorów,
- uwarunkowania terytorialno-rynkowe, jak i zgłaszane zapotrzebowanie na zasilenie kredytowe (szeroki przekrój branżowy biorców, stosunkowo niska wartość jednostkowa transakcji kredytowej, mały popyt na usługi pożyczkowe w stosunku do oczekiwań i możliwości finansowych oddziałów) przesądza o tym, iż powyższe parametry w znikomym zakresie oddziałują na kierunki czynionych inwestycji kredytowych,
- próba minimalizacji ryzyka transakcji kredytowej, w przekroju branży, sektora dokonywana jest również poprzez ocenę: charakteru, rodzaju, możliwości rozwojowych branży, sektora potencjalnego kredytobiorcy, która to znajduje odzwierciedlenie w całościowej ocenie możliwości kredytowania danego przedsięwzięcia.

E. Limity dla osób, podmiotów powiązanych z bankiem

Problematyką ściśle związaną z dywersyfikacją ryzyka transakcji kredytowej jest polityka kredytowa banku w stosunku do osób i podmiotów z nim powiązanych. Wśród nich wymienić należy: akcjonariuszy, udziałowców, zarząd banku, a także podmioty powiązane z nimi kapitałowo lub personalnie. Główne zagrożenia działalności bankowej generowane przez krąg tych osób/podmiotów w momencie korzystania przez nich z produktów kredytowych (lub z produktów o zbliżonym charakterze) dotyczą:

- 1) nadmiernej koncentracji wszelkich zaangażowań banku w stosunku do tych osób przekraczającej wyznaczony poziom udziału w funduszu własnym banku,
- 2) braku analizy zdolności kredytowej przed i w toku trwania transakcji pożyczkowej,
- 3) przejawów preferencyjnego traktowania,
- 4) prób odnoszenia osobistych korzyści kosztem banku, a tym samym kosztem bezpieczeństwa depozytariuszy⁸⁶.

Wśród narzędzi i procedur ograniczania zagrożeń kredytowych generowanych przez osoby powiązane z bankiem wymienić należy:

- 1) jasne określenie zasad zakwalifikowania (rozpoznania) osób powiązanych z bankiem (formularze informacyjne),
- 2) wskazanie sposobów i możliwości kredytowania tych osób (regulaminy kredytowania),
- 3) określenie trybu monitorowania takich transakcji kredytowych (częstotliwość, zakres pozyskiwanej informacji),
- 4) wyznaczenie pułapów zaangażowania kredytowego, których przekroczenie wymusza dokładniejszą analizę przekazywanych informacji (np. 5% kapitałów podstawowych banku)⁸⁷,
- 5) wyznaczenie osób podejmujących decyzje kredytowe dla transakcji przekraczających wyznaczone pułapy oraz trybu podejmowani decyzji.

Podkreślić również należy, że osoby/podmioty powiązane z bankiem muszą podlegać takiej samej weryfikacji (przed, jak i w czasie trwania stosunku kredytowego) zdolności kredytowej jakiej podlegają pozostali kontrahenci banku, a działania komórek kredytowych. kontroli wewnętrznej, rachunkowości nie mogą odbiegać od działań rutynowych podejmowanych w stosunku do pozostałych kredytobiorców. Traktowanie osób/podmiotów powiązanych „na równi” z innymi konsumentami produktów kredytowych umożliwi bankowi bezpieczne funkcjonowanie.

⁸⁶ D. Lewandowski: *Bezpieczne zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku komercyjnym...* op. cit., s. 118.

⁸⁷ Zalecenie Prezesa NBP z dnia 2 sierpnia 1993 r. dotyczące postępowania banków przy udzielaniu kredytów, pożyczek pieniężnych, gwarancji, poręczeń bankowych lub innego typu zobowiązań na rzecz akcjonariuszy, udziałowców oraz osób pełniących funkcje w Zarządzie lub Radzie Banku/Radzie Nadzorczej, a także podmiotów powiązanych z nimi kapitałowo i personalnie (niepublikowane).

5.2.2. Instrumenty podziału wtórnego ryzyka

Zakres instrumentów wtórnego podziału ryzyka transakcji kredytowej obejmuje:

- 1) instrumenty przeniesienia ryzyka,
- 2) instrumenty ubezpieczenia ryzyka,
- 3) instrumenty rekompensaty za ponoszone ryzyko.

Przeniesienie ryzyka

Działania związane z przenoszeniem ryzyka dotyczą możliwości ustanowienia współodpowiedzialności za powodzenie transakcji kredytowej osób trzecich co umożliwia *rozszerzenie masy majątku pokrywającego ewentualne wierzytelności* kredytowe. Wśród przejawów stosowania tego instrumentu ograniczania zagrożenia kredytowego znajduje się:

- a) zawarcie umowy o przejęciu i wyrównaniu strat,
- b) złożenie oświadczenia „patrona” właściciela podmiotu gospodarczego,
- c) przyjęcie gwarancji, poręczeń, awali, które musi przedstawić kredytobiorca jako warunek uzyskania zasilenia kredytowego.

Zaznaczyć warto, że gwarantem, poręczycielem może być np. właściciel firmy, bank, podmiot zależny, osoba fizyczna, zaś samo przeniesienie ryzyka powoduje:

- a) zmniejszenie ewentualnej straty finansowej z tytułu utraty środków kredytowych poprzez ich zwrot uzyskany od poręczyciela gwaranta,
- b) pojawienie się obok kredytobiorcy jeszcze jednego podmiotu, który będzie zainteresowany dozorem spełnienia warunków umowy kredytowej przez kredytobiorcę.

Narzędziem przeniesienia ryzyka obok rozszerzenia zakresu odpowiedzialności jest również przyjęcie tzw. *prawnych form zabezpieczenia kredytu*⁸⁸.

Praktyka bankowa wykazuje, iż nie istnieje kredyt, którego prawdopodobieństwo spłaty można określić jako 100% w momencie jego przyznania. Wiąże się to z niemożnością dokładnego oszacowania ryzyka transakcji kredytowej przed, jak i w toku jej trwania. Dlatego też, instytucje bankowe obok szeroko rozumianej, wielopłaszczyznowej analizy przedmiotu i podmiotu kredytu podejmują działania na rzecz pozyskania dodatkowych źródeł zwrotu należności kredytowych. Źródłami tymi

⁸⁸ Autor ma świadomość wzajemnego przenikania się tych instrumentów sterowania ryzykiem transakcji kredytowej, niemniej podział taki wydaje się mu zasadny.

stają się przyszłe strumienie wpływów pieniężnych realizowanych z tytułu upłynnienia zabezpieczeń (stawianych przez kredytobiorców do dyspozycji banków) w sytuacji trudności w obsłudze przez nich zobowiązań kredytowych.

Już na wstępie tych rozważań stanowczo należy podkreślić fakt, iż najpewniejszym zabezpieczeniem należności kredytowych banku jest:

- a) prawidłowo oszacowana zdolność płatnicza kredytobiorcy,
- b) wielkość kapitałów kredytobiorcy, chroniąca kredyt przed skutkami wydarzeń mogących obniżyć jego zdolność kredytową,
- c) charakter pozyskującego zasilenie kredytowe decydujący o podejściu do honorowania zobowiązań bankowych, nawet gdy powoduje to obniżenie kapitałów własnych.

Stosując się do tych wytycznych, banki realizując politykę minimalizacji ryzyka opierają proces kredytowania o:

- a) efektywność ekonomiczną przedsięwzięcia, w którego ramach kredyt ma być wykorzystany,
- b) potwierdzoną analizę marketingową możliwości sprzedaży produktu - wyniku realizacji przedsięwzięcia,
- c) nie zagrożony standing finansowy biorcy w toku trwania transakcji kredytowej,
- d) przedstawienie wymaganych form zabezpieczeń obejmujących należności kredytowe banku.

Istnienie zabezpieczenia stanowi istotną część zdolności kredytowej klienta banku, lecz nie może być ono postrzegane jako alternatywa wytwarzania funduszy własnych czy dochodów osobistych przeznaczonych na obsługę długu. Ewentualne zaspokojenie roszczeń banku poprzez upłynnienie zabezpieczenia jest rozwiązaniem ostatecznym, wskazującym na złe rozpoznanie zdolności kredytowej lub niepowodzenie finansowego przedsięwzięcia. Takie zakończenie transakcji kredytowej niesie w sobie niezadowolenie stron, jak i prawdopodobieństwo strat związanych z przymusem upłynnienia zabezpieczenia. Dlatego też, ważnym jest by zabezpieczenie kredytu postrzegać jako rezerwowe źródło należności kredytowych, uruchamiane w sytuacjach szczególnych, które niesie w sobie potencjalne zagrożenia tak dla banku jak i kapitałobiorcy.

Poszukiwanie idealnej formy zabezpieczenia wierzytelności kredytowych musi rozpocząć się od artikulacji cech, które winne charakteryzować przedmiot zabezpieczenia. Wydaje się, że są nimi:

- a) mierzalność - czyli łatwość oceny wartości rzeczywistej przez wartość księgową, likwidacyjną, szacunkową, inną,
- b) płynność - czyli łatwość zamiany na środki pieniężne, która stanowi wyraz popytu na daną formę zabezpieczenia,
- c) jasność - czyli proste i jednoznaczne określenie sposobu ustanowienia, jak również jasne wyznaczenie praw i obowiązków stron związanych z daną formą zabezpieczenia,
- d) ochrona - czyli możliwość sprawowania kontroli (jej umożliwienie) nad wartością, ilością i jakością zabezpieczenia, pozostająca w ścisłym związku z: potrzebą oznakowania poprzez wpis do rejestru lub nadanie znaków graficznych, ubezpieczenia zabezpieczenia w instytucjach świadczących takie usługi,
- e) łatwość obciążenia - czyli możliwość dysponowania prawami do przedmiotu zabezpieczenia, jak również zapewnienie pierwszeństwa do zaspokojenia należności z zabezpieczenia przez bank,
- f) niski koszt - związany z wyceną, alokacją, posiadaniem, przechowywaniem przedmiotu zabezpieczenia.

Ukazane powyżej pożądane cechy mogą stanowić podstawę podziału form zabezpieczeń kredytów według kryteriów, które ujmują ich natężenie. Podział ten zawiera tabela 40.

Podział alternatywnych źródeł spłaty należności kredytowych banku staje się pomocnym w określeniu zabezpieczenia, które byłoby postrzegane przez bank jako najlepsze z punktu widzenia minimalizacji ryzyka transakcji kredytowej. Zabezpieczeniem tym winna być forma o charakterze materialnym, płynnym, obcym, rejestrowanym, specyficznym. Oczywiście sytuację, w której bank uzyskuje odpowiednie zabezpieczenie spełniające te wymagania, można nazwać pożądaną, wręcz idealną. Rzeczywistość gospodarcza weryfikuje teoretyczne wywody opierając się w głównej mierze o możliwość zaproponowania przez kredytobiorcę adekwatnej do jego sytuacji ekonomiczno-finansowej odpowiedniej formy zabezpieczenia. Dlatego też, kredytodawcy muszą także, przy doborze zabezpieczenia, analizować wzajemne zależności między poniższymi kategoriami, co pozwoli im na uzależnienie przyjętej formy zabezpieczenia od obiektywnych warunków transakcji kredytowej (tabela 41).

Tabela 40

Kryteria podziału zabezpieczeń kredytów

<i>Kryterium wyodrębnienia rodzaju zabezpieczenia</i>	<i>Podział zabezpieczeń według kryterium</i>	<i>Cechy zabezpieczenia</i>	<i>Przykład zabezpieczenia</i>
<ul style="list-style-type: none"> • możliwości określenia przedmiotu zabezpieczenia 	<ul style="list-style-type: none"> • stałe (specyficzne) • zmienne (ogólne) 	<ul style="list-style-type: none"> • ściśle określony przedmiot zabezpieczenia, • łatwy do identyfikacji, • zapisany w rejestrze lub oznakowany, • jasno zdefiniowany • obejmuje szeroki przekrój składników majątku kredytobiorcy, • wartość i ilość składników jest zmienna, zależy od cyklu eksploatacyjnego, • udział aktywów w portfelu zabezpieczeń jest zmienny, • wyróżniane aktywa zajmowane są w odpowiedniej wysokości w momencie realizacji zabezpieczeń 	<ul style="list-style-type: none"> • zastaw na środkach trwałych, • hipoteka na nieruchomości • cesja wierzytelności
<ul style="list-style-type: none"> • własności przedmiotu zabezpieczenia 	<ul style="list-style-type: none"> • własne • obce 	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczenie w formie dowolnego aktywu będącego własnością kredytobiorcy • zabezpieczenie przedstawiane przez osobę trzecią niezależną od kredytobiorcy, • wartość finansowa zabezpieczenia nie jest powiązana z sytuacją biorycy 	<ul style="list-style-type: none"> • zastaw na środkach trwałych kredytobiorcy • gwarancja, • awał, • poręczenie
<ul style="list-style-type: none"> • możliwości rejestracji zabezpieczenia 	<ul style="list-style-type: none"> • rejestrowane • nierejestrowane 	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczenie wpisane do ogólnodostępnych rejestrów, pełniących rolę dowodu w sporze między kolejnością pokrywania wierzytelności poszczególnych wierzycieli, • przedmiot ściśle określony • zabezpieczenie nie podane do wiadomości publicznej 	<ul style="list-style-type: none"> • hipoteka na nieruchomości • zastaw na środkach transportu • gwarancja, • cesja wierzytelności
<ul style="list-style-type: none"> • szybkości zamiany na gotówkę 	<ul style="list-style-type: none"> • płynne 	<ul style="list-style-type: none"> • szybko realizowane na rynku, • same w sobie charakteryzują się najwyższą płynnością, • wejście w posiadanie zabezpieczenia i jego realizacja względnie łatwa 	<ul style="list-style-type: none"> • gwarancje rządowe, • ubezpieczenie kredytu, • kaucja, • blokada środków pieniężnych

	<ul style="list-style-type: none"> niepłynne 	<ul style="list-style-type: none"> przewidywania trudności z ich realizacją związane z długim cyklem sprzedaży, mała atrakcyjność dla rynku 	<ul style="list-style-type: none"> zastaw na maszynach, poręczenie, zastaw na prawach
<ul style="list-style-type: none"> formy przedmiotu zabezpieczenia 	<ul style="list-style-type: none"> materialne prawne 	<ul style="list-style-type: none"> przekazanie bankowi ekwiwalentu rzeczowego lub pieniężnego, łatwość fizycznego stwierdzenia istnienia przedmiotu zabezpieczenia, łatwiejsza wycena umożliwienie zwrotu kredytu przez osoby trzecie lub uzyskanie uprzywilejowanej pozycji przy dochodzeniu należności z majątku kredytobiorcy, wyraźna wartość nominalna 	<ul style="list-style-type: none"> kaucja, przewłaszczenie, weksel, gwarancja, zastaw, cesja należności

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Patterson: *Poradnik kredytowy dla bankowców*. Warszawa 1995, s. 217 i nast.

Oceniając proponowaną formę zabezpieczenia wierzytelności kredytowych każda instytucja bankowa musi brać pod uwagę sposób wywartościowania tej kategorii oraz zagrożenia związane z tą kwestią. Główne niebezpieczeństwo wiążące się z obiektywną, prawidłową wyceną zabezpieczenia wyznaczają następujące czynniki:

- a) możliwość nagłego obniżenia się wartości zabezpieczenia będąca pochodną:
- niekorzystnej sytuacji rynkowej (brak popytu na określony rodzaj zabezpieczenia zgłaszanego przez potencjalnych kupców),
 - wykorzystania przez nabywców konieczności pozbycia się przez bank określonego zabezpieczenia co może wiązać się z dyktowaniem niższej ceny,
- b) złe zarządzanie przedmiotem zabezpieczenia przez podmiot odpowiedzialny przejawiające się w:
- utracie cech jakościowych,
 - utracie wartości,
 - zamianie przedmiotu zabezpieczenia bez zgody banku,
 - utracie przedmiotu zabezpieczenia,
 - pojawieniu się nowych wierzycieli zgłaszających prawa do zabezpieczenia,
- a) koszty związane z upłynnieniem zabezpieczenia, decydujące o jego wartości netto, pokrywającej należności kredytowe a generowane przez:
- obsługę rzeczoznawców,

2. obsługę prawną,
3. obsługę komorniczą.

Tabela 41

**Kierunki analizy formy zabezpieczenia
w aspekcie konkretnej transakcji kredytowej**

<i>Zależność</i>	<i>Kierunki analizy</i>
Proponowane (przyjęte) zabezpieczenie a odpowiedzialność, forma prawna podmiotu przedstawiającego zabezpieczenie	<ul style="list-style-type: none"> • forma organizacyjno-prawna, • odpowiedzialność prawna za zobowiązania kredytowe, • zasady i kolejność egzekucji z przedmiotu zabezpieczenia, • inne
Proponowane (przyjęte) zabezpieczenie a zdolność kredytowa	<ul style="list-style-type: none"> • ryzyko transakcji kredytowej jako wyznacznik jakości i wartości przyjętego zabezpieczenia, • sytuacja finansowa a dotychczasowe stosunki z instytucjami bankowymi, • wartość i rodzaj dotychczasowego zadłużenia, • formy zabezpieczenia przekazane innym wierzycielom
Proponowane (przyjęte) zabezpieczenie a koszty jego ustanowienia oraz możliwość jego upłynnienia	<ul style="list-style-type: none"> • koszty obsługi i zarządzania zabezpieczeniem a wartość kredytu, • lokalny popyt na przedmiot zabezpieczenia, • koszty upłynnienia zabezpieczenia, • inne
Proponowane (przyjęte) zabezpieczenie a rodzaj i wartość kredytu	<ul style="list-style-type: none"> • zgodność jakości i wartości zabezpieczenia z przyjętymi założeniami wewnętrznymi polityki kredytowej, • możliwość prawidłowej (realnej) wyceny zabezpieczenia, • inne

Źródło: opracowanie własne na podstawie D. Lewandowski: *Bezpieczne zarządzanie ryzykiem kredytowym ...* op. cit., s. 58 i nast.

Ukazane wyżej zagrożenia wyceny zabezpieczenia bank winien traktować jako ogólne, dotyczące wszelkich form alternatywnych źródeł pokrycia należności kredytowych. Oprócz nich, występują również determinanty specyficzne związane z konkretnym przedmiotem zabezpieczenia i podejściem do jego wyceny. Przedstawia je poniższa tabela 42.

Tabela 42

Elementy warunkujące prawidłowość wyceny przyjętej formy zabezpieczenia

<i>Przedmiot zabezpieczenia (wyróżnione aktywo)</i>	<i>Elementy warunkujące prawidłową wycenę (ewentualne zagrożenia)</i>	<i>Przykładowa forma zabezpieczenia</i>
Środki trwale	<ul style="list-style-type: none"> • uniwersalność wykorzystania przedmiotu zabezpieczenia przez potencjalnych nabywców (specjalistyczne maszyny, linie produkcyjne wykorzystywane tylko u kredytobiorców mogą przyjąć wartość złomu dla ewentualnych nabywców), • podatność na obniżanie wartości z tytułu starzenia się technologicznego przedmiotu zabezpieczenia, • mobilność przedmiotu zabezpieczenia (łatwy demontaż), • sposób ochrony, konserwacji warunkujący zachowanie cech jakościowych i wartościowych przez przedmiot zabezpieczenia, • popyt na rynku dóbr inwestycyjnych na dany przedmiot zabezpieczenia, • popyt na rynku dóbr wytwarzanych za pomocą przejętych środków trwałych 	<ul style="list-style-type: none"> • zastaw • przewłaszczenie
Nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> • lokalizacja, • infrastruktura/uzbrojenie terenu (usługi komunalne, szlaki komunikacyjne), • różnorodność zastosowania nieruchomości (ograniczenie obniża wartość nieruchomości), • koniunktura na rynku nieruchomości, • aspekt środowiskowy (uciążliwe nieruchomości przyjmują niższą wartość) 	<ul style="list-style-type: none"> • hipoteka
Poręczenia, gwarancje, awale	<ul style="list-style-type: none"> • artykulacja powiązań między kredytobiorcą a poręczającym za spłatę (polityczne, gospodarcze, rodzinne), • jakość, wielkość i renoma ręczącego, • wartość innych gwarancji przekazanych przez gwaranta innym wierzycielom, • rodzaj kapitału zaangażowanego w porękę (płynny, niepłynny) 	<ul style="list-style-type: none"> • gwarancja bankowa, • poręczenie cywilne
Zapasy	<ul style="list-style-type: none"> • jakość zapasów (nowoczesność, markowość oraz możliwość szybkiej sprzedaży), • sposób przechowywania i ochrony warunkujący pożądane cechy zapasu, • przetworzenie produktów jako determinant możliwości upłynnienia zapasów, • trwałość decydująca o możliwości obniżenia wartości zapasu, • zapewnienie dostępności do informacji o charakterze bieżącym, związanej z rzeczywistym posiadaniem przedmiotu 	<ul style="list-style-type: none"> • zastaw, • przewłaszczenie

	zabezpieczenia w toku trwania transakcji kredytowej	
Należności	<ul style="list-style-type: none"> wiarygodność, prawidłowość dokumentacji, określenie standingu finansowego dłużnika, podawcy zabezpieczenia, ocena okresu realizacji płatności na rzecz podawcy w jego dotychczasowej działalności, artykulacja ewentualnych zagrożeń związanych z koncentracją, rozproszeniem ilościowym i wartościowym należności - przedmiot zabezpieczenia, ocena i określenie wpływu cech przedmiotu transakcji kupna - sprzedaży na szybkość regulowania powstałych z tego tytułu należności 	<ul style="list-style-type: none"> cesja wierzytelności

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Patterson: *Poradnik ...* op. cit., s. 256 i nast.

Ogół stosowanych w polskiej praktyce bankowej form zabezpieczeń kredytów można klasyfikować według różnych kryteriów (tabela 43).

Tabela 43

Kryteria klasyfikacji form zabezpieczeń kredytów

<i>Forma zabezpieczenia</i>	<i>Cechy szczególne formy zabezpieczenia</i>	<i>Rodzaj zabezpieczenia - przykład</i>	<i>Źródło</i>
rzeczowa	<ul style="list-style-type: none"> zabezpieczenie w oparciu o prawa rzeczowe, skuteczne w stosunku do wszystkich podmiotów trzecich 	<ul style="list-style-type: none"> przewłaszczenie rzeczy 	<ul style="list-style-type: none"> S. Cieśla: <i>Zabezpieczenie zwrotu kredytów</i>. „Bank” 1995 nr 5, s. 29
zobowiązaniowa	<ul style="list-style-type: none"> utworzenie określonej wierzytelności kredytodawcy wobec zobowiązanego, którym może być kredytobiorca jak i osoba trzecia 	<ul style="list-style-type: none"> poręczenie 	
majątkowa	<ul style="list-style-type: none"> zabezpieczenia o wymiernej wartości równoważącej wartość długu kredytowego uprawnienie dające możliwość szczegółowego nadzoru nad wykorzystaniem kredytu 	<ul style="list-style-type: none"> zastaw na towarach 	
niemajątkowa		<ul style="list-style-type: none"> wprowadzenie przedstawiciela banku do organu kontrolnego kredytobiorcy 	
instytucjonalna, typowa	<ul style="list-style-type: none"> zabezpieczenia o skryształizowanej strukturze prawnej posiadające odpowiednie 	<ul style="list-style-type: none"> zastaw bankowy, hipoteka 	<ul style="list-style-type: none"> M. Bączyk: <i>Problem regulacji prawnej zabezpie-</i>

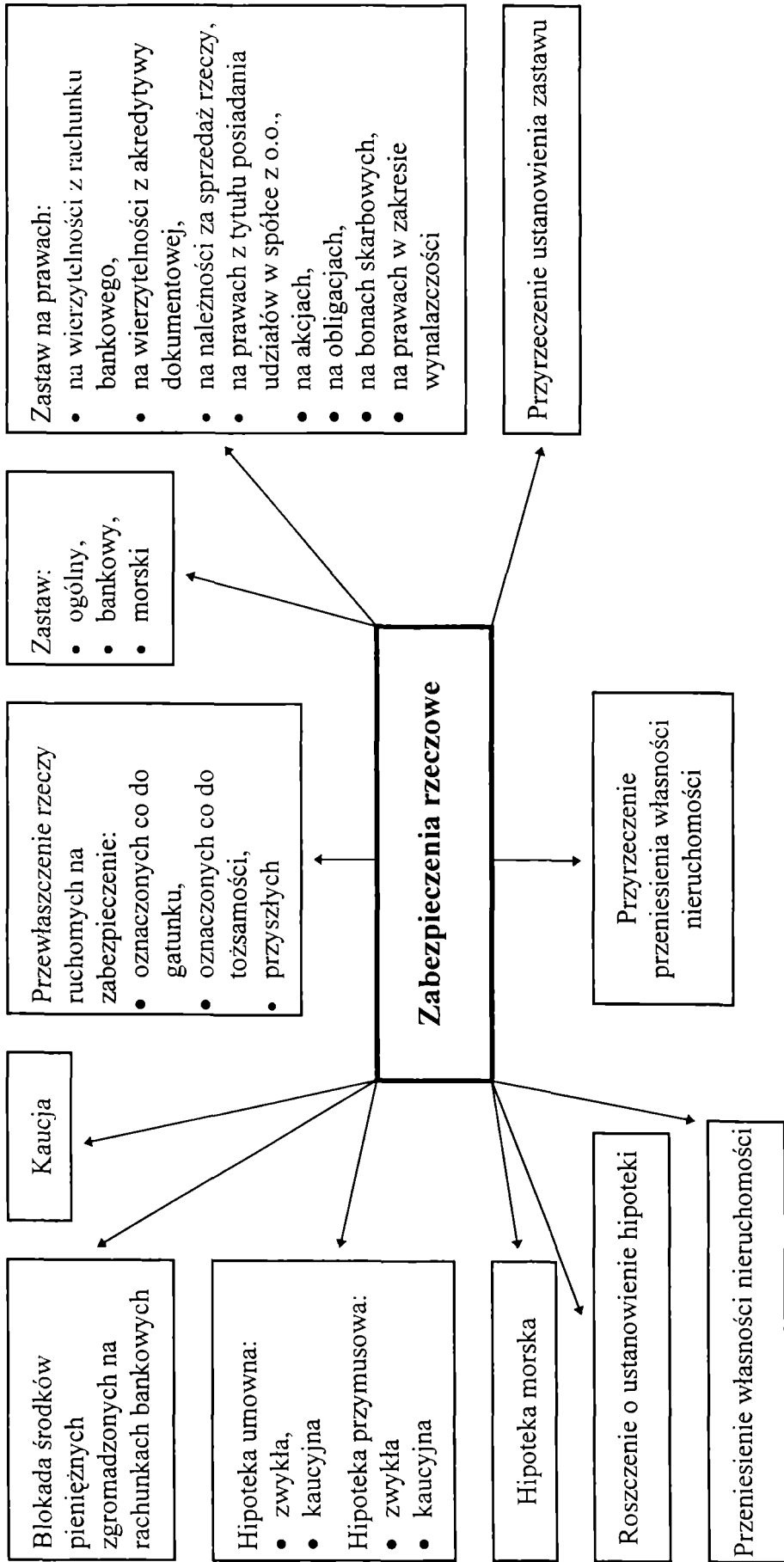
instytucjonalna nietykowa inna	<ul style="list-style-type: none"> regulacje prawne, • pełnią rolę pierwotną w stosunku kredytowym • elementy zabezpieczenia pojawiają się w zakresie takich instytucji prawnych, które pierwotnie służą innym celom prawnym i ekonomicznym • zróżnicowane pod każdym względem, uzupełniające zabezpieczenia instytucjonalne (typowe i nietykowe) np. zabezpieczenia ekonomiczne 	<ul style="list-style-type: none"> • zdolność kredytowa biorcy, • udział własny w kredytowanym przedsięwzięciu 	<i>czeń w prawie polskim. „Bank i Kredyt” 1991 nr 11, s. 1</i>
osobista rzeczowa	<ul style="list-style-type: none"> • odpowiedzialność osobista osoby ustanawiającej zabezpieczenie całym jej majątkiem • ograniczenie odpowiedzialności osoby dającej zabezpieczenie do poszczególnych składników jej majątku 	<ul style="list-style-type: none"> • weksel in blanco, • gwarancja bankowa, • poręczenie • zastaw, • kaucja 	<ul style="list-style-type: none"> • T. Heropolitańska: <i>Zabezpieczenie wiarytelności banku.</i> Warszawa 1995, s. 28.
materialna prawna	<ul style="list-style-type: none"> • przekazanie kredytodawcy kwoty ekwiwalentnej lub zbliżonej w formie środków pieniężnych lub innych wartości majątkowych w zamian za kredyt • możliwość dochodzenia roszczeń od osób trzecich lub stworzenie dogodnej pozycji do pokrywania swych należności przy występowaniu innych wierzycieli 	<ul style="list-style-type: none"> • kaucja, • blokada rachunków bankowych, • przewłaszczenie • poręczenie, • hipoteka, • ubezpieczenie 	<ul style="list-style-type: none"> • J. Adamek: <i>Formy zabezpieczeń kredytów na przykładzie II/O BZ S.A. w Jeleniej Górze.</i> W: <i>Gospodarka w procesie transformacji systemowej.</i> Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 670, s. 51

Źródło: opracowanie własne.

Analiza przedstawionych wyżej kryteriów podziału zabezpieczeń kredytowych i ich cech nasuwa wniosek, iż przedstawione zbiory mogą posiadać elementy wspólne przyporządkowujące określony rodzaj zabezpieczenia do różnej kategorii form wyróżnionych według przyjętego kryterium ich podziału. Dlatego też dla przedstawienia arsenału możliwych do wyboru prawnych form zabezpieczeń kredytu przyjęto kryterium ich podziału na zabezpieczenia o charakterze rzeczowym i osobistym (rysunki 33 i 34).

Rysunek 33

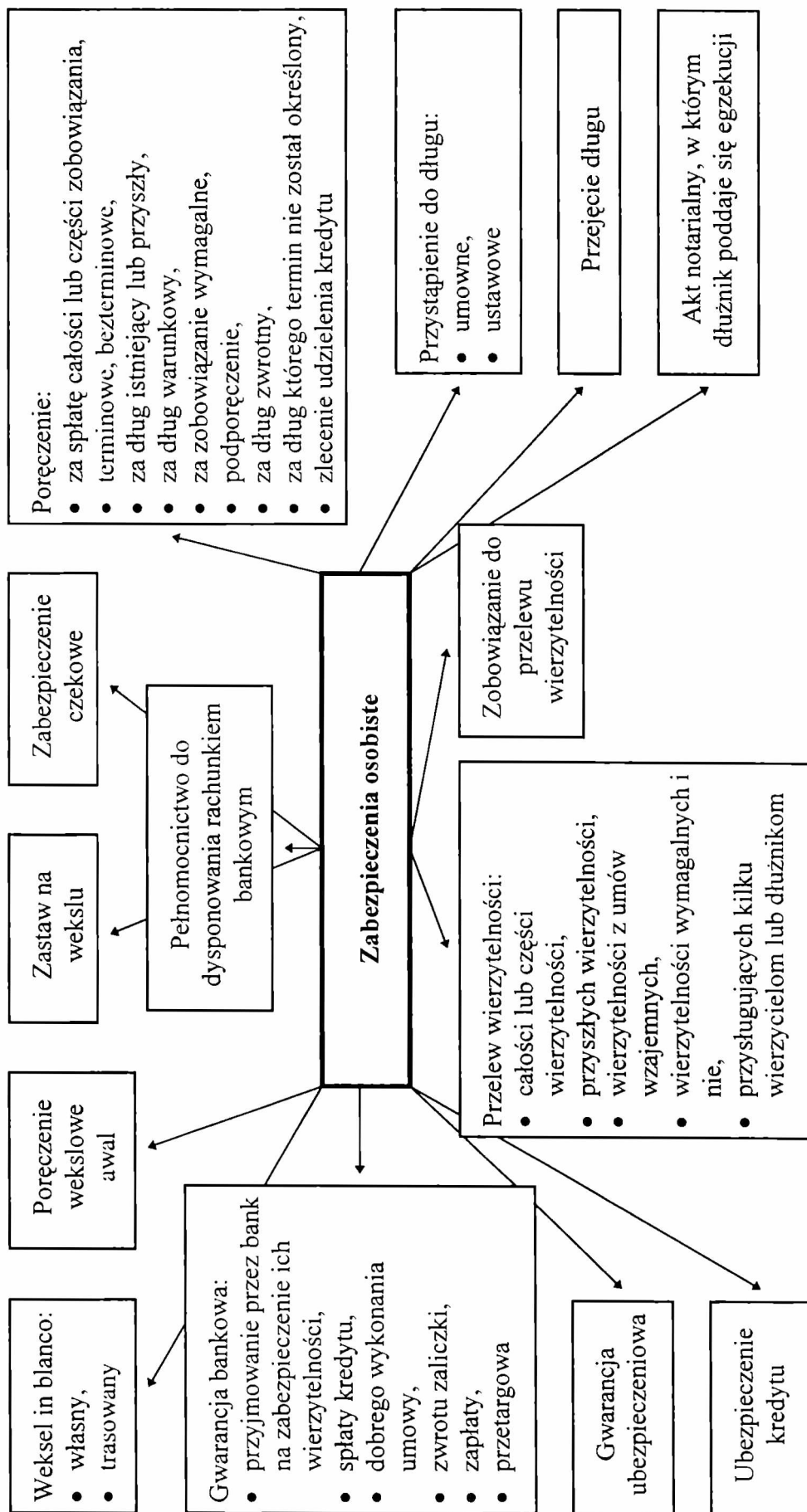
Zabezpieczenia rzeczowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Heropolitańska: *Zabezpieczenie wierzytelności banku ...* op. cit., s. 233 i nast.

Rysunek 34

Zabezpieczenia osobiste

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Heropolitańska: *Zabezpieczenia wierzytelności banku ...* op. cit., s. 60 i nast.

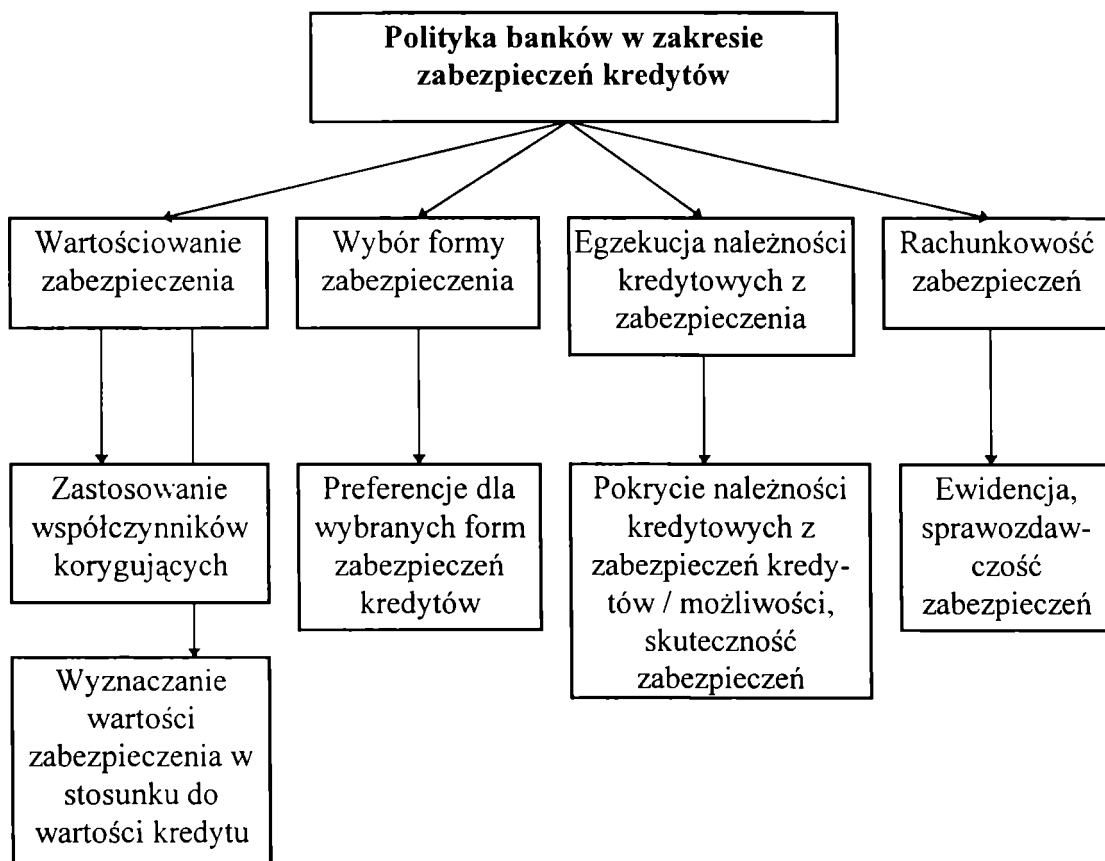
Nie jest zamierzeniem autora omawianie specyfiki formalnoprawnej stosowania zabezpieczeń kredytów jako instrumentu sterowania ryzykiem w obszarze jego wtórnego podziału, lecz wskazanie niebezpieczeństw i sposobów ich redukcji związanych z alternatywnymi źródłami spłaty należności kredytowych, jak również ocena polityki zabezpieczeń kredytów realizowanej w oddziałach banków „A”, „B” i „C”.

Polityka zabezpieczeń kredytów w wybranych bankach

Analiza i ocena polityki zabezpieczeń w wybranych oddziałach banków „A”, „B”, „C” prowadzona będzie w następujących przekrojach (rysunek 35):

Rysunek 35

Przekroje analizy polityki zabezpieczeń kredytów w oddziałach banków „A”, „B”, „C”

Źródło: opracowanie własne.

A. Wartościowanie zabezpieczenia

Ocena i wyznaczenie wartości zabezpieczenia przyjmowanego jako alternatywne źródło spłaty należności kredytowych stanowi jeden z najbardziej newralgicznych punktów związanych z procedurą zabezpieczania kredytu. Wynika to z:

- różnej płynności stosowanych form zabezpieczeń,
- szerokiej gamy stosowanych metod wywartościowania przedmiotu zabezpieczenia,
- trudnej do oszacowania wartości zwrotu z zabezpieczenia,
- wahań wartości niektórych form zabezpieczeń jako pochodnej zmian koniunktury na rynku lokalnym.

Eliminacja tych niedomagań, jak i minimalizacja ich wpływu na ryzyko transakcji kredytowej może przebiegać różnymi ścieżkami zależnie od stosowanej polityki banku. Wśród działań zmierzających ku prawidłowej ocenie wartości zabezpieczenia wymienić można:

- korzystanie z usług własnych lub autoryzowanych ekspertów wyceniających zabezpieczenie kredytu,
- zastosowanie współczynników korygujących wartość zabezpieczenia,
- oparcie procedury wartościowania zabezpieczenia o formuły matematyczne,
- wyznaczenie pułapu wartości zabezpieczenia jako krotności wartości usługi kredytowej (czy usługi o podobnym charakterze),
- zawarcie w umowie kredytowej klauzuli umożliwiającej bankowi przyjęcie takiej wartości oferowanego zabezpieczenia, która stanowi pokrycie oszacowanego ryzyka transakcji.

Analizując zachowania oddziałów banków „A”, „B”, „C” w zakresie powyższej problematyki stwierdzić można iż:

- każdy z oddziałów przyjmował jako wartość oferowanego zabezpieczenia wartość oszacowaną przez niezależnych ekspertów sądowych lub wartość ujętą w polisach ubezpieczeniowych cedowanych na bank równoległe do związanych z nimi zabezpieczeniami,
- tylko bank „B” i „C (i jego oddziały) stosowały przy wycenie wartości zabezpieczenia współczynniki korygujące ich wartość. Zastosowanie takiej procedury umożliwia:
 - a) zbliżenie wartości przyjętego zabezpieczenia do oczekiwanego zwrotu środków pieniężnych z ich upłynnienia,

b) urealnienie wartości zabezpieczenia w stosunku do jego wartości początkowej (oferowanej przez biorcę), co przyczynia się do: zmniejszenia ewentualnych strat w sytuacji niepowodzenia transakcji kredytowej, a więc minimalizacji ryzyka działalności.

Przegląd stosowanych współczynników korygujących przedstawia tabela 44. Zawarte w niej współczynniki korygujące przyjmowane są do wyceny zabezpieczenia według formuły:

$$W_{pz} = W_{zo} \times W_k$$

gdzie:

W_{pz} - wartość przyjętego zabezpieczenia transakcji kredytowej,

W_{zo} - wartość zabezpieczenia oferowana,

W_k - współczynniki korygujący.

- w procesie wyceny zabezpieczenia żaden z badanych oddziałów banków „A”, „B”, „C” nie stosował rozszerzonych formuł matematycznych wyznaczania wartości realnej zabezpieczeń⁸⁹,
- przyjmowanie przez analizowane oddziały banków zabezpieczenia pokrywały wartość należności kredytowych w momencie ich powstania w granicach 150-300%, co po uwzględnieniu przyjętych współczynników korygujących dawało pokrycie należności w wysokości 200-450% wartości udzielonego kredytu.

B. Wybór formy zabezpieczenia

Preferowanie wybranych form prawnych zabezpieczeń kredytów w działalności kredytowej banku staje się pochodną następujących wyznaczników:

- uwarunkowań prawnych przyjmowania i realizacji poszczególnych form zabezpieczeń kredytów,
- wewnętrznych decyzji podejmowanych przez kierownictwo banku dotyczących tej kwestii,
- skuteczności formalnoprawnej, jak i finansowej danej formy zabezpieczenia,
- podaży poszczególnych rodzajów zabezpieczeń kredytów generowanej przez kredytobiorców,

⁸⁹ Przykładem takiej procedury może być formuła, która w swej konstrukcji uwzględnia: tzw. ryzyko płynności i wartości zabezpieczenia. Wyznaczenie realnej wartości zabezpieczenia przebiega w oparciu o wzór: $W = (Z \times Ww) - [K \times (R \times (Wp/360))]$, gdzie: W - wartość pożądana zabezpieczenia, Z - wartość oferowana zabezpieczenia, Ww - ryzyko wartości zabezpieczenia, K - kapitał kredytu, R - stopa odsetek ustawowych, Wp - wartość wskaźnika płynności zabezpieczenia w dniach.

Tabela 44

Współczynniki korygujące wartość zabezpieczeń kredytów - przegląd

Bank „A”	Bank „B”	Wsp.	Bank „C”	Wsp.	Wyniki badań FEiBB****	Wsp.	Np. Kanada***	Wsp.
Brak zastosowania współczynników obniżających wartość zabezpieczeń udzielanych kredytów. Wycena oparta na szacunkach rzeczoznawców i doświadczeniu inspektorów kredytowych	<ul style="list-style-type: none"> • cesja lub zastaw praw z rachunku bankowego (z wyłączeniem kwot wolnych od zajęcia) • przelew wierzytelności • pozostałe formy zabezpieczenia 	do 0,9	<ul style="list-style-type: none"> • hipoteka, • środki trwałe, • zapasy, • akcje spółek giełdowych, • obligacje Skarbu Państwa, • lokata w banku „C”, • lokaty w innych bankach 	0,5 0,6 0,3 0,9	<ul style="list-style-type: none"> • grunty, • budynki, • środki transportu, • maszyny i urządzenia, • zapasy, • blokady na rachunkach 	0,75 0,7 0,54 0,7 0,61 0,9	<ul style="list-style-type: none"> • należności, • zapasy, • wyposażenie, • nieruchomości, • skrypty dłużne i ogólne porozumienia o zabezpieczeniach • poręczenia osobiste 	do 0,5 0,5-0,7 0,5 0,7-1 0,7 0,3-0,5* 1 0-0,5**

* - jeżeli firma nie ma zdolności do funkcjonowania 0,3-0,5 wartości aktywów.

** - jeśli występują kwestionowane przez bank przepływy pieniężne ręczącego.

*** - na podstawie J. Kelly, P. Aykrod, R. Hoke: *Lending and Recovery: The Benefits and Pitfalls of Consulting Engagement*. Toronto: Carswell 1985 za: R. Patterson: *Poradnik kredytowy* ... op. cit., s. 269.**** - M. Krysiak: *Ryzyko zabezpieczeń kredytów bankowych*. „Bank” 1993 nr 10. s. 33.

Źródło: opracowanie własne.

- związku rodzaju i wartości produktu kredytowego a jakości przyjmowanego zabezpieczenia,
- związku oszacowanego ryzyka transakcji kredytowej o pożądanym zabezpieczeniem.

Jest rzeczą oczywistą, iż każda instytucja bankowa preferować będzie zabezpieczenia o wysokiej płynności, niskim ryzyku straty wartości i niskim koszcie dozoru. Dlatego też w instrukcjach wewnętrznych, dotyczących sposobów, metod, form zabezpieczania kredytów, którymi kierują się inspektorzy kredytowi wyznaczone są pożądane formy. Należą do nich:

- blokady na rachunkach bankowych,
- przelewy wierzytelności,
- gwarancje bankowe,
- hipoteki.
- zastawy na środkach transportu,
- inne spełniające powyższe warunki.

Tabele 45 i 46 przedstawiają udział poszczególnych form zabezpieczeń kredytów w portfelu zabezpieczeń oddziałów banków „A”, „B”, „C” a rysunki 36 i 37 przedstawiają strukturę portfeli zabezpieczeń na tle wielkości średnich charakteryzujących polski sektor bankowy.

Analiza poniższych wielkości pozwala stwierdzić, iż:

- rozkład przyjmowanych form prawnych zabezpieczeń kredytowych w poszczególnych oddziałach banków „A”, „B”, „C” jest różny co stanowi wynik:
 - a) innych preferencji w stosunku do oceny jakości zabezpieczenia (oddział banku „A” - poręczenie cywilne, przelew wierzytelności, zastaw na rzeczach ruchomych; oddział banku „B” - poręczenie wekslowe, zastaw na rzeczach ruchomych, poręczenie cywilne; oddział banku „C” - hipoteka, przelew wierzytelności, inne),
 - b) łączenia form zabezpieczeń kredytów,
- wśród preferowanych (najczęściej przyjmowanych) form rzeczowych zabezpieczeń wiodącą rolę pełni zastaw bankowy na środkach transportu (wysoka płynność, łatwość oszacowania wartości), zaś pozostałe przyjmowane formy uzależnione są od ich podaży.
- zmienia się w czasie portfel zabezpieczeń kredytów na rzecz zabezpieczeń o wyższej płynności.

Tabela 45

Formy prawne zabezpieczeń kredytów w latach 1992-1995 w bankach „A”, „B”, „C”

Forma prawna zabezpieczenia	1992						1993						1994						1995					
	Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C	
	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%
1. Poręczenie cywilne	9	23.6	75	16.7	-	-	9	28.1	107	13.0	-	-	12	24.0	149	24.0	0	0.0	18	24.6	63	10.6	4	3.7
2. Poręczenie wekslowe	5	13.1	238	53.1	-	-	9	28.1	479	58.6	-	-	2	4.0	281	45.3	6	16.6	0	0.0	287	48.6	26	23.9
3. Hipoteka	4	10.6	55	12.2	-	-	3	9.5	60	7.3	-	-	10	20.0	28	4.5	3	8.5	12	16.4	29	4.9	15	13.8
4. Przelew wierzycielności	2	5.3	17	3.8	-	-	0	0.0	72	8.8	-	-	14	28.0	54	8.7	10	27.7	17	23.3	54	9.1	7	6.4
5. Zastaw banko- wy na rzeczach ruchomych	11	29.0	39	8.7	-	-	11	34.3	52	6.3	-	-	11	22.0	93	15.0	10	27.7	17	23.3	104	17.6	48	44.0
6. Zastaw na prawach	0	0.0	9	2.0	-	-	0	0.0	9	1.1	-	-	0	0.0	2	0.4	0	0.0	0	0.0	8	1.6	0	0.0
7. Przewłaszcze- nie na zabezpieczenie	0	0.0	4	1.0	-	-	0	0.0	5	0.7	-	-	0	0.0	13	2.1	1	2.8	0	0.0	16	2.8	1	0.9
8. Blokada środków na rachunkach	1	2.7	0	0.0	-	-	0	0.0	0	0.0	-	-	1	2.0	0	0.0	2	5.6	1	1.5	29	4.9	1	0.9
9. Pozostałe*	6	15.7	11	2.5	-	-	0	0.0	34	4.2	-	-	0	0.0	0	0.0	4	11.1	8	10.9	0	0.0	7	6.4
	38	100.0	448	100.0	-	-	32	100.0	818	100.0	-	-	50	100.0	620	100.0	36	100.0	73	100.0	590	100.0	109	100.0

* Cesje z ubezpieczenia, depozyty, roszczenia, upoważnienia do zaspokojenia wierzycielności z rachunków bankowych, ubezpieczenia kredytu.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 46
Struktura rzeczowa przyjętych zabezpieczeń kredytów udzielanych w latach 1992-1995 w bankach „A”, „B”, „C”

Przyjęte zabezpieczenie	1992						1993						1994						1995					
	Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C*		Bank A		Bank B**		Bank C	
	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%	il.	%
1. Środki transportu	4	25,0	-	-	-	-	7	35,0	-	-	-	-	8	26,7	-	-	22	84,6	16	38,4	47	40,1	37	48,7
2. Maszyny	1	6,2	-	-	-	-	1	5,0	-	-	-	-	3	10	-	-	0	0,0	5	13,6	25	21,3	7	9,2
3. Narzędzia	3	18,8	-	-	-	-	3	15,0	-	-	-	-	1	3,3	-	-	0	0,0	1	2,4	6	5,2	2	2,7
4. Zapasy	4	25,0	-	-	-	-	4	20,0	-	-	-	-	3	10	-	-	1	3,8	2	4,8	8	6,9	15	19,7
5. Budynki	4	25,0	-	-	-	-	5	25,0	-	-	-	-	13	43,3	-	-	3	11,6	15	36,0	20	17,0	12	15,8
6. Budowle	0	0,0	-	-	-	-	0	0,0	-	-	-	-	2	6,7	-	-	-	0,0	1	2,4	9	7,7	3	3,9
7. Grunty i tereny	0	0,0	-	-	-	-	0	0,0	-	-	-	-	0	0,0	-	-	-	0,0	1	2,4	2	1,8	0	0,0
	16	100,0	-	-	-	-	20	100,0	-	-	-	-	30	100,0	-	-	26	100,0	41	100,0	117	100,0	76	100,0

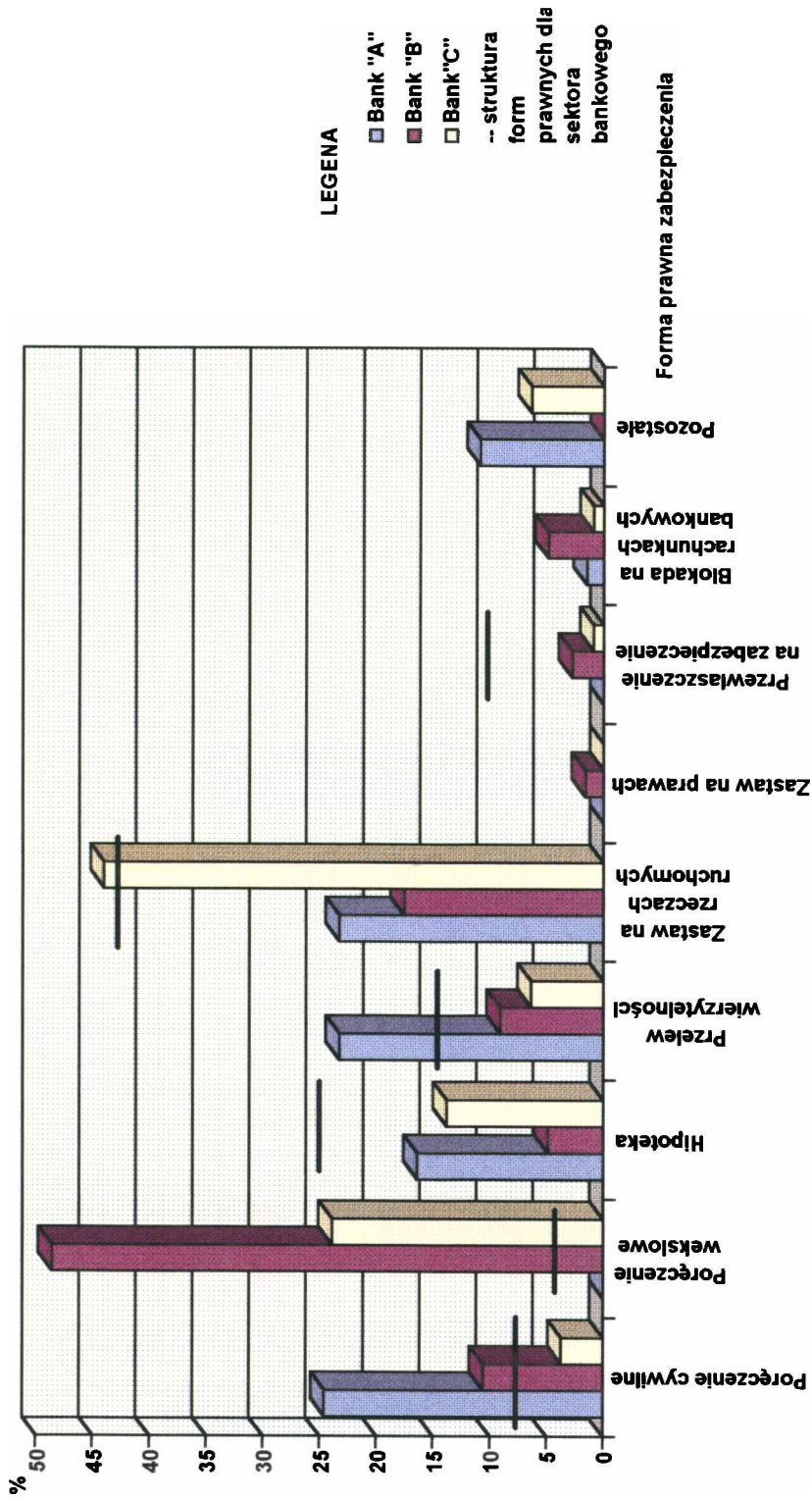
* Bank „C” udostępnił dane tylko za lata 1994-1995.

** Bank „B” udostępnił dane dotyczące struktury rzeczowej zabezpieczeń tylko za 1995 r.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 36

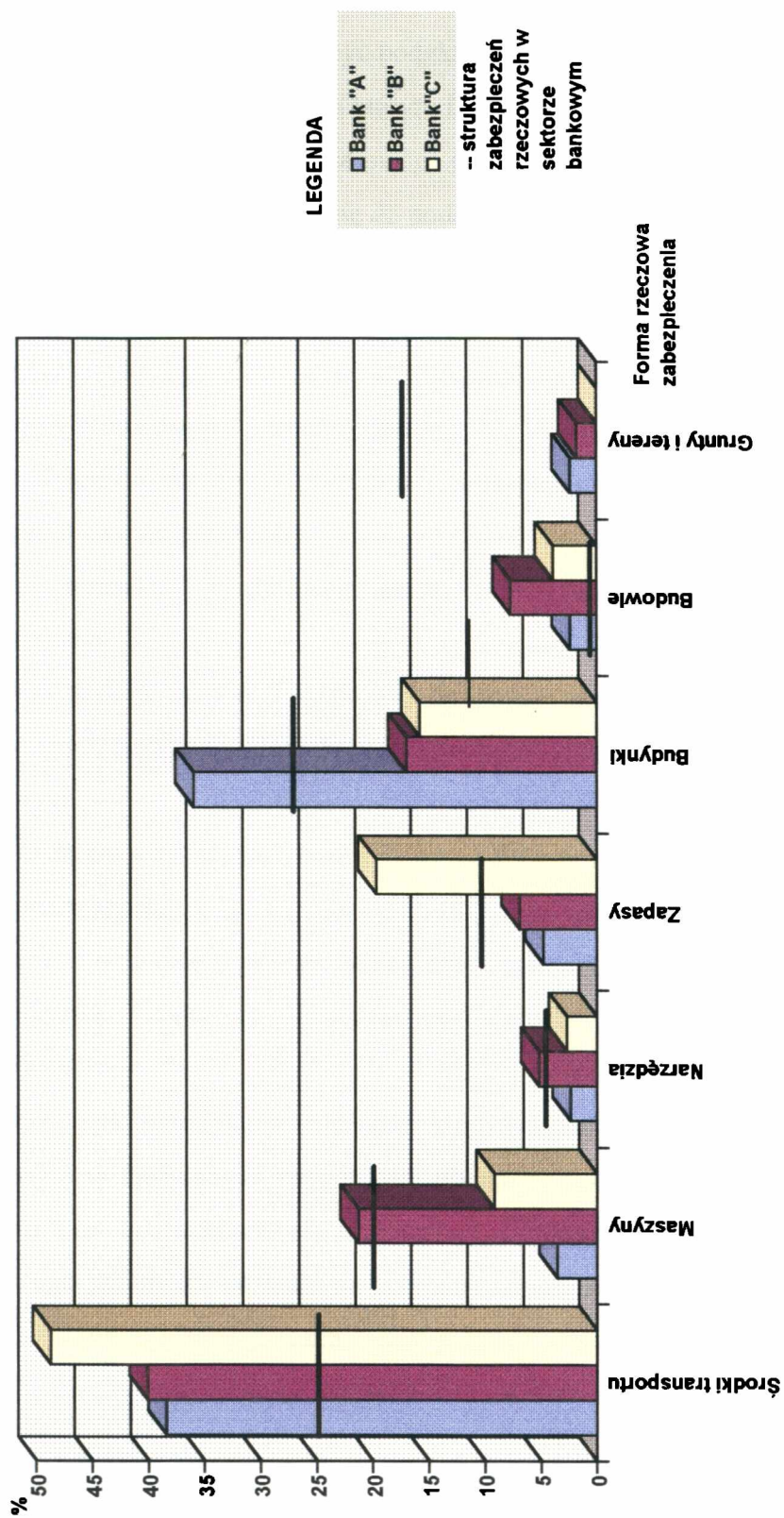
Rozkład form prawnych zabezpieczeń w portfelu zabezpieczeń kredytów banku „A”, „B”, „C” w 1995 r. (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 45.

Rysunek 37

Struktura rzeczowa portfela zabezpieczeń kredytów w banku „A”, „B”, „C” w 1995 r. (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 46.

- odniesienie struktury portfeli zabezpieczeń kredytowych oddziałów banków „A”, „B”, „C” w znikomym stopniu pokrywa się ze średnimi stanami charakteryzującymi polski system bankowy co może być podyktowane:
 - specyfiką rynku lokalnego, na którym funkcjonują oddziały banków,
 - stosunkiem do wymiaru jakościowego przyjmowanych zabezpieczeń,
 - koniecznością dostosowania się do podaży oferowanych rodzajów zabezpieczeń.

C. Egzekucja należności kredytowych z przedmiotu zabezpieczenia

Oceniając możliwość egzekucji kredytowych z przyjętych form ich zabezpieczenia podkreślić należy, iż jej efektywność podyktowana jest:

- prawidłową oceną wartości zabezpieczenia,
- cechami formalno-prawnymi przedmiotu zabezpieczenia warunkującymi szybkość dochodzenia z niego należności,
- specyfiką transakcji kredytowej, której zakończeniem staje się upłynienie zabezpieczenia,
- szybkością reakcji instytucji bankowej na pojawiające się trudności w obsłudze kredytu (np. przyjęcie dodatkowej formy zabezpieczenia spłaty należności kredytowych),
- doświadczeniem i umiejętnościami pracowników komórek bankowych zajmujących się tą problematyką,
- ewentualną możliwością wyboru innej drogi pokrycia strat finansowych z tytułu niepowodzenia transakcji kredytowej (uruchomienie rezerw, sprzedaż wierzytelności).

Problematyka windykacji należności kredytowych pozostaje w ścisłym związku z prawidłowym oszacowaniem tzw. ryzyka płynności przyjętych form zabezpieczenia kredytu (wartość ta rozkłada się odmiennie dla różnych form zabezpieczeń)⁹⁰. Znajomość tego parametru pozwala na przyjęcie odpowiedniej procedury dochodzenia należności z przedmiotu zabezpieczenia, a więc optymalizację ryzyka windykacji. Jeżeli

⁹⁰ Przez ryzyko płynności formy zabezpieczenia kredytu można rozumieć czas, jaki upływa od momentu rozpoczęcia procesu windykacji do momentu spieniężenia przedmiotu zabezpieczenia. Okres odzyskiwania wierzytelności banków wynosił średnio dla:

- nieruchomości budynkowych 9 miesięcy,
- gruntów 13 miesięcy,
- maszyn 18 miesięcy,
- zapasów 14 miesięcy,
- należności 12 miesięcy.

przyjmujemy, iż dla wybranego zabezpieczenia dominanta ryzyka płynności wynosi X miesięcy to procedura windykacji w czasie $t \leq X$ może opierać się o egzekucję komorniczą, jeżeli zaś okres windykacji zbliża się do wartości X lub ją przekracza wymagane jest wtedy czynne uczestnictwo pracowników banku w poszukiwaniu możliwości upłynnienia zabezpieczenia (przewidywany brak skutków egzekucji komorniczej).

Próbie oceny egzekucji należności kredytowych z przedmiotu zabezpieczenia prowadzonej w oddziałach banków „A”, „B”, „C” należałoby rozpocząć od przedstawienia sposobów i wartości zabezpieczenia kredytów w grupach ryzyka kredytowego.

Wielkości przedstawione w tabeli 47 pozwalają stwierdzić, iż;

- wartość należności kredytowych w grupach ryzyka kredytowego pokryta była średnio w 200-300% wartością zabezpieczenia,
- należności kredytowe zabezpieczały formy uznawane za bezpieczne z punktu widzenia interesów banku (hipoteki, zastawy bankowe, poręczenia),
- kredyty w grupie ryzyka stracone pokrywane były przez zabezpieczenia przewyższające ich wartość o około 250%,
- następuje ciągły w czasie wzrost wartości przyjmowanych zabezpieczeń w poszczególnych grupach ryzyka należności kredytowych.

Jednym i wydaje się słusznym wnioskiem nasuwającym się po analizie danych zawartych w tabeli 47 jest konkluzja, iż interesy oddziałów banków „A”, „B”, „C” związane z ewentualną egzekucją należności kredytowych są prawidłowo zabezpieczone tak jakościowo, jak również wartościowo. Opozycją do takiego wniosku są pojawiające się wątpliwości dotyczące: rzeczywistej efektywności egzekucji z zabezpieczeń kredytów w grupach ryzyka - wątpliwe, stracone, czy też faktycznego zabezpieczenia interesów finansowych banku przez uruchamianie alternatywne źródła spłaty należności kredytowych. Poszukiwanie i artykulacja stanu rzeczywistego poruszanej wyżej problematyki możliwa będzie po zapoznaniu się z informacjami zawartymi z tabeli 48.

Tabela 47

Zabezpieczenia kredytów w grupach ryzyka kredytowego w banku „A”, „B”, „C” w latach 1992-1995

Grupa ryzyka	Rodzaj zabezpieczenia	1992						1993						1994						1995					
		Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C		Bank A		Bank B		Bank C	
		x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y	x	y
poniżej standardu	1. Hipoteka	240	112,5	-	-	-	-	20	242	-	-	-	-	30	809	400	-	-	-	-	20	120	97,3	-	-
	2. Por. wekslowe	80	752	-	-	-	-	-	140	-	-	-	-	-	663	-	-	-	-	-	20	749	-	-	-
	3. Weksel**	140	56,7	1013	-	-	-	-	1,6	1691	-	-	-	-	12,8	1532	59	0	0	-	407	100	10	-	-
	4. Zastaw bankowy	-	22,4	-	-	-	-	-	20,4	-	-	-	-	30	9234	120	-	-	-	-	1219	90	-	-	-
	5. Poręczenie cyw.	-	85	-	-	-	-	50	117	-	-	-	-	150	294	-	-	-	-	-	1002	-	-	-	-
	6. Przewłaszczenie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	209	-	-	-	-	-	908	-	-	-	-
wątpliwe	1. Hipoteka	36	206,3	-	-	-	-	20	983	-	-	-	-	20	1457	-	-	-	-	20	-	-	-	-	-
	2. Por. wekslowe	20	71,4	-	-	-	-	20	291	-	-	-	20	1386	-	-	-	-	20	4	-	-	-	-	-
	3. Weksel**	20	2370	-	-	-	-	20	15,5	39,4	-	-	-	12,2	572	0	5	5	-	0,4	-	-	-	-	-
	4. Zastaw bankowy	7,5	2005	-	-	-	-	-	2091	-	-	-	-	-	1894	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	5. Poręczenie cyw.	10	-	-	-	-	-	10	70,2	-	-	-	10	343	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-
	6. Przewłaszczenie	-	-	-	-	-	-	-	35,9	-	-	-	-	-	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	7. Cesja należności	50	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	2223	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
stracone	1. Hipoteka	205	214,9	-	-	-	-	205	589	-	-	-	-	285	2030	-	-	-	-	285	474	-	-	-	-
	2. Por. wekslowe	-	356	3687	-	-	-	-	153	2021	-	-	-	-	229	1622	-	-	-	-	447	903	-	-	-
	3. Weksel**	72,4	-	-	-	-	-	63,4	435	-	-	-	-	127	-	-	-	-	127	-	-	-	-	-	
	4. Zastaw bankowy	250	1514	-	-	-	-	250	1443	-	-	-	-	528	2011	-	-	-	628	284	-	-	-	-	
	5. Poręczenie cyw.	172	-	-	-	-	-	122	21,4	-	-	-	-	650	14,8	-	-	-	650	1137	-	-	-	-	
	6. Przewłaszczenie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	17	-	-	-	-
	7. Cesja należności	77	5,9	-	-	-	-	77	-	-	-	-	-	-	3,6	-	-	-	-	-	39	-	-	-	-

* Kredyt w rachunku bieżącym.

** Przy wekslach in blanco nie określono wartości zabezpieczenia.

x - wartość zabezpieczenia

y - wartość należności na 31.12.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 48

Windykacja należności kredytowych w latach 1992-1995 w bankach „A”, „B” - skuteczność przyjętych zabezpieczeń

Kredyt tys. PLN	Rodzaj i wartość przyjętego zabezpieczenia w tys. PLN	Data i wartość zadłużenia w momencie otwarcia windykacji	Zrealizowane zabezpieczenie i jego wartość w tys. PLN	Stan zadłużenia na 31.12.1995 r.	Uwagi
1) 1,5	weksel in blanco poręczenie 2 osób	1991 r. 1,22	egzekucja z poręczycieli	0,53	trwa egzekucja z poręczycieli
2) 3,5	hipoteka 13 zastaw bankowy 9	1991 r. 2,3	wpłaty własne dłużnika 0,6	1,93	brak tytułu własności dłużnika do nieruchomości, brak popytu na zastawione maszyny
3) 0,25	weksel in blanco poręczenie 3 osób	1990 r. 0,25	-	6,5	niemożliwość ustalenia pobytu poręczycieli, brak źródeł dochodu dłużnika
4) 30	hipoteka 30	1992 r. 30	-	42,3	brak pokrycia z zabezpieczenia, niemożność sprzedaży oferowanych gruntów
5) 25	weksel poręczany, poręczenie 4 osób	1992 r. 26,9	egzekucja z poręczycieli 17	28,2	sprzedaż wierzytelności za 10 tys. PLN na rzecz poręczycieli (ostatnia rata spłaty III 1996)
6) 31	zastaw bankowy 120	1992 r. 31	-	96	postępowanie upadłościowe w trakcie
7) 40	hipoteka 40 poręczenie 4 osób	1992 r. 40	egzekucja z poręczycieli 12, zwrot z polisy ubezpieczenia nieruchomości 4,8	200	przeznaczenie do licytacji gospodarstwa rolnego poręczyciela

1	2	3	4	5	6
8) 100	hipoteka 200, zastaw bankowy 450, weksel in blanco, poręczenie 2 osób	1994 r. 173	egzekucja z nieruchomości poręczyciela 20	173	ogłoszona upadłość podmiotu, brak pokrycia długu z masy upadłości
9) 90	hipoteka 50, zastaw bankowy 450, weksel in blanco, poręczenie 1 osoby	1992 r. 363	sprzedaż przedmiotu zastawu, egzekucja z poręczycieli 156	363	trwa egzekucja z poręczycieli, niemożność upłynnienia budowli
10) 7	hipoteka 7, weksel 7	1993 r. 7,6	egzekucja z poręczycieli 4,2	0	podpisana ugoda z poręczycielem 1994 r., spłata zadłużenia przez przejmującego nieruchomość - zwolnienie z hipoteki 1995 r.
11) 110	zastaw bankowy 300	1991 r. 115,4	egzekucja z rachunku bankowego, częściowo z ruchomości 30	0	upadłość podmiotu 1991 r., zaspokojenie z przedmiotu zastawu wyłączzonego z masy upadłości
12) 7	weksel in blanco	1991 r. 2,8	egzekucja z rachunku bankowego	0	ugoda bankowa 1994 r. na spłatę odsetek ustawowych i bankowych, 1995 r. spłata własna współnika spółki akcyjnej
13) 75	hipoteka 7,5, weksel in blanco	1992 r. 8,7	spłaty własne kosztów komorniczych	0	spłata własna należności kredytowych, ugoda na odstąpienie od spłaty odsetek ustawowych
14) 3,7	weksel in blanco, poręczenie 5 osób	1992 r. 3,6	egzekucja z wynagrodzenia poręczycieli 5,2	0	wierzytelność sprzedana za 1,4 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 3,6 tys. PLN
15) 20	hipoteka 20, zastaw bankowy 36	1992 r. 18,6	wpłaty własne dłużnika 11,8	0	wierzytelność sprzedana za 8,5 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 18,6 tys. PLN

1	2	3	4	5	6
16) 2	weksel in blanco, poręczenie 4 osób	1990 r.	egzekucja z wynagrodzeń poręczycieli 2	0	wierzytelność sprzedana za 0,85 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 2 tys. PLN
17) 25	hipoteka 30	1992 r.	-	0	wierzytelność sprzedana za 12 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 32,6 tys. PLN
18) 70	hipoteka 70, zastaw bankowy 26, przelew wierzytelności 76	1992 r.	-	0	wierzytelność sprzedana za 33 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 220 tys. PLN
19) 7	przelew wierzytelności 7	1991 r.	wpłaty własne dłużnika 2,9 z cesji wierzytelności odzyskano 6,6	0	wierzytelność sprzedana za 3 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 9,7 tys. PLN
20) 3	weksel in blanco, poręczenie 2 osób, zastaw bankowy 3	1991 r.	egzekucja z majątku poręczycieli 6,9	0	wierzytelność sprzedana za 0,6 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 2,5 tys. PLN
21) 700	hipoteka 750, przewłaszczenie na zabezpieczenie 422	1992 r.	-	0	wierzytelność sprzedana za 150 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 1666 tys. PLN
22)	przewłaszczenie na zabezpieczenie 534	1992 r.	-	0	wierzytelność sprzedana za 1640 tys. PLN przy wartości zadłużenia przekazanego do sprzedaży 3281 tys. PLN

1. Ukazane możliwości odzyskania należności kredytowych z realizacji zabezpieczeń w oddziałach banku „A” „B” dotyczą się tylko kredytów na działalność gospodarczą.

2. Większość kredytów konsumpcyjnych zabezpieczonych wekslem in blanco i poręczeniem cywilnym w chwili wymagalności pokrywana jest egzekucją z wynagrodzeń poręczycieli i kredytobiorcy.

3. Kredyty sprzedane przedstawione w tym zestawieniu to całość należności odzyskanych przy zastosowaniu tej formy pokrycia zobowiązań kredytowych.

4. Bank „C” udostępniając dane liczbowe tylko za lata 1994-1995 nie wykazywał w nich egzekucji należności kredytowych w form zabezpieczeń (brak przyczyn - patrz tabela . Rezerwa celowa na należności objęte ryzykiem.

5. Zabezpieczenia rzeczowe: hipoteka, zastaw związane były również z cesją ubezpieczenia przedmiotu na rzecz kredytodawcy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych liczbowych banku „A” „B”.

Szerokopłaszczyźnowa analiza danych jakościowych i wartościowych ujętych w tabeli 48 staje się podstawą twierdzenia, iż:

- 1) czas odzyskiwania windykowanych należności jest okresem bardzo długim i trwa średnio 2-3 lata,
- 2) najczęściej uruchamianym zabezpieczeniem jest egzekucja z poręczycieli co wynika z: łatwości dochodzenia należności z tej formy, konstrukcji prawnej przesadzającej o jej skuteczności, niskich kosztów postępowania egzekucyjnego, małego zaangażowania pracowników banku w realizację zabezpieczenia,
- 3) występowanie połączonych form zabezpieczeń kredytów (hipoteka, zastaw, poręczenie itp.) o wysokiej wartości nie gwarantowało spłaty windykowanych należności kredytowych,
- 4) o złych efektach egzekucji z przedmiotu zabezpieczenia decydowały również uchybienia prawne umów zabezpieczenia czy też ogłoszenie upadłości likwidacji kredytobiorcy co wiązało się z pokrywaniem należności bankowych z majątku biorcy w dalszej kolejności po regulacji zobowiązań z tytułu np. kosztów egzekucyjnych, świadczeń pracowniczych, podatków itp.,
- 5) odzyskane kwoty z tytułu egzekucji należności kredytowych z przedmiotu zabezpieczenia w znikomym stopniu pokrywają te należności,
- 6) sprzedaż wierzytelności jako alternatywa dla uruchamiania jej zabezpieczenia w analizowanych oddziałach banków „A”, „B”, „C” była zjawiskiem incydentalnym i wiązała się z odzyskaniem średnio 20-30% wartości sprzedawanego długu.

Dlatego też, w tym miejscu jeszcze raz wymaga podkreślenia fakt, iż najlepszym zabezpieczeniem długu kredytowego jest prawidłowo oszacowana zdolność kredytowa biorcy, minimalizująca ryzyko transakcji, zaś przyjmowane formy prawne zabezpieczeń kredytu nie mogą stanowić alternatywy wytwarzania funduszy własnych czy dochodów osobistych przeznaczanych na obsługę długu.

D. Dokumentacja, ewidencja, sprawozdawczość zabezpieczeń kredytów

Prawidłowo sporządzona, pełna dokumentacja przyjętego przedmiotu zabezpieczenia stanowi jeden z podstawowych elementów chroniących bank przed stratami związanymi z koniecznością jego upłynnienia. Kredyt rzekomo zabezpieczony może okazać się kredytem bez alternatywnego pokrycia, jeśli np. pierwszeństwo roszczeń nie zostało ustalone, czy też jeśli wszystkie aspekty prawidłowej dokumentacji zabezpieczeń nie są przestrzegane (tak w momencie udzielania kredytu, jak i w czasie

trwania transakcji kredytowej). Wśród dokumentacji zabezpieczeń kredytów, będącej częścią dokumentacji transakcji kredytowej wymienić można:

- pisemne potwierdzenie rzeczywistego istnienia przedmiotu zabezpieczenia,
- opis przedłożonego zabezpieczenia,
- dokumentację związaną ze wcześniejszymi ewentualnymi obciążeniami przedmiotu zabezpieczenia,
- określenie wartości zabezpieczenia (dokumenty wyceny),
- zapewnienie prawnej skuteczności zabezpieczenia z potwierdzeniem praw kredytodawcy do niego,
- dowody wskazujące na ochronę przedmiotu zabezpieczenia przed zdarzeniami losowymi,
- umowy z poręczycielami, gwarantami,
- informacje umożliwiające ocenę standingu finansowego poręczyciela/gwaranta,
- dowody aktualnego ubezpieczenia przedmiotu zabezpieczenia scedowanego na kredytodawcę,
- inne wymagane przez bank.

Jest rzeczą oczywistą, iż kompletowanie, ocena, jak i uzupełnianie brakujących elementów dokumentacji zabezpieczenia jest obowiązkiem inspektora kredytowego prowadzącego daną transakcję kredytową, niemniej wśród zadań komórek wewnętrznych instytucji bankowej zajmujących się działaniami kontrolnymi muszą znaleźć się i takie, które pozwolą na odpowiedź na poniższe pytania:

- Czy wyceny zabezpieczeń dokonują biegli o odpowiednich kwalifikacjach, nie związani z bankiem i kredytobiorcą?
- Czy wartości przypisane zabezpieczeniom są realne oddając obecne warunki rynkowe?
- Czy istnieje system podwójnego dostępu do przedmiotu zastawu ogólnego oraz system pokwitowań łącznie z rejestrowaniem przyjęcia przedmiotów i wymaganiem od klienta dowodu tożsamości i podpisu przed wydawaniem przedmiotów?
- Czy przedłożone jako zabezpieczenie lokaty na rachunku bankowym zostały dokładnie zidentyfikowane, aby uniemożliwić nieupoważnione wypłaty, czy zostały złożone upoważnienia kredytodawcy do potrącenia lub pobrania wierzytelności z rachunku?

- Czy umowy bankowego zastawu rejestrowego wpisywane są do rejestru zastawów banku?
- Czy zawierane umowy zastawu lub przewłaszczenia zawierają klauzulę obowiązku oznaczenia rzeczy jako przedmiotu zastawu, gdy zostaje on w dyspozycji biorcy?
- Czy wszystkie dokumenty związane z zabezpieczeniem podpisywane są przez osoby posiadające do tego upoważnienie?

Wśród elementów warunkujących jakość polityki zabezpieczeń kredytów, realizowanej w instytucji bankowej, znaleźć się również musi ewidencja i sprawozdawczość alternatywnych źródeł spłaty należności kredytowych. Miejszem umożliwiającym określenie formy jak i wartości przyjętego zabezpieczenia jest:

- umowa kredytowa,
- rejestr zastawów bankowych,
- ewidencja pozabilansowa zabezpieczeń kredytów,
- rejestr udzielonych kredytów,
- karta kwalifikacyjna kredytobiorcy.

Każde z wymienionych „urządzeń” ewidencyjnych zabezpieczeń kredytów pełni inną rolę, którą można określić mianem analitycznej (jednostkowej) i syntetycznej (portfelowej). I tak: zaewidencjonowanie, wyszczególnienie, przedmiotu zabezpieczenia transakcji kredytowej jest nieodłącznym elementem **umowy kredytowej** warunkującym jej poprawność formalnoprawną, ponadto umowa ta pełni rolę ewidencji analitycznej zabezpieczenia związanego z daną transakcją. **Ewidencja przyjętych zastawów bankowych** jest warunkiem koniecznym ustanowienia zabezpieczenia opierającego się o tę formę. Księga zastawów pełni jednocześnie rolę analityczną (określenie przedmiotu zastawu transakcji kredytowej) jak i syntetyczną (portfel zastawów bankowych w danym okresie). Na uwagę zasługuje fakt, iż brak ustawowego określenia układu merytorycznego rejestru zastawu przyczynia się do różnej pojemności informacyjnej tego zestawienia (w obserwowanych oddziałach banków „A”, „B”, „C” układ rejestru zastawów znacznie się różnił np. brak było wyszczególnienia wartości przyjętego zastawu (bank „B”) czy dokładnego opisu przedmiotu zabezpieczenia (bank „B” i „C”). **Rejestr udzielonych kredytów** jako swego rodzaju dziennik komórki kredytowej spełnia rolę ewidencji analitycznej zabezpieczeń, przy czym zestawienie kredytów udzielonych w danym okresie (i przyjętych do nich zabezpieczeń) umożliwia wygenerowanie informacji portfelowej w żądanym przez jej odbiorców przekroju (tak

jak układ rejestru zastawów, tak układ rejestru udzielonych kredytów w analizowanych oddziałach banków „A”, „B” był różny pod względem informacyjnym, np. brak określenia rodzaju zabezpieczenia, brak ujęcia jego wartości. Bank „C” w ogóle takiego zestawienia nie prowadził. **Ewidencja pozabilansowa** prowadzona dla zabezpieczeń należności kredytowych gromadzi dane w przekroju poszczególnych form zabezpieczeń i przekroju kredytobiorców korzystających z produktów bankowych, stanowi ona podstawę budowy sprawozdań dotyczących problematyki zabezpieczeń przekazywanych do central banków, jak również umożliwia „uchwycenie” wartości zabezpieczeń.

Karta kwalifikacyjna kredytobiorcy jest typowym urządzeniem analitycznym, w którym znajduje odzwierciedlenie forma i wartość przyjętego zabezpieczenia kredytu oraz okresowy wynik monitoringu przedmiotu zabezpieczenia. Karta ta stanowiąc element dokumentacji kredytowej pełni rolę swoistego dziennika rozwoju transakcji kredytowej w tym również w aspekcie jej zapieczętowania.

Wśród nowoczesnych form wtórnego podziału ryzyka można wyróżnić:

- sekurytyzację rozumianą jako przekazanie „nadmiaru” ryzyka kredytowego na rynki finansowe (zazwyczaj na rynkach finansowych kupowane są aktywa finansowe o niższym ryzyku, więc działanie to może prowadzić do podwyższenia ryzyka portfela kredytowego pozostającego w banku z jednej strony i „wprowadzenia lepszego systemu zarządzania, wzrostu ceny pozostałych aktywów pozwalającej osiągnąć korzystniejszą relację pomiędzy ponoszonym ryzykiem i otrzymanym przez bank wynagrodzeniem”⁹¹, drugiej,
- wtórny rynek kredytowy, na którym kupcy pozyskują prawo własności do kredytów lub się nimi wymieniają.

Podkreślić należy, iż działania związane z przenoszeniem ryzyka (pozyskiwanie gwarancji, poręczeń, awali) i podziałem ryzyka (między kredytodawcę, kredytobiorcę i innych uczestników ewentualnej transakcji) prowadzi do jednakowego efektu, którym jest optymalizacja zagrożenia kredytowego przy czym efekt ten jest wynikiem stosowania odmiennej „filozofii” zarządzania ryzykiem:

- filozofii rekompensowania ewentualnych strat z tytułu otrzymanych gwarancji, poręczeń itp.,

⁹¹ R. Patterson: *Poradnik ... op. cit.*, s. 295.

— filozofii pozbywania się ryzyka, przekazania go innym podmiotom gospodarczym.

Ubezpieczenie ryzyka

Przez umowę ubezpieczeniową ubezpieczyciel zobowiązuje się do zapłacenia bankowi określonego w umowie odszkodowania za szkody poniesione przez bank, spowodowane niespłaceniem kredytu. Ubezpieczenie należności kredytowych jako możliwość zmniejszenia ryzyka transakcji kredytowej nie gwarantuje spłaty kredytu przez biorcę lecz zapewnia uzyskanie przez bank odszkodowań z tytułu:

- orzeczenia upadłości dłużnika,
- prowadzenia egzekucji z majątku biorcy bez zaspokojenia roszczeń banku,
- nieuzasadnionej zwłoki w spłacie kredytu⁹².

Wśród funkcji spełnianych przez ten instrument sterowania ryzykiem wymienić można:

- **funkcję prewencyjną**, której celem jest optymalizacja ryzyka ubezpieczenia kredytów w wyniku obniżania ryzyka kredytowego (działania oparte o: wykorzystywanie zgromadzonych informacji o kredytodawcach i biorcach, wspólne podejmowanie decyzji przez ubezpieczycieli i pracowników banku dotyczących udzielenia kredytu na podstawie przeprowadzonych badań i analiz ryzyka, doradztwo inwestycyjne i szkolenia),
- **funkcję stymulacyjną**, realizowaną poprzez możliwość oddziaływania ubezpieczyciela na podstawie warunków umowy ubezpieczenia na sposób, zakres i rodzaj prowadzonej działalności przez kredytobiorcę,
- **funkcję kompensacyjną**, umożliwiającą pokrycie utraconych należności kredytowych w krótkim czasie i po niskich kosztach,
- **funkcję usługową**, realizowaną poprzez oferowanie produktu ubezpieczeniowego redukującego ryzyko kredytowe oraz możliwość skorzystania z pomocy instytucji ubezpieczeniowej w odzyskiwaniu długu kredytowego.

Odmianą typowego ubezpieczenia kredytu w instytucjach ubezpieczeniowych stać się może tworzenie przez banki funduszy gwarancyjnych pełniących rolę gwaranta i ubezpieczyciela transakcji kredytowych. Wpłata do funduszu dokonywana przez bank, jak i kredytobiorcę stanowi ewentualne źródło pokrycia należności kredytowych w wartości proporcjonalnej do wkładu do funduszu.

⁹² J. Kukielka: *Ubezpieczenie kredytu*. Warszawa 1994, s. 15.

Rekompensata ryzyka kredytowego

Jednym z elementów kształtujących cenę kredytu obok stawki podstawowej oprocentowania wyznaczanej na podstawie stopy oprocentowania kredytu refinansowego, prowizji i innych kosztów jest tzw. marża banku kredytodawcy, która swą wartością ma pokryć koszt podejmowanego ryzyka transakcji kredytowej oraz zapewnić spodziewany poziom zysku. Większość instytucji bankowych wyceniając wartość oprocentowania danej transakcji kredytowej stosuje tzw. stawkę bazową określaną dla kredytobiorców o możliwie najniższym potencjale ryzyka (oszacowanego podczas oceny zdolności kredytowej) pożądanego przez bank. Do stawki tej dodawana jest tzw. „premia za ryzyko” (zazwyczaj w ujęciu procentowym) będąca elementem wynagrodzenia należnego bankowi za podjęcie ryzyka transakcji kredytowej. Jej wartość stanowi pochodną klasy ryzyka kredytowego, w której znajduje się przyszły związek kredytowy. Elementy kształtujące poziom stopy procentowej dla kredytu X ukazuje rysunek 38⁹³.

Rysunek 38

Determinanty stopy procentowej kredytu X

Polityka pieniężna NBP	Relacje popytu i podaży na pieniądze	Stopa inflacji bieżącej i oczekiwanej	Wahania stóp % na rynku międzybankowym	Okres kredytowania	Oczekiwany poziom zysku	Ryzyko kredytowe
Stopa bazowa dla kredytów o ryzyku minimalnym						Założone wynagrodzenie za ryzyko transakcji
Stopa % dla kredytu X						

Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Masiukiewicz: *Stopy procentowe w bankach*. Warszawa 1994, s. 15.

Przykładowy sposób wyznaczania oprocentowania kredytu uwzględniającego „koszt” ryzyka przedstawia tabela 49.

⁹³ Szerokie omówienie czynników określających wartość stopy procentowej kredytu przedstawia m.in. B. Gruszka: *Stopa procentowa w bankach komercyjnych*. W: *Funkcjonowanie i zadania bankowości w procesie przebudowy systemu gospodarczego*. SGH Warszawa 1992 „Monografie i Opracowania” nr 359.

Wyznaczenie wartości stopy % i premii za ponoszone ryzyko jest indywidualną sprawą każdej instytucji bankowej.

Tabela 49

Oprocentowanie kredytu a klasa ich ryzyka

Klasa ryzyka	Okres kredytowania		
	do 6 miesięcy	6-12 miesięcy	pow. 12 miesięcy
I a	56 + 2%	56 + 3%	56 + 4%
I b	56 + 3%	56 + 4%	56 + 5%
II	56 + 5%	56 + 6%	56 + 7%
III	56 + 7%	56 + 8%	56 + 9%

Źródło: opracowanie własne.

5.2.3. Instrumenty kompensowania ryzyka

Instrumentami wykorzystywanymi do ograniczania skutków ponoszonego ryzyka (kompensowania strat finansowych) są tzw. rezerwy ogólne, jak i rezerwy celowe. W. Wąsowski zaznacza, iż „ryzyko kredytowe wynika z trudnej sytuacji kredytobiorcy lub - w skrajnym przypadku - z chęci wyłudzenia kredytu. W związku z tym konieczne jest stworzenie odpowiednich zabezpieczeń dostosowanych do przewidywanych strat z tytułu kredytów nieściągalnych, ten rodzaj zabezpieczeń określany jest jako rezerwy”⁹⁴.

Jako podstawowe rodzaje rezerw tworzonych w instytucjach bankowych wymienić należy:

- rezerwy ogólne, gdzie zgodnie z art. 96 Prawa bankowego⁹⁵ banki mogą dokonywać odpisu w ciężar kosztów na fundusz ryzyka służący pokryciu strat z tytułu udzielonych kredytów i pożyczek w wysokości 1% średniej kwoty nie spłaconych kredytów i pożyczek na koniec poszczególnych kwartałów roku bilansowego, nie

⁹⁴ W. Wąsowski: *Złe kredyty* ... op. cit., s. 21.

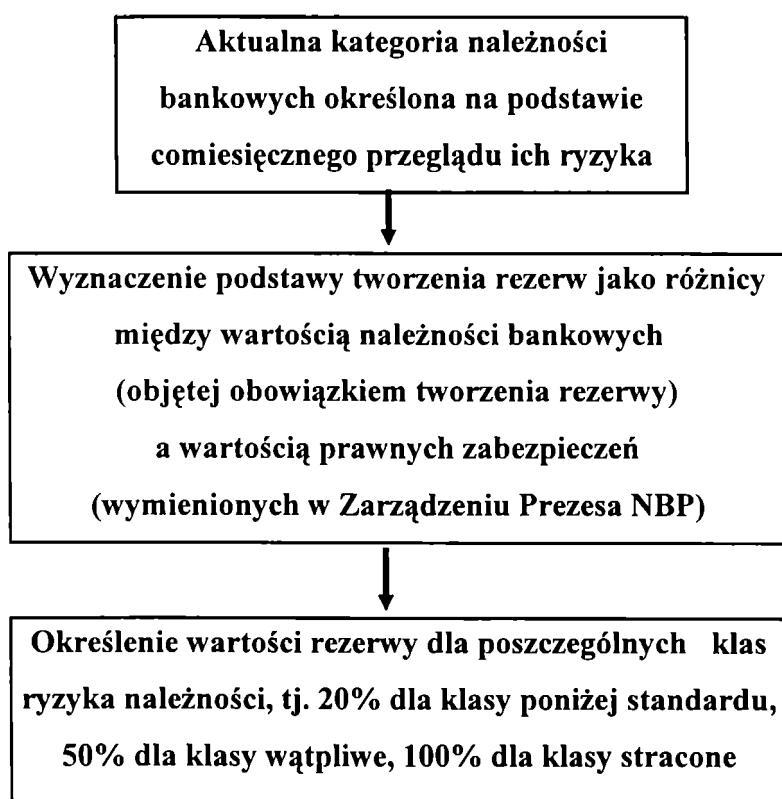
⁹⁵ Ustawa z dnia 31.01.1989 r. Prawo bankowe (tekst jednolity: Dz. U. z 1992 r. Nr 72 poz. 359, z 1993 r. Nr 6 poz. 29, Nr 28 poz. 127, Nr 134 poz. 646, z 1994 r. Nr 80 poz. 369, Nr 121 poz. 591, z 1995 r. Nr 4 poz. 18, Nr 133 poz. 654).

więcej jednak niż kwota odpisu na fundusz ryzyka dokonanego w tymże roku z zysku banku,

- rezerwy celowe tworzone na podstawie Zarządzenia Prezesa NBP z 10.12.1994 r.⁹⁶ oparte o zindywidualizowane oceny ryzyka należności. Schemat wyznaczania wartości rezerw celowych przedstawia rysunek 39.

Rysunek 39

Algorytm wyliczenia wartości rezerwy celowej⁹⁷

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 50 przedstawia wartości tworzonych rezerw celowych przez oddziały banków „A”, „B”, „C” w latach 1992-1995.

⁹⁶ Zarządzenie Prezesa NBP z 10.12.1994 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw związanych z ryzykiem działalności banku (Dz. Urz. NBP z 1994 r. Nr 23 poz. 36)

⁹⁷ Nie jest zamierzeniem autora omawianie szczegółowych zasad tworzenia rezerw celowych. Chodzi tu o zwrócenie uwagi na istnienie takiego instrumentu minimalizacji zagrożeń kredytu/kredytów i spełnianych przezeń funkcji.

Tabela 50

Rezerwa celowa na należności objęte ryzykiem w bankach „A”, „B”, „C” w latach 1992-1995 w tys. PLN

Kategoria należności	Ilość kredytów w grupie			Należności*			Kwota zabezpieczenia prawnego			Podstawa tworzenia rezerwy			Stopa rezerwy	Rezerwa wymagana		
	Bank A	Bank B	Bank C	Bank A	Bank B	Bank C	Bank A	Bank B	Bank C	Bank A	Bank B	Bank C		Bank A	Bank B	Bank C
1. Należności poniżej standardu																
1992	2	21	-	56,7	1013,0	-	0,0	14,3	0	56,7	998,7	-	11,34	199,7	-	
31.12 1993	1	-	-	1,6	1691,4	-	1,6	32,7	0	0	1658,7	-	0,0	331,7	-	
1994	1	156	3	12,8	1531,9	59,0	0,0	24,7	3	12,8	1507,2	56,0	2,56	301,4	11,2	
1995	0	92	1	0,0	407,2	10,0	0,0	80,7	0	0	326,5	10,0	0,0	65,3	2,0	
2. Należności wątpliwe																
1992	3	31	-	96,3	2370,0	-	0,0	51,0	-	96,3	2319,0	-	48,15	1159,5	-	
31.12 1993	1	-	-	15,5	394,3	-	10,0	66,6	-	5,5	327,7	-	2,75	163,8	-	
1994	1	26	-	12,2	571,8	-	10,0	11,2	-	2,2	560,6	-	1,1	280,3	-	
1995	1	9	-	5,0	0,4	-	5,0	0,0	-	0,0	0,4	-	0	0,205	-	
3. Należności stracone																
1992	18	41	-	503,9	3687,0	-	0,0	551,4	-	503,9	3135,6	-	503,9	3135,6	-	
31.12 1993	13	-	-	434,9	2020,6	-	30,0	50,4	-	404,9	1970,2	-	404,9	1970,2	-	
1994	9**	102	1	465,8	1522,1	1,3	0,0	44,4	0	465,8	1476,7	1,3	465,8	1476,7	1,3	
1995	9**	109	1	672,2	672,2	1,3	0,0	21,4	0	672,2	881,8	1,3	672,2	881,8	1,3	

* dla porównywalności danych przeliczono na tys. PLN.

** wraz z zrealizowaną gwarancją.

*** Bank „C” udostępnił tylko informacje za lata 1994-1995.

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując analizy powyższych informacji liczbowych stwierdzić należy, że:

- 1) liczba kredytów i gwarancji objętych obowiązkiem tworzenia rezerw celowych systematycznie spada - oddział bank „A”, „C”, oraz wykazuje wahania - oddział banku „B”,
- 2) wyraźne zarysowuje się tendencja spadkowa wartości rezerw we wszystkich grupach ryzyka, co może świadczyć o ostrożnym prowadzeniu polityki kredytowej, intensyfikacji procesu odzyskiwania należności kredytowych (dotyczy to głównie oddziału banku „B”),
- 3) zdumiewająco niska jest ilość należności, jak i wartości rezerw utworzonych na nie w oddziale banku „C”, co było podyktowane:
 - mniejszym zakresem akcji kredytowej w stosunku do oddziałów banków „A”, „B”,
 - niezwykle rygorystycznym podejściem do ustanowienia i wyceny zabezpieczeń kredytów,
 - prawidłową oceną zdolności kredytowej, przed rozpoczęciem transakcji kredytowej, klientów banku,
- 4) ogólna wartość wymaganych rezerw celowych była równa wartości rezerw utworzonych.

Określając zadania spełniane tak przez rezerwy ogólne, jak i celowe w procesie minimalizacji ryzyka kredytowego/bankowego stwierdzić należy, iż:

- 1) umożliwiają one zgromadzenie środków finansowych na pokrycie strat w działalności kredytowej banku stanowiąc tzw. wewnętrzne źródło finansowania ryzyka kredytowego,
- 2) zabezpieczając deponentów przed stratą swych środków finansowych złożonych w banku obciążają one kosztami ryzyka akcjonariuszy tej instytucji (zmniejszenie zysku do podziału lub obciążenie kosztów działalności, co w konsekwencji doprowadza do takiego samego efektu, którym jest obniżenie wartości korzyści dla właścicieli banku),
- 3) zasady ich tworzenia zmuszają banki do ostrożnej działalności kredytowej poprzez m.in. stosowaną politykę podatkową w stosunku do kosztu utworzonych rezerw, jak i wymóg obligatoryjności tej kategorii (rezerwy celowe) co przyczynia się do obniżenia wartości kapitałów pracujących.

5.2.4. Instrumenty „risk taking”

Terminem „risk taking” określana jest gotowość instytucji bankowej do ponoszenia ryzyka kredytowego. Świadome egzystowanie banku w warunkach ryzyka stanowić więc musi pochodną:

- posiadanego potencjału wyrównawczego⁹⁸,
- wymaganej i utrzymywanej adekwatności kapitałowej⁹⁹.

Wartość kapitału własnego instytucji bankowej wyznaczana jest przez funkcje i zadania spełniane przezeń w toku prowadzonej działalności. I tak W. Grabczan wyróżnia:

- **funkcję absorpcyjną kapitału** - realizowaną poprzez pokrywanie (absorbowanie) jego środkami ponoszonych przez bank strat (kredytowych, operacyjnych) w celu ochrony depozytariuszy i wierzycieli banku,
- **funkcję wyznaczania limitów kredytowych** - zmuszających bank do dywersyfikacji swego portfela kredytowego,
- **funkcję kontrolną** - umożliwiającą nadzorowi bankowemu kontrolę i przeciwdziałanie nieuzasadnionemu powiększaniu aktywów,
- **funkcję akumulacyjną** - przejawiającą się w możliwości sfinansowania z jego środków infrastruktury technicznej wykorzystywanej w prowadzeniu działalności bankowej,
- **funkcję oceny rentowności** - dokonywanej przez uczestników rynku kapitałowego lokujących swe środki w kapitał akcyjny banku,
- **funkcję reprezentantów tytułu własności**¹⁰⁰.

Wymienione powyżej funkcje (zadania) kapitału własnego banku, jak i priorytety w ich spełnianiu, postrzegane przez strony zainteresowane w działalności danego banku, stawać mogą w pozornej opozycji. Dla przykładu, zwiększanie wartości kapitału własnego z nadwyżki finansowej decyduje o mniejszym udziale w zysku

⁹⁸ Głównym źródłem tworzenia potencjału wyrównawczego dla ponoszonego ryzyka kredytowego są rezerwy finansowe związane z prowadzoną działalnością kredytową, stanowiąc jednocześnie instrument kompensowania ryzyka transakcji kredytowej (kredytowych).

⁹⁹ Autor ma świadomość, iż pokrywanie skutków ryzyka kredytowego z potencjału wyrównawczego banku jest typową kompensatą strat finansowych, przy czym przyjmuje on założenie o podziale źródeł i środków przekazywanych na ten cel, na: rezerwy, jako element typowej kompensaty zagrożeń kredytowych, kapitał własny (jego poziom) umożliwiający podejmowanie ryzyka kredytowego. Choć te dwa obszary sterowania ryzykiem wzajemnie się warunkują i przenikają w tej części pracy główna uwaga zwrócona będzie na adekwatność kapitałową wyznaczającą możliwość podejmowania ryzyka w ogóle.

właścicieli banku, a więc może być postrzegane przez akcjonariuszy i zarządzających negatywnie, z drugiej strony, powiększanie wartości kapitału własnego pozytywnie oddziałuje na depozytariuszy i nadzór bankowy poprzez podnoszenie poziomu bezpieczeństwa funkcjonowania instytucji bankowej. Tak więc, pojawia się pytanie o optymalny poziom kapitału własnego banku, który pozwala na realizację wszystkich wskazanych funkcji w sposób „zadowalający” akcjonariuszy, depozytariuszy, zarządzających, nadzór bankowy i inne elementy otoczenia instytucji bankowej.

Powyższe przesłanki stały się podstawą stworzenia standardów międzynarodowych odnoszących się do poziomu kapitału własnego banku. Wśród nich wymienić należy:

- a) Dyrektywę Rady z 17.04.1989 r. 89/299/EWG w sprawie funduszy własnych instytucji kredytowych,
- b) Dyrektywę Rady z 18.12.1989 r. 89/647/EWG o współczynniku wypłacalności instytucji kredytowych¹⁰¹.

Pierwsza z wymienionych Dyrektyw ustala składniki kapitału własnego banku warunkując jednocześnie ich wzajemne proporcje, zaś druga wyznacza minimalny poziom wskaźnika kapitału własnego do aktywów ważonych ryzykiem przyjmującego wartość 8%¹⁰².

Podsumowując dotychczasowe rozważania dotyczące oddziaływania na poziom zagrożenia kredytowego poprzez gotowość do ponoszenia ryzyka stwierdzić należy, że:

- 1) stworzenie odpowiedniej bazy kapitałowej jest głównym zadaniem jak i warunkiem umożliwiającym prowadzenie przez bank działalności kredytowej i podejmowanie ryzyka związanego z transakcjami pożyczkowymi,
- 2) głównym elementem umożliwiającym podnoszenie wartości kapitałów własnych jest wypracowany zysk pozostający „w imię podnoszenia bezpieczeństwa i intensyfikacji rozwoju” w instytucji bankowej,
- 3) „risk taking” jako instrument sterowania ryzykiem kredytowym określa sposób, możliwość pokrycia ryzyka całego portfela kredytowego, a więc jest narzędziem sterowania makro w stosunku do zagrożenia pojedynczej transakcji kredytowej.

¹⁰⁰ W. Grabczan: *Znaczenie i koszt kapitału banku*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 9, s. 24 i nast.

¹⁰¹ E. Fojcik-Mastalska: *Prawo bankowe Unii Europejskiej*. Warszawa 1996, s. 62 i nast.

¹⁰² Nie jest zamierzeniem autora omawianie szczegółowej konstrukcji i zasad funkcjonowania współczynnika wypłacalności.

5.3. Wykorzystanie instrumentów sterowania ryzykiem pojedynczego zaangażowania kredytowego w wybranych bankach

Oceniając podejmowane przez oddziały banków „A”, „B”, „C” (ich pracowników) działania zmierzające do optymalizacji ryzyka transakcji kredytowej stwierdzić należy, że:

- 1) zauważono wśród inspektorów kredytowych brak znajomości założeń bieżącej polityki kredytowej co było podyktowane:
 - brakiem wewnętrznego komunikatu dotyczącego tej problematyki (oddział banku „C”) lub
 - złym przepływem informacji między naczelnikami pionów kredytowych a opiekunami kredytowymi (oddział banku „A”),
- 2) pracownicy pionów kredytowych posiadają dużą świadomość ryzyk związanych z transakcją kredytową a ich rozpoznaniu sprzyja: praktyka zdobyta w ciągu pracy w komórkach kredytowych i doświadczenia wyniesione ze szkoleń wewnątrz-bankowych dotyczących tej kwestii,
- 3) wśród oficerów kredytowych panuje słuszne przekonanie, że najlepszym sposobem obniżania ryzyka transakcji kredytowej jest prawidłowo oszacowana terażniejsza i perspektywiczna zdolność kredytowa biorecy, dlatego też w wielu przypadkach spotyka się działania, które przekraczają swą objętością zakres obowiązków żądanych wewnętrznym regulaminem kredytowania (np. konfrontacja wyników oceny zdolności kredytowej biorecy X według standardów banku „A” z wynikami tej samej oceny według standardów innych banków, sięganie do literatury przedmiotu umożliwiającej szerszą analizę ryzyka),
- 4) wykorzystanie narzędzi minimalizacji ryzyka transakcji kredytowej zależy od specyficznych jej uwarunkowań i preferencji poszczególnych banków (oddziałów), inspektorów kredytowych w ich stosowaniu. Rozkład zastosowań tych instrumentów w oddziałach banku „A”, „B”, „C” przedstawia tabela 51.

Tabela 51

**Instrumenty minimalizacji ryzyka transakcji kredytowej - wykorzystanie
w oddziałach banków „A”, „B”, „C”**

Instrumenty	Wykorzystanie		
	Oddział banku „A”	Oddział banku „B”	Oddział banku „C”
1. Ograniczanie ryzyka			
a) limitowanie,	●●●	●●●	●●●
b) klauzule w umowie kredytowej	●●●	●●●	●●●
2. Przenoszenie ryzyka			
a) gwarancje,	●	●	●
b) poręczenia,	●●●	●●	●
c) awale	●	●●●	●●
3. Ubezpieczenie kredytu/ryzyka	●	●	●
4. Podział ryzyka*			
a) między kredytodawcą i kredytobiorcą	●●●	●●●	●●●
b) sprzedaż wierzytelności	●●●	●●	
5. Zabezpieczenie prawne transakcji kredytowej			
a) prawidłowość dokumentacji,	●●●	●●●	●●●
b) zabezpieczenie prawne wierzytelności bankowych	●●●	●●●	●●●
6. Wynagrodzenie za ryzyko	●●●	●●●	●●●

* sprzedaż wierzytelności kredytowych na podstawie ustawy z 03.02.1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 1993 r. Nr 18, poz. 82).

Legenda: ●●● - instrument zawsze wykorzystywany (lub bardzo często),
 ●● - instrument o średnim wykorzystaniu,
 ● - instrument wykorzystywany sporadycznie.

Źródło: opracowanie własne.

Ponadto podkreślić należy, iż zastosowanie powyższego instrumentarium sterowania ryzykiem kredytowym opierało się o:

— fachowość osób podejmujących odpowiednie działania optymalizujące zagrożenia kredytowe,

- analizę kosztów zastosowania danego instrumentu i jego wariantu (z priorytetem minimalizacji kosztów bankowych),
- elastyczność w stosunku do propozycji zgłaszanych przez pożyczkobiorcę odnoszących się do możliwych (wymaganych) instrumentów minimalizacji ryzyka transakcji kredytowej.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone przez autora badania dotyczące możliwości minimalizacji ryzyka pojedynczego zaangażowania kredytowego pozwalają na wysunięcie m.in. następujących **wniosków**:

1. Przemiany społeczno-polityczne i gospodarcze zachodzące w Polsce spowodowały tzw. decentralizację ryzyka, która to wymusza na podmiotach gospodarczych umiejętne zarządzanie tą kategorią ekonomiczną.
2. Brak jest jednej, pełnej definicji ryzyka. Wynika to m.in. z tego, iż ryzyko i jego istota jest przedmiotem badań takich nauk jak: matematyka, prawo, ubezpieczenia, ekonomia.
3. Ryzyka bankowe jako zagrożenia związane z funkcjonowaniem instytucji bankowej przyjmują charakter endo- i egzogeniczny, a prawidłowe ich rozpoznanie stanowi „pierwszy krok” do finansowego sukcesu prowadzonej działalności gospodarczej.
4. Bez względu na rodzaj występujących zagrożeń w działalności bankowej ostatecznym efektem ich ponoszenia jest możliwość nie uzyskania zamierzonego efektu w wymiarze finansowym lub po prostu poniesienie straty.
5. Ryzyko kredytowe ponoszone przez banki stanowi pochodną realizacji jednej z ich podstawowych funkcji, którą jest transfer pieniądza między depozytariuszami a zgłaszającymi zapotrzebowanie na zasilenie finansowe.
6. Spektrum zagrożenia kredytowego obejmuje szereg ryzyk częściowych, które to w swym wymiarze decydują o potencjale globalnego zagrożenia działalności kredytowej banku.
7. Skutki ponoszonego ryzyka kredytowego w działalności bankowej możemy odnaleźć w:
 - obszarze finansowym (obniżenie kapitału pożyczkowego nie osiągnięcie dochodów z tytułu oprocentowania kredytu),
 - obszarze osobowym (obniżenie morale pracowników, wzrost wydatków kadrowych, redukcja świadczeń pracowniczych),

- obszarze odbiorców produktów bankowych (trudniejszy z punktu formalnego dostęp do kredytu dla biorców, powodować może zmianę partnera bankowego),
 - obszarze kapitałodawców i depozytariuszy (jedną z podstawowych przyczyn podważania „dobrego zdania” o banku stają się trudności finansowe jako pochodna złych długów czego wynikiem być może: wzrost kosztów pozyskania kapitału, uniemożliwienie wzrostu kapitałów własnych, unieruchomienie pasywów banku, utrata pozycji rynkowej),
 - obszarze zewnętrznych czynników kontrolnych (pojawienie się dużej liczby kredytów trudnych pociąga za sobą wzmożoną kontrolę instytucji nadzorujących).
8. Wymienione wyżej obszary oddziaływania ryzyka kredytowego wymuszają na instytucji bankowej przyjęcie aktywnej postawy wobec możliwych do wystąpienia zagrożeń co z kolei sprzyja kształtowaniu ich potencjału.
9. Zarządzanie ryzykiem kredytowym jest procesem długofalowym realizowanym na wszystkich szczeblach decyzyjnych banku (misja, strategia, polityka kredytowa, zadania operacyjne, realizacja) i ma na celu optymalizację działań podmiotu gospodarczego - banku w warunkach uświadomionych zagrożeń mogących mieć wpływ na jego sytuację ekonomiczno-finansową.
10. Wśród głównych obszarów zarządzania ryzykiem kredytowym w banku wymienić można:
- zarządzanie ryzykiem portfelowym,
 - zarządzanie ryzykiem składników pozabilansowych,
 - zarządzanie ryzykiem pojedynczego zaangażowania kredytowego.
11. Brak jest w literaturze tematu konsensusu co do wyodrębnienia jednolitych faz zarządzania ryzykiem transakcji kredytowej, zaś w syntetycznym ujęciu można je określić jako:
- analizę i ocenę ryzyka związku kredytowego,
 - monitoring ryzyka związku kredytowego,
 - sterowanie ryzykiem związku kredytowego.
12. Bez względu na przyjęty podział faz zarządzania ryzykiem związku kredytowego ich głównym celem jest: wydobycie na „światło dzienne” wszelkich zagrożeń związanych z działalnością kredytową banku wraz z ich oszacowaniem i pomiarem, wyznaczenie i utrzymanie za pomocą odpowiednich działań optymalnego poziomu ryzyka z punktu widzenia kredytodawcy, zapobieganie przyjęciu - podejmowaniu

nadmiernego ryzyka kredytowego w stosunku do limitowanych wielkości tej kategorii przez komórki bankowe.

13. Istnieje szereg metod analizy i oceny ryzyka transakcji kredytowych (metody ilościowe, jakościowe, mieszane czy też metody logiczno-dedukcyjne, empiryczno-indukcyjne), a każda z nich cechuje się innym podejściem do sposobu i warunków oceny bieżącej/przyszłej wypłacalności dłużnika kredytowego.
14. Oceniając stosowaną metodologię weryfikacji zdolności kredytowej pożyczkobiorcy w wybranych bankach stwierdzić należy, iż opiera się ona na bardzo podobnych założeniach (ratingi) i wykorzystuje w swej konstrukcji tak ocenę ilościową jak i jakościową przedmiotu i podmiotu kredytu.
15. Podkreślić należy fakt wymogu dużej wiedzy praktycznej i teoretycznej stawianego przed inspektorami kredytowymi oddziałów banków „A”, „B”, „C” w toku weryfikacji i oceny zdolności kredytowej biorcy oraz dużą świadomość pracowników pionów kredytowych wpływu prawidłowo przeprowadzonej analizy i oceny ryzyka transakcji kredytowej na dalsze powodzenie związku pożyczkowego.
16. Wśród czynników decydujących o możliwości optymalizacji zagrożeń związku kredytowego ważne miejsce musi zajmować proces ciągłej obserwacji rozwoju stosunku kredytowego oparty o:
 - pełną pod względem jakościowym i ilościowym informację pozyskiwaną przez inspektora kredytowego ze wszelkich możliwych źródeł zewnętrznych i wewnętrznych,
 - dokumentację rozwoju transakcji kredytowej,
 - opracowane harmonogramy przeglądu kredytu/kredytów,
 - należyte spełnianie funkcji kontrolnych nad sposobem i wynikiem monitoringu kredytu/kredytów przez komórki uprawnione,
 - prawidłowo skonstruowany system rachunkowości kredytów.
17. Głównym celem dokonywanego sukcesywnie monitoringu związku kredytowego stać się musi wczesne wychwycenie symptomów zagrożenia transakcji kredytowej umożliwiające podjęcie przez pracowników pionów kredytowych działań zmierzających ku minimalizacji skutków ponoszonego ryzyka lub ograniczaniu przyczyn jego występowania.
18. Grupę podstawowych obszarów optymalizacji ryzyka transakcji kredytowej (sterowania tym zjawiskiem) tworzą:

- obszar unikania ryzyka,
- obszar zmniejszania ryzyka,
- obszar podziału wtórnego ryzyka,
- obszar risk taking.

19. Oceniając wykorzystania instrumentów sterowania ryzykiem transakcji kredytowej w wybranych bankach stwierdzić można, iż:

- dobór poszczególnych narzędzi ograniczania zagrożenia kredytowego jest suwerenną decyzją inspektorów, komórek kredytowych opartą o specyficzne uwarunkowania poszczególnych transakcji kredytowych,
- wśród najczęściej wykorzystywanych narzędzi kształtowania potencjału ryzyka związku kredytowego znajdują się instrumenty ograniczające możliwość poniesienia potencjalnych strat finansowych banku (instrumenty zmniejszania ryzyka) oraz instrumenty podziału wtórnego ryzyka w postaci prawnych zabezpieczeń kredytów,
- niektóre z wykorzystywanych sposobów minimalizacji zagrożenia kredytowego przyjmują charakter norm ostrożnościowych nadzoru bankowego (limity na wybrane źródła ryzyka, limity koncentracji kredytu, wskaźniki rezerw celowych),
- zastosowanie instrumentarium sterowania ryzykiem transakcji kredytowej winno opierać się o: fachowość osób podejmujących odpowiednie działania optymalizujące zagrożenia kredytowe, analizę kosztów zastosowania danego instrumentu i jego wariantu (z priorytetem minimalizacji kosztów bankowych), elastyczność ewentualnych zmian w doborze instrumentów w sytuacji występowania zmian warunków gospodarowania.

Podsumowując autor wyraża pogląd, iż zarządzanie ryzykiem w tym ryzykiem transakcji kredytowej stanowi podstawowe wyzwanie dla pracowników instytucji bankowych i wypada mu jedynie powtórzyć za Walterem Wristonem, że „... **interesy, które prowadzą bankowcy polegają na zarządzaniu ryzykiem. Mówiąc najprościej to właśnie jest bankowość**”.

SPIS LITERATURY

1. Adamek J.: *Formy zabezpieczeń kredytów na przykładzie II/O BZ S.A. w Jeleniej Górze*. W: *Gospodarka w procesie transformacji systemowej*. Prace Naukowe AE we Wrocławiu 1994 nr 670.
2. Adamek J.: *Negocjacje kredytowe - czynniki określające ich wynik*. W: *Bariery i stymulatory small businessu*. Materiały konferencji naukowej - Karpacz 1994.
3. Adamek J.: *Negocjacje wstępne - możliwości minimalizacji potencjalnego ryzyka kredytowego*. Prace Naukowe AE we Wrocławiu „Finanse i bankowość” Wrocław 1995 nr 693.
4. Aleksandrowicz A., Paprot D.: *Trudne kredyty: amerykańskie doświadczenia i polskie realia*. „Bank” 1994 nr 5.
5. Altman E.: *Corporate Financial Distress. A Complete Guide to Predicting, Avoiding, Dealing with Bankruptcy*. New York 1983 za D.W. Olszewski: *Zdolność płatnicza przedsiębiorstwa - koncepcje metody oceny*. „Bank i Kredyt” 1992 nr 6.
6. Arrow J.: *Eseje z teorii ryzyka*. Warszawa 1964.
7. Bączyk M.: *Problem regulacji prawnej zabezpieczeń w prawie polskim*. „Bank i Kredyt” 1991 nr 11.
8. Bereza S.: *Zarządzanie ryzykiem bankowym*. Warszawa 1992.
9. Bielski M.: *Organizacje: istota, struktury, procesy*. Łódź 1992.
10. Bogus A., Marczyk J.: *Metody oceny zdolności kredytowej małych firm*. W: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*. (pod red. E. Czerwińskiej) Poznań 1994.
11. Borys G.: *Ochrona środowiska - wyzwaniem dla wszystkich banków handlowych*. „Aura” 1994 nr 6.
12. Borys G.: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej metodą luki*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 11 (wkładka).
13. Bury A., Woicka M.: *Nowe tendencje w klasyfikowaniu kredytów*. „Bank” 1993 nr 8.

14. Büschgen E.H.: *Bankbetriebslehre*. Wiesbaden 1991.
15. Chudzik R.: *Kategorie ryzyka bankowego*. „Bank i Kredyt” 1993 nr 1.
16. Chudzik R.: *Segmentacja portfela kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 7.
17. Cieśla S.: *Zabezpieczenie zrowntu kredytów*. „Bank” 1995 nr 5.
18. Daniluk D., Namierka S.: *Dyrektywa Unii Europejskiej w sprawie limitów koncentracji kredytów i innych wierzytelności na tle Prawa bankowego obowiązującego w Polsce*. „Prawo Bankowe” 1995 nr 4.
19. Daniluk D.: *Limity koncentracji kredytów i innych wierzytelności jako warunek budowy bezpiecznego portfela kredytowego banku*. „Bank i Kredyt” 1993 nr 2.
20. Drucker P. F.: *Jak skutecznie zarządzać firmą*. Warszawa 1993.
21. Fedorowicz Z.: *Ryzyko bankowe*. Warszawa 1996.
22. Fojcik-Mastalska E.: *Prawo bankowe Unii Europejskiej*. Warszawa 1996.
23. Fritz M. G., Wandel T.: *Qualitatives Kreditrisikomanagement*. „Die Bank” 1991 nr 11.
24. Getler W.: *Konstrukcja umowy kredytowej*. W: *Kredyty. Poradnik dla praktyków. T. I*. Pod red. A. Rymka, Warszawa 1993.
25. Gostomski E.: *Covenants - dodatkowe klauzule zamieszczane w umowach kredytowych*. „Bank” 1996 nr 5 (wkładka „Bank i Klient”).
26. Grabczan W.: *Jak przewyciężać trudne kredyty*. Warszawa 1994.
27. Grabczan W.: *Wykrywanie trudnych kredytów*. „Bank” 1994 nr 3.
28. Grabczan W.: *Znaczenie i koszt kapitału banku*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 9.
29. Gruszka B.: *Stopa procentowa w bankach komercyjnych*. W: *Funkcjonowanie i zadania bankowości w procesie przebudowy systemu gospodarczego*. SGH Warszawa 1992 „Monografie i Opracowania” nr 359.
30. Gruszka B., Zawadzka Z.: *Ryzyko w działalności bankowej*. Warszawa 1992.
31. Grzegorzczak W.: *Postawy kredytobiorców i kredytodawców i ich wzajemne relacje*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 10.
32. Grzegorzczak W.: *Segmentacja klientów banku - zasady, kryteria*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 5.
33. Guldman T.: *Risikogerechte bankinterne Revisionsplanung*. Bern-Stuttgart 1990
za: Gruszka B., Zawadzka Z.: *Ryzyko w działalności bankowej*. Warszawa 1992.
34. Heropolitańska I.: *Zabezpieczenie wierzytelności banku*. Warszawa 1995.

35. Hersteintein K. H.: *Mehr Systematik statt Intuition. Verfahren zur Unternehmer und Unternehmensbeurteilung*. „Bankbetriebliche Blätter” 1985 nr 9.
36. Hofman M.: *Einführung in die allgemeine Managementlehre*. Wien 1987. W: H. Friedrichsmeier: *Management i oragnizacja*. Materiały szkoleniowe. Wiedeń 1989.
37. Jaworski L., Krzyżkiewicz Z., Kosiński B.: *Banki - rynek, operacje, decyzje*. Warszawa 1994.
38. Jędralska K.: *Koncepcja zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie*. Referat na konferencję naukową nt. *Strategie przedsiębiorstw*. Gdańsk 1993 (maszynopis).
39. Jędralska K.: *Racjonalizacja działalności gospodarczej przedsiębiorstwa przemysłowego. Tom I*. Pr. zb. pod red. Fabiańska K., Rokita J.: *Racjonalizacja, przedsiębiorczość, ryzyko struktury*. Katowice 1991.
40. Jędralska K.: *Ryzyko i niepewność w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa*. W: *Racjonalizacja działalności gospodarczej przedsiębiorstw przemysłowych. Raport z IV etapu badań*. Katowice 1989.
41. Juretko H.: *Ocena zdolności kredytowej w warunkach gospodarki rynkowej*. Opole 1990.
42. Kiełczewski S.: *Strategia rozwoju przedsiębiorstwa*. Wrocław 1992.
43. Knight F.: *Risk, Uncertainty and Profit*. Boston 1921 za: A. Wąsiewicz: *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*. Warszawa 1994.
44. Kopczyńska L., Szychta A., Walińska E.: *Poradnik bankowy, kredytowanie małych firm*. Łódź 1992.
45. Korenik D.: *Ekologia - wyzwanie współczesnego banku*. „Bank” 1994 nr 2.
46. Kowalski E.: *Prawo ubezpieczeń gospodarczych - ewolucja i kierunki przemian*. Bydgoszcz 1992.
47. Koźmiński A. K., Piotrowski Wł. (red.): *Zarządzanie. Teoria i praktyka*. Warszawa 1995.
48. Krumnow J.: *Risikoanalyse im Grossbank*. Frankfurt a/Main 1990.
49. Krysiak M.: *Ryzyko zabezpieczeń kredytów bankowych*. „Bank” 1993 nr 10.
50. Kugler A.: *Konzeptionelle Ansätze zur Analyse und Gestaltung von Zinsänderungsrisiken in Kreditinstituten*. Frankfurt a/Main 1985 za: Gruszka B., Zawadzka Z.: *Ryzyko w działalności bankowej*. Warszawa 1992.

51. Kukielka J.: *Ubezpieczenie kredytu*. Warszawa 1994.
52. Lange O.: *Optymalne decyzje*. Warszawa 1964.
53. Lewandowski D.: *Analiza ryzyka walutowego*. Warszawa 1993.
54. Lewandowski D.: *Bezpieczne zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku komercyjnym*. Warszawa 1994.
55. Lewandowski D.: *Nowe ryzyka bankowe a nadzór bankowy*. Warszawa 1995.
56. Masiukiewicz P.: *Stopy procentowe w bankach*. Warszawa 1994.
57. Masłyk E.: *Pojęcie niepewności*. „Studia Socjologiczne” 1979 nr 1.
58. Mączyńska E.: *Ocena kondycji przedsiębiorstwa*. „Życie Gospodarcze” 1994 nr 38.
59. Mc.Cuiston M.: *The Prevention and Collection of Problem Loans*. Illinois 1988 za:
Chudzik R.: *Segmentacja portfela kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 7.
60. McNaughton D.: *Zarządzanie nowoczesnym bankiem w okresie zmian. Tom I*.
Warszawa 1995.
61. Mendel T.: *Metody pozyskiwania informacji o wiarygodności partnera gospodarczego*. W: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*. (pod red. E. Czerwińskiej) Poznań 1994.
62. Nowicki Z. T.: *Bezpieczny bank*. „Bank” 1994 nr 1.
63. Obłuj K.: *Koncepcja strategii organizacyjnej*. „Przegląd Organizacji” 1988 nr 11.
64. Olszewski D.: *Zdolność płatnicza przedsiębiorstwa - koncepcje metody oceny*.
„Bank i Kredyt” 1992 nr 6.
65. Patterson R.: *Poradnik kredytowy dla bankowców*. Warszawa 1995.
66. Pfeifer U.: *Management bankbetrieblicher Erfolgsrisiken unter besonderer Berücksichtigung des Zinsänderungsrisikos*. Berlin 1991.
67. *Podręcznik inspekcji*. Narodowy Bank Polski.
68. Rajczyk M. : *Interesy jednostek gospodarczych w bankach komercyjnych*. Katowice
1993;
69. Rex P. J. L.: *Strategia kredytowa - podejście praktyczne i jego zastosowanie*.
„Bank” 1995 nr 7.
70. Ryzewska A.: *Bankowa analiza przedsiębiorstwa dla potrzeb oceny ryzyka kredytowego*. Warszawa 1996.
71. Samecki W.: *Ryzyko i niepewność w działalności przedsiębiorstwa przemysłowego*.
Warszawa 1967.

72. Schaer W.: *Kredyt bankowy*. T. I i II. Warszawa 1996.
73. Schmoll A.: *Kreditüberwachung: Systematische Erfassung von Frühwarnsystemen*. „Kreditwesen” 1994 nr 16.
74. Schmoll A.: *Risikomanagement im Kreditgeschäft*. Wien 1993.
75. Schulte M.: *Integration der Betriebskosten in das Risikomanagement von Kreditinstituten*. Wiesbaden 1984.
76. Steinman K., Schreyögg G.: *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje i funkcje, przykłady*. Wrocław 1995.
77. Stodulski W.: *Ryzyko ekologiczne - zobowiązania ekologiczne jako czynniki ryzyka finansowego*. „Bank” 1994 nr 2.
78. Strahl D.: *Gałęziowa koncentracja kredytowa jako element zarządzania ryzykiem bankowym*. „Bank i Kredyt” 1993 nr 8-9.
79. Thornhill W. T.: *Risk management for financial organizations*. New York 1993.
80. Turlej J.: *Polityka banku wobec klienta jako narzędzie minimalizacji ryzyka kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 3.
81. Turlej J.: *Strategia i taktyka zarządzania ryzykiem kredytowym*. „Bank i Kredyt” 1994 nr
82. Voughan J.: *Fundamentals of Risk an insurance*. New York 1982.
83. Wąsiewicz A.: *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*. Warszawa 1994.
84. Wąsowski W.: *Złe kredyty. Restrukturyzacja i ewidencja*. Warszawa 1994.
85. Wdowiak J.: *Ryzyko stopy procentowej*. „Bankier” 1993 nr 11.
86. Wersty B.: *Metody analizy zagrożenia finansowego firmy*. W: *Analiza i diagnostyka ekonomiczna*. Prace Naukowe AE we Wrocławiu 1995 nr 682.
87. Wiatr M. S., Masztaler S.: *Monitoring kredytowy jako instrument redukowania ryzyka kredytowego*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 1.
88. Wiatr M. S.: *Limity kredytowe*. W: *Bankowe i pozabankowe źródła finansowania gospodarki*. Materiały konferencyjne. Toruń-Ciechocinek 1995.
89. Wiatr M. S.: *Metodyka oceny zdolności kredytowej*. W: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*. (pod red. E. Czerwińskiej) Poznań 1994.
90. Wiatr M. S.: *Monitoring kredytowy jako instrument redukowania ryzyka kredytowego*. W: *Związki finansów przedsiębiorstw z bankami, budżetami i*

ubezpieczycielami. Konferencja Katedr Finansów i Prawa Finansowego. Ustroń-Zawodzie 1994 / Katowice 1995.

91. Wiatr M. S.: *Ograniczanie koncentracji kredytowej banku*. „Bank i Kredyt” 1995 nr 12.
92. Wiatr M. S.: *Systemowe aspekty badania zdolności kredytowej*. „Bank i Kredyt” 1994 nr 3.
93. Willett A.: *The Economic Theory of Risk and Insurance*. Philadelphia 1951.
94. Wyczański P.: *Ocena zdolności kredytowej klientów, ryzyka i ubezpieczenie kredytów*. W: *Funkcjonowanie i zadania bankowości w procesie przebudowy systemu gospodarczego*. SGH Warszawa 1992 „Monografie i Opracowanie” nr 359.
95. Zawadzka Z.: *Ryzyko bankowe. Ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe*. Warszawa 1995.

SPIS AKTÓW PRAWNYCH

1. Ustawa z dnia 31.01.1989 r. Prawo bankowe (tekst jednolity: Dz. U. z 1992 r. Nr 72 poz. 359, z 1993 r. Nr 6 poz. 29, Nr 28 poz. 127, Nr 134 poz. 646, z 1994 r. Nr 80 poz. 369, Nr 121 poz. 591, z 1995 r. Nr 4 poz. 18, Nr 133 poz. 654).
2. Zarządzenie Prezesa NBP z 10.12.1994 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw związanych z ryzykiem działalności banku (Dz. Urz. NBP z 1994 r. nr 23, poz. 36).
3. Dyrektywa z 21.12.1992 r. w sprawie monitorowania i kontroli koncentracji ryzyka kredytowego instytucji kredytowych 92//II/EEC.
4. Zalecenie Prezesa NBP z dnia 2 sierpnia 1993 r. dotyczące postępowania banków przy udzielaniu kredytów, pożyczek pieniężnych, gwarancji, poręczeń bankowych lub innego typu zobowiązań na rzecz akcjonariuszy, udziałowców oraz osób pełniących funkcje w Zarządzie lub Radzie Banku/Radzie Nadzorczej, a także podmiotów powiązanych z nimi kapitałowo i personalnie (niepublikowane).

SPIS TABEL

Tabela 1.	Ryzyko - wybrane definicje	11
Tabela 2.	Ryzyko bezpieczeństwa - sposoby i przejawy ograniczania	16
Tabela 3.	Strategie postępowania z ryzykiem kredytowym - rodzaje, cechy	36
Tabela 4.	Wytyczne polityki kredytowej	38
Tabela 5.	Kategorie ryzyka kredytowego - klasy Standard & Poors	56
Tabela 6.	Klasy ryzyka transakcji kredytowej - cechy Nations Bank - Virginia	57
Tabela 7.	Cechy metod określania wiarygodności kredytowej	61
Tabela 8.	Cechy potencjalnych kredytobiorców	62
Tabela 9.	Cechy potencjalnych kredytobiorców a ryzyko kredytowe banku	63
Tabela 10.	Grupy klientów (kredytobiorców) bankowych według kryterium współpracy	64
Tabela 11.	Klasy ryzyka kredytowego - zastosowania metody opisowej szacowania ryzyka kredytowego	67
Tabela 12.	Strategie wartościowania wag wskaźników sytuacji finansowej	73
Tabela 13.	Powiązanie wartości wskaźnika sytuacji finansowej	73
Tabela 14.	Metoda punktowa - kryteria, podkryteria oceny	74
Tabela 15.	Kryteria oceny zdolności kredytowej i ich wagi - RFN	75
Tabela 16.	Ryzyko kredytowe - ostateczna punktacja	77
Tabela 17.	Elementy oceny kondycji finansowej kredytobiorcy	78
Tabela 18.	Elementy oceny ryzyka banku	79
Tabela 19.	Kryteria podziału kredytobiorców według klas ryzyka	79

Tabela 20.	Kryteria jakościowe i ich punktacja	80
Tabela 21.	Stopień ryzyka kredytowego i decyzje banku podjęte na podstawie punktacji kryteriów jakościowych	82
Tabela 22.	Siatka ryzyka - przykład	84
Tabela 23.	Siatka ryzyka kredytowego - zastosowanie praktyczne	84
Tabela 24.	Branżowe normy wskaźników rentowności według stanu na dzień 30.09.1994 r.	96
Tabela 25.	Zasady dokonywania korekt punktowych	98
Tabela 26.	Siatka ryzyka kredytowego banku „A”	99
Tabela 27.	Klasa ryzyka a dostępność do kredytu	99
Tabela 28.	Oprocentowanie kredytów gospodarczych a klasa ich ryzyka	100
Tabela 29.	Zestaw problematyki omawianej w toku negocjacji wstępnych i zasadniczych w banku „B”	103
Tabela 30.	Matryca zdolności kredytowej	107
Tabela 31.	Określenie warunków kredytowania dla klas ryzyka kredytowego w banku „B”	109
Tabela 32.	Obsługa długu przez klienta	110
Tabela 33.	Sytuacja ekonomiczno-finansowa	110
Tabela 34.	Arkusze oceny klienta pod względem ryzyka kredytowego - bank „C”	114
Tabela 35.	Zasady przyznawania ocen cząstkowych - opis cech	115
Tabela 36.	Identyfikatory wczesnego ostrzegania dla obserwowanego obszaru „przedsiębiorstwo”	125
Tabela 37.	Terminarz obsługi kredytu	131
Tabela 38.	Karta kredytobiorcy	132
Tabela 39.	Limity koncentracji kredytów i innych wierzytelności bankowych ..	149
Tabela 40.	Kryteria podziału zabezpieczeń kredytów	164

Tabela 41.	Kierunki analizy formy zabezpieczenia w aspekcie konkretnej transakcji kredytowej	166
Tabela 42.	Elementy warunkujące prawidłowość wyceny przyjętej formy zabezpieczenia	167
Tabela 43.	Kryteria klasyfikacji form zabezpieczeń kredytów	168
Tabela 44.	Współczynniki korygujące wartość zabezpieczeń kredytów - przegląd	175
Tabela 45.	Formy prawne zabezpieczeń kredytów w latach 1992-1995 w bankach „A”, „B”, „C”	177
Tabela 46.	Struktura rzeczowa przyjętych zabezpieczeń kredytów udzielanych w latach 1992-1995 w bankach „A”, „B”, „C”	178
Tabela 47.	Zabezpieczenia kredytów w grupach ryzyka kredytowego w banku „A”, „B”, „C” w latach 1992-1995	183
Tabela 48.	Windykacja należności kredytowych w latach 1992-1995 w bankach „A”, „B” - skuteczność przyjętych zabezpieczeń	184
Tabela 49.	Oprocentowanie kredytu a klasa ich ryzyka	193
Tabela 50.	Rezerwa celowa na należności objęte ryzykiem w bankach „A”, „B”, „C” w latach 1992-1995	195
Tabela 51.	Instrumenty minimalizacji ryzyka transakcji kredytowych - wykorzystanie w oddziałach banków „A”, „B”, „C”	200

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1.	Źródła niepewności systemu - podmiot gospodarczy	12
Rysunek 2.	Niepewność a ryzyko - związek	13
Rysunek 3.	Podział ryzyka bankowego - kryterium ostatecznego wyniku	15
Rysunek 4.	Ryzyko bankowe - kryterium czasu	17
Rysunek 5.	Ryzyko bankowe - kryterium przedmiotowo-podmiotowe prowadzonej działalności	18
Rysunek 6.	Ryzyko bankowe - kryterium przyczyny i skutku	21
Rysunek 7.	Ryzyko bankowe - kryterium obszaru występowania	22
Rysunek 8.	Kategorie ryzyka bankowego	23
Rysunek 9.	Ryzyko kredytowe - elementy składowe	26
Rysunek 10.	Znaczenie ryzyka kredytowego w działalności bankowej	31
Rysunek 11.	Krąg zarządzania	41
Rysunek 12.	Obszary zarządzania ryzykiem kredytowym	44
Rysunek 13.	Fazy zarządzania ryzykiem kredytowym w ujęciu R. Pattersona ...	47
Rysunek 14.	Schemat faz zarządzania ryzykiem w ujęciu M. Schultego	48
Rysunek 15.	Etapy zarządzania ryzykiem w ujęciu D. McNaughtona	49
Rysunek 16.	Proces zarządzania ryzykiem w ujęciu U. Pfeifera	50
Rysunek 17.	Kształtowanie ryzyka kredytowego banku w ujęciu B. Gruszki i Z. Zawadzkiej	51
Rysunek 18.	Etapy, fazy zarządzania ryzykiem kredytowym	52
Rysunek 19.	Kroki/etapy zarządzania ryzykiem transakcji kredytowej	53

Rysunek 20.	Etapy metody punktowej	68
Rysunek 21.	Etapy weryfikacji zdolności kredytowej w banku „A”	90
Rysunek 22.	Procedura oceny zdolności kredytowej - bank „B”	101
Rysunek 23.	Procedura oceny wniosku kredytowego - bank „C”	112
Rysunek 24.	Informacja w badaniu wiarygodności partnera gospodarczego	120
Rysunek 25.	Obszary sterowania ryzykiem kredytowym w ujęciu V. Pfeifera	137
Rysunek 26.	Obszary, narzędzia sterowania ryzykiem kredytowym w banku	138
Rysunek 27.	Funkcje limitów kredytowych	144
Rysunek 28.	Źródła zewnętrzne limitowania akcji kredytowej banku	145
Rysunek 29.	Źródła wewnętrzne limitowania akcji kredytowej banku	145
Rysunek 30.	Ryzyka wprowadzania limitów zaangażowania kredytowego	147
Rysunek 31.	Limity wewnętrzne zaangażowania finansowego - źródła, przejawy	152
Rysunek 32.	Kompetencje kredytowe w oddziałach banku „A”, „B”, „C”	153
Rysunek 33.	Zabezpieczenie rzeczowe	170
Rysunek 34.	Zabezpieczenie osobiste	171
Rysunek 35.	Przekroje analizy polityki zabezpieczeń kredytów w oddziałach banków „A”, „B”, „C”	172
Rysunek 36.	Rozkład form prawnych zabezpieczeń w portfelu zabezpieczeń kredytów w banku „A”, „B”, „C” w 1995 r. (%)	179
Rysunek 37.	Struktura rzeczowa portfela zabezpieczeń kredytów w banku „A”, „B”, „C” w 1995 r. (%)	180
Rysunek 38.	Determinanty stopy procentowej kredytu X	192
Rysunek 39.	Algorytm wyliczenia wartości rezerwy celowej	194